

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

VIII. BIND. 1880—81.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET.

INDHOLD.

	Side.
1. Bidrag til en Beskrivelse over Farup Sogn. Ved M. K. Sørensen, Skolelærer i Allerup.	1.
2. Familierne »Trellund« og »Baggesen«. Af J. Kinch.	44.
3. Smed Jens. En genial Bondemand i det nordl. Vendsyssel. Af A. P. Gaardboe.	81.
4. Et Dokument fra Ørregaard. Meddelt af E. T. Kristensen.	92.
5. Et Barn lyst i Kuld og Kjen. Meddelt af D. H. Wulff.	96.
6. Nogle historiske Beretninger om Hans Hansen Rosborg til Frisholt. Ved J. Christensen.	97.
7. Kulturhistoriske Smaabidrag fra Frederik II.'s Tid. Ved Holger Fr. Rørdam.	138.
8. Nogle Bidrag til Overtroens Historie i det 16de Aarhundrede. Ved samme.	151.
9. Bidrag til det jyske Landstings Historie. Ved samme.	157.
10. Til Oplysning om Taterne her i Landet i det 16de Aarhundrede. Ved samme.	161.
11. Om Sildefiskeriet ved Sallingsund. Af H. C. Strandgaard.	165.
12. Tillæg til S. 139. Ved D. H. Wulff.	184.
13. Gamle Gaarde i Randers. Ved Johan Rohde, stud. med. ...	193.
14. Om en befrygtet Landgang af fjendtlige Tropper i Thy og Vendsyssel 1609. Ved Holger Fr. Rørdam.	249.
15. Et paatænkt Fæstnings- og Byanlæg ved Hals. Ved D. H. Wulff.	257.
16. Ord og taleformer af det jyske folkesprog. Samlede af L. Varming.	267.
17. Tre Almuelærere i forrige Aarhundrede. Meddelt af L. Røjkjær.	279.
18. Skoven i Krigstid. Af E. T. Kristensen.	286.
19. Meddelelse fra Bestyrelsen.	288.
20. Historiske Efterretninger om Strølle og Lyne Sogne. Meddelte af Palle Fløe og O. Nielsen.	289.
21. Af jyske Herregaardes Archiver. Ved M. H. Rosenørn. ...	303.

22.	Grande-Ret for Komdrup By, Hellum Herred, Aalborg Amt. Meddelt af D. H. Wulff.	324.
23.	Jørgen Marsvin, en herremand midt i det syttende århundrede. Ved Klavs Gjerding, cand. theol.	342.
24.	Om Skansen ved Hals i Svenskekrigen 1657—9. Ved Holger Fr. Rørdam.	364.
25.	Tillæg og Rettelser til Jydske Samlinger. B. VIII. Ved J. Kinch.	371.
26.	Anmeldelse af nye Skrifter vedk. jydske Historie og Topografi. Af J. Kinch.	373.
27.	Regnskab for 1879 og 1880.	377.
28.	Medlemsfortegnelse for 1881.	380.
29.	Register til 8 Bind. Ved D. H. Wulff.	389.

Bidrag til en Beskrivelse over Farup Sogn.

Ved M. K. Sørensen.

Farup Sogn.

Omtrent en halv Mil nordvest for Ribe ligger Farup Kirke midt i Sognet af samme Navn. Sognet danner en stor Flade, som fra Vesterhavet følger den nordre Side af Ribe Kjøbstads Markjorder, til denne støder sammen med Kalslund og Hjortlund Sognes Marker mod Øst. Mod Nord er Sognet begrændset af Jedsted Bymark i Strækningen fra Havet til Hjortlund Sogns Skjæl. Der findes i hele Sognet ingen betydelige Højder; Agermarkerne ere af sandmuldet og skarpsandet Beskaffenhed og tilhøre en forhistorisk Klitdannelse, da der saa godt som ingen Sten findes. Omkring Byerne og mellem Markerne findes en Del lave Fenner ∴ indgrøftede Jorder, som paa sine Steder bestaar af en rødlig, fedtet, meget frugtbar Jord af leragtigt Udseende, men ogsaa paa sine Steder af mindre god Beskaffenhed med Underlag af Myremalm og Ahl. Markjorderne skraane ganske umærkelig ned mod de frugtbare Enge, som bestaar af den fine, fede Klæg, en Art Blaaler, rig paa Glimmer og Kalk, som Tid efter anden er opskyllet af Havet, og som i fugtig Tilstand danner en sæbelignende, klæbrig Masse, men i tør Tilstand bliver saa haard, at man har megen Møje med at slaa den i Stykker. Den er i fugtige Aar meget frugtbar; men i tørre Aar slaar den Revner ligesom Lerjorden, men meget dybere, og Planter trives da daarlig paa den. Den

indeholder næsten ingen Sand, men er saa findelt, at den under et meget stærkt Forstørrelsesglas ser ud som et Pulver uden Form.

Alle disse Marskenge ere ganske jævne, nu indgrøftede, men forhen liggende under Et i Fællesskab. Havkanten dannes af »Overet«, som ogsaa kaldes »Søjklinten«, hvilket er noget højere end de indenfor liggende Enge og falder af mod Havet, hvor det fortsættes umærkelig ud i de lavvandede Vader, som gaar ud mod Dybet mellem Sønderho paa Fanø.

Det er en bekjendt Sag, at Vandet i det aabne Verdenshav til bestemte Tider stiger og falder, saa at man omtr. hver 12 Timer har Høj- eller Lavvande, hvilket man kalder Tidevandet eller Flod og Ebbe. At det er Maanen, der ved sin Tiltrækning formaar at tilvejebringe denne Forandring i Vandstanden, véd enhver. Denne Afveksling er imidlertid ikke lige stor paa det samme Sted til enhver Tid. Ved Ny- og Fuldmaane, hvor Maanen og Solen ifølge deres Stilling samvirke, er Forskjellen størst, og man har da, hvad man kalder »Springflod«. Ved Kvartérskifterne er Forskjellen derimod mindst, og man har da »Nipflod«. Træffer det sig, at man har Paalandsvind, naar Vandet begynder at stige, bliver det drevet ind mod Kysten i meget større Mængde, end om man havde Fralandsvind, i hvilket Tilfælde Vaderne i flere Dage kan ligge ganske tørre med deres Smaasten, Skæl, Vrag og enkelte Havdyr. Fra Blaavandshuk og syd-paa er dette meget ofte Tiltældet, naar der blæser en stærk Østenvind. Forskjellen paa den daglige Vandstand er beregnet paa flere Steder efter et Middeltal. Ved Hirshals f. Ex. er den beregnet til 2 Fod, ved Blaavandshuk 5 Fod, ved Husum 10 Fod o. s. v.; men ved indtræffende Stormvejr kan Havet stige sine 14, 16, 20, 25, ja man paastaar endog 40 Fod over daglig Vandstand, og det er da en Selvfølge, at alle lavtliggende Egne oversvømmes. Skibe kastes da op paa Land, Huse rives om og skylles bort, Mennesker og Dyr omkomme, Kornmarker ødelægges og dækkes med Sand, medens Madjorden bortskylles o. s. v. Historien har opbevaret Mindet om en lang Række skadelige Stormfloder, og gamle Sagn fortælle ogsaa derom.

I Farup Sogn véd man ogsaa at fortælle om sligt. Det bekjendte Sagn om, hvorledes den spanske Dronning, for at

faa Hævn over den danske Konge, lod England grave fra Frankrig og lod den spanske Sø oversvømme Danmark, hvorved hele Landet gik under, lever ogsaa i Farup Sogn. Dunklere er det Sagn om, hvorledes Norges Sydspidse skal have naaet ned til Horns Rev; men enkelte gamle Folk fable dog derom. Det første Sagn om den »spanske Dronning« er saa levende, at man slet ikke kan faa gamle Folk til at tro, at dette ikke har sig saaledes. De fortælle ogsaa, at man i gamle Dage kunde gaa over til Sønderho, kun var der en Bæk med en Planke over, og at alt dette forandredes, da »den spanske Sø kom«.

Hvor meget sandt der forøvrigt er i Sagnene, er ikke saa let at afgjøre; men vi har aldeles paalidelige historiske Vidnesbyrd, at Havet Tid efter anden har bortskyllet store Landstrækninger her paa Vestkysten, saa der dog maaske kan være noget om, at Sønderho har været landfast med Farup Sogn. At Manø har strakt sig længere ned mod Sønderho, véd vi. Sagnet fortæller ogsaa, at der nordenfor Manø har været en stor Skov paa det Sted, som nu kaldes »Skøgum«, hvilket Navn maaske spiller paa Skoven. Man formulerer endog Sagnet saa bestemt, at man vil, at Tømmeret, som var i Vestervedsted Kirke, før den brændte, var skovet i »Skøgum«.

Saa meget er imidlertid vist, at Underlaget under Marskengene i Farup Sogn og helt ud i Havet under Vaderne bestaar af Mosejord, hvori findes Trærødder af Fyr og Vintereg, ligesom der ogsaa er opgravet hele Hasselnødder, navnlig i Engene søndenfor Hillerup By, hvor Klæglaget ovenpaa Mosejorden kun har omtr. 1 Fods Tykkelse. Ogsaa omkring i de andre lave Strækninger i Sognet findes Spor af Skov. Sagnet gaar jo ogsaa, at der har været saa tæt Skov en Gang, at en Fugl kunde hoppe fra Ribe til Varde fra Gren til Gren uden at behøve at bruge Vingerne. Dog den Tid ligger længe forud for den Tid, da Ribe og Varde bleve til, og dog er der maaske noget sandt i Sagnet. Hvor naar det er sket, at alle Skovene ere forsvundne, er umuligt at sige; men i en mørk Fortid skete den store Omvæltning, som man er bleven enig om at kalde »Nordsøsænkningen«, og da er maaske alt dette sket, som Sagnene fortælle om.

At Marskengene stadig højne sig, er ogsaa indlysende,

da Havet, hver Gang det overskyller dem, hvilket omtr. sker hvert Aar, efterlader sig et lille Lag Klæg. At de en Gang have været Morads eller liggende under Vand, synes ogsaa at være utvivlsomt, og dersom vi kan stole paa Adam af Bremens Beretning fra omtr. 1080, hvor han siger, at Ribe er omflydt af et Vand, som gaar ind fra Oceanet, og ad hvilket man sejler til Frisland, Tyskland og Bretland, saa er det jo endog aldeles sikkert.

Historien har opbevaret Mindet om en hel Mængde skadelige Vandfloder. Her skal nævnes nogle af de vigtigste 1362 omkom her paa Vestkysten mange Mennesker; man kalder denne Flod den store Folkedrukning (»de grote Mandranck«). 1513 var Kong Hans med sit Følge i flere Dage indflydt i Ribe. 1615 druknede der paa Vestkysten mindst 600 Mennesker. 1624 og 1625 havde vi i 4 Maaneder 4 høje Floder. 1631 d. 6 Juni, 1634 d. 11—12 Oktober og 27 Juni 1642 ødelagdes Sæden paa Markerne i Farup og flere Sogne saa aldeles, at Beboerne indgav Bønskrifter til Kongen om Lettelse i Skatterne, hvilket de ogsaa fik. Ved Floden 1634, som var den største, der vides om, druknede der paa Vestkysten over 12,000 Mennesker. I Farup Sogn druknede alle Beboerne paa 30 nær. Det fortælles endnu, at paa Tanderup var kun et eneste Menneske i Live, »gamle Palle«, som boede paa den Gaard, som kaldtes »Lille Tanderup«, og som havde frelst sig paa en Hanebjælke i Laden. Da han kom ned og hørte, at han var det eneste levende Menneske paa Tanderup, skal han have sagt: »Aa! gid det aller vaer go!« (gid det aldrig gaa værre). Og dette er endnu en staaende Talemaade i Farup: »»Gid et aller vaer go«, sa' gamle Palle«. Ejerne af denne Gaard have bestandig siden faaet »Pallesen« til Stammenavn af Folk, uanset hvad Navn de ellers med Rette havde. 1717 Julenat tilsatte atter flere Tusinde Livet, og der vidnes, at ingen Flod havde været saa haard siden 1634. 1720, 1751, 1756 og 1757 meldes atter om store Floder. I Kirkebogen i Farup staar anmærket, at »Søndag d. 11 Novbr. 1764 var det en saadan Storm, at man ikke kunde komme i Kirke fra Blæsbjerg; da der nemlig den Dag var Barnedaab i Mejlby, og Niels Munks Hustru fra Blæsbjerg skulde føre Barnet, maatte det paa Grund af Vandfloden opsættes til Onsdagen efter. Et Sagn melder, at en Brudeskare blev

overrasket af Floden paa Vejen fra Mejlby til Kirken, og at baade Brudgom og Brud druknede i hinandens Arme ved »Stormhusene«, et Par Smaahuse omtr. midtvejs mellem Mejlby og Kirken; men det meldes ikke, i hvilken Flod det skete. 1792, 1794, 1825, 1839, 1852, 1860 ^{23/8}, 1873 ^{16/12} og 1874 ^{4/1} ere alle i frisk Minde tilligemed mange flere. 1825 var Vandet inde i Kirken.

Af Fortidens Skove er der nu intet tilbage. Det er først ved Hedegaard i Hjortlund Sogn, at man træffer paa lidt forkrøblet Egekrat. Naar undtages de faa og smaa ny Plantninger ved Dortheashvile og Præstegaarden samt enkelte andre Steder, er der knap det, der ligner et Træ i Sognet.

Mose og Hede findes næsten ikke; vel have enkelte prøvet at nytte Tørvejorden under Klæget; men den er paa Grund af den store Mængde Svovl, den indeholder, næsten ubrugelig. Brændsel hentes fra Hunderup, Kalslund og Ribe Moser.

Underlaget under Agerjorden er brunt Sand, rødt Sand, paa enkelte Steder Strandsand og Ahl. Der vides ikke noget Sted, hvor der skulde findes Mærgel, ligesom man heller ikke træffer Lerunderlag. Man bruger Klæg til Mursten, til at forbedre Vejene med o. s. v. Godt Sand til at blande i Murkalk findes næsten ikke, da det overalt er jærnholdigt og derfor fordærver Kalken med Rust.

Hornkvæget i Farup Sogn hører til Egnens bedste. Særlig Fortjeneste af Rasens Forbedring har afdøde Proprietær Terman Tranberg til Dortheashvile, som ofrede meget paa Tilvebringelsen af udmærkede Tillægsdyr, især fortrinlige Tyre.

Om Sognets Fortidshistorie haves omtrent ingen Efterretninger. Om Sognet har været beboet i den forhistoriske Tid, vides ikke. Jeg har kun fundet en eneste lille smal Stenøkse i de side Kjærstrækninger østenfor Hillerup By-mark, »Veggekjær« kaldet. Ved Kulegravning i en Have i Hillerup By fandtes en Bronsekappe af en Dolk eller Kniv samt en lille Dup til et Knivskaft- eller Skede. I hele Sognet findes kun to Kæmpehøje ved »Nygaard« østenfor Kjærboel. I den nordligste — den er nu omtrent forsvunden — fandtes 1861 to Spiralringe af Guld, som indsendtes til Museet og, saavidt vides, havde en Metalværdi af 29 Rd. De findes i Museet under Nr. 9497 og 9571. Ved Bortkjørselen af den søndre Høj er der fundet Spor af en Mængde

Lerkrukker med brændte Menneskeben. Saaledes ere nu de eneste 2 Gravhøje fra Hedenold omtrent forsvundne, og der er ikke Spor af, at der har været andre. Det er derfor højest rimeligt, at Markerne sent ere dannede ved Opskylning af Havet og først i en sildig Periode blevne indtagne til Dyrkning og Bebyggelse. Der er heller ingen af Bynavnene, der tyde paa nogen høj Alder. I Sognet findes kun to smaa Indsøer »Ørnsø« og »Tanderupsø«, den første i Sognets østre Ende, den anden i Tanderup Enge. Den sidste er omtrent helt overgroet med Rør. Om den første gaar det Sagn, at der har staat en Gaard, som paa Grund af Beboernes Ugudelighed sank ligesom Sodoma.

Sognet hørte forhen i verdslig Henseende under tre Jurisdiktioner, idet nogle stod under Riberhus Birk, nogle under Haderslevhus og nogle vare Lindevitter eller Rantsautjenere. Da Kongen 1794 kjøbte det adelige Gods Lindevit i Flensborg Amt, blev det tilhørende adspredte Gods, som ogsaa kaldtes »Rantsau Gods« og havde sin Oprindelse fra Grevskabet Pinneberg, hvoraf noget laa i Hvidding og Kalslund Herreder, vel indlemmet i de Amter, hvori det laa, og derved kom det, som laa indenfor Grænserne, under Haderslev Amt. Men da f. Ex. Lindevitterne eller Rantsautjenere havde nogle særegne Rettigheder, blev dog nogen Forskjellighed ved at holde sig lige til 1867, da de alle fik lige Rettigheder og kom til at skatte efter Hartkorn. Før havde man Skatteberegning efter Hartkorn, »gammel Maanedsskat«, »Plovtakst« og »Personelskat«. Saaledes havde f. Ex. Hillerup Skoledistrikt før 1867 kun 71 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. Hartk., medens Resten var »gl. Maandsk.«, »Plovtakst« o. s. v. Nu har Distriktet 102 Td. 7 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Hartkorn.

I N. Jonges Beskrivelse over Danmark fra 1777 Side 843 siges: »Man regner ellers, at af Beboerne (i Farup Sogn) ere 55 Rantsautjenere, 276 Riberhustjenere og 75 Haderslevtjenere«; men hvorledes han kommer til disse Tal, er ikke let at forstaa, med mindre det maa være meget gamle Tal, han har faat fat i. Den 16 Avgust 1769 var Folketallet i Farup Sogn nemlig 547, og det er ikke rimeligt, at Tallet til 1777 kan være gaaet ned til 406, selv om man antager, at den Del af Hillerup By, som i kirkelig Henseende hører under Vilslev Sogn, men som i kommunal Henseende hører

og altid har hørt helt under Farup Sogn, er talt med i den første Angivelse, men udeladt i den sidste. Den 1 Febr. 1801 var Folketallet i Farup Sogn 668, 1835 731, 1840 742, 1845 747, 1855 var der 925; men her maa aabenbart hele Hillerup By være med; thi ved sidste Folketælling var der kun 354 af Mandkjøn og 381 af Kvindekjøn, altsaa 735, fordelt i 142 Familier, som beboede 126 Gaarde og Huse.

I Traps Beskrivelse af 1877 Side 524 staar, at Arealet er 5687 Tdr. Land, og at Hartkornet er 351 Td. Ager og Eng. Dette er urigtigt. I samme Forfatters første Udgave staar der, at Arealet er 4465 Tdr. L. Ved sidste Kreaturtælling opgav de enkelte Ejere hele Arealet til 4073 Tdr. Land. Dog, dette er ikke at stole paa, men de ovenfor anførte saa meget afvigende Tal ere det heller ikke. Hele Farup »Kommune« har 487 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 2½ Alb. Hartkorn, hvorfra der, naar der regnes i kirkelig Henseende, af Hillerup By gaar omtr. 53 Tdr. til Vilslev Sogn. Hartkorn af fri Hovedgaardstakst i Sognet udgjør omtr. 30 Tdr. Side 525 staar der, at der af Legater haves 540 Rd., medens de i første Udgave angives til 690 Rd. Det er heller ikke rigtigt, naar der staar, at »Hillerup By hører i gejstlig Henseende under Vilslev Sogn«. Som før bemærket hører Hillerup By i »kommunal Henseende« helt under Farup Sogn, ligesom ogsaa Skolen før hørte helt under Tørningelehn og nu naturligvis i alt under Farup Kommune, medens omtr. Halvdelen i »kirkelig Henseende« hører under Vilslev Sogn.

I Indberetningen til O. Vørm 1638 beskriver Præsten Sognet saaledes :

»Farrup Sogn ligger en halff Miil norden Ribe mellem »Riber Aa oc Wilsleff Aa, er slet Land uden Bjerge oc Dale, »alsee Jord, oc strecker sig til Westerhaffuet, oc der offuen »for er en plan Merskland eller Merskhøø, oc haffuer Riber-»hus, Canicher, Borgere, Bønder oc huer deris Part derudi, »oc bliffuer baade Eng oc Korn, Folck oc Fæ, Hus oc Gods »offte beskadiget oc henfløt aff Floden, som skeede besynder-»lig i vor Tide Anno 1634 in Octobri. Øster fra Sognet i »Heden ligger en Søø, som kaldis Ørnsøø, der sigis at haffue »standen en Gaard i gamle Dage oc er sunken, huoraff Søen »er kommen. Byer, som høre til Sognet, ere: Fardrup 9½ »Gaarde, Kierbøl 12 Gaarde, Meelby 3 Gaarde, Tanderup 3

»Gaarde, Kircheby 2 Gaarde, Hillerup, halffue Part, 6 Gaarde, den anden halffue Part hør til Wilsleff Sogn.

»Derforuden ligge i Sognet 3 ufuldkommen Gaarde oc »Gods nest Ribe, kaldis Ondaften, huer til en omlot (o: indelukket, indhegnet) Aggerjord oc en omlot Eng ligger. Item »ligge til Sognet nogle Tofftemend oc Boelsmend, en Kircheboel, en Prestboel. Meste Parten aff Gaardene ligge til »Riberhus, nogle til Hadersleffhus, nogle ere Herremends »Tienere, nogle Capittels Tienere, nogle Hospitals Tienere. »Jus patronatus hør til Hadersleffhus, men examen oc ordinationo ministrorum hør til Riber Stift.« (O. Niensens Udgave 1875.)

Sognet hørte den Gang til Kalslund Herred. Man faar ogsaa at vide, at de fleste Bønder vare Fæstere, og at Ejendommene laa i Fællesskab.

Foruden de her nævnte Steder og Byer omtales 1777 ogsaa Indsted, Nyegaard, Poulskrog og Blæshjerg, ligesom Ondaften er blevet til Lundgaard. 1815 nævner Knud Aagaard endvidere lille og store Nygaard, Nygaardstoft, Fuglesang og Hillerupholm.

Byer og Gaarde.

Farup. Den By, hvorefter Sognet har faat Navn, ligger ikke ved Kirken, men derimod paa Enden af det Højdedrag, der i den sydvestre Side af Sognets Agerjorder skyder sig ud imod Engene. Byen kaldes ogsaa undertiden Nørfarup til Adskillelse fra Sønderfarup paa den anden Side af Ribe Aa i Vestervedsted Sogn.

Navnet skrives meget forskjelligt til forskellige Tider, og det er ikke saa let at sige, hvoraf det er kommet. Men da Endelsen betyder Landsby eller blot By, og den saa bebyggede Faeskov, Faesskov eller Farriskov, som strakte sig langs Kongeaaens søndre Bred gennem Kalslund, Frøs og Gram Herreder og ved Øddis ind i Thyrstrup Herred til Lillebelt i en Længde af 8 Mile og 1—1½ Miles Brede. begyndte ved Byen, kunde man jo gjætte paa Betydningen af Navnet til »Byen ved Farriskov«. Ifølge O. Nielsen skrives Navnet c. 1340 Faarthorp. Navnet skrives ogsaa: Farrendrup, saaledes i et Kongebrev af $\frac{2}{3}$ 1525, hvor det

ommeldes, at Ærkedegnen i Ribe, Mads Markvardsen, frygtede for, at Indbyggerne i Farrendrup (som maa have hørt til hans Præbende) ikke vilde give ham Tiende (Kinch 476). 1547 skrives det i et Skjøde Ferredrup; siden Farderup, Fardrup og Farup, hvilket sidste stemmer aldeles med den Maade, hvorpaa Folk udtale Navnet. 1338 gav Hr. Vilhelm, Præst og Forstander for Pughus i Ribe, blandt andet ogsaa en Grund i Farup til bemeldte Pughus (Kinch 183). 1347 vilde Biskop Peder Thuresen gjøre en Rejse til Rom, i hvilken Anledning han laante Penge, for hvilke han blandt andet pantsatte alt sit Gods i Farup (Kinch 194). Den ^{10/12} 1462 gav Kantoren i Ribe Domkapitel Anders Brok til St. Ansgarius's Alter i Domkirken sin Ret i en Gaard i Farup, som var pantsat ham af Ridder Johan Frille i Højerup (Kinch 353).

Kjærbøl. Navnet betyder formodentlig Beboelserne ved Kjærene. Endelsen »bol« eller »bøl« betyder Boelsted. Byen ligger noget langstrakt paa begge Sider af en Lavning eller Indsænkning, som nordenom Farup By gaar fra Engene ind ad i Sognet, og er meget udsat for Oversvømmelse, de saakaldte Kjær, som forhen ere omtalte. Her ligger Præstegaarden, som skal være brændt 1695 tilligemed alle Dokumenter, og Skolen med 2 Lærere. Her er en større Gaard paa 13 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. ^{3/4} Alb. Hartkorn og 143 Tdr. Land. I Ribe Domkapitels gamle Bog Oldemoder findes Kjærbøl skrevet Kjærbølling eller Kiarbølingh.

Kirkeby. Saaledes kaldes de Gaarde og Huse omkring Kirken, som ligger paa det højeste Strøg i Sognet. Her har været en større Gaard, Kirkebygaard kaldet. Af Ejerne nævnes Niels Mortensen, som ^{12/3} 1716 blev gift med Anders Vindfelds Datter af Tanderup, Barbara Vindfeld; men han boede da i Kjærbøl. Kirkebygaard maa han formodentlig have kjøbt omkring ved 1726; thi da nævnes Mads Termanen, hvis Hustru, Kjersten Mortensdatter, først døde 1759. Af Niels Mortensens Børn med Barbara Vindfeld kjendes Sønnen Klaus Nielsen Guldager, født 1724. Datteren Maren, f. 1726, Johanne, f. 1728, maa formodentlig være død snart; thi 1732 fødtes en Datter, som ogsaa kom til at hedde Johanne. 1735 fødtes Datteren Edel (død ^{1/2} Aar gl.) og 1736 en Søn Hans. Niels Mortensen er død i Maj 1746. Hans Enke sad selv for Gaarden i mange Aar; thi 1769 nævnes

hun som største Hartkornsbesidder i Sognet med 13 Tdr. » Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Sønnen Klaus Guldager nævnes som gift 1758, idet der da fødtes ham en Søn Niels, som døde straks. Han har opnaaet en vis Navnkundighed som en af Egnens største Studehandlere. Han drog til Holland med store Flokke at Stude og tjente en Del Penge. Af Kongen fik han Tilladelse til at slaa Mønt, hvoraf der endnu ere enkelte i Farup Sogn, som opbevares til Minde om Klaus Guldager. Jeg har set en for mange Aar siden paa Laaget af en Ølkande; men jeg husker ikke Præget; dog kommer det mig for, at den Side, som var tilsyne, bar Billedet af en Mand med Knæbuxer. Barbara Vindfeld døde i Juni 1777. Klaus Guldagers Efterkommere leve endnu paa Hovedparcellen af Gaarden, hvor man for faa Aar siden har vist den Skorsten, hvor han havde sit Møntværksted.

Hillerup, den største By i Kommunen, hvis ene Halvdel i kirkelig Henseende hører under Vilslev Sogn. Byen ligger paa Odden af et Højdedrag, der vestenfor Byen gaar over i nogle lave Engfener, som ikke høre til den egentlige Marsk, fra hvilken de skilles ved en temmelig høj Sandknude eller Klitdannelse, som kaldes »Engtoftene«, et højst uegentligt Navn, da Jorden der hører til noget af det ufrugtbarste til Byen. Forhen bestod Byen næsten af bare hele og halve Gaarde — til en hel Gaard regnede man 8—9 Tdr. Hartkorn, til $\frac{1}{2}$ 4—5 Tdr. —, men nu ere de næsten alle splittede ad, og der er kun én hel Gaard i Byen. Byen laa i gamle Dage meget tæt sammenbygget; men en skrækkelig Ildebrand, som 1792 overgik den og lagde 9 Gaarde i Aske, lærte Folk at flytte mere fra hinanden. Hvad Navnet betyder, vides ikke; det har været skrevet omtr. ens altid. 1374 solgte Borgmester Anders Bundesens Søn, Bunde Andersen af Ribe, til Adelsmanden Kristjern Frellevsen en Gaard i Hillerup (Kinch 282). Han har formodentlig siden givet noget af Gaardens Enge til Apostlen Jakobs Alter i Domkirken; thi i Oldemoder, hvor Jordegodset, som laa til dette Alter, opregnes, nævnes ogsaa nogle Enge ved Hildorp. I en Fortegnelse fra 1779 over de brandforsikrede Gaarde nævnes en General-auditor Højers Gaard i Hillerup, forsikret for 1200 Rd. En Del af Bøndergaardene i Hillerup maa have hørt under Ribarhus Ladegaard; thi 1711 omtales Hans Thomsen af Hillerup

som død i Eltang ved Kolding, 74 Aar gl., hvor han tilligemed en Nis Puggaard var sendt hen formodentlig i Ægt til Straf, fordi de ikke vilde gjøre »Ladegaards Ombud«. 1769 nævnes Peder Nissen som ejende en Gaard paa 7 Tdr. Hartkorn under Farup Sogn, hvilken Gaard han drev under sin paaboende Gaard under Vilslev Sogn. Han var født i Jedsted, men havde nok faaet Gaarden med sin Kone, Bodild (almindelig kaldet Bodild Hillerup). Den Gaard, han boede paa, var den, som nu ejes af Niels Josiasens Enke, og Gaarden, han drev sammen med den, var den nu udstykkede Gaard, hvis Hovedparsel 1876 solgtes af Kristian Koch. 1784 købte han Herregaarden Spøtterup, hvor han døde 1788. Sønnen var den bekendte rige Nis Nissen, født i Hillerup, som stiftede de mange store Legater, blandt andre ogsaa det i Vilslev — særlig for Jedsted og Hillerup Byer —, hvis Kapitalformue er 39,000 Kroner. Man fortæller ogsaa, at der paa den Gaard, som N. Josiasens Enke ejer, skal have boet en Herredsfoged; men det er lidt fejl, idet det var en Delfoged eller Delefoged. Delefogedernes Bestilling var at forfølge de Sager, Lehnsmanden anlagde, og skille de mindre Trætter mellem Bønderne. Den nævnte Mand ligger tilligemed sine 2 Hustruer i Vilslev Kirke. Han hed Thomas Kristensen, og paa hans Ligsten kaldes han »Kongelig Majestæts Deelfoged i Riberhus i Kalslund og Frøs Herreder i 30 Aar«. Han døde $29/1$ 1682, 80 Aar gl. Hans anden Kone var Anna Mortensdatter af Hillerup, og hun døde $8/5$ 1682, 64 Aar gl. Borgmester Morten Lassen Hillerup i Ribe, Fader til Præsten Hans Mortensen Friis i Vilslev, skal ogsaa til en Tid have boet i Hillerup. Hans M. Friis er dog født i Ribe 1651, saa det er maaske efterat Sønnen $22/4$ 1675 var kaldet til Præst i Vilslev, at Borgmesteren er flyttet til Hillerup. Pastor Thomas Hillerup i Darum blev født i Hillerup d. $1/5$ 1727 og var Søn af Gaardmand Niels Kristensen og Hustru Else Madsdatter.

Den 22 Septbr. 1781 fødtes i Hillerup Nikolaj Niels Klausen Schach, Søn af Gaardm. Anders Klausen og Hustru Maria Nielsdatter. Han blev sat i Ribe Latinskole, hvorfra han 1800 blev Student med laudabilis, tog filos. m. laud. 1801, blev Kandidat m. laud. 1804, Alumn. paa Ehlers's Koll. s. A., tog 1806 Eksamen i det pædag. semin. hist. Klasse og

fik samme Aar Præmien for Besvarelsen af Universitetets historiske Prisopgave, var tillige Lærer i det schouboeske Institut, tog 1807 Katecheticum m. egregie og Homileticum m. »specimen scriptum egregia laude dignum«. 25 Marts 1807 var han bleven kaldet til Kateket v. Fruekirke i Kjøbenhavn, men 20 Novbr. s. A. blev han kaldet til Præst i Sengeløse. 1813 disputerede han for den filos. Doktorgrad, men fik den først 1814 med Tilføjende, at han fik den efter Kongens udtrykkelige Befaling (»jussu regis«), da en af Opponenterne (F. P. J. Dahl, siden Overlærer i Frederiksborg) ved Disputatsens Forsvar havde bevist, at den var stjaalne Vare. Blev 1816 Medlem af Tiendekommissionen for Kjøbenhavns Distrikt, 1822 af Landhusholdningsselskabet, 1824 Provst for Smørum-Sokkelunds Herreder, men ødelagde aldeles Arkivet ved Uorden og Mishandling; 1829 Ridder af Dannebrog, 1833 kaldet til Præst ved Frelserens Kirke paa Kristianshavn og Aaret efter Medlem af Direktionen f. Borger- og Almueskolevæsenet. Efter Ansøgning blev han entlediget med Pension 1844, men døde s. A. efter længere Tids Svagelighed. Hans fornemste literære Fortjeneste er Udgivelsen — ny Udgave — af Hofmans Foundationer og Gavebreve, som indeholder betydelige Tillæg og Rettelser af ham. Den 22 Novbr. 1807 giftede han sig med Tagea Dorthea Erasmi, født i Kjøbenhavn ^{30/10} 1785, død ^{24/3} 1841, Datter af Kommandant paa Guinea, Agent Tage Erasmi og Hustru Edel Joh. Margr. Saaby (en Datterdatter af Hans Egede), med hvem han fik betydelig Formue. Man berømmer ham som en særdeles kjærlig Mand og Fader, men mener, at han var temmelig hensynsløs i Bestræbelsen for at samle timeligt Gods. En Søn af ham, Markus Andreas Tage Schach, var Præst i Ring og Feuling 1847, og forflyttedes 1859 til Hersted-Ø. og V.

I et Thingsvidne fra 7 Febr. 1662 omtales, at Morten Jørgensen af Hildrup har Jørgen Pedersen af Jedsted støvet net for Hunderup Birkething for en Skade, som J. Pedersens Svin havde gjort i hans »boget« (ø: Boghvede). Denne Morten Jørgensen havde iøvrigt mange Prossesser. (Se Hunderup Birks Thingbøger i Raadstuearkivet.)

I Hillerup By ere to Steder, hvoraf det ene kaldes Slot,

det andet Borg; men det har vist aldrig haft andet tilfælles med Slot eller Borg end Navnet.

Mejlby. 1638 skreves Navnet Meelby, og der var da 3 Gaarde. 1696 skreves Navnet Mehlby. D. 25 Novbr. 1717 blev Jens Termansen af Mejlby gift med Pastor Rafns Datter Barbara, som blev begravet 5 Januar 1729. Navnet har ogsaa været skrevet Methelby. (O. Nielsen.)

Tanderup. Som det synes, har ingen af Byerne i Farup Sogn undergaat flere Forandringer end denne. Af Navnet skjønnes det, at der fra først af har været en By. Siden meldes det, at det skal være samlet til en Gaard, hvorfra der saa igjen udsattes en mindre Gaard Lille-Tanderup; siden skal der atter være udsat en mindre Gaard, og endelig er den store Gaard delt imellem to Brødre, hvis Efterkommere endnu besidde hver sin Del; men Gaardene ere endnu sammenbyggede. Nu ere de andre to Gaarde nedlagte og udparcelerede i mange mindre Stykker. Den saakaldte Lille-Tanderup, som for nogle Aar siden solgtes af Søren Pedersen til det saakaldte »Gaardslagterkompagni«, havde 12 Tdr. 2 Skp. $\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn, og var saaledes en temmelig betydelig Gaard. Hvis de to sammenbyggede Gaarde havde været i én, da har denne ogsaa været betydelig, da Th. Vindfeldt har 16 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn og N. Vindfeldts Enke 14 Tdr. 5 Skp. $2\frac{3}{4}$ Alb.

I September Maaned 1346 var Hertug Valdemar i Ribe, hvor han blandt andet udstedte et Slags Adelsdiplom eller idetmindste et adeligt Frihedsbrev til en Borger i Ribe ved Navn Gerhard v. Borken paa alt hans Gods, nemlig en Gaard paa Tanderup Mark og 2 coloni (o: Boelsmænd) sammesteds, med Frihed for Leding, Skat og alle andre Ydelser, med Ret til at hæve baade 40 Marks og lavere Bøder af »hans Tjenere, som bo paa det nævnte Gods«. Brevet er dateret Dagen før vor Frues Fødsel (d. 7 Septemb.) 1346. (Kinch 192.)

Dengang har der altsaa, som det synes, været en By, som formodentlig maa have ligget, hvor Gaardene nu ligge, nemlig paa den ølignende Sandknude, der paa alle Sider er omgivet af lavtliggende Marker og Enge, som i Flodtider sættes under Vand, saa Tanderup i saadanne Tilfælde ligger som en beboet Ø i Havet. 1306 gav Biskop Kristjern i

Ribe Fjerdeparten af en Gaard i Tanderup til Domkapitlet. (Kinch 109.)

I Hekseprocessen mod Maren Splids og flere i Ribe nævnes en Villum Hansen paa Tanderup, som først havde været Slotsskriver paa Riberhus, siden arvet Ydermøllen i Ribe og senere flyttet til Tanderup, hvor han havde en Gaard i Fæste af Kongen. Det var en onskabsfuld og overtroisk Mand, som forfulgte en Kone Anne Ebbes — Broderdatter af Biskop Hans Laugesen —, som var gift med Peder Pedersen Hjerting, Byfoged i Ribe, fordi han mente, at hun havde lært Heksekunsten af Maren Splids og saaledes opvakt den Storm Allehelgensdag 1638, hvori hans Svoger var druknet, da han vilde kjøre ind til Ribe. Det var kun med Nød og næppe, at hun slap for at blive brændt, og havde ikke Kristian d. 4 givet hende et Beskjærmelsesbrev, var det maaske lykkedes Villum Hansen at faa hende brændt, hvilket han tilsigtede; hun blev dog tilsidst frikjendt, skjøndt Villum Hansen paa det sidste beskyldte hende for, at hun foruden den ovennævnte Forbrydelse med at opvække Stormen tillige havde forhekset ham selv. (Se mere om den Sag topografisk Selsk. Skr. 6 B., S. 175 til 197.)

1695 nævnes Anders Vindfeld paa Tanderup, hvis Datter Maren var født før den Tid. 1697 fødtes en Datter Mette, som døde s. A.; 1698 en Datter Margrethe; 1699 en Datter Maria; 1701 en Datter Mette; 1702 en Søn Mathias; 1703 en dødfødt Søn; 1705 en dødfødt Datter. Han maa mindst have haft 4 Børn til; thi Sønnen Jørgen fik Gaarden efter ham, og 1711 blev Forpagter Niels Ibsen paa Kjærgaard i Hunderup Sogn gift med hans Datter Dorthea Andersen Vindfeld, ligesom en anden Datter Barbara 1716 blev gift med Niels Mortensen i Kjærbøl (se foran), og en Søn Hans Andersen Vindfeld er begravet d. 8 Oktbr. 1708, 16 $\frac{1}{3}$ Aar gl., altsaa født 1692 1715 døde baade Margrethe og Mathias og bleve begravede paa én Dag. Anders Vindfeld er født 1657, hans Kone Johanne er død i Juli Maaned 1716.

Hans Søn Jørgen Andersen Vindfeld maa være gift før 1719; thi dette Aar fødtes ham en Søn Anders, som døde straks; 1720 en Datter Johanne, ligeledes død straks; 1721 en Søn Anders og 1724 en Datter Marine, som døde i Slutningen af Aaret.

Samtidig eller omtrent samtidig nævnes andre betydelige Mænd paa Tanderup. Saaledes Simon Termansen, som døde i Juli Maaned 1738. Om han har hørt til den Vindfeldske Slægt, véd jeg ikke; men hans Hustru hed Maren, og jeg antager hende for en Datter af Anders Vindfeld. Hun gav en ny Dug og Alterklæde til Kirken og døde i Januar 1751. 1733 var Simon Termansen Forpagter paa Kjærgaard; men 1737 var han paa Tanderup.

Hans Søn Terman Simonsen blev 1771 gift med Mette Ibsdatter Vindfeld af Kjærbel; men han maa nok have været gift før; thi han havde da, som det synes, en Datter Edel. Med Mette Vindfeld havde han 2 Døttre, Maren, født 1772, og Karen, født 1774. Mette Vindfeld er død i November 1774, lidt over 30 Aar gl., og blev begravet i den vestre Ende af Kirken. Det var formodentlig en Søster til ham, altsaa en Datter af Simon Termansen, der 18 Juni 1763 blev gift med Jeppe Mikkelsen, som allerede 1762 nævnes paa Tanderup (som Fadder). De havde 4 Børn, hvoraf de 3 vare dødfødte. 1764 en dødfødt Søn, 1765 en Søn Simon; 1767 fødtes Tvilling sønner, begge døde, hvis Fødsel kostede Moderen Livet. De bleve alle tre begravede i én Kiste d. 28 August, og hun var da omtrent 35 Aar gl. Saavidt jeg véd, blev Jeppe Mikkelsen Aaret efter d. 30 Juni gift med Maren Nielsen Vindfeld af Kirkeby. Hvem denne M. N. V. er, kan jeg ikke bestemt sige; men det er muligt, at det er Niels Mortensens Datter paa Kirkebygaard, idet N. Mortensen gjerne kan have haft Vindfeld til Stammenavn, noget som dengang ikke vedføjedes overalt. Hun var paa den Tid 42 Aar, dersom det er hende.

1769 var Terman Simonsen største Lodsejer paa Tanderup; hans Gaard havde 12 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb. Hartk., og under den hørte en Fæstegaard ligeledes paa Tanderup med 4 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Siden maa de to Gaarde, som nu ere adskilte, skjønt sammenbyggede, nok have været i én Ejers Hænder, og saavidt jeg skjønner, har hans Navn været Knud Vindfeld; thi jeg antager, at han har givet hver af Sønnerne omtr. Halvparten. 12 Decbr. 1786 fødtes nemlig paa Tanderup Terman Knudsen Vindfeld, som døde 1863, efterladende sig en eneste Søn — af mange Børn — Niels Termansen Vindfeld, hvis

Enke nu besidder Gaarden. 1789 blev Ib Knudsen Vindfeld født; han døde 1847, og hans Søn Thomas Vindfeld besidder nu Gaarden. I Oldemoder findes Tanderup skrevet Tandorp. (O. Nielsen.)

Ved at grave i Grunden skal man være stødt paa gamle svære Mure, som tydede paa Levninger af fordums Kjældere eller Taarne. En Beretning om, at Jægermester Bachman til Estrup og Sønderskov skal have ejet hele Tanderup, savner vist enhver Hjemmel.

1718 nævnes ogsaa en Søren Gundesen, som da blev gift med Anna Thomsen fra Kjærbøl; men han har nok haft en mindre Gaard paa Tanderup.

Lundgaard ligger tæt ved den gamle Ribe-Varde Landevej lidt nordvest for Ribe Plantage; dens Marker grænser til Ribe Bymark. Hvorledes Navnet Lundgaard er fremkommen, véd jeg ikke, da der ikke nu er Spor af nogen Lund. Gaarden er sammenkjøbt Tid efter anden og har oprindeligt kun været et Boelsted eller i al Fald kun en mindre Gaard. Stedet kaldtes ellers før Ondaften, efter Sigende, fordi der en Gang havde boet Røvere der, som plyndrede vejfarende Folk. Dog er der ogsaa dem, der mene, at det var, fordi der var et Slags Herberge, hvor man ofte nødtes til at tage ind, naar man ved Aftenstid kom og vilde ind til Ribe, men ikke turde kjøre over Aaen for Vandet, naar det, hvad ofte er Tilfældet, var Højvande, og der ingen Bro var, ligesom ogsaa Vejen var meget daarlig.

1575 fik en Hans Pedersen i Ribe og Hustru Anne Sørens-datter Brev paa »et Boel« udenfor Ribe kaldet »Undaffthen«. Som forhen vist i Indberetningen til O. Worm 1638 kaldes den ogsaa der Ondaften; ligeledes i Matriklen 1662, da den stod for 4 Tdr. 5 Skp. Hartk., og i Matriklen 1686, da den stod for 6 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Kort efter denne Tid maa Navnet være forandret til Lundgaard, da »Ondaften« nu forsvinder, Dr. fil. O. Nielsen, som har givet mig nogle af disse Oplysninger, mener, at den skal være opbygget af Borgmester Kaspar Kristoffer Kastensen i Ribe, som 1669 nævnes som Ejer af Nybølgaard ved Gram, og at han skal have givet den Navnet Lundgaard

1769 havde den endnu samme Hartkorn uforandret som 1686; men da dreves der tillige en hel Gaard af det rantsauske

eller lindevitske under den. Siden kom mere til, og nu har den ialt 19 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Hartk., og da dens Agermark, som udgjør 114 Tdr. Land, falder i Sognets gode Strøg, hvortil kommer 56 Tdr. L. Marskeng, hører den til en af de bedste Gaarde i Sognet. Ved Gaarden er en mindre Have. Bygningerne ere vel opførte til forskjellige Tider; Stuehuset er maaske ældst, men uden arkitektonisk Interesse. Ladegaarden skal være brændt 1821. Paa Ladens vestre Ende staar »I. W.« (o: Ib Vindfeld) og paa den østre Ende 1821.

Sydvest for Lundgaard og hørende til dens Mark er et Stykke Jord, som man nu kalder Sejbergtoft. Her har i gamle Dage ligget en kongelig Avlsgaard Segeberg, hvortil Kronens Bønder baade i Skads og Gjørding Herreder maatte gjøre Hoveri, hvilket de ofte maa have vægret dem ved; thi 1559 d. 9 Juni udstedtes et Kongebrev til bemeldte Kronens Tjenere om, »hvorledes at I Eder fortrykke og vil ikke arbejde til Vor Gaard Segeberg udenfor Vor Kjøbstad Ribe; thi byde Vi Eder efter Vor Lehnsmands Befaling paa Riberhus at arbejde til forskrevne Vor Gaard Segeberg med Møgægt, Pløjning og andet Høstarbejde, som andre Vore og Kronens Tjenere gjøre til Vore og Kronens Slotte og Gaarde her udi Riget«. (O. Nielsen, Gjørding H. 3—4.) Lehnsmanden paa Riberhus var da Klaus Sehested. Gaarden har vel, som det heraf synes, været drevet under Riberhus som et Slags Ladegaard; dog var Mads Skel 1559 Bestyrer paa den. Allerede samme Aar 10 December lagdes Segeberg ind under Riberhus, og altsaa nedlagdes Ladegaarden. Dog fik Niels Lange til Kjærgaard, som da var bleven Lehnsmand paa Riberhus, i Begyndelsen af 1561 Brev om at ombygge noget af den, hvilket formodentlig ikke kom til Udførelse; thi allerede d. 1 Juli s. A. fik Jørgen Munk til Oksvang i Skads Sogn, Søn af Hans Munk til Krogsgaard, Tilladelse til »at købe det Korshus, der staar paa Vor Gaard Segeberg«. J. Munk var da Kongens Hofsinde. Af Udtrykket Korshus faar man at vide, at der maa have været en temmelig betydelig Bygning. Materialierne skal være anvendte til Reparationer paa Krogsgaard og maaske ogsaa paa Oksvanggaard. Nogle af Jorderne kom ind under Ribe By; thi 25 Novbr. 1562 fik Magistraten Brev paa en Toft

udenfor Ribe, »som har hørt til Vor Gaard Segeberg«, saa da har den været fuldstændig nedlagt. Om det Boel, som Hans Pedersen 1575 faar Brev paa, har ligget under Segeberg, eller om det var selvstændigt, kan jeg ikke afgjøre. Noget af Toften maa dog senere være kommen til Ondaften eller Lundgaard. Noget af Ribe Bymark bærer nok ogsaa Navnet Sejbergtoft eller Mark og støder op til Galgebjergene søndenfor Lundgaard.

Af senere Ejere paa Lundgaard nævnes Amtsforvalter Jens Kristensen 1695, gift med Dorteia Kathrine Hedevig Gude. 1698 fødtes paa Lundgaard Sønnen Jens Henrik, efter hvem Moderen døde i Barselseng d. 11 Oktbr. Liget førtes til Fyen, hvor han ogsaa ejede Stensgaard i Svanninge Sogn, og hvor han, saavidt jeg véd, døde d. 11 December 1708. Hans Arvinger maa ikke straks have afhændet Lundgaard; thi 1709 stod paa Lundgaard hans Datters, Ane Jensens, Bryllup med Pastor Rasmus Jensen Lassen i Aal.

1712 nævnes Otto Dideriks til Lundgaard, hvis Søn Niels Dideriks er døbt i Farup Kirke 1713.

Siden kom den i Pastor Rafns eller Ravns Eje. Han maa formodentlig have boet her istedetfor i Præstegaarden; thi her stod 1722 hans Datter Kristines Bryllup med Mads Termansen i Kjærbøl. 1736, 39, 40 og 41 nævnes hans Arvinger paa Lundgaard. Hans Datter Gunder Rafn er formodentlig gift 1744; thi ved den Tid kaldes hun »Gunder Klausdatter«. Hun var nemlig gift med Klaus Vindfeld, som døde 1753. Som det synes, blev hun anden Gang gift med Hans Jensen Vindfeld. Efter Kirkebogen er hun død i April 1767; men efter Ligstenen over Hans J. V.'s Hustru paa Kirkegaarden kaldes hun »Gunder Knudsdatter« og angives at være født 16 Aug. 1695 og død 28 Apr. 1768. Dette passer ikke paa Gunder Rafn, som er født 1711. 1756 nævnes ogsaa en Søren Jensen af Lundgaard som død. I Kirkebogen findes ogsaa, at Hans Jensen Vindfeld af Lundgaard d. 17 Novbr. 1767 blev viet til Abalone Sørensdatter Hansen ibid; men dette stemmer heller ikke med Ligstenen. 1769 anføres Hans Jensen Vindfeld paa Lundgaard som ejende 6 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn, og bemærkes det, at han desuden drev en hel Gaard af det rantsauske under Lundgaard; maaske har der ligget en Gaard der tæt ved,

som har gaat under det fælles Navn Lundgaard, og Indbetretningen 1638 synes endog at tyde paa, at der har været 3 Gaarde, saa at man maaske saaledes kan faa de forskjellige Navne til at rime sig. Efter Ligstenen er Hans J. Vindfeld født $24/12$ 1700 og død $30/12$ 1778.

Ved H. J. V.'s Død gik Gaarden over til Hans Ibsen Vindfeld, som efter Ligstenen er født $3/3$ 1748. Efter Kirkebogens Oplysning var han gift med Dorteia Pedersdatter, og 1776 fødtes Sønnen Hans, 1778 Sønnen Peder; men efter Ligstenen var han gift m. Mette Hansd. Vindfeld, f. $20/3$ 1756, død $28/5$ 1837. Han maa have været en meget driftig Mand; thi han nævnes til forskjellig Tid som Ejer af flere betydelige Gaarde. Saaledes købte han paa Auctionen 1780 Puggaard i Jærnved Sogn; men den solgte han igjen 1786. 1800 købte han Øllufgaard, som Sønnen Hans fik. En anden Søn Klaus købte Landtinggaard. H. I. Vindfeld er efter Ligstenen død d. $5/1$ 1816 — ikke som O. Nielsen siger i hans Skads H. S. 250 1826.

Hans Søn Ib Vindfeld fik saa Lundgaard. Det er ham, der har bygget Laden 1821; han døde 1843. Hans Enke lever endnu. Hans Søn, Hans Ibsen Vindfeld, fik Lundgaard, og hans Enke er siden gift med Kristian Gothfredsen af Ribe, der nu er Gaardens Ejer.

Gersdorfgave. Nørdenfor Lundgaard ligger en mindre Gaard af dette Navn. Den hed ellers før Nygaardsholm, men ejedes i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede af en Datter af Kristoff. Fr. v. Gersdorf og Margr. Rosenørn til Kjærgaard, Frøken Ane Antoinette Gersdorf, som var født paa Kjærgaard d. 10 Decemb. 1738, men ingensinde gift. Hun havde en gammel tro Tjenestekarl Jens Nielsen fra Orte eller Aatte i Føvling Sogn, som i mange Aar havde styret Gaarden før hende. I sit Testamente indsatte hun ham til Arving af Gaarden og befalede, at den fremtidig skulde kaldes Gersdorfgave. Sine øvrige Midler gav hun til sine andre Tjenestefolk og Sognets Fattige. Hun døde i Maj 1803 og blev indsat i en muret Grav ved det vestre Dige paa Kirkegaarden. Jens Nielsen og Efterkommere have endnu bestandig i Folkemunde beholdt »Frøkennavnet« til Minde om Frøkenen, som gav dem Gaarden.

Niels Jensen, som døde for nogle Aar siden, var J. Nielsens Søn; Gaarden ejes nu af hans Søn.

Dortheashvile er ligesom Lundgaard sammenlagt af flere. Det var i Halvtredserne, at Terman Tranberg opførte de nuværende Bygninger, Stuehuset først og siden Ladegaarden. Før den Tid laa den inde i Kjærbøl. Den er Sognets største og vidtløftigste Ejendom og hører til de fortrinlige Ejendomme, da der næsten er ligesaa megen Eng som Agerjord, nemlig 136 Tdr. L. Ag., 112 Tdr. L. Eng og 4 Tdr. Land Mose m. 22 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn samt 2 Tdr. Hartk. Fæstegods. Ved Gaarden er anlagt en smuk Have med Plantninger udenom, som T. Tranberg og Søn omfattede og omfattede med stor Kjærlighed, hvorfor den ogsaa til Trods for Vestenvinden staar som Bevis paa, hvad Ihærdighed og Omhu kan frembringe. Da Tranbergs Hustru døde, netop som Gaarden var bygt, blev den efter hende kaldet Dortheashvile. Tranberg har store Fortjenester af Kvægavlens Forbedring ikke alene i Farup Sogn, men i hele Omegnen. Han kom ulykkelig af Dage, da en Tyr stak ham fordærvet. Han kom spadserende gennem Kjærbøl, og da han naaede ned i Kr. Termansens Toft, hvor der ved Stien stod en Tyr tøjret, vilde han med sin store Interesse for og Kjendskab til gode Tillægsdyr betragte den noget nøjere, hvorfor han blev staaende; men da det i det samme gav sig til at regne lidt, slog han sin Regnskjærm op, hvorover Tyren blev vred og for løs paa ham. Han døde kort efter d. 8 Juli 1864. Hans Fader var kommen af Dage paa samme Maade. Han var gift med Dorthea Vindfeld, som døde d. 7 Septbr. 1855. Han var født i Kjærbøl d. 15 Maj 1794 og var Søn af Niels A. Tranberg og Anne Termansdatter. Han efterlod sig 3 Sønner og 3 Døttre. Af Sønnen er en Præst, en har Gaarden og en er ugift. Af Døttrene er en gift med Degn Jepsen i Stavning, en i Tarm Mølle og en, som nu er død, i Spangsberg Mølle.

Hans T. Tranberg, som nu ejer Dortheashvile, er gift med en Datter af afdøde Proprietær Hansen til Krogsgaard.

Nygaard. Omtrent hvor nu Dortheashvile ligger, laa engang en Gaard af dette Navn, som 1609 nævnes iblandt Kolding Hospitals Gods, men som da mageskiftedes bort til Kongen for en Gaard i Vesterbæk, Øse Sogn. Dens meste

Jorder ligge nu under Dortheashvile. En Parselgaard er tilbage — Nygaardstoft tror jeg den kaldes —, paa hvis Mark de eneste to Gravhøje i Sognet fandtes. (Se foran.)

Af andre Steder i Sognet med særlige Kjendingsnavne anføres Hedegaardshøj eller »hvide Kro« ved Landevejen, Ørnsøgaard, Hilleruplund, Hillerupholm, Blæsbjerg og Stormhusene; men de ere tildels af nyere Oprindelse. Saaledes er det første Lig fra Hillerupholm begravet 16 Septbr. 1776.

Af forsvundne Stednavne har jeg truffet Slukefter og Præsteværingen, som begge nævnes 1697, Indsted og Povlskrog, som nævnes 1777, samt Fuglsang 1815; men hvor de have ligget, er uvist, med mindre Povlskrog er der, hvor H. Hygums Gaard ved den gamle Landevej nu ligger. Fuglsang skal have ligget mellem Hillerup og Tanderup og være afflydt i en Stormflod.

Der ere ikke mindre end 4 privilegerede Kroer i Sognet: i Kirkeby, i Kjærbøl, »Hvidekro« eller Hedegaardshøj og H. Hygums ved den gamle Ribe—Varde-Vej. Tranberg havde før et Brænderi i sin Gaard, da den laa i Kjærbøl. Nu er der vestenfor Kjærbøl opført en Vejrmølle. I Kirkeby er der siden 1863 en Fattiggaard.

Fattigvæsenet.

Forhen havde man et Fattighus, hvor Lemmerne boede frit og fik nogen Understøttelse. De arbejdsføre gik omkring i Sognet som det kaldtes i »Madning«, d. e. de fik Maden hos Beboerne i visse Dage efter hver Ejendoms Størrelse, men samledes i Fattighuset om Natten, hvor det saa gik til med Svir, Sværm og Slagsmaal, saa det var et sandt Helvede for ordentlige og svagelige Gamle og Børn. Ved Pastor Lindhardts og især ved Proprietær Tranbergs ihærdige Bestræbelser lykkedes det at faa Sognets Beboere til at gaa ind paa at købe en Gaard, som blev indrettet til en Anstalt, hvor de Fattige faa Føde, Klæder og Pleje, og hvor de arbejdsdygtige under en Styrers Opsyn ere sysselsatte med forskellige Haandarbejder o. s. v. Anstalten blev tagen i Brug 1863, og Fattigbyrden er siden betydelig formindsket.

Skolevæsenet.

Der er i Sognet 3 Skoler. I Kjærbøl er der for en Snes Aar siden opført en Skole med 2 Læsestuer; før havde man ogsaa en Skole i Farup; men da der nu blev 2 Lærere ved Kjærbøl Skole, nedlagdes Skolen i Farup, og alle Børnene henvistes til Kjærbøl. Imidlertid voksede Børnetallet saaledes, at man maatte bygge en ny Skole paa Kjærbøl Mark. I Hillerup havde man førhen kun Biskole; men der var fra gammel Tid den urimelige Bestemmelse, at Læreren skulde kostes og lønnes ligesom Skolen vedligeholdes af Byen selv, og desuagtet skulde svares $\frac{1}{4}$ til Kjærbøl Skole. Ligeledes var der den Skik, at Læreren ligesom Markmanden skulde gaa fra Mand til Mand og tage Kosten. Da jeg 1860 ansattes ved Hillerup Skole, gik jeg paa denne Maade Byen rundt en Gang, idet jeg hos nogle skulde have Kosten 1 Dag, hos andre 2 Dage og hos andre igjen 4 Dage; men dette uheldige Forhold ophævedes s. A. af Visitatoriet over Thørningelehn. Paa et Andragende, som jeg fik Bymændene til at indgive 1865, resolveredes, at der for Fremtiden skulde svares lige Bidrag til Skolevæsenet over hele Kommunen. Fra den Tid blev Hillerup Skole en fuldstændig fast Lærersplads.

Erhvervs-kilder.

Agerdyrkning og Kvægavl er den vigtigste Næringsgren. Af Industriforetagender er der omtrent ingen. En Del Fattigfolk og Indsiddere ernære sig tildels om Sommeren af at fiske Flyndre i Havet. Man kalder det at »gaa til Havs og fange Skuller«, som saa sælges omkring i Byerne og i det nærliggende Ribe. Man vader langt ud — ofte en hel Mil — i Havet, og naar Floden kommer, stiller man sig an med sit Garn, som danner en stor Trekant imellem to udspilede bevægelige Stænger, imod Vandet, og saa løber »Skullerne« selv i Garnet. Efterhaanden som Vandet bliver for dybt, trækker man sig nærmere mod Land, og naar Vandet gaar ud igjen, vender man sig imod det. Det første kaldes »at fiske for Fløden«, det andet »at fiske for Ebben«, og det er helt morsomt at staa i Land og se paa det. Der er gjerne flere i Selskab, og de stille sig da op Side om Side med

deres Garn. Undertiden fanges ogsaa store Aal, Laksørreder, Hornfisk, Torsk og »Snæbeler« i saadanne Garn; men der skal høre en vis Behændighed til før at faa fat paa dem, da de ellers vende om og løbe ud af Garnet igjen; Garnets Nedre- og Bagdel ligger nemlig paa Havbunden. Der maatte vist kunne forbedres en Del ved den Maade at fiske paa; men den er den traditionelle, og den Uøvede fanger ingen paa den Maade.

Kirken.

Kirken, omtrent midt i Sognet paa en lille Højning i Terrainet, er indviet til de Søfarendes Helgen St. Nikolaus. Oprindeligt er den opført af Tufsten i Rundbuestil; men nu er den vestre Gavl og Halvdelen af søndre Side stærk blandet med Mursten. Af den smukke Korrunding med Halvsøjler og Sokkelsten ses det, at den er Søster til Domkirken i Ribe; dog er Rundingen mere halvsirkelformig, hvorfor den formodentlig er noget yngre og rimeligvis opført enten i Slutningen af det 12te eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Hele Kirken har en smuk profileret Sokkel af Granit. Korrundingen er det smukkeste Parti; den er ved tynde Halvsøjler med Kapitæler delt i 5 Felter, hvori man sporer mindst 2 smaa højsiddende rundbuede Vinduer, som nu ere tilmurede. Murene i Kor og Skib har træbuede Prydelser i Murværket, inddelt i et Slags Felter, hvoraf hvert har haft et lille højsiddende rundbuet Vindue, hvilke nu alle ere afløste af store firkantede Vinduer i Træindfatning. Paa den nordre Side, 28 Fod fra den vestre Ende, har der været en Indgang, hvilket ses deraf, at Sökkelen er borte, og at der sidder Granitblokke op ved Siderne. I Korets søndre Side lige ind til Højkirken har ogsaa været Indgang, der hvor nu Degnestolen er; thi der er Sökkelen ligeledes borte. Den vestre Gavl og den søndre Side til hen forbi Vaabenhuset blev ommuret 1835, og det var Planen, at hele søndre Side skulde have været ommuret; men da fandt man paa at sammenskrue Muren med svære Jærnkere. Hele Kirken er nemlig Skalmur, fyldt indeni af Kalk og Kampesten, Murbrokker o. s. v., og da den indvendige Skal af Fugt var løst fra Forbindelsen og truede med at falde ind, ligesom den

ydre truede med at falde ud, satte man Skruer gennem Muren og pressede den sammen igjen. Samme Aar nedbrødes det 60 Fod høje Taarn, som stod, hvor nu Vaabehuset er, og hvor man udenfor Døren endnu ser de svære Grundstene. Man frygtede nemlig, at det vilde falde ned; men saa godt stod det, at man maatte lave Jærndretninger til at skrue det fra hinanden med, og alle Materialerne ødelagdes i den Grad, at man ikke en Gang kunde faa det bortført for Værdien, der var i det. De to Klokker, som hang i Taarnet, hængte man op i et Træspir paa Kirkens vestre Ende, som ikke er nogen Pryd for den. Det var nok ved denne Lejlighed, at den store Klokke revnede, som nu er ubrugelig.

Kirken er lys og rummelig og hører til en af Egnens smukkeste. Koret foruden Rundingen danner en fuldstændig Kubus, 17 Fod paa hver Led. Fordybningen, hvori Alteret staar — Korrundingen — er 7 Fod. Kordøren er usædvanlig stor — 15 $\frac{1}{2}$ Fod høj og 10 Fod vid — med en smuk rund Bue. Skibet er rigelig 73 Fod langt, 22 Fod vidt og 20 Fod fra Gulv til Loft. Murene have en Tykkelse af 2 Fod 8 T. Den nordre Mur hænger i den vestre Ende 14 Tommer ud over Lod. 1835 udstedte Degnen Berg, Ib Vindfeld paa Tanderup, Niels Tranberg i Kjærbøl og Sognefoged Hansen i Farup en almindelig Opfordring til Sognebeboerne om at sammenskyde nogle Penge til Kirkens Prydelse. Der indkom 40 Rd. 8 Sk. (Kourant), for hvilke der anskaffedes ny Alterklæder, nyt Tæppe til Døbefonten, nyt Omhæng om Prædikestolen, ny Messeskjorte, nyt Knæfald; Prædikestolen blev opmalet, Himlen over den, som var skilt ad, istandsat og malet, den store Messing-Lysekrone istandsat m. m.

Alteret er opsat i Kristian d. 7des Tid og meget smuk. Midtpartiet eller den egentlige Altertavle, Kopi af Altertavlen i Frelserens Kirke paa Kristianshavn, er malet paa Lærred af den i Sognet fødte Andreas Nielsen Vindfeld — som iøvrigt ikke kjendes, naar ikke hans Navn skal være »Anders«, og han er da født paa Tanderup 1721. Han skal have malet paa den i 7 Maaneder og anstrengt sig saaledes dermed, at det udtømte hans Livkræfter, saa han døde straks efter at den var færdig. Billedet er ret smukt og forestiller Lidelsen i Gethsemane, med følgende Vers under:

»Se, o Sjæl, hvor Almagt ryster
 »under Afmagts blodig' Sved,
 »som for dine Synder rinder
 »strømmevis paa Jesum ned,
 »lad dog saadant Syn dig røre
 »til »urørlig« Kjærlighed,
 »hvilken Nød og Død ej rækker,
 »men gaar ind i Herlighed.«

Tilvenstre staar mellem 2 Søjler en udskaaren Træfigur med Korset i venstre og Æblet i højre Haand, hvorunder Ordene:

»Saa elskede Gud Verden o. s. v. (Joh. 3, 16.)

Tilhøjre en lignende Figur med en Vægtskaal i den venstre og et Sværd i den højre Haand, hvorunder:

»Uden Blods Udgydelse o. s. v. (Ebr. 9, 22.).

Øverst findes tilhøjre Kristian d. 7des Navnetræk med Krone over, tilvenstre Karoline Mathilde (C. M.) med Krone. Paa de store Lysestager staar N. S. 1642. Paa den gamle endnu smukke Messehagel staar Anne Hanses 1688. Paa Loftet i Koret er et Maleri, som forestiller Jesu Gjenkomst til Dommen, og midt under Loftet hænger en 6armet Lysekrone af Glas.

Døbefonten er en hulet Granitsten med en Del overmalede Sirater, som dog - saavidt man kan se — ingen videre Betydning har; Hulningen er indvendig helt udfyldt af et svært Bly- eller Tinbækken, som vel kan rumme 3—4 Spande Vand. Derover er et Trælaag med Tæppe, hvorpaa Døbefadet nu staar. Himlen over Døbefonten er fra 1695, hvilket Aarstal med Kristian d. 5tes Navnetræk med Krone over staar paa den. Den er 1843 foræret fra Hygum Kirke og istandsat.

Opgangen til Prædikestolen er fra Koret gennem Muren. For Indgangen er en Dør, paa den udvendige Side forsynet med Billeder. Paa Dørrammen staar: »Vi prædike den korsfæstede Kristus, som er Jøderne en Forargelse, men Grækerne en Daarlighed.« Det øverste Billede paa Døren skal vistnok være David. Det er en Mand, siddende i en prægtig Stol, iført en vid Kappe, med en Guldkjæde om Halsen, i den højre Haand en opslaaet Bog, foran et Bord, hvorpaa der ligger en Krone, et Scepter og midt paa Bordet et mægtigt stort brændende Lys. Ovenover og nedenunder staa Ordene:

»Dit Ord er en Lygte for min Fod og et Lys paa min Sti.«
(Salme 119, V. 105.)

Nedenunder et andet Billede, som formodentlig skal være Bathseba. Det er en sovende Kvinde, halv iført en Kappe, siddende under et Træ ved Siden af et Vand. Derunder følgende Ord: »At holde Tugt er Vej til Livet, men den, som forlader Straffen, han for vild. (Ords. 10, 17.)

Prædikestolen er meget smuk. Den er opsat 1657. Dette Aarstal med Fr. 3's Navn og Krone over staar paa en frem-springende Træplade ved den nordre Side ud mod Kordøren med en Hane ovenover. Ved den søndre Side er en lignende Træplade ogsaa med udskaaren Hane og Kristian d. 7des Navn og Aarstallet 1768, hvilket formodentlig skal minde om en Istandsættelse. Nedenunder staar et Symbol: »Det at leve er mig Kristus og det at dø en Vinding«, C. Volqvartz. P. L. [o: Karsten Volkvarts pastor loci (Stedets Præst)]. Ved samme Side er malet en korslignende Figur, hvor der oveni staar: W. S. T. R., og ved den ene Side: »Therman Hansen, Farderup 1667. B. (o: Benjamin) Richter, pinx. Paa den anden Side af Figuren staar: »Knud Simonsen. Kjærbøll, Renov. (o: renoveret — istandsat) 1768. Paa en tilsvarende Plade ved den anden Side staar: »Soli deo gloria (o: Gud alene Æren). Selve Prædikestolen har foruden de sædvanlige Dyrehoveder og Engleansigter udskaarne Billeder af Jesu Liv. I et af Felterne er Fødselen i Bethlehem fremstillet, i et andet Korsfæstelsen imellem de to Røvere, i et tredje Opstandelsen og i et fjerde Himmelfarten. Over Felterne staar: »Tael dette, og forman og overbevis med alvorlig Befaling. Titum 2. 15.« Under Felterne staar: »Ja, jeg kommer snart. Amen! Ja kom Herre Jesu!« (Aabn. 22. 20.) Paa Lydhimmelen staar 1657 og Ordene: »Ja, salige ere de, som høre Guds Ord og bevare det.« (Luk. 11, 28.)

Tværs over Kordøren har forhen været et Trægalleri med udskaarne og tildels forgyldte Helgenbilleder; men dette er nu borte. Paa den nordre Side hænger et Krucifix.

I Skibet er nu gibset Loft. Da dette blev udført tilligemed en større Hovedreparation, som foretoges af Murmester L. Sørensen af Ribe for en halv Snes Aar siden, opdagede jeg under Kalklaget Spor af Frescomalerier, hvoraf der navnlig maa have været nogle paa Korbuen og omkring Prædike-

stolen, hvor de dog ere ødelagte, da Korbuen er ommuret 1843. Imidlertid søgte jeg rundt i Kirken og var saa heldig paa den nordre Mur ligefor Indgangen at støde paa en større Indskrift, som jeg med stor Forsigtighed fik afdækket saameget, at jeg til Nød kunde faa frem, hvad der havde staaet, skjøndt Muren havde slaaet en stor Revne midt igjennem og meget tidligere var ødelagt. Indskriften var malet med store Bogstaver og havde været omgivet af en med mange Snirkler og Slyngninger malet Ramme. Hvad jeg fik frem, saa saaledes ud:

»SAH . . .
 »31 . V. 14.
 ». . . . MANGE DERIS
 »FRYCT TRINT OMKRING
 ». . . . AD . . . OGE OFFUER OCH
 »BETENGHT LIFFUET AF . . .
 »MEN HAABTE
 ». HERRE
 »DU EST MIN
 »GUD.«

Det er, som det ses, det 14de og 15de Vers af den 31te Davids Salme i den Tids Oversættelse. Indskriften er atter overdækket med et Kalklag, da ingen vilde lade den restavvere.

Midt i Skibet hænger en Messing-Lysekrone med 12 Arme i 2 Rader uden Indskrift. Bag i Kirken er et Pulpitur. I Kirken er der 31 Mandfolke- og 20 Kvindfolkestole foruden Pulpituret; der bliver ialt i hele Kirken Siddepladser til c. 400 Mennesker.

Paa Kirkegulvet ere flere Ligsten, men de ere alle flyttede fra deres oprindelige Pladser. I Koret ligger en stor Sten, hvorpaa kun findes Bogstaverne: »H. L. H. S.«.

Paa en Sten, som er meget forslidt, kan man kun læse: »Barbara Knudsdatter Vindfeld , død 1708 d. 17/10 (?), gift i 43 Aar, født 5 S: og 4 D.« Mandens Navn kan ikke læses. Saavidt skjønnes, er han ogsaa død 1708.

En anden Sten er over Hans Nielsen af Farup og Hustr. Doret Andersdatter. Han er født 1584, død 1648. Hun er født 1591, død 1659. De havde været gifte i 38 Aar og haft 5 S. og 3 D.

En tredje Sten er over Terman Knudsen af Kjærbel,

død 1714, og Hustru Ingeborg. De havde 12 Børn, 9 S., 3 D. Der er sat Plads til Aarstal og Dato for hende, men ikke udfyldt.

En fjerde Sten er over Hans Sørensen Nygaard (død 1701?), 38 Aar gl., og Hustr. Karen Mortensdatter med hendes anden Mand Anders Jensen, død 1745. Hun døde, saa vidt kan ses, 1763.

Paa en femte kan kun læses Navnet Morten Termansen af Kjærbøl, død 1711.

Nok en er over Terman Mortensen, Overformynder, Kjøb- og Handelsmand i Ribe samt Farup Sogns Kirkevæрге, født 1682 d. 30 Juli, gift 1723 med Maren Jensdatter Sevel, Enke efter Kjøbmand Rasmus Hansen Rahr i Ribe.

Endvidere en over Terman Hansen af Farup, som havde været Kirkevæрге i 30 Aar (det er hans Navn, der staa ved Prædikestolen, se foran), død 1685 d. 27 Oktbr., 61 Aar gl. Han havde været gift med Edel Madsdatter af Farup, som døde d. 10 Januar 1694, 72 Aar gl. De havde 5 S. og 3 D. — Paa samme Sten er siden udhugget Hans Termansen af Farup, død 1768, d. 5 Maj, 75 Aar gl. Første G. gift med Kjerstine Jørgensdatter Rafn, død 1727, 26 Aar gl.; anden G. med Kjersten Mortensdatter, død 1759, 65 Aar gl. (I Kirkebogen kaldes han Mads T. S. foran).

Der har været flere Ligsten; men de ere dels ituslagne, dels borte.

Over Kirkedøren stod de Ord: »Gaar ind ad Herrens Porte med Taksigelse« (Sal. 100, 4); men der har Kalkekosten nu ogsaa været.

Vaabenhuset er paa søndre Side, opført 1835 paa Stedet, hvor Taarnet stod. Kirken er overalt tækket med Bly, og det oprindelige Tømmerværk er af Eg. Vandfloden har flere Gange været inde i Kirken, hvilket har forårsaget Fugtighed i Murene. 1825 siges, at Vandet stod flere Fod højt i Kirken; men dette er nok noget overdrevet. Stolestaderne ere opsatte 1843. Fra samme Aar er det runde Rækværk om Alteret.

I Klokkespiret paa Højkirken's vestre Ende hænge 2 Klokker. Den største er revnet helt op og ubrugelig. Indskriften paa den er: »VTH. DEM. FVIR. BIN. ICK. GEFLATEN. M. MELCHIOR. LUKAS. THO. HUSUM.

HEFT. MI. GEGATEN. ANNO. 1599. (o: Af Ilden er jeg udflydt. Magister Melchior Lukas i Husum har støbt mig 1599). — Paa den lille Klokke staar: »Anno 1791 er denne Klokke paa Farup Sogns Gaardbeboeres fælles Bekostning omstøbt. Me fecit Joh. Nic. Bieber in Hamburg.«

Kirkegaarden er usædvanlig kjøn i Sammenligning med andre paa Eggen. Forhenværende Degn Berg har Fortjenssten af at have beplantet den med Træer langs Hegnet og Gangene, ligesom der ogsaa er Plantninger ved enkelte Familiers Grave. Af ældre Ligsten skal her nævnes: over Jens Frandsen af Farup, død 1748, 47 Aar gl., og Hustru Dorthea Kathrine Jepsdatter, død 1788, 86 A. gl., og en Søn, Jens Jensen, død 1768, 27 Aar gl. En anden over Kristen Kristensen Hjerting af Kjærbøl, død 1747, 82 (?) Aar gl., samt Morten Hansen af Kjærbøl med deres fælles Hustru Mette Kathrine Andersdatter. — Der er sat Plads til Dato og Aarstal for de to sidste, men ikke udfyldt. Mon denne Mette Andersd. ikke er And. Vindfelds Datter af Tanderup? — En Tredie over Morten Hansen Nygaard af Kjærbøl, født 1705, død 1761, og Hustru Johanna Nielsdatter Skade, født 1715, død 1766. En fjerde over Hans Jensen Vindfeld af Lundgaard, født 1700, død 1778, og hans Hustru Gunder Knudsdatter Vindfeld, født 1695, død 1768, samt en Søn Klaus Hansen Vindfeld, død 1753, 24 Aar gl. Paa en kan man kun læse Tallet 1765, og paa en meget løs en staar: Frøken Ane Antoinette Gersdorf. (Se Gersdorfgave.)

Af nyere Minder mærkes: over Hans J. Vindfeld. (Se ved Lundgaard.) Over Niels Tranberg, død 1844, 75 A. gl., og Hustru, født 1764, gift 1795, død (?). Over Terman Tranberg og Hustru. (Se ved Dortheashvile.) 1863 er der opsat et smukt Minde over Pastor Ussing og Familie med indlagt Marmorplade og noget fejlagtig Indskrift. Ligeledes har Sognebeboerne opsat et smukt Minde over Degnen Berg, som havde været Sognedegn i Farup i 39 Aar.

I det søndre Dige er nede ved Jordan funden en Sten, som paa den Side, der vender ud mod Kirkegaarden, er tildannet med et udhugget Kors paa. Den burde ikke have Plads der.

Ved Kirken har forhen været en Lade, hvor Kirketiendekornet henbragtes, da den toges i Kjærven; men af den er nu ethvert Spor forsvundet.

Præster.

Før Reformationen havde man ingen selvstændig Præst i Farup; Kirken var nemlig henlagt til en af de residerende Kanniker i Domkapitlet i Ribe, og dette var gaaet saaledes til: 1448 var en Knud Pedersen Præst i Farup, som tillige blev Vikar i St. Lucius's Kapel i Domkirken. J. Kinch mener, at han er identisk med den Kannik Knud Lundh, som 1483 fik Pave Sixtus d. 4des Stadfæstelse paa, at St. Nikolaj Kirke i Farup skulde for Fremtiden høre til det Præbende, han var i Besiddelse af, og som lige til Reformationen bestod under Navnet »Præbendet under det større Taarn« (sub majore turri). — Videre herom kan efterses i Kinch, Ribe, 306 og fl. St.

Om de første Præster her efter Reformationen vides meget lidt. Det synes, som om der er hengaaet nogen Tid, før Forholdet til Domkirken er blevet ordnet. Den første evangeliske Præst, jeg har kunnet finde hér, har ikke været her før omtr. 1555.

1. Hr. *Peder Pallesen* omtales her c. 1569 og 1587. Han skal have været Præst her i henved 32 Aar, bestemt véd man 18 Aar.

2. Hr. *Anders Grummesen*, nævnes som død 1601; men det er ikke aldeles sikkert; han er ogsaa kaldt »Hr. Andreas«, men dette er heller ikke korrekt.

[1601—6 *Niels* (*Wiberg*)].

3. Hr. *Lars Hansen Vejball*, som tillige var Provst. nævnes her 1606, 1646 og skal være død 1648. Det er ham, der 1638 skrev Indberetningen til O. Worm, men han kalder sig der blot: »Laurentius Johannes«.

4. Hr. *Anders Pedersen Riber*, ordineret 24 Maj 1648; Præst her i omtr. 9 Aar.

5. Hr. *Peder Pedersen*, hvis Navn fandtes paa Døren til Prædikestolen, som er fra 1657.

6. Hr. *Niels Povlsen Bruun*, ordineret 1671, død 1673.

7. Hr. *Jørgen Jørgensen Korsør*, skal først have været Kapellan i Korsør — hvor han formodentlig er født — og derfra kommen hertil. Han var 3 Gange gift. 1) Dorteaa Frederiksdatter Vinding, som døde 1663. 2) Vibeke Kjeldsdatter. 3) Gunder Vindfeld af Farup Sogn, som overlevede ham. Han skal være død 15 Oktbr. 1695. I hans Embedstid skal Præstegaarden være brændt med alle Papirer og Bøger.

8. Hr. *Jørgen Iversen Rafn* (*Ranfn* el. *Ravn*) var født i Gammelhadarslev Præstegaard d. 16 Febr. 1669 og Søn af Præsten Iver Rafn og Hustru Kjerstine. I hans første Barndomsaar læste hans Fader selv med ham. Siden fik han og hans 2 Brødre Huslærere, til han ved Paasketid 1685 kom i Latinskolen i Haderslev, hvor han blev til 1687, da han tog Afsked fra Skolen og over Lybæk og Vismar rejste til Universitetet i Rostok, hvor han hørte theologiske Forelæsninger i et Aar. 1688 i Maj rejste han ifølge sin Faders Befaling til Vittenberg, hvor han blev til 1689, da han i Septbr. rejste hjem. Paa Hjemrejsen besøgte han Serbst, Magdeburg, Lüneburg og Hamborg, og over Lybæk kom han til Skibs til Haderslev. Han blev hjemme til 1690, da han rejste til Kjøbenhavn, hvor han i halvandet Aar var Huslærer hos Amtmand v. Knuth paa Frederiksborg, til han 1692 kom til at læse Latin og Tysk med Kansell. Moths og Broders Børn paa Kristianshavn. 1693 tog han Attestats med non contemnendus.

Efter sin Hjemkomst afstod Pastor J. J. K. i Farup paa Grund af Svaghed og Alderdom Embedet til ham. Imidlertid var Embedet, som det synes, paa en særdeles Maade blevet annekteret til Kapellaniet i Ribe; men den daværende Amtmand i Haderslev, Grev Konrad Reventlov, som undte Rafn Embedet, udvirkede hos Kristian d. 5te. at Annektionen blev hævet, og 1695 beskikkedes han til Sognepræst i Farup og blev af Biskop Ankensen ordineret i Ribe Domkirke. Af Amtsinspektør Dr. Müller i Haderslev og Provst Mag. Jørgen Fogh til Kathrine Kirke i Ribe indsattes han i Farup Kirke.

Næste Aar ægtede han sin Formands Enke Gunder Hansdatter Vindfeld. 1696 d. 25 November fødtes dem en Søn, som 10 Januar 1697 døbttes af Provst Fogh og fik Navnet Iver. Blandt Fadderne nævnes Præstens Moder og Broder — Hr. Jens Rafn, Præst i Gammelhadarslev efter Faderen. 1697 fødtes en Datter Barbara, 1699 en Søn Jørgen, 1701 en Datter Kristine eller Kjerstine, og 1703 døde Gunder Rafn i Barnsnød uforløst. 1705 giftede han sig med Anne Maria Simonsdatter Ejsbøll af Haderslev¹⁾. Samme Aar

¹⁾ Hendes Fader var Herredsfoged Simon Hansen i Thyrstrup Herred, boende i Haderslev.

fødtes dem en Søn Simon, 1708 en dødfødt Datter, 1709 en Søn Nikolaj Johan, 1711 en Datter Gunder, 1713 en Søn Jens Peder, 1717 en Datter Ane Elisabeth, 1719 en Søn Jens Peder (saa formodentlig den anden Søn af dette Navn da er død), 1721 en Søn Kristian. I liber daticus staar, at han i sit første Ægteskab havde 3 S. og 3 Døtt. og i sit andet 5 S. og 4 D.; men dette er formodentlig en Fejltagelse.

To af hans Døttre bleve gifte i Farup Sogn, en tredie, som skal have heddet Mette Kjerstina, blev 1745 gift med en Terkild Olsen fra Haderslev.

1733 blev Jørgen Rafn paa Landemodet i Varde af Biskop Ankensen ordineret til Provst over Frøs og Kalslund Herreder. Dette Embede beklædte han kun i et Aar og to Dage, da han døde 1734. Han blev begravet i Farup Kirke; Biskop Ankensen fra Ribe holdt Ligprædiken over ham. Hans Kone overlevede ham i mange Aar; thi i Kirkebogen, som er indrettet af ham og begynder med 1695, staar, at Provstinde Anne Maria Rafn d. 7 Marts 1759 blev begravet i Koret i Kirken (78 Aar og 8 M. gl.). Hun døde paa Lundgaard d. 1 Marts 1759. (Se Indberetn. paa Skolebibl. i Ribe.)

9. Hr. *Adam Thillerup* var kun Præst her paa Stedet i 3 Aar. Han blev af Biskop Ankensen ordineret i Domkirken 1735 og indsat som Præst i Farup af Provsten, Hr. Hans Munk fra Hjortlund.

I Aaret 1738 blev han beskikket til residerende Kapellan i Kjerteminde, og vidner den gamle liber daticus, »at han, skjøndt dette Embede var mindre end Farup, antog det for at komme ud fra de mange Prossesser og Fortrædeligheder angaaende Enkepensionen af Kaldet m. m., som ham afgang. Provst Rafns Arvinger paaførte«. Mens han var her, fødtes ham 1736 en Søn, Henrik Martin.

10. Hr. *August Henriksen* blev 1738 af Biskop Ankensen ordin. i Ribe Domkirke og af Provst Munk indsat som Præst i Farup. 1753 blev han af Frederik d. 5te beskikket til Rise og Marstal Sognekald paa Ærø, hvorfra han siden forflyttedes til Idestrup paa Falster, hvor han døde 1770, 61 Aar gl. Han var Kapellan i Kjerteminde, da han ¹⁵/₈ 1738 blev kaldet til Farup. (Indbr. i Skolebibliotheket.)

Mens han var her, fødtes ham 1740 en Datter, Agnete

Augusta, 1744 en anden Datter, Anna Kathrina Eleonora Dorthea.

Han var knap 30 Aar gl., da han kom her som Præst. Ved sin Embedstiltrædelse har han skrevet i Kirkebogen: »Herren give mig Barmhjærtighed og Naade til at føde hans Menighed efter hans Villie, og bevare mig fra Prosesser!«

11. Hr. *Karsten Volqvartz* er født d. 1 Januar 1721 i Trondhjem. Faderen var Vajsenhusforstander Volkvart Karstensen Volkvarts, Moderen Elisabeth Bukhoff. I sit 12te Aar kom han i privat Information i Latin hos Kordegnen ved Frue Kirke i Trondhjem. 1738 indsattes han i øverste Klasse i T. Latinskole, blev Student herfra 1740, tog filos. 1741 m. laud., Attestats 1743 m. haud. og rejste derpaa til Trondhjem, hvor han blev hos Faderen til 1745, da han blev Kapellan pro officio hos R. Hagerup til Schongens Menighed. Han blev ordineret i Trondhj. Domkirke af Stiftsprovst Mag. J. Thode, der var konstitueret Biskop i Biskop Harboes Fraværelse. 1746 døde R. Hagerup og 1747 udnævntes han til residerende Kap. for Menigheden. D. 16 August blev han viet til Margrethe Bork Hagerup. De havde ialt 12 Børn. Anbefalet af Biskop Nannestad drog han 1752 til Kjøbenhavn og blev næste Aar kaldet til Sognepræst i Farup. Han skriver selv d. 17 Juni 1766, at der da var 7 af deres Børn døde, de dalevendes Navne vare: Rikardt, Volkvart Karsten, Maren, Malene, Elisabeth og Lusia Susanne. Medens han var her, fødtes ham 1754 en Datter Margrethe, som døde i Julen samme Aar; 1756 fødtes en Datter Elisabeth Adelus, 1757 en Datter Lusia Susanna, død i Juni samme Aar, 1758 en Søn Volkvard Karsten, 1760 en Datter Bærtholina Katharina Kjerstina, død næste Aar, og 1761 en dødfødt Søn, som blev begravet i Koret.

1770 blev han kaldet til Sognepræst i Kolding. Biskop Jørgen Karstens Blok anmærker om ham i sin Visitatsbog: »Provst Volkv. i Kolding er en grundig Prædikant, en god Katheket og flittig i sit Embede.« Ved Landemodet i Ribe 1771 var han nemlig bleven indsat til Provst over Brusk Herred. 1782 fik han Reskript om, at hans Efterladte maatte faa 40 Rd. i Pension af Eftermanden. Han er entlediget 1803 og død $\frac{1}{2}$ 1808.

12. Hr. *Laurids Grundahl* er født d. 29 August 1727 i

Kolding, hvor hans Fader var Raadmand. Efter fuldendt Examina 1749 blev han først Huslærer hos Oberst Brockdorff paa Store-Grundet ved Vejle, siden Klokker ved Domkirken i Ribe og Amanuensis hos Biskop J. K. Blok. I Aaret 1770 blev han kaldet til Sognepræst i Farup og 1777 udnævnt til Provst over Frøs og Kalslund Herreder. Han var i disse Stillinger meget yndet af Biskoppen, som i sin Visitatsbog anmærker om ham: »Laurids Grundahl i Farup er en særdeles duelig og retskaffen Mand i alle Henseender.« 1786 blev han beskikket til Sognepræst ved Domkirken i Ribe, og ved Landemodet i Juni 1787 ved en latinsk Tale af Biskop Middelboe indsat som Stiftsprovst.

Som Præst i Farup var han meget anset som Taler, der gjerne hørtes; i Domkirken derimod vilde det ikke ret lykkes ham at drage Folk i Kirke. Han tog sig meget af Fattig- og Skolevæsenet, var kyndig i gejstlig Lovgivning, hvorfor der ogsaa gjerne afæskedes ham Betænkning over, hvad der angik den offentlige Gudstjenestes Indretning samt Skole- og Fattigvæsen, og var i det Hele en meget akkurat Embedsmand, noget hvorom Embedsbøgerne fra den Tid bærer Vidnesbyrd. Han var Medudgiver af »Ribe Ugeblad«, hvori han har skrevet adskillige Smaating; ellers vides det ikke, at han har udgivet noget i Trykken. I sine sidste Aar var han meget svagelig. Han døde i Ribe 1805 og blev begravet paa Lindegaarden. (Se mere om ham i Frosts Eft. o. Ribe Domk.)

13. Hr. *Frederik Bagge Ussing* har selv Tid efter anden skrevet sit Levnetsløb, hvilket her meddeles ordret efter hans eget foreliggende Haandskrift. »Friderich Ussing er født d. 1ste Maj 1753 i Lille-Lyndbye (skal være Lyngby) Præstegaard. Faderen var sl. Hr. Bagge Ussing, Sogne-Præst for Lille-Lyndbye og Ølsted Menigheder i Sædland, Moderen Maria Sussanna f. Bøttcher. I hans Alders 5te Aar førte hans Moster sl. Mad^{me} Kølholtt ham til Ribe, hvor hans Farbroder S. T. Hr. Præsident Ussing og Fru Tante siden antog sig ham som Forældre og bare den omhyggeligste Omsorg for hans kristelige Opdragelse. Efter nogle Aars private Information satte de ham a: 1765 i Ribe-Latins-Skole, hvor han blev erkiendt duelig til at sidde øverst i 3die Lectie og siden under sine brave Lærere profiterte saa meget,

at han efter 6 Aars Forløb af velædle og høylærde Hr. Rector Jens Hansen blev dimitteret til det Kiøbenhavnske Universitet. Da han nu saaledes i July M. 1771 havde erholdt examen artium, maatte han for sit svage Helbreds Skyld igien forlade academiet og den meste Tid opholde sig paa Landet hos sin Fader. Først i det følgende Aar 72 reyste han atter ind til Khvn., og i Marts Maaned tog sin examen philosophicum med characteren Laudabili, hvorefter han, for at anhøre de theologiske Professorers Collegia, i nogen Tid forblev ved academiet. — I Juny Maaned 1773 erholdt han Baccalauri Graden, da han derpaa i Octob. Maan. s. A. af Hans Høyædle, Høyærværdighed Hr. Biskop Hagerup blev udnævnt til 1ste og 2den Lectie-Hører ved Ribe Cathedral-Skole, hvor han da atter fortsatte sit theologiske Studium og i sine fra Skole-Embedet ledige Timer søgte at erhverve sig den til sin Attestatz fornødne Indsigt. I Septbr. Maaned 1776 drog h. derpaa ov. til Kbhn. og d. 3 Febr. 1777 sustinerte han under Dhrr. Doctores og Professores Theologiæ Holm, Balle og Janson Examen theologicum med Carakt. Haud illaudabili. I Martii Maaned prædikede h. for Dimiss under Hr. Dr. Janson og blev af hannem for denne sin Prædiken erkiændt værdig den beste Character. Derpaa reyste han igien tilbage til Ribe Latini-Skole, og efterat han ved forefaldne Vacancer var forfl. til øverste Lectie-Hører, blev h. d. 9 Febr. 1780 af Hans Majestæt allernaadigst kaldet til Hospitals- og Fro-Prædikens-Præst ved Dom-Kirken i Ribe. — Den 9 Junii 1780 begav han sig i Ægteskab med hans værdige sl. Formands Enke Mddm. Sophia Magdalena sl. Buscks, en Datter af sl. Hr. Hof-Skriver Brygmann —. Udi hvilket Ægteskab Gud d. 4 Oktbr. 1781 velsig. dem m. en velskabt Datter, som efter sl. Hr. Busck i Daaben bekom det Navn Erasmine Juliana Fadderne vare Fru Bispinde Bloch. Jomfru Catharina Elisabeth Ussing, Raadmand Ussings Datter. Hr. Præsident Ussing. Hr. Brorson og Hr. Inspecteur Nyeland. Men efterat denne deres Datter havde opnaaet en Alder af 12 Uger og 1 Dag, behagede det Herren d. 28 Decbr. 1781 ved en salig Død at bortkalde hende fra Verden. — »Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!« — Den 30te Septbr. 1782 velsign. Gud dem atter med en velskabt Søn, som i Daaben bekom det Navn Rasmus Juel

Busck. Fadderne vare: Frue Doctorinde Middelboe og Jomfr. Anna Bolette Goldt. Hr. Biskop Bloch, som holdt ham, Hr. Fogh og Msr. Christian Brorson —. Men denne deres kjære Søn behagede det Gud ogsaa ved en sal. Død at berøve dem d. 23 Junii 1783, efterat h. havde opnaaet Alder af 3 Fjerdingsaar. »Han, som var bleven Gud behagelig, var ham kjær, og blev borttagen, fordi han levede iblandt Syndere. Han blev henrykt, at Ondskab ikke skulle omskifte hans Forstand, eller Svig bedrage hans Sjæl. Viisd. B. 4, 10, 11.« — Den 27 Aug. 1785 velsignede Gud os paanye med en Datter, som vi efter vores fælles Mødre kaldte Maria Susanna. Madm. Rahr holdte hende over Daaben, og Jomfr. Nelle Ussing, Hr. Tolder Guldborg, Hr. Apotheker Eilskow og Amanuensis Grundahl vare Faddere. Gud lade hende opvoxe til sin Ære, vores Fornøjelse og hendes egen baade legemlige og aandelige, baade timelige og evige Lyksaligheds Forfremmelse!

Efterat jeg d. 30 Junii 1786 var kaldet til Sognepræst for Fardrup Menighed og min Kone d. 22 Septbr. var flyttet fra Ribe op til mig, blev hun den 24de ejusd. om Aftenen Kl. 10 $\frac{1}{2}$ slet forløst med en dødfødt Datter, som d. 27 derpaa blev begravet paa Fardrup Kirke-Gaard. — Gud være lovet, som skaanede min Kones Liv og hjalp hende i den store Nød og Fare, hun denne Gang var underkastet.

Men den 18 Novbr. 1799 om Aftenen Kl. 10 Slet behagede det Gud at saare mig paa det ømmeste og bedrøve mig paa det inderligste og smerteligste ved efter 2 Dages smertefuldeste Syge-Leye af Gigt-Svaghed forenet med Mave-Krampe at berøve mig denne min i Livet dyrebareste og efter Døden uforglemmelige Kone, hvis elsk- og agtværdigste Minde aldrig uddøer hos mig eller nogen af alle dem, som kjendte og efter Fortjeneste skattede hendes uvurderlige Værd, og især hendes udmærkede Dyd, Guds frygt, Husholderiskhed og Trofasthed i alle hendes christelige, ægteskabelige og husmoderlige Pligters utrættelige Fyldestgjørelse til sidste Aandedræt, hvorfor hun og med et fuldbegrundet roligt Sind salig hensov udi Herren, og af Gud belønnes i en salig Evighed, hvor jeg hjærtelig længes efter at omarme hende med Glæde, og tage Del i hendes Salighed. Amen! *Fridr. Ussing.*«

Han døde d. 25 Febr. 1829 og ligger begravet paa Farup

Kirkegaard, hvor der er sat et Minde over ham af hans Datterbørn.

14. Hr. *Hans Kristian Klausen* er født d. 14 Oktober 1766 i Svendborg af Forældrene Kjøbmand Klaus Klausen og Hustru Ingeborg. Han blev Student 1784 og Kandidat 1790 med *haud ill.*, *dim. haud.*, hvorpaa han kom i Huset hos Hr. Rejmuth i Adserballig paa Als som Medhjælper og 1792 efter dennes Ansøgning beskikket ham til personel Kapellan. Ved Rejmuths Død var han ledig en kort Tid; men saa søgte Hr. Jakob P. Klausen i Svanninge paa Fyen om at faa ham til Kapellan, hvortil han udnævntes 1793. Mens han var der, fik han under 4 Decbr. 1793 Tilladelse til »uden foregaaende Trolovelse og Lysning fra Prædikestolen« hjemme i Huset at lade sig vie til »Johanna Katharina Ferslev af Vor Kjøbstad Svendborg«. Om han blev gift med hende, véd jeg ikke; men der er Folk i Farup, som paastaa, at han aldrig var gift. Jeg har siden fundet, at hun var Datter af en Pastor Ferslev paa Taasinge, at hun er død paa Fanø og at de ingen Børn havde. Ved Pastor Klausens Død var han atter ledig en kort Tid, til han 1794 blev kaldet til personel Kap. for Sønderkirkeby og Alslev Menigheder paa Falster, hvorfra han 1799 blev beskikket til residerende Kapellan for St. Laurenti tyske Menighed paa Vesterlands-Føhr. 1805 udnævntes han til Sognepræst i Nordby paa Fanø, hvor han var til 1829, da han blev kaldet til Sognepræst i Farup, hvor han døde d. 6 Oktbr. 1840. Han havde saaledes været Præst i 48 Aar. Han var tilsidst meget *distrait* og kunde f. Eks. ikke kjende sine egne Tjenestefolk, naar han mødte dem udenfor Præstegaarden, eller finde Vej hjem, naar han spadserede saa langt bort, at han ikke kunde se hjem.

15. Hr. *Bendt Lindhardt* er født d. 30 August 1804 paa Baroniet Holkenhavn i Fyen. Hans Forældre vare Færgemand Lindhardt Holgersen og Hustru Sara Andersen. Han blev Student fra Nyborg Skole 1822, dimitteret af Rektor Bjørn. 1823 tog han Filosoficum med non, var derefter i 4 Aar Huslærer hos Provst Barfod i Fakse og dernæst hos Inspektør Mejer paa Jægerspris. 1831 tog han theologisk Embedsexamen med *haud ill.* og 1832 Homil. m. *haud* samt Kathek. m. *laud.* S. A. blev han udnævnt til personel Kapellan hos Pastor Lange i Ørbæk paa Fyen. Ved Pastor

Langes Død kom han en Tid til at være Medhjælper hos Pastor Kolding i Gislev og Ellested, indtil han 1836 blev kaldet til ordineret Katheket og Førstelærer ved Borgerskolen i Ribe, hvor han blev, til han 1841 udnævntes til Sognepræst i Farup. Han var meget yndet som Taler baade her og i Ribe, og da han 1862 var beskikket til Præst i Jyderup og Holmstrup paa Sjælland og i denne Anledning holdt sin Afskedsprædiken, var Kirken saa overfyldt, at der stod mange Mennesker udenfor paa Kirkegaarden.

16. Hr. *Theodor Sextus Kühnel* er født d. 3 Febr. 1813 i Nyborg, Søn af Kanselliraad, By- og Raadstueskriver i Randers August Gottlieb Kühnel og Hustru Johanne Magdalene Meyer. Han blev Student fra Viborg Skole 1832 med laud., tog Filos. m. laud. 1833, blev 1836 Kandidat med haud illaudabilis, specimen scriptum laude dignum, 1838 Homil. med laud. og Kathek. m. laud., hvorpaa han 1841 blev udnævnt til Katheket i Lemvig. 1846 forflyttedes han som Præst til Sæby, hvorfra han 1853 forflyttedes til det tysktalende Ulvsnæs ved Slien. 1862 blev han kaldet til Farup, hvorfra han 1868 forflyttedes til Haarløv og Himlingeje i Sjælland.

Den 14 Oktober 1837 blev han gift med Betzy Larsen fra Kjøbenhavn; med hende har han følgende Børn: 1) Vilhelmine Karoline, f. $\frac{29}{3}$ 40, gift $\frac{14}{10}$ 69 med Partikulier Axel Melby i Kjøbenhavn. 2) August Gottlieb, f. $\frac{19}{3}$ 43, gift $\frac{19}{3}$ 75 med Maria Severin, Forpagter i Haarløv. 3) Laurentia Petrine Frederikke, f. 44, død i Farup 1865. 4) Johanne Magdalene, f. $\frac{6}{10}$ 46. 5) Theodor Sextus, f. $\frac{17}{3}$ 49; Gartner ved botanisk Have i Kjøbenhavn. 6) Sofus Frederik, f. $\frac{11}{5}$ 51, Arkitekt i Kjøbenhavn. 7) Betzy Oktavia, f. $\frac{25}{3}$ 54

Medens han var i Farup, var han en Tid Medlem af Rigsraadets Landsting og forskjellige Gange valgt til Kredsens Følketingsmand.

At han er en sjælden poetisk begavet Mand, som føler varmt for Fædreland og Konge og ogsaa har Hjærte for andres Sorg og Glæde, derom vidne den Mængde Lejlighedsdigte, som han har skrevet.

Mens han var Præst i Lemvig, blev han af Holstebroerne opfordret til at skrive en Sang til Kong Kristian d. 8de ved hans Besøg i Holstebro, for hvilken Kongen skjænkede ham sin store Kroningsmedaille.

Et Sørgedigt ved Frederik d. 7des Død findes under hans Mærke i »Fr. 7. Sangkrønike«. Enhver Sønderjyde kjender vist endnu: »Mikkel i Saksen«, som ogsaa er af ham.

Som Præst i det tysktalende Ulvsnæs udgav han en Prædiken med Motto: »Des Volkes Liebe des Königs Stärke, des Königs Liebe baut Danewerke.« Af større Arbejder bør nævnes hans »Salmer og aandelige Sange«, hans Oversættelser af »Løhes Haandbog ved Syge- og Dødssengen« og »Willmers Kjendsgjeringernes Theologi«.

Desuden har han skrevet en Mængde Lejlighedsdigte, hvori det kommer frem, hvad der er hans Særkjende: »Alvor og Gammen kan saa dejlig sammen«.

Paa Farup Kirkegaard hviler hans Moder, som lukkede sine Øjne hos ham d. 12 Juni 1864, 79³/₄ Aar gl.

17. Hr. *Sabinus Høgsbro* er født 15 Juli 1819 i Rødding Præstegaard i Haderslev Amt og Søn af Amtsprovst Dr. fil. Hans Høgsbro og Hustru Karen Kristine Maria Arntzen. Han blev Student fra Ribe Skole med laud. 1838, tog Filos. m. laud. 1839, blev 1843 Kandidat med laud, 1844 Homil. med laud. inprimis ob specimen scriptum og Kath. m. laud, blev personel Kapellan i Sønder-Vissing og Voerladegaard i Aarhus Stift 1844, 1847 forflyttet som personel Kapellan for Todbjærg og Mejlby i samme Stift, 1850 Sognepræst i Højsted, Tønder Provsti, afsat af den præsiske Regjering 1867 paa Grund af Edsnægtelse. Derpaa boede han i Ribe, hvorpaa han efter Farup Sogns Beboeres Bønskrift til Kongen om at faa ham til Præst, da de havde lært hamt at kjende, idet han havde vikarieret for Pastor Kühnel under hans Op- hold paa Rigsdagen, blev udnævnt til Præst i Farup 1868.

I Bevtoft Kirke blev han d. 19 November 1850 viet til Kristense Kirstine Müller (født ¹²/₅ 21), Datter af Pastor Diderik Müller i Gram. Med hende har han en Søn, Hans Kristian, f. 6 Juni 1855, medisinsk Studerende i Kjøbenhavn. Hun døde i Højsted Præstegaard d. 6 Juni 1855. I Herslev ved Frederits viedes han d. ²⁸/₁₂ 1867 til Hansine Henriette Andrea Bay, f. i Vissenberg i Fyen d. ¹⁵/₂ 35, Datter af forhenv. Skibsfører N. H. Bay i Horsens. Med hende har han følgende Børn: 1) Ejnar f. 7 Oktbr. 1868, 2) Halvor f. 13 Oktbr. 1870, 3) Inga f. 14 Marts 1872, 4) Maria f. 31 Maj 1874, 5) Johanne f. 30 Juni 1877.

Den 15de Septbr. 1879 er han udnævnt til Præst i Bjerreby paa Taasinge.

18. Hr. *Niels Karl Kristian Tranberg* er født 27de Oktober 1843 i Kjærbøl, Farup Sogn, Søn af T. Tranberg (se foran), blev Student med bedste Karakter fra Ribe Skole 1863, Kandidat med haud 1. $29/6$ 75, Homil. og Kathek. laud., $27/3$ 76 udnævnt til pers. Kap. i Tørring og Heldum v. Lemvig, hvor han allerede fra Eftersommeren 1875 havde gaaet Sognepræsten til Haande som uordineret Medhjælper. $31/3$ 76 blev han gift med Anna Sigride Friis, født 7 September 1852, Datter af Malermester Friis i Kjøbenhavn. D. 21 Novbr. 1879 udnævntes han til Præst i Farup.

Om de ældre Præster har jeg fra Hr. Overlærer Kinch i Ribe faat:

Hr. *Peder Pallesen* var Søn af Hr. Palle Pedersen ved Ribe Domkirke, og han skal være død $22/2$ 1590.

Hr. *A. Grumsen* havde først været Præst i Østerlinnet. Han blev indsat i Farup $12/12$ 1591 efter Befaling af Lensmanden paa Haderslevhus, men Lensmanden paa Riberhus protesterede. Den Første sejrede. Hr. Anders eller Andreas død 1601.

Hr. *L. H. Vejbjøll* blev ordin. $19/8$ 1601 (Bisk. Hegel. Alm.). Havde Bryllup $25/10$ s. A. (smstds.). Hans Hustru var Kirsten Severinsdatter, en Søsterdatter af Raadmand Thomas Bannum i Ribe. Efter Vandfl. 1634 var han mellem de Præster, som ifølge Kongebrev fik Hjælp af Stiftets øvrige Præster. Han døde St. Hansdag 1649.

Hr. *A. P. Riber* havde været Huslærer hos Biskop Monrad (Joh. Monrads Autobiografi), var 1648 ordineret ifølge Sognemændenes Kaldsbrev til Medhjælper og Successor hos sin Formand. Han blev Provst omtr. 1665 (D. Saml. IV., S. 136). Viberg anser den Peder Pedersen, hvis Navn skal have staaet paa Prædikestolen, for tvivlsom, med mindre han var Kapellan.

Hr. *Niels P. Bruun* havde været Hører ved Ribe Skole.

Hr. *J. I. Rafns* Datter, som var gift i Mejlby, havde en Søn Iver Rafn, som blev dim. fra Ribe Skole 1739 og blev siden Præst i Vedersø. Den anden Datter Gunder fik ved Kongebrev af $14/9$ 1765 Raadighed (under Kurators Til-

syn) over sin Arv efter sine Forældre, hvilken Arv udgjorde 53 Rd. 2 Mk.

Lærere i Farup Sogn.

Niels Kristian Bergh var den første faste Degn i Farup. I gamle Dage havde man her Skoleholdere, medens Degnetjenesten forrettedes af en af Hørerne i Ribe, hvorfor ogsaa Degneembedet lige til vore Dage har maattet svare en vis aarlig Afgift til Skolen i Ribe. Bergh var født i Kjøbenhavn, kom til Ribe som Skriver hos Biskoppen, blev dimitteret fra Nustrup med m. duel., ansat i Sneum 1819, forflyttet til Farup sidst i 1826 eller først i 1827, død ²⁷/₁₁ 66.

Karl Julius Bendixen Koch, født 20 Juni 1829, dimitteret 1864 fra Ranum m. duelig. Ansat i Børsmose 1864 og i Farup 1867. Gift i Septbr. 1864 med Klaudia Vilhelmine Charlotte Kristiane Pedersen.

Andenlærere.

N. P. Jepsen, f. 1829, dim. 1851 fra Ranum m. »m. duel.«, nu i Stavning.

T. M. Markussen, f. 1834, dim. fra Aarhus m. »ej ud.« 1865, nu i Kidde, Jælling Sogn.

Ved Hillerup Skole.

Den første faste Lærer her var *Mads Kristian Sørensen*, f. 6 Jan. 1842, dim. fra Kjøbenhavn m. »duel« 1867. Forflyttet til Sneum 1869. Gift 3 Novbr. 1865 m. Juliane Marie Sørensen af Ribe.

K. Filskov, f. 1844, dim. fra Kjøbh. 1866 m. »ej ud.«, ansat i Hillerup 1870.

Tillæg.

I Indberetningen til Biskop Blok, som findes paa Skolebibliotheket i Ribe, staar der, at der af Kirkens Midler 1765 er opført et Skolehus ved Præstegaarden, til hvilken Skole samtlige Sognets Børn søgte.

Præstegaarden brændte d. 4 Juni 1712 og omtr. intet reddedes.

Karst. Volkvarts skriver: »Anno 1634 d. 10—11 Oktobr. er Præstegaarden uden Tvivl i den store og forskrækkelige Flod af Havet omkastet, da over 250 Mennesker her i dette ffile Sogn omkom i Floden. Intet Sted i Sognet blev befriet fra Floden. Endog paa Nygaard, som det højeste Sted, slukkede Floden Ilden paa Arnestedet.« ^{31/12} 1720 var Vandet inde i Præstegaarden. ^{30/12} 1763 ligeledes, og skriver K. V.: »Den hele Gaard stod i et blankt Hav, mine Naboer rundt omkr. havde flygtet fra deres Huse, hvilket vi her ej fik at vide, førend Floden var saa høj omkr. Præstegaarden paa alle Sider, at vi ej kunde undvige; Gud gjorde det dog saa vel, at vi bleve reddede, hvorfor hans Navn være evig velsignet!«

I den samme Indberetning af 17 Juni 1766 siger Karst. Volkvarts, at kun Beboerne af Kjærbøl og Hillerup (som han mener bør være »Helligdorff«) Byer kan avle Rug, de øvrige maatte leje Rugsædjord paa Hedegaard Mark i Hjortlund Sogn. Et Thingsvidne fra 20 Juli 1743 siger, at Flodskaden d. 8—9—10 Apr. 1743 var 8000 Rd. i Farup Sogn. V. skriver, at over 50 Tdr. Hartk. »bliver af Bønderne brugte under deres paaboende Gaarde, idet de tilkjøbe sig Gaarde og lade samme staa ubeboede, hvorved baade Agerdyrkingen samt Folkemængden hindres.«

1781 blev v. Kanselliskr. tillagt Degnen i Farup 20 Rd for forøget Arbejde, fordi Hillerup og Jedsted Byer bleve henlagte til Farup Kirke (formodentlig paa Grund af Kvæg-sygen i Vilslev).

1ste Lektie-Hører ved Latinskolen var Degn til Farup; som saadan havde han i Indtægt aarlig 4 Tdr. 6 Skp. Byg, for Smør 4 Rd. 4 Mk., i Penge erlagdes 3 Rd. (Fund. og Gavebr. S. 543.)

Efterskrift.

Et Sted paa Kjærbøl Mark kaldes »Æ Lejrstej«. 1716 nævnes Soldater liggende i Farup, og der er begravet Soldater paa Kirkegaarden baade 1717, 1718, 1719 og 1720. 1723 d. 22 April nævnes Ritmester Due som liggende i Kvar-

ter i Præstegaarden; thi hans Pige var d. 16 April faldet ned fra Loftet og havde slaat Peder Nielsen Skrædder af Farup ihjel. Den samme Due laa endnu i Præstegaarden 1725.

I Kirkebogen for 1711 findes ved 3 S. ef. Trin. anmærket:

»Dom. 3 p. Trin. bleff min liden Daaters Gundera (som forhen Dom. 6 p. Pascha aff mig var bleven hjemmedøbt) Daab confirmeret og uxor A. Maria introduc aff Mag. Christen i Lintrup, som næste Onsdag tilforn var Proust bleven
»Prousten var uforskammet og tog alt Offeret med sig bort.«

»1714 Dom. 25 p. Trinitt. bleff min Daatters Daab confirmeret aff Prousten M. Christen i Lintrup Prousten rejste bort med Offeret og kom icke hjem til bords.«

Familierne „Trellund“ og „Baggesen“.

Af J. Kinch.

Blandt Familier, som ere udgæede af Ribe Borgerstand, er der 2, som forekomme mig at fortjene særlig Opmærksomhed¹⁾, den ene, »Trellund«-erne, på Grund af den særegne Begavethed og Dygtighed i forskjellig Retning, som udmærkede de fleste af dens Medlemmer, den anden, »Baggesen«-erne, dels ved sin for en borgerlig Familie usædvanlig lange og endnu vedvarende Blomstring, dels ved den mærkelige, vistnok noget planmæssige, Måde, hvorpå den ved Giftermåls-Forbindelser knyttede et Antal Mænd af den højere Borgerstand i flere danske Byer sammen. — Over begge disse Familier vil jeg her give en kort Oversigt.

Trellund²⁾.

1ste Generation.

1. *Kristen Trellund*, hvis Navn jeg førstegang har truffet 1547, var først gift med en Sønnedatter eller Datterdatter af Borgmester Lavrids Nielsen, den såkaldte »Lang Lavrids«, i Ribe, som døde 1543³⁾, derefter med en Datter af Hans

†

¹⁾ Som den tredje kunde måske Familien Vandal nævnes.

²⁾ Et lille, men dog værdifuldt Bidrag til Fremstillingen af denne Families Historie haves i et Forsøg, som Terpær i en af sine Notits bøger (Ny kong. Saml. i 8vo. Nr. 190) har gjort på at opstille dens Stamtavle.

³⁾ Se min »Ribe Bys Hist. og Beskr.«, S. 414. 515. 635.

Bosen. Med den sidste Hustru levede han meget slet, som man ser af et Forlig, som 1561 blev stiftet imellem dem på Rådhuset¹⁾. 1571 vare både han, hans Kone og Börnene døde. Hans Søkende, af hvilke Brødrene for Størstedelen bode i Landsbyen Trøllund i Hejnsvig Sogn, skjødede deres Arvedele efter Börnene til den nedenstående Peder Trellund. — Vi kunne heraf slutte, at Familien såvelsom dens Navn stammer fra den ovennævnte Landsby, hvor Kristen selv synes at være født, siden flere af hans Brødre endnu levede der.

2. *Peder Trellund* var omtrent samtidig med den ovennævnte Kristen Tr., men var født i Ribe, hvor hans Fader havde ejet et Hus på Nyjord eller ved Skibbroen, i hvilken Gade Familien længe havde sit Sæde her i Byen. Rimeligvis har Faderen været en Farbroder til Kristen. — Sønnen nævnes førstegang, såvidt jeg véd, 1547, blev Rådmand 1566, Hospitalsforstander (∴ en af Hospitalets Tilsynsmænd) 1571. 1580 fik han det Hverv at opkræve Byens Sagefald. Han var velhavende og byggede sig et nyt, anseligt Hus på Skibbroen ved Siden af Faderens Hus, hvilket sidste han solgte til sin Søn Jens. Han døde d. 12te Avgust 1594 i en Alder af 104 År, som Biskop Hegelund siger i sin Almanak. Han var altså bleven Rådmand i sit 66de År, Hospitalsforstander i det 71de og Opkræver af Sagefaldet i det 80de År. Endnu i sit 89de År, om ikke senere, forekommer han som deltagende i Rådets Forhandlinger; han må altså have bevaret sine Ånds- og Legems-Kræfter usædvanlig længe. Han var først gift med Gjertrud, en Datter af Rådmand Lambert Andersen²⁾, derpå med en Kirsten, hvis Familie er mig ubekjendt. Med Sikkerhed kjendes 5 Sønner af ham: Peder, Lavge, Jon, Niels og Jens, af hvilke de 3 første ville blive omtalte nærmere i det Følgende; de 2 sidste vare Borgere i Ribe, men ere uden Mærkelighed. En Lambert Trellund, som døde d. 27de April 1577 (Heg. Alm.) og en Severin Trellund, som nævnes på Skattelisten for 1549 ved Siden af Peder Trellund, vare upåtvivlelig også Sønner af ham. Af Døtre nævnes

¹⁾ Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 71 ff.

²⁾ At Trellund'erne allerede ved deres første Fremtræden her i Byen have nydt Anseelse, ses deraf, at de kunde gifte sig ind i fornemme Borgerfamilier.

kun en eneste, Anne, som d. 16de Oktober 1575 blev gift med Mads Madsen Roed, Borger i Ribe.

2den Generation.

3. *Peder Pedersen Trellund* eller »unge Peder Trellund«, som han plejede at kaldes, sålænge hans Fader endnu levede, udmærkede sig ligesom et Par af hans Efterslægt ved sin Virksomhed for Undervisnings-Væsenet og overhovedet i en mere åndelig Retning. Ved Oluf Klementsens Fynbos Død 1581 blev han en af Byens 2 danske Skoleholdere og havde d. 1ste Juli Året derefter Bryllup (Heg. Alm.). Hans senere Enke hed Kirsten; men af hvilken Familie hun var, véd jeg ikke og kan heller ikke sige med Bestemthed, om hun var hans første Hustru. — Hans Skole kom snart i sådan Ry, at den benyttedes ikke blot af de fornemste Mænds Börn i Byen, men også af udenbys. 1582 købte han af sin Fader et Hus i Grønnegade, hvor han bode, og 1586 købte han Huset ved Siden deraf, rimeligvis til Udvidelse af sin Skole. Samme År erhvervede han et Kongebrev af 5te Decbr., ved hvilket han fritoges for »Skat, Hold, Vagt og al anden borgerlig og Bys Tyng«¹⁾. 1590 tilegnede han den udvalgte, unge Konge, Kristian den 4de, et håndskrevet Værk, kaldet »Skrivekunst«. Det Exemplar, som han tilsendte Kongen, er skrevet på Pergament og meget elegant udstyret, ligesom Værket ogsaa er planmæssigt anlagt og smukt udført. Det omtalte Exemplar er næmlig endnu bevaret i det store kongelige Bibliothek (gl. kong. Saml. i 4to., Nr. 846). Forfatteren kalder sig i det Borger og Skoleholder i Ribe. — Til Belønning for det tilstod Kongen ham under 10de Marts 1591 tredive gl. Dr. årlig, som skulde betales ham af Lensmanden på Riberhus; det udsiges i Brevet, at Kongen havde erfaret, »at han der sammesteds (i Ribe) skal have anrettet en skjøn og kunstig Skriverskole, hvorudi han underviser og forfremmer Ungdommen udi adskillige smukke og bekvemmelige Håndskrifter«. Understøttelsen gaves ham, »for at han des bedre kan blive ved at holde samme Skole ved Magt«. Herom såvelsom om Beskaffenheden af hans Skole, der ikke udeluk-

¹⁾ Jy. Reg.

kende var en Skriveskole, og om nogle Stridigheder, som han havde med sine Underlærere, kan jeg henvise til 3die Bind, S. 191 fl. af dette Tidsskrift. Han synes overhovedet ligesom flere Medlemmer af Familien at have været af en temmelig hidsig og lidenskabelig Karakter, hvorfor han kom i Strid med mange Mennesker.

Skjønt fritaget for alle regelmæssige Skatter, måtte han 1595 bidrage til den da udskrevne Frøkenskat og blev i den Anledning sat til at skatte efter 2 Mk., hvilket viser, at han var temmelig formuende. — Efterhånden blev hans Skole så berømt, at Kongen bevægede ham til at forlægge sin Virksomhed til Hovedstaden. Den 22de Marts 1599 udgik der et Kongebrev om, at da han »havde lovet og påtaget sig at ville holde en Skrivskole her udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn og Ungdommen til at skrive og regne informere og optugte«, havde Kongen, »for at han udi nogen Måde med Underholdning må forsørges«, tilstået ham $\frac{1}{2}$ Læst Rug og 1 Læst Byg årligen indtil videre, at levere fra Kjøbenhavns Slot¹⁾. Den 4de April samme År omtaler Biskop Hegelund i sin Almanak, at han kom hjem fra Kjøbenhavn, hvor han vel havde underhandlet med Kongen og Magistraten om denne Sag. Rimeligvis er han samme År eller Året efter flyttet derover. Sin Skole her i Byen overdrog han til en Niels Hansen, som dog ikke kunde opfylde sine Forpligtelser imod ham, hvorfor Peder Trelund 1606 måtte indstævne ham for Retten. Ham selv gik det derimod ligeså heldigt i Kjøbenhavn som tidligere i Ribe. Omtrent 1607 sendte en Adelsmand sin Myndling til Kjøbenhavn for at gå i hans »for-nemme, tyske og danske Skole«²⁾. Han udøvede dog tillige en anden Kunst; han havde næmlig »skrevet og poleret« en Marmortavle over den senere Biskop H. P. Resens første Hustru, som døde 1601 og blev begravet i Roskilde Domkirke, hvor Tavlen endnu findes³⁾. Han døde, som det synes, d. 28de Januar 1612; idetmindste har Bisk. Hegelund ved denne Dag indført i sin Almanak: »Peder Pedersøn Tryllund

¹⁾ »Kbhns. Diplom.« II., S. 499.

²⁾ Bricka og Gjellerup: »Den da. Adel osv.«, S. 506.

³⁾ Friis: Rosk. Domk., S. 115. — Han kalder sig på den: »Peder Trælund Riber«.

Rip., en kaanstig Scriffue oc Regnemester udi Ribe i XIX Aar, oc udi Københaffn i XII Aar«. Han efterlod sig nogle Ejendomme i Ribe, en Enke, Kirsten, som i Juni 1613 fik Fisk tilsendt til Kjøbenhavn fra Biskop Hegelund og i September samme År var i Besøg i Ribe¹⁾, og 6 Börn: Villands (el. Villum), Peder, Maren, Sidsel, Kirsten og Gjertrud. 1621 var den Sidste gift med en Henrik Jeronymussen i Kjøbenhavn, og en af de ældre Søstre med en Hans van Nordthusen. Af de øvrige Börn kjender jeg kun Villands, som vil blive omtalt i det Følgende.

4. *Lavge Pedersen Trellund*, Søn af Rådmand Peder Trellund, studerede og fik d. 19de Marts 1577 Kongebrev på at være Kapellan hos Præsten i Lönborg, Hr. Dionis Nielsen, med Ret til at efterfølge ham i Æmbedet²⁾. Han blev ordineret d. 14de April samme År³⁾ og ægtede Hr. Dionis's Datter Mette. — Når han døde er ubekjendt. — En Søn af ham, Kristen Lavgesen Trellund var Student 1604⁴⁾ og nævnes 1619 (?) som Præst i Lönborg⁵⁾, men må være død ung, da Hr. Peder Iversen Hemmet allerede skal have været Præst der i Krigens Tid 1627—29. — Hr. Lavge Trellunds Enke levede endnu 1635, da hun klagede over, at den nye Præst i Sognene, M. Jens Skytte, ikke vilde yde hende, hvad der tilkom hende efter hendes Kontrakt med Hr. Peder Iversen⁶⁾.

5. *Jon Pedersen Trellund*, de 2 Forriges Broder, var Borger i Ribe og en meget dygtig og velhavende, men tillige yderst stridig Mand. Hans mange Stridigheder med Private kan jeg ikke her omtale; men 1591 gik han så vidt i sin Stivindsedhed, at han endogså blev dømt på Tinget som en »uhørsom Borger«, fordi han ikke efter Tilsigelse vilde »udgjøre« en Vogn til Byens Arbejde. — Den 10de Avgust 1593 kom han på Bytinget i en eller anden Forretning, og det traf sig da, at Byskriveren var fraværende i en anden, nødvendig Forretning på Rådstuen hos Lensmanden og Rådet. Jon Trellund blev da så ivrig over, at dér ingen Skriver var, at han kastede 3 Mk. på Tingskiven som Tegn på Appel

¹⁾ Heg. Alm. — ²⁾ Jy. Reg. — ³⁾ Heg. Alm.

⁴⁾ Kirkeh. Saml. 3die R., I., S. 764.

⁵⁾ Ny kirkeh. Saml. VI., S. 548.

⁶⁾ Jy. Tegn. 2 Septbr. 1635.

til en højere Ret og klagede over, at han var »retløs« (o: ikke kunde få sin Ret). 15 Dage senere bekendtgjordes det dog, at Lensmanden havde forligt Sagen. — Fra 1590 forekommer han blandt Byens 24 Mænd; men Rådmand blev han aldrig, rimeligvis på Grund af sin Umedgjørlighed. Han flyttede fra Skibbroen til Mellemdammens Sydside og var siden 1586 gift med Maren Jensdatter fra Kolding¹⁾. Han døde d. 16de Juni 1628 i sit 75de År, hans Enke d. 3die Marts 1649 i en Alder af 82 År. Deres eneste Barn var, såvidt jeg véd, Jens Jonsen Trellund, som senere vil blive omtalt.

6. *Niels Pedersen Trellund*, Broder til de 3 Foregående, var Borger i Ribe. 1592 forekommer han som gift med Lene Finsdatter, en Datter af Borgmester Fin Kaspersen i Vejle. 1593 ejede han en Gård der i Byen, som han rimeligvis har fået med sin Kone. Han bode i Fiskergade (og ved Skibbroen?), var 1595 Kæmner, men døde allerede 1597, vistnok kun efterladende sig 1 Barn, næmlig Sønnen Fin. Hans Enke var 1601 gift med Sören Andersen Guldsmed, som senere blev Rådmand i Ribe. Hun døde d. 5te Januar 1610²⁾, hvorefter Sören Andersen skiftede med sin Stedsøn, Fin Nielsen, hvis Formynder var hans Farbroder, Peder Trellund den Yngre i Kjøbenhavn; hans Arvelod ansattes til 800 Rdl., som skulde udbetales med 200 Rdl. årlig. Lige så Meget omtrent må han vel tidligere have arvet efter Faderen. Om hans senere Skjæbne se i det Følgende.

7. *Jens Pedersen Trellund*, en Broder til de 4 Foregående, var måske ældre end Broderen Niels. Den 25de August 1588 havde han Bryllup med Marine, en Datter af den formuende Kristen Sörensen Buntmager i Ribe³⁾, og tog sin Bolig i et Hus på Nederdammen, som han havde købt en Måned i Forvejen. Han besad en god Del af sin Families Stridighed, hvorfor han lå i idelig Kiv med sine nærmeste Slægtninge, f. Ex. med sin Broder Jon, som måtte varetage såvel sine egne som deres fælles Brodersøns, Fin Nielsens, Interesser ligeoverfor ham. 1608 lod Jon ham således fordele, fordi han imod Byfogdens Dom havde nedbrudt en Bygning

¹⁾ Efter Ligstenen (Terpæger: »Inscr. Rip.«, S. 71). — Ped. Christensen kalder i sine Almanakoptegnelser Bruden »Kirstine Viffs Datter« (Kirkeh. Saml. 3die R., II., S. 481).

²⁾ Heg. Alm. — ³⁾ Hegelunds og Ped. Christensens Alm.

i Brodersønnens Hus i Ribe. Endnu værre var hans Forhold til hans Svoger Mads Roed; denne måtte endogså d. 6te August 1603 tage sit Skudsmål på Bytinget om, hvorledes han selv, hans salig Kone (Anne Pedersdatter Trelund) og hans Börn havde skikket sig her i Byen, — i Anledning af de Beskyldninger, som Jens Trelund og hans Kone havde gjort imod dem. Mads Roed lod derpå sin Svoger fordele for en Lögner, hvilken Dom blev stadfæstet af Rådstueretten. Samme År havde Jens Trelund en löjerlig Strid med en Hører ved Dømskolen ved Navn Jens Vidisen, som i en Prædiken havde talt om at slå Öjne ud på Folk. Jens Trelund stævnedede ham for Bytinget og spurgte ham, hvilken Anledning han havde haft til at tale herom. Man skulde heraf tro, at han selv havde været berygtet for at drive denne Kunst. Jens Vidisen svarede egentlig ikke på hans Spørgsmål, men ytrede blot, at det var Trolddom, da det øvedes i Djævelens Navn. — Endogså mellem Jens Trelund og hans egen Hustru var Forholdet 1608 så slet, at de vare for Retten med hinanden, ligesom tidligere hans Forældre. Samtidigt gik det meget tilbage med hans Formues-Omstændigheder; thi af Familiens Dygtighed synes han ikke at have besiddet Meget. Både hans Svigerfader og hans Broder lode ham fordele for Smågjæld. I December 1609¹⁾ var han i Fængsel, og hans Hustru erklærede på Tinget, at hun Intet havde at hjælpe ham ud med. 10 År senere træffe vi ham endnu i yderlig Fattigdom. Konen var imidlertid rimeligvis død, og Börnene vare komne over til Nyborg, måske på Grund af Familieforhold, som ikke ere mig bekendte, og der synes de at være komne i en ret god Stilling; thi d. 29de Juni 1619 mødte Sønnen Lambert Jensen på Ribe Byting og lovede på sine egne og sine Söskendes Vegne deres Fader Ophold hos dem i Nyborg, »hvis han vilde skikke sig tilbørligt«. Datteren Gjertrud skrev dog et Par Måneder senere om den store Vanskelighed, der var ved Faderens Ophold hos dem. En Sön af denne Jens Pedersen Trelund var dog måske den Rådmand Niels Jensen Riber i Nyborg, som omtales i »Fynske Saml.« VI., S. 87, hvor der siges om

¹⁾ Ifølge Heg. Alm. blev han »lagt i Hægte« d. 19de Januar 1608. Hvis han har siddet fængslet for Gjæld lige siden den Tid, har det været temmelig hårdt.

ham, at han var gift med en Karen Wandal (rimeligvis fra Ribe) og havde en Datter ved Navn Marie Cathrine, som blev gift med Rådmand Otto Jensen Langemach i Kjerteminde. — Om hans Börns senere Skjæbne og deres mulige Afkom véd jeg Intet.

3die Generation.

8. *Villum Pedersen Trellund*, en Søn af Skoleholderen Peder Pedersen Trellund, trådte i sin Faders Fodspor og var ligesom han en flersidig begavet Mand. 1617 blev han af Borgmester og Råd i Ribe kaldet til dansk Skolemester her i Byen og fik i Lensmandens Nærværelse på Rådstuen og med hans Samtykke Bestalling som eneberettiget. Stridig synes han at have været ligesom Faderen: 1620 bortviste han ligesom denne sin Medhjælper og bekendtgjorde det på Tinget. 1631 havde han Kjævleri med nogle af de ældre Disciple af Latinskolen. Der var næmlig en Aften bleven slået nogle Ruder ind hos ham, og han havde 2 Disciple mistænkte herfor. Han var da den næste Formiddag gået hen i »Domkirkens Kapel« (S. Birgittes Kapel, hvor Lektor holdt sine Forelæsninger) og havde der sagt, at han havde Vidner på deres Forseelse. Således udsagde idetmindste 4 af de andre Disciple på Tinget; selv vilde han ikke vedgå, at han havde sagt Noget med Bestemthed, hvorfor han stævnedede deres Vidnesbyrd for Borgmestere og Råd og vilde have det erklæret for ugyldigt, eftersom de vare umyndige og endnu stode under Skolens Disciplin. Han mente også, at Degnene (Disciplene) vare hans Avindsmænd, fordi han tidligere havde anklaget dem for Biskoppen og Kapitlet, hvorefter en Del af dem var bleven straffet for sin Kådhed. Disciplenes Vidnesbyrd blev virkelig kjendt for ugyldigt, dels af de anførte Grunde, dels fordi de ikke vare mødte for at forsvare det.

Villum Trellund var en velhavende Mand, som havde flere Ejendomme her i Byen. 1636 synes han foruden sin Skole tillige at have drevet Tømmerhandel. 1639 forekommer på engang 3 Piger og 2 Mandspersoner, der alle vare i hans Tjeneste, som Vidner i en Sag. Den ene af dem er Hieronymus Henriksen, hans Søstersøn, som senere selv blev Skoleholder i Ribe og dengang rimeligvis har været Morbroderens Medhjælper ved hans Skole. — Også Villum Trellund blev

ligesom sin Fader tilsidst trukken til Kjøbenhavn, om end halvt imod sin Villie. Under 4de November 1639 udgik der næmlig et Kongebrev til Lensmanden på Riberhus om, at Borgm. og Råd i Kjøbenhavn havde tilkjendegivet Kongen, at de havde akkorderet med Villum Pedersen Trelund, som en Tid havde været Skoleholder i Ribe, om, at han skulde nedsætte sig i Kjøbenhavn for at undervise Ungdommen i Skriven og Regnen; Lensmanden skulde derfor tilholde ham, at han efter sit Løfte snarest muligt indfandt sig¹⁾. Det synes altså at have været Magistraten i Kjøbenhavn meget magtpåliggende at få ham derover; hvorfor han først havde givet sit Løfte derom, men senere søgte at drage sig tilbage, kan jeg ikke oplyse. Nu blev han dog nødt til at flytte, hvilket rimeligvis skete næste År; idetmindste solgte han da et Par større Ejendomme i Ribe, hvoraf den ene til den Mand, som overtog hans herværende Skole, men ligesom tidligere Faderens Kjøber havde ondt ved at opfylde sine Forpligtelser. Samme År købte Øvrigheden i Kjøbenhavn en Gård ved Helliggejstes Kirke, i hvilken han skulde holde Skole og tillige have fri Bolig²⁾. Her havde han endnu sin Skrive- og Regne-Skole 1652 og 1656³⁾; men han gav sig tillige af med Lægekunsten. 1652 udgav han et Skrift: »Undervisning i Blodsot«. Han udtaler i dette Skrift, at han har fundet et ufejlbarligt Middel mod Dysenteri, Petekialfeber og Pest, næmlig Malurtøl og Malurtvin, og mener, at han ved dette Middel har frelst flere tusinde Menneskers Liv, hvilket tyder på en meget udbredt Praxis⁴⁾. — Terpager giver ham en, om end beskeden, Plads mellem de lærde Mænd, som ere udgåede fra Ribe, idet han omtaler ham på følgende Måde⁵⁾: Villum Trelund, født her i Ribe og i mange År Bestyrer af en temmelig berømt dansk Skole, senere Borger i Kjøbenhavn, som efter kongelig Befaling 1652 udgav et Dekokt mod Blodgang, og som derfor bør nævnes her. — 1649 havde Ribe By sendt ham 2 Fjerdinger Smør til Foræring »for den Umage, han havde for Ribe By«; om det havde været ved Arbejde eller ved sin Indflydelse, han havde hjulpet Byen, ses ikke. Under 13de Avgust 1654 tilstod

¹⁾ Jy. Tegn. — ²⁾ Kbhns. Dipl. I., S. 485. — ³⁾ Smst., S. 485. 769.

⁴⁾ Mansa: »Folkesygdomme osv.«, S. 387. — ⁵⁾ R. C., S. 661.

Kongen ham den Gunst, at han måtte have en Halvgård i Tanderup (Fardrup Sogn), som han havde måttet overtage for Gjæld, fri for Ægt og Arbejde til Slottet, når han betalte Landgilden¹⁾. — Han var gift med Kirsten, en Datter af Lambert Knudsen, Borger i Ribe. En Datter Kirstine findes døbt i Ribe 1634; men ingen flere Børn nævnes. Når han døde, véd jeg ikke.

9. *Gjertrud Pedersdatter Trellund*, en Datter af Peder Pedersen Trellund, var gift med Henrik Jeronymussen i Kjøbenhavn (se S. 48) og havde med ham en Søn Hieronymus Henriksen, som antog Navnet Trellund og omtales nærmere i det Følgende.

10. *Jens Jonsen Trellund*, en Søn af Jon Pedersen Trellund (5), født 1587, var Borger i Ribe og i adskillige År en af Forstanderne eller Kommissionærerne for Saltkompagniet. 1642 blev han Rådmand og døde d. 21de Novbr. 1655. Hans Hustru, Maren Madsdatter Roed, en Datter af Rådmand Mads Pedersen Roed, overlevede ham i 4 År²⁾. Manden efterlod en Del Gjæld; Kreditorerne lode derfor hans Ejendomme vurdere, hvorved Huset på Nederdammen sattes først til 1100, derpå til 1200 Dr., Huset ved Skibbroen, som han ligeledes havde arvet efter sin Fader. til 1000 Dr., en Stald udenfor Nørreport til 200 Dr. og nogle mindre Ejendomme tilsammen til 370 Dr. Efter Moderen gik Börnene endog fra Arv og Gjæld; ved den endelige Opgjørelse 1664 beholdt Svigersønnen dog Huset på Skibbroen mod at overtage nogle Gjældsposter. — Jens Jonsen efterlod 4 Sønner: Peder, Jon, Iver og Mads, tilligemed 1 Datter, Gjertrud, gift med Jens Olufsen, Borger i Ribe. De 3 ældste Sønner forekomme i det Følgende og bleve alle ansete Mænd, hvorimod Mads's Skjæbne er mig ubekjendt.

11. *Fin Nielsen Trellund*, Søn af Niels Pedersen Tr. (6). Det er fortalt S. 49 fl., hvorledes han tidlig mistede begge sine Forældre, men arvede ikke så ganske Lidt efter dem. Selv blev han en meget anelig Mand; han er næmlig ingen Anden end den bekjendte Borgmester Fin Nielsen i Kjøbenhavn. Af det Program, som Universitetet udgav i Anledning af hans Død, ses omtrent Følgende: Han var født d. 26de

¹⁾ Jy. Reg. — ²⁾ Terpager: Inscr. Rip., S. 71.

Marts 1594. Efterat hans Fader var død, og hans Moder havde giftet sig påny, blev han ifølge en Skik, som var ikke ualmindelig blandt formuende Borgerfolk i Ribe, i sit 12te År sendt til Hamborg for at lære Tydsk, Regning og Andet, som var gavnligt for en Kjøbmand. Han forblev der i 1½ År og opholdt sig derefter i samme Hensigt ½ År i Lyneborg. 1608 kom han i Tjeneste hos Borgmester Simon Surbech i Kjøbenhavn, hos hvem han var i 10 År. Derefter gjorde han en Rejse til England, Holland, Norge og Hamborg, for at udvide sine Kundskaber, og nedsatte sig derpå selv som Kjøbmand i Kjøbenhavn, hvor han 1627 havde Bryllup med Margrethe, en Datter af Peder Bertelsen, forhenværende Borgmester i Malmø. Hun døde 1642, og 2 År senere giftede han sig andengang med Dorothea, en Datter af den berømte Borgmester Hans Nansen. 1642 blev han Rådmand, 1645 Borgmester og udmærkede sig i denne sidste Stilling såvel i Fredstid som under Kjøbenhavns Belejring. Han døde d. 14de Juli 1663, efter at have testamenteret 500 Dr. til de Fattige. — Såmeget indeholder Universitets-Programmet; hertil har jeg ikke Meget at føje. Han deltog med Hans Nansen og sin Slægtning, Jon (Jonas) Trellund på Kristianshavn, i Forpagtningen af den islandske Handel¹⁾ og ejede 1661 et stort Hus »ved Stranden«, hvor han rimeligvis bode²⁾. — Allerede 1614 havde han givet sin Farbroder, Jon Pedersen Trellund i Ribe, Afkald for Arven efter sin Fader og Bedstemoder; men Mødrenearven, som hans Stifader skulde udbetale ham, modtog han ikke i rette Tid. 1625 havde han endnu 500 Rdl. tilgode, som han fik Løfte om at få udbetalte i 2 Terminer; men heller ikke dette skete, hvorfor han 1636 efter Stiffaderens Død måtte lade sig indføre i dennes Hus ved Nørreport i Ribe, som i den Anledning blev vurderet til 1200 sl. Dr. Den bekjendte Peder Dyrskjøet var en Tid i hans Tjeneste³⁾. — Foruden de 500 Dr., som han selv testamenterede til de Fattige i Kjøbenhavn, havde hans første Hustru allerede givet andre 500 Dr. — Börn omtales ikke. — Hans Enke giftede sig andengang

¹⁾ Fr. Hammerich: »Hist. Tidsskr.«, 3die R., I., S. 233 ff.

²⁾ Kbhns. Dipl., I., S. 735.

³⁾ »Jy. Saml.«, III., S. 226.

med Konferensråd Peder Pedersen Lerche til Rygård og blev ved ham Stammer til den grevelige Familie Lerche ¹⁾.

4de Generation.

12. *Hieronymus Henriksen Trelund* (se 9). Ligesom han optog sin Mødreneslægts Tilnavn, således gik han også ind i dens Lærer-Virksomhed. Det er allerede omtalt, at han 1639 opholdt sig i sin Morbroder Villum Trelunds Hus i Ribe, rimeligvis som hans Underlærer. Nogle År efterat Morbroderen var flyttet til Kjøbenhavn, blev han selv (1649?) ansat som dansk Skoleholder i Ribe med nogen Løn af Byen og var i denne Stilling, indtil han 1659 blev Byskriver. Fra denne sidste Bestilling blev han dog afskediget 1665, vistnok på Grund af Uorden i hans Æmbedsførelse. Han synes overhovedet ikke at have arvet sin Mødreneslægts Dygtighed; men Mindet om Trelunderne og deres ansete Skole holdt sig en Tidlang her i Byen, så at Mads Rostock siger i sin håndskrevne Beskrivelse over Ribe:

»Har Skole holdet her de smukke Trelunds Mænd.«

Om han har været gift og har efterladt Børn, véd jeg ikke.

13. *Peder Jensen Trelund*, en Søn af Jens Jonsen Tr. (10) var Borgmester i Kallundborg idetmindste fra 1660 til 1666 og vistnok en dygtig Mand. Han var Byens Afsending ved Rigsdagen 1660 og ved flere Lejligheder, hvor det gjalt at tale Byens Sag for Kongen og Regjeringen, hvilke Hverv han røgtede med Djervhed (f. Ex. ligeoverfor Feltherre Schack) og tildels med Held ²⁾. — Med hvem han var gift, véd jeg ikke; 2 Sønner kjendes, Avditør Johan Tr. og Kirurg Trelund, den Sidste dog ikke med fuldkommen Sikkerhed.

14. *Jon Jensen Trelund*, Forriges Broder, benævnes af Terpager i hans Stamtavle som »den store, rige Mand paa Christianshavn«. Han er i Virkeligheden den rige og ansete Jonas Trelund på Kristianshavn. Fr. Hammerich omtaler denne i Hans Nansens Levned (Hist. Tidsskr., 3die R. I.,

¹⁾ Fr. Hammerich: Anf. Skr., S. 242.

²⁾ Se Paludans Beskrivelse over Kallundborg, S. 83—88. 92. 224. — Chr. Bruun omtaler ham 1655 som Postmester i Kallundborg. (Curt S. Adelaer, S. 287.)

S. 233 fl.) og formoder ganske rigtigt af hans Navn, at han var Dansk af Fødsel, uagtet han siges at være »af Amsterdam«. Terpager opfører ham uden nogen Tvivl som en Søn af Jens Jonsen Trellund i Ribe; det nævnes også udtrykkelig i Anledning af Skiftet efter denne, at nogle af hans Sønner i deres Ungdom opholdt sig i Udlandet. Det er rimeligvis der, at han har forandret sit danske Navn »Jon« til »Jonas«. — Han blev efter Enevoldsmagtens Indførelse Assessor i Admiralitets-Kollegiet, men var ved Siden deraf en meget driftig Handelsmand, som af Kongen blev begunstiget med overordentlige Friheder og Forrettigheder. Herom kan man foruden det allerede anførte Skrift af Hammerich se Chr. Bruun: »C. S. Adelaer«, S. 286 fl.

15. *Iver Jensen Trellund*, Broder til de 2 Foregående, blev ligesom de en anset og formuende Mand. Han er næmlig den »ved Fromhed og Retskaffenhed udmærkede Mand, Edvard Trellund, Borger og Handelsmand i Kjøbenhavn, stammende fra Ribe«, som var Biskop Trellunds Fader og nævnes på den anførte Måde i det Universitets-Program, som udstedtes i Anledning af Biskoppens Død. Dette stadfæstes også ved Terpagers Stamtavle, hvor han kaldes »Iver eller Everhard«. — Om ham er mig forøvrigt meget Lidt bekjendt; men han var den 3die Mand af Slægten (foruden Fin Nielsen og Jonas Trellund), som omtrent samtidigt hørte til Hovedstadens første og rigeste Borgerskab. En Proces, som han 1674 førte mod Adelaer og tildels vandt, omtales af Chr. Bruun (»C. S. Adelaer«, S. 299). Efter det ovennævnte Universitetsprogram var han gift med Catharina Møllman fra Flensborg og døde 1677, hans Enke derimod først 1714. 2 Sønner af ham kjendes, Johan (den senere Biskop) og Theodor, hvilke forekomme i det Følgende.

5te Generation.

16. *Johan Trellund*, en Søn af Peder Jensen Tr. (13) anføres af Terpager med Tilføjelsen »ved Rüssensteen«. Hans Levned var noget æventyrligt. Det er ham, om hvem Gjesing i sine »Jubellærere« (I, S. 412 fl.) fortæller, at han først var en betrot Tjener (»en af de bedste Domestikker«) hos en fornem, høj Herre i Jylland af den militære Stand;

men da han engang i Året 1710 skulde ledsage en af sin Herres Døtre på en Rejse, blev der et sådant Forhold imellem dem, at den unge Dame blev frugtsommelig, hvorefter hendes høje Pårørende tillod dem at ægte hinanden. Trellund blev da gjort til Avditor og 1711 ansat i Throndhjem; men da han var af en »bitter og bizar« Karakter, kom han i Strid med Flere, især Gejstlige, og derved også med Biskop Krog. Hans Sag imod denne gik lige indtil Højesteret, hvor han ikke alene angreb Biskoppen, men hele Stiftets Gejstlighed; men Dommen gik ham imod¹⁾ og han kom ikke tilbage til Throndhjem mere. — Af en Beretning, som er meddelt i »Danske Samlinger«, 2den Række, V, S. 72²⁾ ses, at den adelige Dame, som blev Joh. Trellunds Hustru, var Johanne Kathrine Daae, en Datter af den bekendte Guldmager Valdemar Daae til Borreby; hvis Gjessings Angivelse af Årstallet ikke er altfor urigtig, må hun forøvrigt dengang have været oppe i Fyrrerne, og hendes Fader for længe siden være død (han døde 1691); men det kan nok passe, som Terpager siger, at Trellund opholdt sig på Ryssensten; thi Frøkenens Broder, General Gregers Daae, hvem Gjessings Kilde vel har forvekslet med Faderen, var gift med Johanne Rüse. — Trellunds og hans Hustrus senere Skjæbne er mig ubekjendt; men de havde en Søn, som var Kapitain og blev gift med Laurence Grubbe, en Datter af Mag. Diderik Grubbe i Kvislemark.

17. Kirurg *Trellund* (Fornavn ubekjendt) var rimeligvis også en Søn af Borgmesteren i Kallundborg, da han først bode i denne By; senere flyttede han til Kjøbenhavn og fik derefter en Ansættelse i Tranquebar. Han hørte i ethvert Tilfælde til samme Familie, da det udtrykkelig siges, at han var beslægtet med Biskop Trellund, medens han på den anden Side også var beslægtet (besvogret) med Abraham Lehn og en »Admiral« Fischer. Den eneste Kilde til mit Kjendskab til ham er Birchs »Billedgalleri for Fruentimmer«, III., S. 335 fl., hvor han omtales for sin Datters, Sara Kathrines, Skyld. Denne Dame var født 1695 i Kallundborg og blev i sit 16de År gift med Joseph Colleir, en Bergenser, som den-

¹⁾ Måske har han dog i Adskilligt haft Ret.

²⁾ Sammenholdt med, hvad der sammesteds i Aum. er meddelt efter Klevenfeldts Stamtavle.

gang var i det ostindiske Komgagnis Tjeneste. Birch, som personlig havde kjendt hende, giver en udførlig Beskrivelse af hendes Levned og priser hende som en usædvanlig ædel, dygtig og begavet Kvinde.

18. *Johannes (Hans) Trellund*, Iver Trellunds (15) Søn, født d. 5te Oktbr. 1669, var først theologisk Professor, derpå Biskop i Viborg 1625—35. Hans Levned er tilstrækkelig bekjendt, ligesom også hans Ry for Lærdom og Samvittighedsfuldhed. Blandt Andet kan ses dette Tidsskrifts 4de Bind, S. 300—303, hvor der ydes ham stor Ros for hans Æmbetsvirksomhed, men spøges med hans store Ukyndighed i materielle Sager. — Han var gift med Katharina Treschow, Datter af Admiralitetsråd Gerhard Treschow i Kristiania, og havde med hende 2 Børn, Edvard Tr., som blev Landsdommer i Nørrejylland og døde 1743 ugift, og Anna Katharina Tr., som blev gift med Kancelliråd Christian Moth til Kvistrup. Af den betydelige, rimeligvis arvede, Formue, som han efterlod sig, skjænkede han en Trediedel til offentligt Brug.

19. *Theodorus Trellund*, Biskoppens Broder, anføres af Terpager med Tillæget »ved Prinds Carls Hof«. I »Da. Magazin«, 5te R., II., S. 197, kaldes han Prindsens »Livkarl«. Videre om hans Levned og Skjæbne véd jeg ikke.

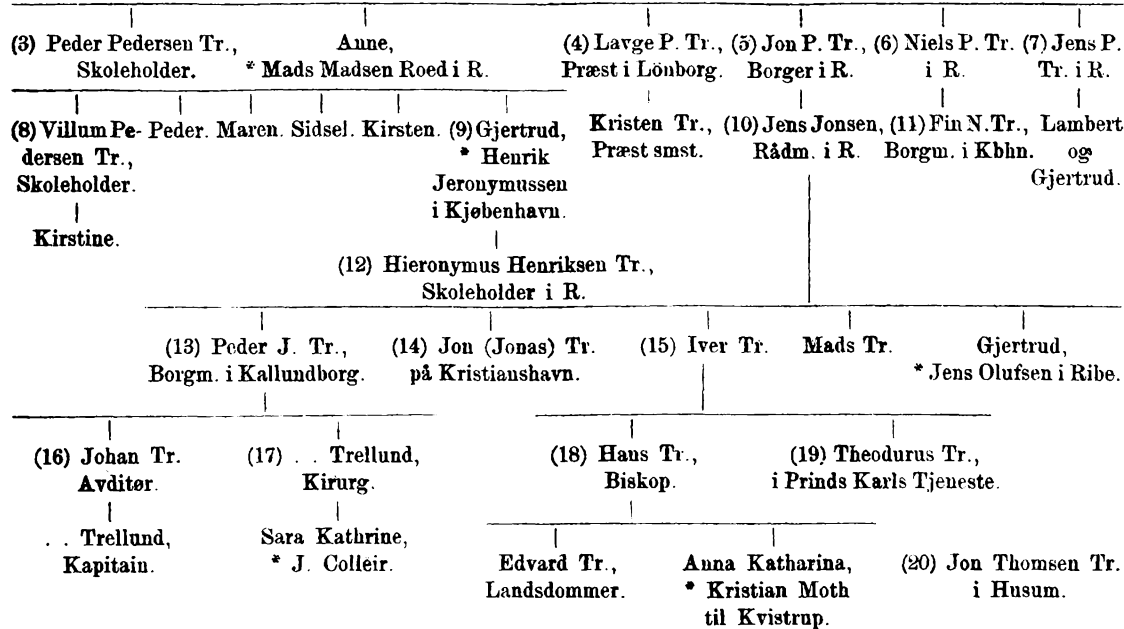
20. Til denne Familie hørte efter Navnet en Mand, som snart kaldes *Johannes Thamsenius*, snart *Jon Trellund*, og som ikke er umærkelig. Han var født og opdragen her i Byen, men havde tilbragt den største Del af sit Liv i Holland, England og Frankrig. Som ung havde han lidt af stærke religiøse Anfægtelser, for hvilke Præsterne i Amsterdam helbredte ham; efter den Tid hengav han sig til et meget fromt Levned. Omtr. 1680 nedsatte han sig som Handelsmand i Husum og vakte dette og det påfølgende År stor Opsigt ved sin formentlige Gave til at helbrede Andres legemlige Sygdomme ved sine Bønner. Han blev af Alle anset for en meget from Mand, og selv Læger tvivlede ikke om hans Lægegave. Senere flyttede han til Frederiksstad¹⁾. —

¹⁾ Se om ham Terpager: R. C., S. 661, og »Da. Atlas«, VII., S. 777, med de Forfattere, som anføres på disse Steder.

Stamtavle over Familien Trellund.

(1) Kristen Trellund,
Borger i Ribe.

(2) Peder Trellund,
Rådmand i R.

Til hvilken Gren af Familien Trellund han har hørt, ved jeg ikke. Navnet Thomas har jeg ikke truffet i denne og skulde derfor snarest være tilbøjelig til at antage, at han har været en Datter søn af Jon Pedersen Trellund (5), uagtet jeg rigtig nok, som ovenfor bemærket, aldrig har truffet nogen Datter af denne nævnet.

Baggesen.

Over denne gamle Familie findes en Stamtavle, som, da dens ældre Del udarbejdedes, synes at have støttet sig til bevarede Familie-Erindringer, som dog ingenlunde vare ganske nøjagtige. For adskillige År siden har jeg derfor efter en privat Henvendelse til mig kunnet give nogle Tillæg og Rettelser til den. Senere har jeg ved Hr. Pastor Rasmus Joh. Baggesens Godhed haft selve Stamtavlen tillåns og navnlig fundet Vejledning i den for de yngre Slægtleds Vedkommende, med hvilke jeg dog her kun i mindre Grad vil beskæftige mig, da min Hovedhensigt har været at vise, under hvilke Forhold en patricisk Borgerfamilie i ældre Tid kunde hævde sin Stilling i sin Hjemstavn gennem Århundreder og tillige sammenknytte sig med et Antal af lignende Familier i andre Byer.

Der var i det 14de, 15de og Begyndelsen af det 16de Århundrede her i Byen en stærkt blomstrende Familie »Bakæ« eller »Baghe«. Dens første bekjendte Medlem var Rådmanden Niels Bakæ, som døde 1350 under og af den sorte Død, kort efter sin Hustru, Fru Esæ, som rimeligvis var en Søster til Biskop Peder Thuresen¹⁾. Da denne upåtvivlelig var af adelig Slægt, er det rimeligt, at Niels Bakæ også har været det. Vi se derfor også, at Hans Bagæ, som døde 1425, efterlod sig betydeligt Bøndergods²⁾, og Godik Bagæ, som var Rådmand 1394, Borgmester 1408 og 1424, førte i sit Segl et adeligt Skjold, hvori ses 2 Figurer, som ligne Hummerklør. En Søster af ham var vistnok gift med Adelsmanden Hennike Piksten, som var Rådmand i Ribe. — Imidlertid havde en Lydikin Bagæ været Rådmand 1372 og senere. — Peder Bagge var Rådmand 1479 og Borgmester 1481. Mere vides om Las Pedersen Baghe, som uden tvivl var den Foregåendes Søn; han var Rådmand 1481 og Borgmester (efter Faderen?) 1483 og indtil sin Død 1514; ved Siden deraf var han Dronning Kirstines Tolder i Ribe og stiftede Hellig-Korsens Kapel udenfor Byen. Han efterlod en Enke, Elsef. og en Søn, Peder, som var Præst³⁾.

¹⁾ Se min »Ribe Bys Hist. og Beskr.«, S. 190. 199. 204.

²⁾ Smst., S. 292.

³⁾ Smst., S. 413 fl.

Det er ikke usandsynligt, at den yngre Familie, hvis Historie her skal behandles, på Kvindesiden nedstammede fra den ovenomtalte gamle Slægt. Den første Mand, som nævnes af hin yngre Familie, er *Bagge Jensen*; han var et Barnebarn af en Kvindé ved Navn Anne Bagges, der havde været 3 Gange gift. Hendes første Mand, hvis Navn hun efter Datidens Skik, idetmindste her i Byen, bestandig vedblev at bære, havde altså heddet Bagge; hendes anden Mand hed Åge, den tredie Peder Nielsen. Omtrent 1475 havde hun og hendes første Mand ejet Semgård, en lille Hovedgård i Sem Sogn; men hendes tredie Mand havde overdraget denne Ejendom til Biskop Iver Munck mod at få Halvdelen af nogle Enge ved Ribe af Navn »Meldamme« i Fæste uden nogen Afgift. Anne Bagges havde tillige en Eng i Fæste af Kapitlet (1509), og en anden af Arkidiakonatet. Også dette tyder på, at hun eller hendes Mand var af en anselig Herkomst her på Stedet, da det i Almindelighed var Efterkommere af de oprindelige Givere, som havde sådanne Kirken tilhørende Ejendomme i Fæste, og i Mangel af Efterkommere Fæstet gjerne som en Gunstbevisning overdroges til mere ansete Mænd. — Når der nu tillige tages Hensyn til det mindre almindelige Navn Bagge, som vedblev at holde sig i den yngre Familie, så at der tilsidst endogså deraf dannedes et fast Familienavn »Baggesen«, er det ikke urimeligt, at Anne Bagges første Mand har været af hin gamle patriciske Slægt; måske er han den Samme som den ovennævnte Borgmester Peder Bagge.

1ste Generation.

1. *Bagge Jensen* var født 1511. Allerede som ungt Menneske fik han af Biskop Iver Munck Fæstet på de ovennævnte Meldamme, idet Biskoppen erklærede, at han ikke vilde fæste Engen til nogen Anden, om han end kunde få det Dobbelte for den, fordi Bagge og hans »Forældre« (o: Forfædre) havde gjort Stiftet god Skjel¹⁾. — 1544 forekommer han blandt Byens 24 Mænd, fra 1557 som Rådmand og var tillige i mange År en af Forstanderne ved Hospitalet. Han blev en

¹⁾ Rådstueprotokol, Nr. 1 ved År 1556.

rig Mand; medens hans Skatteansættelse 1549 var 7 Mk., var den 1559 stegen til 10 Mk. og 1569 til 18 Mk. Han var førstegang gift med en Stifdatter af Borgmester Niels Krabbe, derefter (fra 1545) med Cecile Pedersdatter, en Datter af Peder Ibsen og Stifdatter af Borgmester Jørgen Juel, og bode på Nederdammens Sydside. Han døde d. 24de Oktober 1578, hans 2den Hustru d. 2den April Året efter. Af hans første Ægteskab kjendes 2 Børn: Jannik og Johanne; med sin anden Kone havde han efter Ligstenen¹⁾ over dem 2 Sønner og 6 Døtre, som alle ville blive omtalte i det Følgende.

2den Generation.

Den eneste af Bagge Jensens Sønner, som opnåede en modnere Alder, bevarede i fuldt Mål Faderens Anseelse, og Døtrene bleve næsten alle gifte med ansete Mænd, dels i Ribe, dels i andre Byer.

2. *Jannik Baggese*, Forriges Søn, døde i sin Ungdom 1566 af et Sår, som han havde fået af Mag. Jørgen Tavsens, Biskoppens Søn²⁾).

3. *Johanne Baggese*, Forriges Helsester, blev gift med Peder Graversen, Borger i Ribe. Han var død 1579; nogle År senere giftede hun sig igjen med en Lavrids Mortensen Skriver, men kom med ham i Fattigdom.

4. *Peder Baggese*, født 1546, var de Forriges Halvbroder. I hans Ungdom blev der engang (i Året 1571) fremført hårde Beskyldninger imod ham af den Povl Hansen, Rådmand Hans Jensens Søn, som 2 År senere blev dræbt af Peder Baggese's tilkommende Svoger, Anders Sørensen Klyn³⁾. Den sidste Mandag i April Maaned tog Peder Baggese i Anledning af disse Beskyldninger et Tingsvidne om, at han »ikke selv klippede og forvexlede eller lod klippe og forfalske« nogen af sin Faders eller sine egne Ørne, efterat han først havde solgt dem. Særlig retfærdiggjordes hans Opførsel på en Rejse med Stude til Hamborg og ved en Handel med en

¹⁾ Terpager: Inscr. Rip., S. 125.

²⁾ Jy. Saml. V., S. 236 fl.

³⁾ Smst. I., S. 224 fl.

Mand i Nimwegen. Samme Dag gave først 24 Mænd og derpå »alle de Kjøbmænd, som havde været på Rejse i Tydskland og andre Lande«, ham det Skudsmål, at de ikke vidste Andet end Godt om ham. Nogle Dage senere fordeler Peder Baggesen sin Modstander for den »ubevislige Snak«, som han havde påsagt ham. Povl Hansen indstævnedes uden Nytte denne Dom for højere Domstole. Ligeså uheldig var han med en Beskyldning, som han kort efter fremførte mod Bagge Jensen om, at han skulde have forseglet et falsk Brev med Byens Segl¹⁾. Povl Hansen var en trættesyg og upålidelig Person, hvis Ord ikke vare til at stole på. — Den 30te November 1572 giftede Peder Baggesen sig med Dorethe Sörensdatter, en Datter af Borgmester Sören Jakobsen Stage, hvorved han blev Svoger til den kongelige Historiograf, M. Hans Svanning, til Biskop Povl Madsen og til den ovennævnte Anders Sörensen Klyn, alle i Ribe. Han blev Rådmand senest 1581 og en meget rig Mand. Allerede Året efter Faderens Død skattede han efter 18 Mk., og allerede dengang var hans Skatteansættelse den højeste i Byen. 10 År senere var den stegen til 27 Mk., medens den næsthøjeste var den, i hvilken hans Svoger Anders Sörensen var sat (18 Mk.). Han bode, som det synes, på det vestlige Hjørne af Storegade og Sortebrødregade. I Slutningen af sit Liv byggede han den anselige, endnu bevarede Gård på Hjørnet af Torvet og Stenbogade, som efter hans Svigersøn M. Mads Pors fik Navnet Porsborg. Rimeligvis har det været hans Hensigt selv at bebo den; men dette forhindredes ved hans tidlige Død d. 19de April 1591. Af 12 Börn, som han efter Ligtavlen²⁾ havde haft med sin Hustru, efterlod han 9 i Live. — Foruden dem efterlod han endnu en Slegfredsön, Peder Pedersen, som synes at have været det yngste af hans Börn; til Fordel for ham udstedte han S. Mauritii Aften (d. 12te Septbr.) 1590 i Viborg³⁾ et Gavebrev, ved hvilket han forpligtede sig selv eller sine Arvinger til at udbetale til ham, når han var kommen til sin »rette Tid og Forstand«, 500 Rdl. Peder Pedersen nedsatte sig, da han var bleven voxen, som

¹⁾ Jy. Saml. I., S. 227.

²⁾ Terp.: Inscr. Rip., S. 40.

³⁾ Hvor han vel var kommen hen i Anledning af S. Mauritii Marked.

Borger i Sæby, og da han kom »i stor Gjæld«, overdrog han denne Fordring til Adelsmanden Stygge Høg til Vang, som også 1603 inddrev Pengene hos Peder Baggesens Arvinger. — Peder Baggesens Enke giftede sig efter hans Død igjen 1593 med Rådmand Bertel Struch i Ribe og stiftede på sit Dødsleje 1602 de såkaldte Almisseboder her i Byen.

5. *Karen Baggesdatter*, Forriges Helsøster, blev d. 13de Oktober 1566 gift med M. Jakob Madsen, som dengang var Skolemester ved Ribe Domskole, senere Sognepræst ved Domkirken og tilsidst Biskop i Fyn. Hun døde d. 4de Maj 1615. Af hendes Börn ere Sønnerne Dr. Holger Jacobæus og Professor Matthias Jacobæus blevne bekendte. En Datter ved Navn Lene blev gift med Dr. Hans Lavridsen Amerinus i Ribe.

6. *Jens Baggesen*, de 2 Foregåendes Helbroder, Borger i Ribe, arvede og bebode sin Faders Hus på Nederdammen. 1579 skattede han efter 3^{1/2} Mk. Den 1ste Avgust 1577 holdt han Fæstensøl og den 24de Novbr. samme År Bryllup med Karine, Hans Jensens Efterleverske i Vejle; men allerede d. 8de Maj 1584 døde han, og d. 11te Juni 1587 hans Enke. De efterlode en Datter, Citzele, som d. 8de Avgust 1602 havde Bryllup med Jens Madsen Kræmer i Kolding¹⁾. Andre Börn kjender jeg ikke.

7. *Marine Baggesdatter*, de 3 Foregåendes Helsøster, blev d. 12te Septbr. 1570 trolovet og d. 14de Oktbr. 1571 gift med Kristen Lavgesen, Borger, senere også Rådmand i Ribe, en Broder til Biskop Hans Lavgesen. Han døde d. 14de Marts 1595, hans Enke d. 2den Maj 1612²⁾. En Søn af dem, Lavge Kristensen, blev Student 1591 og nævnes som sådan endnu 1600; udentvivel er det ham, som samme År tog Magistergraden i Marburg³⁾. Hans senere Skjæbne er mig ubekjendt.

8. *Anne Baggesdatter*, de 4 Foregåendes Helsøster, havde d. 28de Novbr. 1574 Bryllup med Ebbe Mogensen, der som Svend havde været i hendes Faders Tjeneste og 1570 havde taget Borgerskab i Ribe, en Broder til Hr. Knud Mogensen i Skanderup. 1584 blev han en af Hospitalsforstanderne og

¹⁾ Alt efter Hegel. Alm. — ²⁾ Smst.

³⁾ Terpager: R. C., S. 604.

1588 Rådmand. Anne Baggesdatter døde d. 19de Januar 1601, hvorimod hendes Mand levede endnu 1615. — Deres Søn, Mogens Ebbesen, var en stor Slagsbroder, som 1596 var for Borgm. og Råd i Anledning af sin Ustyrlighed ligeoverfor Forældrene. 1612 sendte Byen ham ud i Kongens Tjeneste på Flåden.

9. *Cidsel Baggesdatter*, Søster til de Foregående, blev d. 21de April 1578 trolovet og d. 9de Novbr. samme År gift med Lambert Hansen i Ålborg, men døde allerede d. 8de Septbr. 1583¹⁾.

10. *Gunder Baggesdatter*, ligeledes en Søster til de Foregående, havde d. 13de Avgust 1584 Fæstensøl og d. 6te Decbr. samme År Bryllup med Hans Villumsen Skomager, Borgmester i Haderslev. Han døde d. 15de Decbr. 1602 i Vejle, hun d. 23de Juni 1611 sammesteds²⁾.

11. *Maren Baggesdatter*, atter en Søster til de Foregående, blev d. 23de Juli 1587 trolovet med Lavrids Knudsen, Borger i Odense, og havde d. 12te Novbr. samme År Bryllup med ham i Odense, efterat Brudeskaren 4 Dage i Forvejen var dragen afsted fra Ribe. Han døde d. 19de. Maj 1591 af et Sår, som han havde fået 11 Dage tidligere. Hans Enke blev derefter d. 3die Marts 1595 trolovet og d. 24de Avgust gift med Klement Sørensen i Vejle, som 1601 blev Borgmester og tillige var Regnskabsprovst i Jelling Syssel. Konen døde d. 13de Decbr. 1602³⁾. — Næsten alle disse 10 Søsken døde således i en temmelig ung Alder.

3die Generation.

Her er at omtale Peder Baggesens (4) 9 ægtefødte Börn. Sønnernes og Døtrenes indbyrdes Alder er tildels usikker. Familiens Anseelse holdt sig endnu uformindsket, navnlig ved den ene Søn og ved Døtrenes anselige Ægteskaber.

12. *Anne Pedersdatter* blev d. 26de Novbr. 1592 gift med M. Mads Andersen Pors, dengang Skolemester ved Domskolen i Ribe, senere Sognepræst ved Domkirken sammesteds og

¹⁾ Heg. Alm. — ²⁾ Smst.

³⁾ Smst. — Se også Mumme: »S. Knuds K.«, S. 175, hvor også omtales hendes Søn af første Ægteskab, Knud Lavridsen, Borger i Odense

Kannik i Domkapitlet, men 1616 afsat fra sit Præsteembede. Hans mange Stridigheder med hans Kones Familie kunne ikke omtales her, men ville blive behandlet på et andet Sted.

13. *Bagge Pedersen*, født 1578, trolovet d. 6te Marts og gift d. 18de Septbr. 1603 med Margrethe Lavridsdatter, en Datter af Borgmester Lavrids Thøgersen i Ribe. Fra 1616 forekommer han som Rådmand. Hans Skatteansættelse steg efterhånden fra 4 Mk. til 6½ Mk. Forøvrigt vides forholdsvis Lidt om ham, hvilket tyder på, at han har været en fredelig og lidet fremtrædende Mand. Han døde som Mange af Familien i en temmelig ung Alder d. 1ste Avgust 1621, hans Enke d. 27de Novbr. 1637 i sit 55de År. Af 11 Børn kjendes 9, som overlevede ham ¹⁾.

14. *Sören Pedersen*, som også kaldte sig »Baggonides« (Baggesen) med et Slags Familienavn, studerede og tog Magistergraden 1603 i Lejden ²⁾. Han forlod derefter den lærde Stand og begyndte en Handel, som dog gik uheldigt. Han kom i Gjæld, og da han døde 1614, gik Familien fra Arv og Gjæld efter ham ³⁾.

15. *Hans Pedersen* var en dårlig Person, som allerede i sine umyndige År satte en Del af sin Formue overstyr, derpå solgte sin Fædre- og Mødrene-Arv til sin Svoger, M. Mads Pors, og rejste til fremmede Steder, hvor han 1606 mentes at være død.

16. *Cidsele Pedersdatter* blev d. 20de Novbr. 1597 trolovet og d. 27de Avgust gift med Klement Olfusen, Borger og senere Rådmand i Horsens ⁴⁾.

17. *Marine Pedersdatter* havde d. 12te Febr. 1601 Fæstensøl og d. 1ste Novbr. samme År Bryllup med Mag. Jens Iversen Vandel, den bekjendte Sognepræst i Magstrup. Deres ældste Søn, som var opkaldt efter sin Morfader, var den lærde Peder Vandel, som blev sin Faders Efterfølger. En anden Søn var Hans Jensen Vandel, som blev Rådmand i Ribe.

¹⁾ Heg. Alm. — Terp.: Iñscr. Rip., S. 73.

²⁾ Terpager: R. C., S. 636. — Et græsk Bryllupsdigt af ham (»Sev. Petr. Baggonides«) fra År 1599 findes i den Hjelmsstjerne'ske Samling af Lejlighedsdigte under Nr. 3748.

³⁾ Tingbøgerne.

⁴⁾ Smlg. Fabricius: »Horsens Kjøbstad«, S. 222.

18. *Kristofer Pedersen* var 1603 endnu i Kost hos sin ældste Broder; men 1611 studerede han i Giessen, hvor han skrev i sin Slægtning, Frederik Andersen Klyn, Stambog. Også han havde optaget »Bagge« eller »Baggesen« som Familienavn; han kalder sig næmlig »Christophorus Bagge«. — Han forlod ligesom sin Broder Studeringerne og blev d. 11te Decbr. 1612 troløvet med Lene Worm, en Datter af Borgmester Villum Worm i Århus, hvor han tog Borgerskab. Den 19de Avgust 1613 drog han afsted fra Ribe med en Brudeskare, bestående af 12 Vogne, og d. 22de stod Brylluppet i Århus¹⁾. Han blev altså en Svoger til den berømte Ole Worm. Hans senere Skjæbne kjender jeg ikke.

19. *Karine Pedersdatter*, født 1589, blev d. 21de Septbr. 1603 troløvet og d. 26de Novbr. 1603 gift med Mag. Iver Iversen Hemmet, den Tid Lektor, senere Biskop, i Ribe.

20. *Johanne Pedersdatter* nævnes af Høgelund (ved d. 6te Febr. 1603) som overlevende Moderen, men er mig forøvrigt ubekjendt.

4de Generation

dannes af Bagge Pedersens (13) 9 Børn. For enkelte af Sønnernes Vedkommende var der vel en lille Tilbagegang i Familiens Glands, hvorimod Døtrene ligesom i tidligere Slægtled giftedes ind i ansete Borgerfamilier, ikke blot i Ribe, men også i andre Byer.

21. *Peder Baggesen*. Hans Fødselsår er ubekjendt. 1629 forekommer han førstegang på Skatlisten som boende hos Moderen, men dog særskilt sat i Skat; hans Skatteansættelse steg efterhånden til 3 Mk. 4 Sk., men dalede derefter igjen. 1640 erhvervede han et Kongebrev, dat. d. 31te Oktbr. og stilet til Lensmanden, af det Indhold, at når Herskabsfogden Lavrids Struch, som var skrøbelig og affældig, døde, måtte Peder Baggesen nyde Bestillingen efter ham, hvis da Lensmanden anså ham for dygtig dertil²⁾. Da Lavrids Struch døde 1643, fik dog en Anden Bestillingen, hvorimod Peder Baggesen omtrent samtidigt blev Tolder i Ribe efter Mads Lassen Lime imod Kavtion af hans Broder Lavrids og Borg-

¹⁾ Heg. Alm. — ²⁾ Jy. Tegn.

mester Hans Friis. Imidlertid var han også bleven Rådmand i Ribe, i hvilken Egenskab han forekommer fra 1642 af. Efter Krigen 1643—45 beskyldtes han af Borgmester Peder Sørensen for at have stået i et forræderisk Forhold til Fjenden; men Beskyldningen må have været ubevislig, da han vedblev at være Tolder og Rådmand indtil sin Død d. 29de Maj 1650. Ved Registreringen af hans Bo d. 25de Juni befandt hans Gjæld at være omtr. 1500 Rdl. større end Godsets Værdi og den visse Indgjæld; den uvisse Indgjæld beløb sig til 1044 Rdl. Hans Enke, Marine Lavridsdatter, hvis Herkomst er mig ubekjendt, lovede dog at svare til Gjælden og »at holde sine Börn det uden Skade«. Hendes Mand havde efterladt sig flere Ejendomme i Ribe, som hun efterhånden måtte dels sælge, dels pantsætte. Den 2den Maj 1652 tilstod Kongen hende den særlige Begunstigelse, at hun for Livstid måtte være fri for al »borgerlig og Bys Skat, så at hendes Andel i de kongelige Skatter, som herefter påbødes, måtte afdrages i Byens Skat til Kongen«¹⁾. Hvad År hun døde, véd jeg ikke; hos Terpager (Inscr. Rip.) findes intet Gravminde over hende og hendes Mand. Af 6 Börn, som findes døbt mellem 1630 og 1649, synes kun 2 Døtre at have overlevet hende.

22. *Dorthe Baggisdatter* var gift med Borgmester Peder Olufsen Roed i Ribe.

23. *Lavrids Baggisen* skal efter Stamtavlen være født 1606. I sin Ungdom (1626) tjente han hos sin Svoger, Peder Olufsen Roed. 1634 findes han selv som bosiddende Skatteyder og ejede og beboede allerede dengang den anselige Gård på Torvet, som nu er Gjæstgivergård. Hans Skatteansættelse var dengang 2 Mk. og steg efterhånden til 4 Mk. Han havde (rimeligvis 1633) giftet sig med Mette Jensdatter, en Datter af Borgmester Jens Olufsen i Ringkjøbing. Hun skal efter Stamtavlen være født 1615. Af dette Ægteskab fødtes 12 Börn, af hvilke dog de fleste døde som små. Hans Svi-gerfader, som allerede 1634 havde været her ved sit ældste Barnebarns Døb, døde d. 29de Novbr. 1646 i hans Hus; men Liget blev ført til Ringkjøbing, hvor Biskoppen skulde prædike over det. — *Lavrids Baggisen* synes både som Kjøb-

¹⁾ Jy. Reg.

mand og som Skibsreder at have været en meget driftig Mand. 1642 blev et af hans Skibe opbragt, da det vilde udføre Egetømmer fra Norge til fremmede Steder, hvilket ikke var tilladt; men da han og hans Medredere beviste (?), at de vare uskyldige, og at al Skylden faldt på Skipperen og Befragteren, fik de Skibet frigivet¹⁾. Også han blev beskylt for i Krigens Tid at have drevet utilladelig Handel med Fjenden, ligesom en Svoger af ham, Mads Jensen fra Ringkjøbing, som under Krigen havde opholdt sig her i Byen. I ethvert Tilfælde havde han stået i temmelig nær Forbindelse med de svenske Officierer og gjort sig Fordel derved; men han slap dog uskadt fra disse Sager. Derefter opstod der en Strid mellem begge Svogrene; den drejede sig om, at Lavrids Baggesen havde ladet sig indføre i Svogereus Fædrearv, medens den Sidste mente, at han skyldte Lavrids Baggesen omtr. 1000 Dr. mindre, end denne havde ladet sig indføre for. — Et stort Tab led han ved, at han var gået i Kavtion til Kongen for Mads Lassen Lime som Tolder i Ribe. Denne var næmlig ved sin Død 1643 dels Kongen Penge skyldig, dels manglede der Penge i Kassen, så at hans 3 Kavtionister, Lavrids Baggesen, Niels Sørensen og Peder Dall, ialt kom til at svare til 3987 Rdl. 1 Mk. 2 Sk., som de måtte forpligte sig til at udbetale hver med en Trediedel ved næstkommende Viborg Snapsting. Ved et Kongebrev af d 18de Novbr. samme År fik de dog en Udsættelse af et År i Betalingen, for at Enkens Gods, som var udlagt til dem, imidlertid kunde gjøres i Penge²⁾. I Virkeligheden kom det til at trække meget længere ud med Betalingen. De 3 Kavtionister må have kaveret en for alle; thi tilsidst (1654) måtte Lavr. Baggesen alene indløse Kavtionsbrevet med dets fulde pålydende Sum og derefter se at gjøre sig betalt hos sine Medkavtionister, hvilket vistnok kun tildels lykkedes. At han også gik i Kavtion for sin Broder Peder, da denne blev Mads Limes Efterfølger som Tolder, er ovenfor fortalt.

Den 2den Septbr. 1650 blev Lavr. Baggesen Rådmand efter sin ovennævnte Broder. — I Sommeren 1655 påtog han sig en Rejse på Magistratens Vegne til Herredagen i Kjøbenhavn, men døde derovre. Den 22de Avgust kom hans

¹⁾ Jy. Tegn.: 1 Juli 1642. — ²⁾ Jy. Tegu.

Lig tilbage til Ribe og blev begravet d. 24de i Domkirken¹⁾, hvor der dog ikke findes noget Minde over ham og heller ikke fandtes noget på Terpagers Tid. — Pesten 1659 medførte flere Dødsfald blandt hans Efterladte: d. 10de Juni døde den ældste Søn, Bagge, 24 År gammel, en, som det synes, flink ung Mand, som bestyrede Moderens Handel; d. 15de August døde hans Broder Mads, 22 År gammel, og d. 4de Septbr. deres Moder. Hun efterlod Formue, men tillige Gjæld. En Broder af hende, Thomas Jensen, som var boddende i Amsterdam²⁾, krævede således i Decbr. 1660 en Sum af 2417 Dr., som han havde tilgode for forstrakte Penge og leverede Varer, de første efter 2 Obligationer, som Sønnen Bagge i Maj Måned 1659 havde udstedt i Amsterdam. Börnenes Formyndere tilbøde Udlæg i Varer; men Th. Jensens Fuldmægtig, Peder Nielsen på Bramminge, vilde have »bedste Varer og Gods«, hvorimod Formynderne indvendte, at Guld, Sølv og rede Penge, som fandtes i Boet, måtte anvendes til at indløse det Pant, der var i Huset. Endnu 1661 havde Th. Jensen, som nu kaldes Kjøbmand i Haarlem, ikke fået sit Tilgodehavende, men krævede det påny i Oktober dette År. Det oplyses i den Anledning, at Boet var vurderet til 5848 Dr. foruden 4210 Dr. i mere eller mindre uvisse Fordringer. Den 21de Maj 1662 udnævntes der kongelige Kommissærer til at behandle Boet; hvortil dette førte, véd jeg ikke. — Ægteparrets 15 Börn omtales i det Følgende.

24. *Else Baggessdatter* forekommer oftere mellem 1624 og 1630 som Fadder i Ribe Domkirkes Døbebog. Kort efter er hun rimeligvis bleven gift; hun ægtede Lavrids Lavridsen, som var Rådmand i Ålborg. Deres Søn var den Bagge Lavridsen, som blev Rådmand i Ålborg 1666 og var gift med Margrethe Karstensdatter, en Datter af Tolder Karsten Olufsen i Ribe. Han havde igjen en Datter Else Baggessdatter, som blev gift med Hr. Hans Mortensen Friis, Præst i Vilslev 1676—1708³⁾.

1) Et Kongebrev af d. 27de Juli tillader, at hans Lig må føres til Ribe, for at begraves hos hans Fader og Slægtninge.

2) Han er rimeligvis den Thomas Jensen i Holland, hvis Strenghed mod sin Skyldner, Jokum Beck, omtales af Holberg (»Danm. R. Hist.« III., S. 95 fl.).

3) Se A. H. Nielsen: »Pers.-hist. Not. om. — Ålborg«, S. 132. 141.

25. *Cidse! Baggese!atter* forekommer ligeledes ofte som Fadder i Årene nærmest efter 1630; men 1637 var hun gift med Thomas Lavridsen, Rådmand i Ålborg, en Broder til hendes ovennævnte Svoger ¹⁾.

26. *Maren Baggese!atter* var 1637 gift med Oluf Jensen, Rådmand i Ringkjøbing. Om denne måske var en Broder til hendes Broder Lavrids's Hustru, véd jeg ikke ²⁾.

27. *Bagge Baggese!* (den Ældre) var født 1615 (?). 1636 var han i Tjeneste hos sin Svoger, Borgmester Peder Olufsen Roed, den Samme, hvem hans Broder Peder i sin Ungdom havde tjent. 1640 havde han selv nedsat sig som Handelsmand og fik Varer hjem fra Hamborg til en Værdi af 1000 Mk. lybsk. 1642 giftede han sig med Kirsten Hansdatter Friis, en Datter af den formuende Borgmester Hans Nielsen Friis i Ribe; hun var født 1624, altså ved sit Bryllup 18 År gammel. 1644 var hans Skatteansættelse 2 Mk. 8 Sk., steg efterhånden til 5½ Mk., men sank igjen til 3½ Mk. — Under 23de Marts 1646 fik Maren Jensdatter i Kolding Kongens Tilladelse til at sælge ham et Skib, uagtet det var bygget for Kolding og med den Bestemmelse, at det ikke måtte sælges inden 8 År ³⁾. — Den 31te Decbr. 1655 blev han valgt til Rådmand; han efterfulgte altså i denne Egenkab sin Broder Lavrids, ligesom denne igjen var kommen i sin Broder Peders Sted. Hans Liv henløb på en meget rolig og vistnok meget lykkelig Måde, om hvilken der ikke just er Meget at fortælle. Han bode på Mellemdammens nordvestlige Hjørne ud mod Skibbroen, i den Gård, som tidligere havde tilhørt Rådmand Mogens Grave. Tillige ejede han Midtmøllen. Anden Juledags Aften 1664 opkom der en Ildebrand i hans Baghus, som afbrændte, medens derimod Forhuset blev reddet. 1662 ejede han Gården Holkjær i Brørup Sogn og havde Pant i Herregården Hennegård for 2225 Rd. ⁴⁾. 1659 var han den Mand i Byen, som gav det største Bidrag

¹⁾ Se A. H. Nielsen: »Pers.-hist. Not. om — Ålborg«, S. 134.

²⁾ De 3 sidstnævnte Døtre og deres Mænd kjendes blandt Andet af en hel Del Overenskomster mellem Bagge Pedersens Arvinger af 28de Novbr. 1637 (Tingbogen).

³⁾ Jy. Reg.

⁴⁾ O. Nielsen: »Malt Herred«, S. 138. — »Da. Saml.« I., S. 330.

til fattige Syges Pleje i S. Peders Kirke under den da herskende Pest. Han døde d. 8de Maj 1681 og opnåede den i hans Familie hidtil sjeldne, højere Alder af 66 År. På hans Ligtavle omtales hans »ældgamle og højagtede Herkomst«; han selv lovprises som en »ret sanddru Råd- og Handelsmand, som elskede Ret og Retfærdighed, belønnet af Gud med Nåde og Velsignelse, højtagtet og elsket af Enhver«. I sin latinske Oversættelse af den danske Text fremhæver Terpager endnu mere hans store Rigdom og udtaler sin egen Dom om ham ved at udtale, at han var en Hæder for Byen og sine Efterkommere. Hans Hustru var allerede død d. 23de Marts 1674¹⁾. — Deres 10 Børn ville blive omtalte i det Følgende.

28. *Lambert Baggesen* blev d. 17de April 1649 trolovet og d. 26de Avgust samme År gift med Lene Johansdatter Pouch, en Datter af Apotheker Joh. Pouch i Ribe. Han blev samme År ansat til at skatte efter 28 Sk. og bebode allerede dengang Porsborg, som han dog først 1651 købte af Hr. Peder Pors's Arvinger. Således kom denne Gård, som hans Bedstefader havde bygget, tilbage i en Baggese Besiddelse. Han opførte den Bindingsværksbygning ud imod Stenbogade, som 1877 blev nedreven; på Bjælken over Porten vare hans Bomærke²⁾ og Årstallet 1651 indhuggede. Efter en Overenskomst med Byen tog han i Krigens Tid fra 1657 af såvel Fjendens som senere vore Forbundsfællers Officierer i stort Antal i Kvarter i denne rummelige Bygning; men da han døde i Pestens Tid d. 4de Avgust 1659, havde hans Efterladte megen Besvær med at få den betingede Erstatning udbetalt. — Hans Enke lod d. 10de April 1660 hans efterladte Ejendomme vurdere således: Porsborg for 2000 Dr., 42 Fag Stald i Saltgade udenfor Nørreport for 600 Dr., 3 Boder i Sviegade for 60 Dr. Hun selv bode 1661 i Klåby (Klåbygård) i Domkirkens Landsogn, hvilken Gård rimeligvis allerede hendes Mand havde haft i Fæste. 1661 blev hun af den tidligere nævnte Thomas Jensen i Holland stævnet for 541 Floriner med Rente, som hendes Mand skulde skyldte

¹⁾ Se Terpager: »Inscr. Rip«, S. 109 ff. — Smlg. Ligstenen, smst. S. 73.

²⁾ Hans Bomærke var temmelig overensstemmende med de øvrige Mænds af samme Familie.

ham efter 2 Obligationer, udstedte, den ene 1655 i Amsterdam, den anden 1656 i Ribe. Byfogden dømte hende til at betale; men hun indstævnedes Sagen for Rådstuen og beråbte sig på, at efter Biskop Knuds og Thord Degns Forklaringer til jydsk Lov skulde Gjæld efter død Mand være krævet inden en vis Tid, ligesom hendes afdøde Mands Kreditorer også ved Opslag på Kirkedøren vare blevne opfordrede til at melde sig. Magistraten kasserede Byfogdens Dom, men af en anden Grund, næmlig fordi der ikke var givet rigtigt Varsel; siden findes Sagen ikke optagen påny. — Senest 1663 giftede Enken sig igjen, med Tobias Frank, som 1660 havde fået Bevilling på at drive hendes Faders efterladte Apothek. — Med sin første Mand havde hun haft 6 Børn: Bagge, f. 1650, Johan, f. 1651, Peder, f. 1652, Margrethe, f. 1653, Dorthe, f. 1655, og Anne Margrethe, f. 1657. Af disse vare 1667 de 2 (uvist, hvilke) døde, de 4 andre bleve, efterat Moderen havde indgået sit 2det Ægteskab, sendte hjemmefra »i Kost og Skole«, dels til Fyn, dels til et Sted i Jylland. Hvad der senere blev af dem, er mig ubekjendt.

29. *Ingeborg Baggessdatter* var 1637 endnu ugift. Hendes senere Skjæbne er mig ubekjendt.

5te Generation.

Også i dette Slægtled var Ribe Familiens Hovedsæde, og flere ansete Mænd bevarede dens Anseelse der. Døtrene gjorde gode, tildels endog anselige Partier. »Baggesen« var nu blevet fast antaget Familienavn.

A. Peder Baggessens (21) Børn.

30. *Ingeborg Pedersdatter Baggesen* var født 1630. Den 5te Septbr. 1650 blev hun efter en samtidig Optegnelse gift med en Jens Jensen Ringkjøbing, som forøvrigt er mig aldeles ubekjendt.

31. *Bagge*, f. 1631, død som Barn.

32. *Johanne Pedersdatter Baggesen* var født 1632 og blev 1655 gift med den velhavende Jørgen Hansen Ostindiefarer, som 1657 blev Rådmand i Ribe. Den 11te Novbr. 1655 skjødede hans Svigermoder til ham det Hus på Mellemdammens Sydside, som hun og hendes Mand tidligere havde bebod,

liggende mellem det Hus, som hun nu selv bebode, på østre og Niels Pedersen Terpagers Hus på vestre Side (nuværende Hus Nr. 12; det Hus, som Enken dengang selv bebode, lå på den ubebyggede Grund på Mellemdammen, som nu hører til Midtmøllen). — Johanne Pedersdatter Baggeseu døde d. 22de Decbr. 1670, hendes Mand d. 4de April 1689.

33. 34. 35. *Bagge*, f. 1635, — *Margrethe*, f. 1637, — *Margrethe*, f. 1649, de Forriges Søskenue, vistnok alle døde i deres Barndom.

B. Lavrids Baggeseu (23) Børn.

36. *Ingeborg Lavridsdatter Baggeseu* var født 1634 og blev gift med Klavs Glysing, Rådmand i Varde, senere (fra 1665) Borgmester, til Slutning tillige Hospitalsforstander sammesteds; han døde 1671.

37. *Bagge Lavridsen Baggeseu* var født 1635. Efter Faderens Død bestyrede han Moderens Handel, men døde allerede 1659 (se S. 70).

38. *Mads Lavridsen Baggeseu*, født 1637, døde ligeledes 1659 (se S. 70).

39. 40. *Lavrids*, f. 1638, og *Jens*, f. 1639, døde begge i deres første År.

41. *Margrethe Lavridsdatter Baggeseu*, f. 1640, blev 30 År, førend hun (1670) blev gift med Hr. Niels Nielsen Holstebro, Præst i Ho. Hun fik ikke desto mindre 15 Børn og døde i en Alder af 89 År¹⁾.

42. *Lavrids Lavridsen Baggeseu*, f. 1643, blev 1671 Rådmand, 1679 Borgmester, 1682 igjen i Anledning af det ene Borgmesteræmbedes Inddragelse øverste Rådmand i Varde, hvor han skal være død 1695. Efter den Familien tilhørende Stamtavle var han gift med Maren Klavsdatter Glysing, som vel må antages at have været en Stifdatter af hans ovennævnte Søster Ingeborg. Efter samme Stamtavle havde han 2 Børn, en Datter Ingeborg og en Søn Mads Lavridsen Baggeseu. Den Sidste vides der Intet om; den Første er rimeligvis den Ingeborg Lavridsdatter Baggeseu, som døde i Ribe d. 6te Marts 1726, 45 (el. 42) År gammel²⁾.

¹⁾ O. Nielsen: »Vester (Horne) Herred«, S. 150.

²⁾ Efter Kirkebogen.

43. 44. *Vibeke*, f. 1644, og *Jens*, f. 1645.

45. *Peder Lavridsen Baggesen*, f. 1647, blev **Handelsmand** i sin Fødeby. 1681 (?) giftede han sig med **Karen Pedersdatter**, en Datter af **Peder Nielsen**, som ejede **Hørrgården Lunderup** i **Varde Landsogn**. Omtrent samtidigt blev han **Rådmand**. Han ejede og bebode sin Faders Gård på **Torvet**, den nuværende **Gjæstgivergård**; men ved sin **Svigerfaders Død** arvede han **Lunderup** og opholdt sig i **Slutningen** af sit **Liv** vistnok mest der, medens **Sønnen Peder** forestod **Husholdningen** og **Næringsdriften** i **Ribe**. Han døde 1707 på **Lunderup** og blev d. 15de Juni begravet i den senere nedbrudte **S. Nikolaj Kirke** i **Varde**, hvor også hans **År 1700** afdøde **Hustru** var begravet. Efter **Ribe Domkirkes Kirkebog** havde han følgende **Børn**: **Lavrids**, f. 1682, **Mette**, f. 1683, **Peder**, f. 1685, **Maren**, f. 1686, **Bagge**, f. 1687, **Kathrine Margrethe**, f. 1690, **Niels**, f. 1692, **Anna**, f. 1694. Da de **Efterretninger**, som jeg kan give om disse **Børn**, ere meget **ufuldstændige**, vil jeg allerede meddele dem her: **Peder »Baggis«** indgav d. 30te Oktbr. 1711 en **Ansøgning** om **Tilladelse** til ved **Avktion** at sælge **Lunderup**, som for **Størstedelen** tilhørte ham, idet han havde **afkjøbt** sin **eneste Broder** og **3 Søstre**, af hvilke de **2** vare **gifte** og den **3die** sin **egen Væрге**, deres **Arveparter** i **Gården**; endnu var der en **Søster tilbage**, som dog også med sin **Værges**, **Mag. Jens Hos**¹⁾, **Samtykke** vilde **afstå** sin **Lod**. Den **ønskede Tilladelse** gaves; men **Gården** blev dog først **solgt** 1715, og det **underhånden**, til **Niels Kristensen Thonbo**, hvorefter **Peder Lavridsen Baggis** først bode i **Varde**, derpå i **Ringkjøbing**, hvor han og hans **Hustru**, **Johanne Nielsdatter Kolding**, 1622 gjorde et gjen-

¹⁾ Værgen er hendes **Faster Margrethes** 41) **Søn**, som 1692 havde fulgt sin **Fader** i **Æmbedet** som **Sognepræst** i **Ho**. — Hun selv må være den **youngste Søster**, **Anna**, der først 1716 fik **Tilladelse** til at være sin **egen Væрге**: i **Bevillingen** kaldes hun **Anna Pedersdatter Bagges**. — Hvilke af de **andre Søstre** det var, som dengang vare **gifte**, og med hvem de vare **gifte**, kan jeg ikke oplyse. Den af **Brødrene**, som dengang var i **Live** foruden **Peder**, var, som man ser af det **Følgende**, **Bagge**. **Niels** ses af **Domkirkens Døbebog** at være **død** kort efter **Fødselen**. **Lavrids** må altså også være **død ung**. — En **Del** af disse **Oplysninger** skylder jeg **Dr. og Arkivar O. Nielsen** i **Kjøbenhavn**.

sidigt Testamente. 1728 ejede han Herregården Søgård på Holmsland, som endnu 1754 tilhørte hans Enke¹⁾; samme År (1728) fik han Kommissærer beskikkede til at forrette Skiftet efter hans afdøde Broder Bagge Pedersen Bagger, som havde været Løjtnant i Sætaten, men allerede for 14 År siden var gået under med Fregatten Giøttalöven, et svensk Skib, som Året iforvejen var blevet erobret af de Danske²⁾. Som man vil se, kaldte disse Søkende sig ikke Baggesen, men Bagge eller Bagger.

46. 47. *Jens*, f. 1648, og *Oluf*, f. 1649, døde som ganske unge.

48. *Jens Lavridsen Baggesen*, f. d. 19de Novbr. 1650, blev Handelsmand i Ribe ligesom sin Broder Peder og Rådmand omtrent samtidigt med ham. Han ægtede 1680 Susanne Pedersdatter Vedel, hvis Fader var Præst i Rejsby og en Søn af M. Sören Andersen Vedel i Ribe. Hun var født d. 4de April 1656. — Han ejede og bebode et Hus på Storegades Sydside, hvis Grund udgjør Hovedbestanddelen af det nuværende Hus-Nr. 18, og var en formuende Mand. Han døde d. 10de Marts 1702, hans Enke (efter Stamtavlen) d. 11te April 1721. Af deres 11 Børn var 1 dødfødt, og 3 døde som ganske små; de øvrige bleve alle voxne og gifte. Over Forældrene fandtes i Domkirken både en Ligtavle og en Ligsten. På dem begge fremhæves, at Manden var af den ældgamle Bagge-Sønners Stamme«, ligesom på Farbroderen Bagge Baggesens, så at man kan se, at der er bleven sat stor Pris herpå. På Ligtavlen, hvis Indskrift er meget udførlig, siges der tillige om ham, at han »levede i sin Guds Frygt ivrig, i sine Forretninger vindskibelig, i Råd retsindig, i Handel oprigtig, af Alle elsket og æret«. Til Slutning findes et Mindedigt af Præsident Karsten Worm, som ikke er mindre rosende³⁾. Disse Lovtaler på Ligtavler og Ligstene ere jo ikke altid pålidelige; men i dette Tilfælde vare de dog, såvidt man kan skjønne, ikke ufortjente.

49. 50. *Oluf*, f. 1654, og *Vibeke*, f. 1655 (?), ere rimeligvis begge døde som små; idetmindste vides Intet om dem.

¹⁾ »Da. Atlas«, V., S. 858.

²⁾ Garde: »Efterretn. om den da. og no. Sømagt«, II., S. 141.

³⁾ Terpager: »App. inscr. Rip.«, S. 6 fl. 14.

C. Bagge Baggesen den Ældres Børn.

51. *Lene*, f. 1643, blev d. 26de Oktbr. 1662 gift med Niels Øgård, der 1670 nævnes som Provstiforvalter i Vardssysel. Både hun og hendes Mand vare døde 1686, da der er Tale om, at Bagge Baggesen den Ældres Arvinger vare blevne dømte til at betale Niels Øgårds og Lene Baggessdatters Arvinger 2600 Rdl.

52. *Bagge Baggesen* den Yngre, født d. 17de Marts 1644, Handelsmand i Ribe, blev d. 15de August 1682 gift med Dorthe Margrethe Terpager, født d. 3die Oktbr. 1657, en Datter af Rådmand Niels Pedersen Terpager, altså en Søster til Dr. Peder Terpager. Han døde efter 4 Års Ægteskab d. 2den Septbr. 1686 uden Børn, hans Enke d. 25de Novbr. 1695. Han må have efterladt en temmelig betydelig Formue; thi af den Del af Boet, som tilfaldt hans Familie, fik den ene Søsters, Ingeborgs, Børn alene omtr. 3000 Dr.

53. *Margrethe*, f. 1645, død ung.

54. *Kirsten*, f. 1647, gift 1665 med Kasp. Kristof. Castensen, som 1687 blev Borgmester i Ribe. Hun var således Moder til den bekendte Mag., Provst Maturin Castensen. Hun døde d. 22de April 1704, han 1715 (begr. d. 12te Febr.).

55. *Dorthe*, f. 1649, gift (1672?) med Frederik Hansen Friis, Præst i Gram. Hun var hans 3die Kone, som han dog også overlevede, eftersom hun døde 1695, han først 1704.

56. *Anna*, f. 1650, blev d. 13de Oktbr. 1672 gift med Rådmand Hans Hansen Vandel i Ribe, og da han døde 1686, giftede hun sig d. 12te Decbr. 1689 påny med Borgmester Peder Nielsen Bang¹⁾. Hun døde d. 3die Maj 1731, 3½ År før hendes anden Mand. Det er uidentivl hende, der sigtes til i Falsters »Amoenit. philol.«, 3die Del (udk. 1732), S. 182 fl., hvor der tales om en gift Kone A . . B . . , som var død i Ribe, og som havde været noget tilbøjelig til Vindrik, hvorfor en Præst efter hendes Død havde villet erklære hende for evig fordømt, medens Falster (der var gift med hendes Slægtning) havde ytret sig imod en sådan ukristelig Fordømmelse

¹⁾ Under 9de Oktbr. 1689 gaves der ham kong. Bevilling til at lade sig vi hjemme i Huset uden foregående Trolovelse eller Lysning fra Prædikestolen.

57. *Hans*, f. 1652. Han er rimeligvis den Hans Baggesen Friis, der forekommer i Kirkebogen som Fadder 1675, idet det er rimeligt, at han har optaget Familienavn efter sin Morfader, efter hvem han var opkaldt. Forøvrigt er han mig ubekjendt.

58. 59. *Ingeborg*, f. 1656, og *Ingeborg*, f. 1658, døde begge i deres første Barndom.

60. *Ingeborg*, f. 1662, havde d. 15de Decbr. 1681 Bryllup med M. Sören Nielsen Seerup, Sognepræst ved Domkirken; hun døde allerede d. 25de Decbr. 1685, efter at have født sin Mand 3 Børn.

6te Generation.

Det Lidet, som vides om Lavr. Lavridsen Baggesens (42) og Peder Lavridsen Baggesens (45) Børn, er meddelt ved deres Fædre. Her bliver altså kun at tale om Jens Lavridsen Baggesens (48) Børn, som endnu bevarede Slægtens fulde Anseelse. De vare:

61. *Lavrids Jensen Baggesen*. Han var født d. 30te Juni 1681, blev Student 1700, tilbragte »den bedste Del« af sin Ungdom i Paris, uvist, i hvilken Egenskab, og blev derefter Amtsforvalter for Nyborg og Tranekjær Amter og Kammerråd. Han var gift med Øllegård Buchholtz, f. d. 16de Maj 1695, en Datter af Tolder og Kancelliråd Buchholtz i Nyborg, som tillige ejede Herregården Hesselager i Fyn. Ved Svigerfaderens Død tilfaldt Gården Baggesen. — Hans Svo-ger, Rektor Falster, fortæller om ham, at han fra sit Ungdomsophold i Paris havde bevaret en ensidig Forkjærlighed for Frankrig og Alt, hvad der var fransk, hvilken Forkjærlighed robede sig stærkt i hele hans Væsen og Tale¹⁾. — Han døde d. 17de Januar 1751, hans Enke d. 20de Novbr.²⁾ 1764. Fra dem nedstammer en talrig Slægt, som har frembragt flere mere bekjendte Mænd og endnu er udbredt, også på Mandssiden, i flere Grene. Blandt deres Efterkommere vil jeg nævne: Fred. Boe B., Præst i Ovre og Vejstrup, d. 1835, og 2 af hans Sønner, Niels Rasm. B., Præst i Ørre

¹⁾ »Amoenit. philol.«, II., S. 189 fl. Smlg. »Da. Saml.« 2den R., IV., S. 152.

²⁾ Således Stamtavlen. I »Da. Atlas« under »Hesselager« angives d. 19de Novbr. som hendes Dødsdag.

og Sinding, derpå i Vivild og Vejlbj, d. 1853, og Rasm. Johansen B., der for få År siden døde som Sognepræst i Ovre og Vejstrup ligesom Faderen, — fremdeles Konsistorialråd Jens B., Præst i Nidløse, d. 1824, og Joh. Pet. Baggesen, Major i Artilleriet, d. 1853. En af Lavr. Jensen Baggesens Døtre, Susanne, f. d. 2den Juni 1726, begr. d. 23de April 1805, var gift med Præsident Peder Ussing i Ribe.

62. *Mette*, f. 1683, viet d. 4de Januar 1700 til Mag. Joh. Kristofer Jakobsen Eilertz, Sognepræst i Ringkjøbing og Provst.

63. *Anna*, f. 1684, gift d. 8de April 1704 med Niels Jensen til Ussinggård og Merringgård, Stamfaderen til den bekjendte, endnu blomstrende Familie Ussing. Blandt deres Sønner var den ovennævnte Præsident Peder Ussing i Ribe, som var gift med sit Søkendebarn, Susanne Baggesen.

64. *Peder Jensen Baggesen*, f. 1685, var den sidste Mand af Familien, som levede i Ribe, hvor han var Handelsmand. Han var ikke længere ganske ung, da han d. 14de Februar 1721 ægtede Rådmand Mads Pedersen Fridsch's Enke, Søfie Dorthea Andersdatter Bruun, en Datter af Delefoged And. Bruun i Ribe. Som det synes, døde han Året derefter. Den 28de Januar (1722?) havde han gjort sit Testamente, ved hvilket han skjænkede sine 5 efterlevende Søkende 2800 Rdl.; den sjette, Margrethe (se nedenfor), som ingen Børn havde, skulde have 200 Rdl. Andre 200 Rdl. skulde Domkirken have for at holde Voxlys i en Messing-Lysestage, som han vilde lade opsætte på en af Pillerne i Domkirken, næmlig den, som var ligeoverfor hans salig Faders Epitafium. På samme Pille skulde opsættes et Epitafium for hans Hustru og hendes afdøde Mand, hvortil han gav 150 Rdl. Den øvrige Formue skulde tilfalde hans Hustru ¹⁾. — Året efter, d. 18de Marts, giftede Enken sig for 3die Gang med Kommerceråd Kristian Siegfred Enholm til Brejninggård. Det er dette Ægteskab, som Falster sigter til i »Amoenit. philol.», I., S. 125, hvor han taler om en gammel, styg og rig Enkes Giftermaal med en smuk, ung Mand, som foretrak en Medgift uden Hustru for en Hustru uden Medgift ²⁾.

¹⁾ Testamentet findes i »Jydske Indlæg«, stadfæstet af Kongen d. 19de Oktbr. 1723.

²⁾ Smlg. »Da. Saml.« 2den R., IV., S. 147, hvor dog hendes tidligere Mand urigtigen kaldes »Jens Baggesen«.

65. *Vibeke*, f. 1687, gift d. 27de Oktbr. 1704 med Anders Hansen Mahler, den Kjøbmand i Ribe, hvem Falster i »Amoenit. philol.«, III., S. 204, omtaler som en from, brav og velgjørende Mand. Hun døde ved Nyttår 1749, begr. d. 7de Jan.

66. *Susanne Dorthé*, f. 1688, nævnes i Broderens Testamente ikke som gift. Hun var dog d. 23de Juni 1711 bleven trolovet med Matthias Nielsen Raffn af Ringkjøbing¹⁾. Efter Familiens Stamtavle skal hun senere være bleven gift med en Birkedommer Bjerregård.

67. 68. *Margrethe*, f. 1689, og *Bagge*, f. 1691, begge døde som små Børn.

69. *Margrethe*, f. d. 11te Septbr. 1692, fik den berømteste Mand af alle Slægtens Kvinder, da hun d. 24de Septbr. 1717 blev gift med Mag. Kristian Falster, da Konrektor, senere Rektor, i Ribe. Hun roses som en from og huslig Kone, der havde påtaget sig hele Omsorgen for Husholdningen, så at hendes Mand kunde passe sin Skole og sine Studier. Deres Ægteskab var barnløst. 1749, 3 År før sin Død, skjænkede Falster sin Bogsamling og sine Papirer til Universitets-Bibliotheket, imod at hans Enke årlig skulde nyde 50 Rdl. af Æmbedet. Disse Penge kom hun til at oppebære i en lang Række af År; thi hun overlevede sin Mand i 37 År; hun døde d. 21de Novbr. 1789, altså i en Alder af 97 År.

70. *Else Marie*, f. 1694, d. 1696.

De senere Generationer af denne Familie skal jeg ikke gennemgå, da dette vilde blive vidtløftigt og ligge ganske udenfor mit S. 60 angivne Formål. — Jeg vil kun tilføje følgende Oversigt: Af de Mænd i Familien, som forekomme i de ovenfor behandlede 6 Slægtled, bleve 9 Rådmænd i deres Fødeby Ribe, og 1 Borgmester i Varde. — Af Døtrene bleve 3 gifte med Borgmestre, 4 med Rådmænd i Ribe, 2 med Borgmestre, og 5 med Rådmænd i fremmede Byer, 2 med Biskopper, 2 med Sognepræster ved Ribe Domkirke, og 1 med en Rektor i Ribe (Falster).

¹⁾ Kirkebogen.

1. **Bagge Jensen, Rådm. i Ribe, d. 1578.**

2. Jaanik Baggesen, d. 1565. 3. Johanne, * Peder Graversen. 4. Peder Baggesen, R. M. i Ribe, d. 1691. 5. Karen, d. 1617, * Biskop Jakob Madsen Vejle i Odense. 6. Jens Baggesen, Borger i Ribe, d. 1584. 7. Marine, * Kristen Lavgesen, R. M. i R. 8. Anne, * Ebbe Mogensen, R. M. i R. 9. Cidsel, * Lambert Hansen i Ålborg. 10. Gunder, * Hans Skomagere, Borgm. i Haderslev. 11. Maren, * i Lavr. Knudsen i Odense, 2 Klem. Sørensen, Borgm. i Vejle.

Citzel Jensdatter,
* Jens Madsen Kræmer
i Kolding.

12. Anne, * M. Mads Pors, Sognepr. i Ribe. 13. Bagge Pedersen, R. M. i Ribe, d. 1621. 14. Søren Pedersen, Student. 15. Hans Pedersen. 16. Citsele, * Klem. Olufsen, R. M. i Horsens. 17. Marine, * M. Jens Iv. Vandel i Maugstrup. 18. Kristofer, Student, Borger (?) i Århus. 19. Karine, * Biskop Hemmet i Ribe. 20. Johanne.

21. Peder Baggesen, R. M. i Ribe, d. 1650. 22. Dorthe, * Ped. Olufs. Roed, Borgm. i Ribe. 23. Lavrids Baggesen, R. M. i Ribe, d. 1655. 24. Else, * Lavr. Lavridsen, R. M. i Ålborg. 25. Citsele, * Thom. Lavridsen, R. M. i Ålborg. 26. Maren, * Oluf Jensen, R. M. i Ringkjøbing. 27. Bagge Baggesen, R. M. i Ribe, d. 1681. 28. Lambert Baggesen, R. M. i Ribe, d. 1659. 29. Ingeborg.

6 Børn, se S. 73.

30. Ingeborg, Jens Jensen Ringkjøbing. 31. Bagge. 32. Johanne, d. 1670, * Jørgen Hansen, R. M. i Ribe. 33. Bagge. 34. Margrethe. 35. Margrethe. 51. Lene, * Niels Øgård. 52. Bagge B., Borger i Ribe. 53. Margrethe. 54. Kirsten, * K. Chr. Kastensen, Borgm. i Ribe. 55. Dorthe, * Fr. H. Friis, Pr. i Gram. 56. Anne, * 1. H. H. Vandel, R. M. i Ribe. 2. Ped. N. Bang, Borgm. i R. 57. Hans Baggesen Friis. 58. Ingeborg. 59. Ingeborg. 60. Ingeborg, * Steen N. Seerup, Sognepr. i Ribe.

36. Ingeborg, Hans Øysting, R. M. i Varde. 37. Bagge B., d. 1859. 38. Mads B., d. 1659. 39. Lavrids. 40. Jens. 41. Margrethe, * Hr. N. N. Holstebro i Ho. 42. Lavrids Lavridsen B., Borgm. i Varde. 43. Vibeke. 44. Jens. 45. Peder Lavridsen B., R. M. i Ribe, d. 1707. 46. Jens. 47. Oluf. 48. Jens Lavridsen B., R. M. i Ribe, d. 1702. 49. Oluf. 50. Vibeke.

Ingeborg Lavrids. B., d. 1726. Mads Lavridsen B.

Lavrids. Peder Pedersen B. Maren. Bagge. Kathrine Margrethe. Niels. Anne. 61. Lavrids Jensen B., Amtsfør. i Nyborg. 62. Mette, * Mag. Eilertz i Ringkjøbing. 63. Anna, * Niels Jensen til Ussinggård. 64. Peder Jensen B., d. 1722. 65. Vibeke, * And. H. Mahler i Ribe. 66. Susanne Dorthe, * Birked. Bjerregård (?). 67. Margrethe. 68. Bagge. 69. Margrethe, * Mag. Falster, Rektor i Ribe. 70. Else Marie.

Talrigt, endnu bestående Afkom.

Smed Jens.

En genial Bondemand i det nordlige Vendsyssel.

Af A. Peter Gaardboe.

Da Fæstegaardmand Smed Jens i Lodskovad i Raabjerg Sogn ved Skagen er en af de meget faa Bønder, som i forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede have vunden nogen Hæder og Berømmelse ud over sin Grav, og da Smaafolks Talenter og Fortjenester ganske vist ogsaa fortjene Paaskjønelse og offentlig Omtale, meddeles her nogle historiske Oplysninger om denne ualmindelig begavede og virksomme Mand, som jeg personlig har kjendt og hvis Livshistorie ikke bør gaae i Glemmel.

I L. M. Wedels indenlandske Rejse 1806 I B. S. 105 er anført: »Smeden Jens Christensen i Lodskovad i Raabjerg Sogn ved Skagen har hidtil af egen liden Bogsamling udlaant til den læsebegjærlige Almue i omliggende Egn saadanne Bøger, der kunde være en gavnlig Læsning for Menigmand, og med rosværdig Iver stræber han aarlig at formere dette Bibliothek. Denne Mand har ogsaa i andre Henseender gjort sig fortjent af Fædrelandet. Ved Hjælp af en Vindmølle skærer han Stokke, der bruges som Planker til smaa Skibe, og Indretningen og Mekanismen er hans egen Opfindelse.«

Denne Jens Christensen, som, medens han levede, gik og endnu gaaer under Benævnelsen »Smed Jens«, var, som han selv har optegnet, født og døbt 3die Søndag i Fasten 1764 og var en uægte Søn af Fæster Christen Pedersen i Lodskovad og Pigen Maren Larsdatter i Klitlund, hvor han

er født. I hans Dagbog findes anført: »Jeg kand hudske siden 1767 (altsaa siden han var 3 Aar) da kom jeg Her først og Haver siden stedse veret her paa Stedet i Lodskovad; Min Kone Birgitte er døbt 18de Søndag Efter Trinitatis 1766, Blev gift med Hende 1787.« Af hans Fader, hvis Ægteskab var barnløst, blev han, da han var 3 Aar gammel, antaget som Plejesøn, og uagtet Mandens Fejltrin plejede Konen Drengen som sit eget Barn. Allerede som Dreng røbede Smed Jens sit mekaniske Talent. I Sommeren før hans Confirmationsforberedelse forfærdigede han en Isbaad med Sejl og Roer, med hvilken han, naar Isen og Vindforholdene tillod det, gled eller sejlede til Præstegaarden over det store Troldkjær, hvis Vand i Vintertiden i Forening med Troldsøen naaede fra hans Hjem til Præstegaarden.

Efterfølgende Oplysninger om Smed Jens's Liv og Virksomhed ere dels uddragne af en af ham ført Dagbog og dels blevne mig fortalte af troværdige, endnu levende Folk, som have tjent hos ham. I hans Tid, og over 30 Aar senere, var der ingen faste Skoler i Sognet, og der fandt kun Omgangsskolehold Sted om Vinteren, saaledes at Skolen ugentlig flyttedes fra et Sted til et andet, og Undervisningen foregik i samme Værelse, hvori Husfolkene opholdt sig. Læreren, som i Løn fik 3 à 4 Rdlr. samt Kost og Logis hos Beboerne, var enten en gammel Aftægtsmand eller en Yngling paa 16 til 18 Aar. Saadanne Folk havde paa den Tid yderst tarvelige Kundskaber, og om ogsaa nogle af dem kunde skrive, vilde Præsten ikke tillade, at Ungdommen lærte at skrive i Skolen¹⁾, og med Hensyn hertil kan det nok siges, at Smed Jens's Skrivekyndighed er al Ære værd.

I Smed Jens's Bogsamling fandtes flere tyske Værker, og ved Selvstudium havde han erhvervet sig saa meget Kjendskab til dette Sprog, at han godt kunde læse det. Fornævnte hans Dagbog, som har til Titel: »Journal eller Dagbog over adskilligt Arbejde i Bonde og Haandværkstanden med Apmærkning til Oplysning. Af Jens Christensen Smed, Lodskovad 1798,« er indledet med følgende Bemærkning: »Bonden i sin Mindre Kres kunde lige saa vel i mine Tankker være til Nytte ved at andtegne de ved hands Arbeide

¹⁾ Saml. t. jydsk Hist. og Top. III. 90.

indtræfne hændelser tillige med sammes Ny Prøver, alt i Hensigt til oplysning for efterkommerne, lige saa vel som De Høieres Med Deres Mange skrifter. Ja det er ikke Umulig de Io selv ved en saa Dan antegnelse tilligemed selv kunde have Nytte deraf, Dis beveg Aarsag indføres hvad som Indres (erindres) og herefter indtræffer til videre Bedømmelse. — Smed Jøns var for hans Tid en meget dygtig Landmand, og i Dagbogen har han først gjort nogle almindelige Bemærkninger om Agerdyrkning, navnlig om Opdyrkning af raa Jorder, Markens Inddeling og Gjødningens Behandling m. v. samt omtalt nogle landøkonomiske Skrifter, som han mente enhver »fornuftig« Mand gjorde vel i at læse, ligesom han ogsaa udførligt har beskrevet, hvilke Arbejder der burde udføres i hvert af Aarets Maaneder, hvoriblandt han ogsaa har omtalt de rette Tider for Træplantning og Havedyrkning, for hvilke han nærede stor Interesse, og er det karakteristisk for hans utrættelige Virkelyst overhovedet, at han for April har bemærket, at der nok om Middagen i denne Maaned »medens Bæsterne bede« kunde udrettes noget i Haven. Om at lade Faarene græsse paa Rugen skriver han: »At lade Faarene gaae paa Rugen anseer jeg for faaragtigt.« Han havde god Kjendskab til Frugttræers Behandling og avlede aarlig flere Tønder Træfrugt af forskjellig Slags, og hans Træplantning og Haveanlæg, hvoraf endnu endel er tilbage, var en sjælden Prydelse for hans Gaard. Han overlod med Fornøjelse Træplanter til Sognebeboerne og hjalp dem med Haveanlæg, og skal Anlægget af Haven ved Raahjerg Præstegaard, som han flyttede og igjen opbyggede 1791, oprindelig være hans Værk. Havde der været mere Sands for Træplantning, vilde hans Exempel kunne have virket meget. Derimod udrettede han meget med Hensyn til Bier, for hvis Udbredelse han virkede derved, at han, som det hed, havde Bier paa de fleste Steder i Sognet, hvilket han iværksatte derved, at han gratis leverede Vedkommende et Bistade, imod at han saa fremtidig fik Halvdelen af Udbyttet af Bierne der paa Stedet. Denne Trafik drives endnu i enkelte Egne i Vendsyssel, og er det naturligvis velhavende Folk, som paa denne Maade søge at drage Fordel af de Fattige. Af Dagbogen sees, at han 1796 købte Æbler, Blomme- og Kirsebærtræer og plantede Ribs

og Stikkelsbærris med flere Slags. Stedet i Lodskovad fæstede han fra N. Elkjær efter sin Fader den 28de Novbr. 1787 og gav i Indfæstning 10 Rdlr. dansk Courant; Landgilden var 3 Rdlr. aarlig. Smed Jens oplyser i sin Dagbog, at i hans Faders Tid blev Stedet saa ødelagt af Sandflugt, at den nederste »Halvdør« (Indgangen paa Rollingen) ikke var aabnet i 2 Aar, og at man daglig krøb over Døren. Undertiden lagde Flyvesandet sig saa højt mod Huset, at det tildækkede Vinduerne, saa der ofte maatte holdes Lys tændt om Dagen. Hans Fader havde derfor 1752 maattet flytte Stedet 357 Alen længere mod Nord, hvor det endnu (1878) staaer. Det havde været flyttet tidligere, og Smed Jens havde 408 Al. sønden for Pladsen, fra hvilken Faderen flyttede det, opgravet en Brønd. I Dagbogen har Smed Jens skrevet: »Ommeldte Sandflugt forarsagede, at Min Fader Udøvede Smed og Tømmer Handværk saameget muligt for Næringen at faa, og Mest med Joller og Fiskerbaade, og dertil behøvede han en Stor Del Tømmer og bredder Saugede, som jeg maatte Sauge med Ham saa meget muligt. Ved min Tiltrædelse til ommeldte Sted Var vilkorene meget maadelige, og som jeg havde Arbejdet med min Fader i ommeldte Arbejde, Motte jeg og see at Komme frem derved — Men Helbredden tog af, mest ved Saugen, og Dette gav Anledning til at Tænke paa, om det ikke var muligt at udfinde en Maskine, hvorved det kunde athjælpes. Ovenmeldte Sandflugt Gjorde og, at en stor Del af Marken blev omgrøftet (kulgravet) 3 til 5 Qvtr. dybt, hvilket ved Undersøgelse nok Kan erfares. Hvor møisommeligt dette under trængende Omstændigheder har været, vil jeg lade enhver skjønnsom Tænkende bedømme.«

I Forbindelse med, hvad foran er oplyst om Smed Jens's Dygtighed som Landmand, tilføjes, at det er bekjendt nok, at en stor Del af Gaardens Mark blev kulgravet i de nysnævnte ikke ubetydelige forskellige Dybder, og at han personlig deltog i dette besværlige Arbejde, som han fremskyndede paa en ejendommelig Maade. Bønderfolk vare dengang, som Følge af Mangel paa aandelig Dannelse, mere hengivne til Kortenspil, og for Omgrøftning af et Stykke Jord af et vist Qvadratindhold skulde der spilles Kort (»Langdreng«, »Rais« eller »Nysgjerrig«) i Marken, hvilket saa overmaade skulde have fremmet dette meget omfattende Arbejde, hvorved

Marken, i hvilken han ogsaa anlagde flere Faskingrøfter, forbedredes meget, og hvorom dens gode Afgrøder endnu aarlig bære Vidnesbyrd.

Uagtet Smed Jens levede under trange Kaar, kom hans ommeldte Plan, at lave en Maskine til at skære Træ med, dog til Udførelse, og 1789 byggede han en Saugmølle med Vindkraft. Mekanismen i Saugværket var hans egen Opfindelse, og det skulde have forvoldet ham ikke lidet Hovedbrud med at udfinde, paa hvilken Maade Tømret, der skulde skæres, kunde bringes mod Saugen; men han overvandt ogsaa denne Vanskelighed og udfoldede en stor Virksomhed med Saugværket og skar, foruden de Bord, hvoraf han selv byggede mange Baade, ogsaa en stor Mængde for Skibstømmerne i Skagen og Fladstrand (Frederikshavn). Da han ofte maatte bruge Saugværket, som han mest selv passede, baade Nætter og Dage, hændte det undertiden, at han faldt i Søvn ved samme, hvilket medførte Ulempe saavel med Hensyn til Tidsspilde som ogsaa ved Skade paa Værket; men Smed Jens var ikke raadløs; han opfandt snart et af selve Saugværket drevet Apparat, som vækkede ham ved at vælte Træbænken, hvorpaa han laae, naar Tømret var gjennemskaaret. 1793 fik han Præmie for denne Saugmølle. 1806 byggede han en ny Saugmølle, efterat den første var bleven saa beskadiget i et heftigt Vindstød, at den ikke kunde istandsættes. Saavidt man kan skjønne af hans Dagbog, gav Landhusholdningsselskabet ham 10 Rdlr. til Hjælp ved Opførelse af den nye Saugmølle.

I Forventning af at kunne have erholdt Bevilling til Melmaling, hvorom Sognebeboerne indgav Ansøgning for ham, byggede han i 1814—15 og 16 en mindre „Stubmølle“, som, da den attraaede Bevilling blev nægtet, ogsaa blev indrettet til Saugmølle. Grynmøller vare paa den Tid endnu meget sjældne i denne Egn, og Bønderfolk brugte derfor kun Gryn ved Brylluper og i Højtiderne, og maatte de Fleste saa kjøre flere Mil til Mølle, naar de vilde have Gryn malet. Det var derfor ikke sært, at Smed Jens med sit mekaniske Talent og utrættelige Virkelyst fik i Sinde at bygge en Grynmølle, og uagtet han nu var 60 Aar gammel, og allerede havde bygget 3 Saugmøller, paabegyndte han i 1826 Opførelsen af en større hollandsk Vindmølle, som blev færdig 1828, og den

11te Debr. s. A. anmeldte han for vedkommende Autoritet, at han nu vilde begynde at male Gryn. Smed Jens udfoldede, som allerede er vist, en forbausende Virksomhed, da han saa godt som alene udførte Arbejdet ved Opførelsen af de ommeldte 4 Møller, byggede flere Huse og Baade, drev Smedehaandværket, forfærdigede Stueuhre og støbte Messingtøj m. m., som senere bliver omtalt. Ogsaa befattede han sig med Istandsættelse af strandede Fartøjer, af hvilke han tog flere af Grunden. I hans Dagbog findes saaledes anført: »Aar 1787 drev en Jagt ved Schagen i Land med Ladning og alt, hvorved Kjolen, Stevnene m. m. gik i Støkker. Denne var den Første, jeg paa egen Haand istandsatte med ny Kjøl, Stevne og Plankker m. m.« — Et andet Sted skriver han: »Ved en Norsk Jagtes Udsættelse 1810 paa Starholm Strand forsøgte jeg første Gang (her er en Tegning af en Slags Væt eller Rulle) Maskinen, som gav god Kraft og er virkelig nyttig.« Der kan næppe være Tvivl om, at denne Maskine har været hans egen Opfindelse. Det kan antages at have været ved Hjælp af den Slags Ruller, at Smed Jens engang rettede den store Egetræes Lade paa Nørre Elkjær, som var dreven betydeligt over i den ene Side, og det er bleven fortalt, at han længe brød sit Hoved med, hvorledes han skulde kunne løfte eller hæve denne colossale og tunge Bygning, hvilket han heller ikke ubetinget turde love, da Propr. P. Ring anmodede ham om at paatage sig dette Arbejde, som lykkedes godt for ham. — Det var denne Lade, som nedbrændte 9de October 1875. — Et andet Sted i Dagbogen har han beskrevet, hvorledes man lettest fisker Kanoner op af Havet, og afbildet en Indretning, hvormed et Toug kan anbringes paa en Kanon under Vandet. Saavel ved Skagen som Raabjerg og Tversted Sogns Kyster ere Orlogsskibe strandede, fra hvis Vrag flere Kanoner af og til ere blevne opfiskede og rimeligvis ogsaa af Smed Jens. Hans Fader var ogsaa Smed, og da han sad i smaa Kaar, maatte han i flere Aar hjælpe sig med en stor Øxe i Stedet for Ambolt, som han ikke havde Raad til at anskaffe sig. I Dagbogen har Smed Jens skrevet, at han, da han var 15 Aar gammel, udførte hele Smedarbejdet ved en ny Bygning i Bunken. Af Snedkerarbejde har han, foruden meget andet, forfærdiget et Chatol til sin Søn Christen og en Dragkiste

med Skab til hver af sine Døttre Maren og Kirsten. Foruden at han støbte meget Messingtøj, navnlig Mortere og Lysesager, forfærdigede han ogsaa saadanne af drevet Messingblik af samme Form som gamle Kirkelysesager, og han har skrevet, at han ogsaa befattede sig med Guldsmedarbejde og forfærdigede mange Sølv Knæspænder og do. Knapper og tilføjer: »Noget Bilthuggerarbejde bliver og øvet; thi Sirlighed giver Søgning, og Nærings Trang driver paa Arbejdet.« Samme Sted skriver han: »Stueuhre blive og gjorte og gamle istandsatte.« Meddelelsen har set et af Smed Jens forfærdiget godt ottedags Stueuhr. Følgende med Hensyn til hans kunstneriske Virksomhed karakteristiske Optegnelse i Dagbogen turde vist fortjene at anføres: »1797 gjorde jeg et Krusifix af Jern i Form af et Træ med adskillige Slags Blade, Mandens og Kønens Navne paa Bladene og Christian VII Sifer i Toppen til at staae paa Apothekerbordet i Hjørring til disses Fornøjelse efter de Tidens Maade, og var som en Art Bilthuggerarbejde. Paa Knivskafter, Høyle og Vogn-gavler og mangfoldige andre Ting Blev Løvværk udhugget, udstukket og graveret til fornøjelse — — Men Smagen forandres, og hvad siger Hr. Commerce-Raad Polhem i de kongl. Svenske Academies afhandlinger for Aar 1739 og 1740 (paa Dansk oversat 1757): Her mødes Tidsel og Agerkaal.«

Endnu maa omtales en sjælden Industri, som dreves af Smed Jens, nemlig en Art Katuntrykkeri. Han farvede og trykkede en Mængde Tørklæder, Forklæder og Kjøletøjer til Omegnens Kvindfolk. Stoffet var tyndt Lærred, som farvedes sort, rødt eller blaåt og derefter figureredes ved Hjælp af store, af ham selv udskaarne Trætavler eller Brædter. En Dattersøn af Smed Jens, »opkaldt« efter ham, har fortalt mig, at hans Bedstefader havde opfordret ham til at fortsætte denne Industri og tilbudet at ville overlade ham samtlige dertil hørende Apparater, men han følte intet Kald til denne særegne Virksomhed. Smed Jens's Haandværks- og Avlsredskaber vare altid af en ny og forbedret Construction.

Efter nu at have givet en Udsigt over Smed Jens's ualmindelig omfattende Virksomhed i materiel Henseende, vil jeg ogsaa give en kort Fremstilling af hans Fortjenester paa det aandelige Omraade. Hans af flere hundrede Bind bestaaende Bogsamling indeholdt landøkonomiske, kemiske,

mekaniske, naturhistoriske og historiske Skrifter, som vistnok yderst sjælden paa den Tid anskaffedes af en Bonde, maaske af faa Herremænd, og det kan uden Overdrivelse siges til hans Ære, at han med Hensyn til Oplysning og Dannelse var over hundrede Aar forud for sin Tid. Før ikke at tale om Mekanik og Kemi interesserede han sig ogsaa for den indre Historie, for hvilken A. Berntzens »Danmark og Norges Frugtbar Herlighed« har saa stor Betydning med Hensyn til Kundskab om Udviklingen af Landboforholdene m. v. i de sidste 2 Aarhundreder, og dette herlige Værk ejede han tilligemed Pontoppidans »Dansk Atlas« og »Om Oprindelsen til Tiende og jus vocandi« af Hoffman. Af en Bemærkning i Dagbogen sees, at han ogsaa havde Kjendskab til Skyld-sætningens Historie, en Kundskab, som det synes at maatte ligge nær for en Landmand at erhverve sig, men som dog saa faa endnu bekymre sig om eller kjende noget til. Smed Jens med sin lyse Aand har naturligvis indseet, at man for at kunne se lidt fremad først med Eftertanke maa se tilbage. Ogsaa indsaae han Nødvendigheden af en bedre Oplysning hos Bondestanden, og, foruden at han gjerne udlaante Bøger af sin egen Samling, fik han 1802 oprettet et »Skolebibliothek« for Lodskovad og Rannerød Omgangsskoler; men allerede 1803 fratraadte Beboerne i Rannerød, hvilket ogsaa snart efter maa være sket med Beboerne i Lodskovad, da Smed Jens 1804 forsøgte at faae oprettet et Læseselskab for hele Sognet, hvortil han strax kjøbte Bøger for 12 Rdlr. (ikke saa ubetydeligt paa den Tid); men Medlemmernes Antal, Smed Jens medregnet, var og blev kun 5, og af de nævnte 12 Rdlr. fik han af sine Medinteressenter kun betalt 5 Rdlr. Dette Læseselskab maa snart have opløst sig, da han ikke senere omtaler det ¹⁾.

¹⁾ Noget over et halvt Aarhundrede længere frem i Tiden oprettede Meddeleeren heraf 1868 et Læseselskab i Raabjerg Sogn, som har haft en bedre Skæbne end det af Smed Jens oprettede: thi skjønt der i de senere Aar har været nogen Nedgang, tæller det dog endnu 30 Medlemmer, og dets Bogsamling er voxet op til over 400 Bind. Selskabet er flere Gange bleven understøttet af Landhusholdnings-selskabet med Bøger og modtog 1873 en Gave af Kongen paa 100 Kroner.

Af den kongl. Kommission for Oldsagers Opbevaring blev Smed Jens i 1827 opfordret til at give en Fortegnelse over de af ham samlede Oldsager og tillige meddele, hvad han vidste om de i Raabjerg Sogn foregaaede Terrainforandringer, og har han i den Anledning i sin Dagbog blandt andet anført Følgende: »Martørvjorden er først samlet af Løv og Blade af Birk og Ellebuske samt nogle Eege Træer i Dalene. — Denne samling haver ikke været ret stor, føren Treerne er bleven om Kastet — Træet er sjelden Rykket op med Roden, Men Brækket strax ovenfor Roden — Aarsagen formoder jeg at være Flyvesandet, som haver opdyngtet sig og stemt for Vandet — Træerne, som haver staaet deri, haver derved Rodnet og Brast over (gaaet i Stykker), og Roden er der ikke Tørvjord under, men er Voxet i det bare Sand, og den afbrækkede Stamme leger og paa Sanden — Nu er der fremdeles opkomet andre Vexter af det Slags, som her i almindelighed findes i Kjer og enge, saa som Buke blade, hvis Frød Mand ofte finder kjendelig, samt Fleg og andre Vandplanter — undertiden ogsaa der i Skaren Baser saa udforandret paa kolør som de, Vi seer levende hos os af Grøn skien Farve og Rød glinsende som polert Kober. At for saa vit Raabjerg Sogns Strækning angaaer i særdeleshed med nordre Side, haver den været serdeles Skjøn imod hvad det nu er, kan tydelig sees af Disse Moser og Træer, og for saavidt kan skiønnes ogsaa har været bebygget, Da Mand finder adskillig steder Husplasser — Jeg fant et sted norden for Troldborg Vesten de store Sand Miler, som vi kalde dem, mange Husplasser og Talte tillige 9 Brønde og disse for det meste af nedgravede Tønder, kuns en havde Bolværk.

Min Fader Kjørte engang med Bye og Herres Føgden af Hjøring Hr. Orem! Denne sagde at imellem Raaberig Kierke og Højen (Gl. Skagen) Havde været 7 Herregorde; om det haver været de 7, som i »Danmarks og Norges Frugtbare Herlighed« meldes at have været i et Sogn, men Ingen ved Navn paa Byer eller Gorde, — Den Store eller sorte Mandedød (sorte Pest) haver formodentlig udslettet det, Ti der siges kuns at være bleven een Mand i Live i Raabjerg Sogn.

Hvad Jordens Forandring angaaer, da synes ikke, at

Vandflod haver haft Synderlig indfyldelse her paa. Trærnes Brækning og om Styrtning maa ventelig vere sket af Orkaner; Thi disse liger gemenlig paa stedet og med den brækkede ende vendt mod Roden; var det Sket ved Vandflod, kunde Formodes, at disse (Trærne) vare svømet noget bort, og desuden i eller ved disse Moser (hvor Trærne have groet) findes ingen Skæl eller levning af Havdyr. Endnu staaer tilbage Martørvens høje Belegenhed og Horhed, dette er nok det Vanskeligste at forklare! at Havet haver paa Nordre side bortrevet meget Land, sees tydelig, men om dette er Ene Aarsagen til den Højde som er frad Tørvejorden til Stranden eller Jordskjælv haver medvirket, er ikke let at begribe; saa meget vides, at i min Faders Tid var her Jordskjælv; dette var i stille Veir, Fiskerbaadene paa Havet sittrede, og Havet stod som naar man ryster et kar med Vand; det var om Natten, Folket og Sengene rystede stærk og hvad som hang paa Vægene saasom Linialer klappede stærk; ved saadant Tilfælde kan Jorden vel ogsaa være forandret.

Angaaende Martørvens Horhed m. v., da er at mærke, siden Havets strømme haver underminet Moserne saa dybt, er vandet mange Steder rent udtappet, og den opdøngede Sand haver tillige Præset det, saa der findes kons lidet Vand oven derpaa; Men dette er ikke alt — Uaar kand og have bidraget hertil, Frostrevner haver og bidraget til Udtøring, men frem for alt Tørke, saadan som indfalt i nogle Aar i det Fjortende Seculo, Da Creaturene bortdøde af Mangel paa Græs og Foder, Se Hofmann om Tiendens Oprindelse. — Thi naar Martørven først er udtør, blødes de siden ikke saa let op igjen.*

I Dagbogen omtaler Smed Jens Brugen af Brændevin og skriver: »Reglen er: Den Flittige behøver ei Brændevin, den Dovne fortjener den ej, og den Syge taaler den ej.»

Uden at angive nogen Datum har han skrevet i sin Dagbog: »1803 fik jeg Ordre at være Andfører for Kyst Militisen i Raahjerg Sogn samt at Bære Sidegevær Porte-pe m. m. .¹⁾ 1808 blev han beskikket til at være Sognefoged og Lægdsmand.

Smed Jens, som døde den 27de Januar 1836, var i Reglen

¹⁾ Meddelelsen ejer dette Sidegevær.

jovial og meget vittig, men til visse Tider ogsaa lunefuld og kunde undertiden være gnaven og vanskelig at omgaaes. I Selskab var han meget munter, og af en ældre Mand, som har tjent ham i 8 Aar, er det bleven mig fortalt, at han godt kunde og ogsaa gjerne vilde danse og ogsaa forstod at udføre Menuet, Syvspring, Norsk Halling, det lille og det store 8 Tal, Skomagerdansen og fl. Smed Jens havde fortalt, at der i hans Ungdomstid (for omtr. 90 Aar siden) ikke blev danset Vals, hvilken Dans ogsaa endnu var ny her i Sognet (Raabjerg) i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Han vedblev at være Fæster til N. Elkjær indtil 1823, da hans Søn Christen købte Gaarden fra Elkjær paa det Vilkaar, at han skulde respectere Faderens Fæstebrev, og blev Smed Jens saaledes sin egen Søns Tjener. Efter hans Død gik det »tilagters« for Sønnen, som var ringe begavet baade i aandelig og legemlig Henseende. Saugmøllerne, som ere anførte paa Sognets Udskiftningskort, faldt sammen, og den store hollandske Vindmølle henstod ubenyttet. Den store Bogsamling formindskedes ved Udlaan til upaalidelige og egennyttige Personer, og det samme var Tilfældet med hans Værktøj.

Efter Sønnens Død, 1851, blev Gaarden Matr. Nr. 14 i Lodskovad, Bogsamlingen, hans betydelige Værktøj og mekaniske Apparater solgte ved Auction. Den hollandske Vindmølle blev af en senere Ejer istandsat og brugt i flere Aar, men blev for 3 Aar siden solgt, nedbrudt og flyttet til Vrejlev Sogn ved Hjørring. Med sine før en Bønde sjældne Kundskaber var Smed Jens dog overtroisk, men befattede sig, saavidt vides, ikke selv med den sorte Kunst. Naar Noget høs ham, som nok ikke var sjældent, var »forgjort«, benyttede han en Hexemester ved Navn Pyt Kren i Hjørring Eggen, som skulde være meget heldig med sine Kure og af den Grund havde en stor Praxis, og var der, da Tyveri dengang var mere almindeligt, navnlig meget at bestille med at »vise igjen«, lige som han ogsaa ved overnaturlige Midler kunde slaae et Øje ud paa Tyven, hvis man ønskede denne en saa haard Medfart.

Et Dokument fra Ørregaard.

Meddelt af E. T. Kristensen.

Efterfølgende Afskrift af et paa Pergament skrevet Skjøde vedkommende den nu forsvundne Herregaard *Ørregaard*, som laa i Ørre Sogn, Hammerum Herred, har vist nok i sin Tid, da den nedlagdes, tillige med dens andre Dokumenter, Skjøder o. lign. delt den Skjæbne, at de spredtes rundt omkring blandt Folk, der hverken havde Interesse for eller Forstand paa at bevare slige Sager. Originalen til medfølgende Afskrift tilhører en ældre Mand i Sunds Sogn.

I »Dansk Atlas« staar, at der i Sognet (Ørre) har været en Herregaard, kaldet Ørregaard, som formedelst Mangel paa Uddrift, Lyngslæt og Tørvegrøft skal være forflyttet til Sinding Sogn og kaldet Sindinggaard. Men dette er ikke rigtigt. Ørregaards Tilliggende har af Ager og Eng været det samme, som nu hører til de tre Ørregaarde, samt Ørre Hovedskole. Hald og Bolstederne Løvenhøj og Vejrmøllegaarden. Desuden har den ejet en Del Eng, Hede, Mose og Kjær i Sinding Sogns nordostlige Del, hvilket vel i sin Tid blev lagt under Sindinggaard, men senere skilt fra igjen, og paa denne Del af Godset er der saa blevet opført en saakaldet Skæferigaard, ved Navn Ædlesminde. Til disse Ejendomme i Sinding Sogn, der vist nok hovedsagelig have udgjort Ørregaards Uddrift, har Færdselen gaaet over en Bro, som tæt østen for Ørre Kirke var slaaet over Storaæn, og hvoraf man endnu

kan se enkelte Pæle ragende op af Vandet. Om nu den Ud-drift og Tørvegrøft, der findes i disse Tilliggender, er bleven funden saa utilstrækkelig, at Gaarden derfor, som D. A. siger, maatte nedlægges, kan naturligvis ikke vides, men det er lidet rimeligt, at Grunden maatte findes deri. Sindinggaard var selvfølgelig til, før Ørregaard gik til Grunde.

Fremdeles siger D. A., at *Jens Kaas* døde 1593, men at dette er urigtigt, ses af Pergamentet, der er underskrevet af ham 1603 eller 1605.

Nulevende Folk paavise Gaardens Plads omtrent 1000 Alen sydvest for Ørre Kirke, og en gammel Aftægtsmand, som for faa Aar siden døde i den ene af Ørregaardene, fortalte, at Herregaardens Lade stod endnu i hans Ungdom og blev benyttet af de tre Bønder i Fællesskab saaledes, at de gjorde Skjel imellem deres Korn der inde paa den Maade, at de vendte Negenes Rodender imod hinanden og ligeledes kunde samme Mand paavise hver af de tre Bønders Agre paa Marken Side om Side.

Om Ejerne kunne Folk nu intet huske, men sige blot, at Herremandens Indgangsdør var paa Kirkens søndre Side. Senere er den rent bleven muret efter, og nu er der endog over dens Plads blevet indsat et Vindue.

Et Dokument fra en saadan nedlagt Herregaard, der har været beboet af adelige Familier, og om hvilken der oven i Kjøbet vides saa lidet, turde maaske nok have saa megen Interesse for en videre Kreds, at det fortjente Opbevarelse i alt Fald i Aftryk.

Jeg Jens Kaas thill Ørregaardt. Giør alle Witterligtt och Kiendis med thette mitt obne breff. for mig och mine Arffuinger, At ieg med min frii willge och Velberaad Houff Haffuer Sold, Skiødt och Alldelis affhendt, fraa mig och mine Arffuinger, Och thill Ærlig och Velbiurdig Mannnd Jenns Mogenszenn thill Sindinggaardt och hanns Arffuinger, Thisze effter^{no} mine gaarde och Godtz, Ligendis wdj hammerum herritt wdj Sinding Sogenn wdj Kragssnap by, Som er thre gaarde, Thenndt enne som Christenn Olluffszenn iboer, Skyll-der gaarden Alldsamen Aarligen Rug ij tønner, Smør ij Harbopund, Skouffwogen j, Skouffsuin j, Føenød j, Lamb j, Gaasz j, Hønns ij, Giesterij j daller, Thennd **A**ndenn Niells

Lauritzseenn iboede, Skylder samme gaardt Rug ij tønner, Smør ij Harbopund, Skouffwogen j, Skouffsuin j, Føenød j, Lamb j, Gaas j, Hønns ij, Giesterij j daller, Thennd thredie Jenns Laszenn och Peder Suendszenn iboer, Skylder Gaardenn Alldsammen, Roug ij thønner, Smør ij Harbopund, Skouffwogen j, Skouffsuin j, Føenød j, Lamb j, Gaasz j, Hønns ij, Giesterij j daller, Noch ett Gadehus Kaldis Skree, Peder Niellszenn iboer Skylder Aarligenn Smør j pund, Hvilcke for^{ne} mine Gaarde och Godtz wdj KragSnap som [med thjennndt [ga]ardt ieg [tillfor]nn thill hannom haffuer Skiøtt, Solldt och Afthendt, er KragSnap bye aldsamen med a[ld ther]is Rentte och Rette [tilligg]ellsze, Som er met husze, øde och byggit, Agger och Eng, Skouf och marck Fischewand och Thørffuegrøfft och [ly]ngslett, hiede, Kier och mosze, Forte och Fellitt, Indtett med allt undertagitt j nogenn maade, Aff det som nu ther thilliger och aff Arrildtz thid thilligett Haffuer, bode inden marck och wdenn marck, Och bør ther thill att Føllge och lige med Rette, thij schall For^{ne} Jenns Mogenszen och hans Arffuinger haffue Nyde bruge och beholde For Euindelige Eiendomb, Och Kiendis ieg mig for^{ne} Jens Kaas och mine arffuinger therfore att haffue oppeboeridt Nøigagtig schiell och god Fylliste wdj Søllif, Guld, och Rede peninge, effter min egegn gode willge och Nøige, Saa ieg thacker hannom gott for god Nøigachtig och Fuldkommelige betalling j alle maade, Thj Kiendis ieg mig Jens Kaas och mine arffuinger alddielis ingenn ydermere Rett eller Rettighed att haffue thill eller wdj for^{ne} gaarde eller nogitt aff thjeris Eiendomb eller Herlighed som ther thilliger och aff ariltz tid thilligett haffuer, Och med Rette bør ther thill att ligge effther thenne dag j nogenn maade, Menn Beplygter mig, for^{ne} Jenns Kaasz och mine arffuinger, Att frij frellsze hjemble och fuldkommelige thillstande for^{ne} Jenns Mogenszenn och hans arffuinger for^{ne} Gaarde och Godtz och alld thieris Eigendomb, Herlighed, Rentte och Rette thilligellsze, Som ther nu thilliger och aff Arrildtz thid thilligett haffuer, Och bør ther thill att føllge och lige med rette, for huer mands tiltalle som ther paa Kand thalle med rette, effter thenne dag j nogenn maader, Och ther som Saa Skeede (thet Gud forbiude) att for^{ne} Gaarde och Godtz eller nogitt aff thieris Eiendomb Rentte och rette thjlligellsze effter som

for^{nitt} staaer, Bli^{nitt}fuer for^{nitt} Jens Mogenszen eller hans Arffuinger [ved n]ogen domb eller Rettergang affwonden for min eller mine arffuingers wanhiemmel. [sky]lld, Tha Be[plicter] ieg mig, for^{nitt} Jens Kaas, och mine Arffuinger igienn att wederlegge for^{nitt} Jenns Mogenszen eller hans Arffuinger Saa gott och welbeleiligt Jorde godtz; paa Skyld, Landgilde, Herlighed och Eiendomb som thet. ther thennom [saa]ledisz bli^{nitt}fuer affwonden, inden Sex wggers. dag ther nest efter att hand eller hans Arffuinger mig eller mine arff[uinger] therom thillsigendisz worder, Och holdde hannom och hans arffuinger aff mig och mine arffuinger thet Alldielis Skadeszløs j alle maade. Des thill ydermere windiszbiurd och bedre forwarring att Saa fast och wbrødeligen wdj alle maade aff mig och mine arffuinger holddis och effterkommis schall effter som for^{nitt} staaer, haffuer ieg laditt hengtt och thrøgtt mitt Signedd her nedenn fore, Och med Egenn haand wnderschreffuitt, Och wenligenn thilbeder med mig att forsegle och wnder-schriffue, Erlige och Velbiurdige Mennd Thomis Maltiszen thill Tanderup, Och Erich Kaas thill Huidbieregaardt, Actum Ørregaardt, Thendt 2 Februarij Anno 160[3] ¹⁾.

Forschreffne bekiender [ieg]

<i>Jens kaasz</i>	<i>Thomisz Maltiszen</i>	<i>Erikk kaas</i>
met thenne myn egen hand.	Egen hand.	Egenn handt.

Udskrift:

Skiøde paa the 3 gaarde i kragssnap.

Lest Paa hammerumheridtz thing for dom

thendtt 10 Nouembris Aar 1604 (?) ²⁾.

(Skjødet har tvende overrevne Seglremme og Indsnit til den adie midterste —, men selve Seglene mangle.)

¹⁾ Det sidste Tal er utydeligt paa Grund af et Hul i Papiret. Det maa dog enten være 1603 eller 1605.

²⁾ Det sidste Tal utydeligt.

Et Barn lyst i Kuld og Kjøen.

Meddelt af D. H. Wulff.

Mandagen den 11te Avgust 1634.

Søren Olufsen Bundtmager, Borger i Aalborg, gav tilkjende, at han har en Stifdatter ved Navn Catrina, som er barnfødt her udi Aalborg, som er kommen til Fremvæxt og tager vel afsted, saa der om hende, næst Guds Hjælp, er god Forhaabning, og eftersom han har haft hendes Moder Margareta Frederiksdatter til Ægte nu mere end 21 Aars Tid og de imidlertid har avlet 5 Børn sammen, nemlig 2 Dreng og 3 Pigebørn, alle endnu levende, og samme for^{ne} hans kjære Hustru dismidlertid har levet og skikket sig ærlig og vel mod ham, da efter slig Lejlighed stod han nu her for Tingsdom og med sin fri Vilje og velberaad Hu indsvor samme for^{ne} hans Stifdatter udi Kuld og Kjøen med hans egne Børn, saa hun efter denne Dag skal være, agtes og holdes for hans rette ægte Datter og nævnes og kaldes efter hans Navn Catrine Sorensdatter og med de andre hans Børn at være lodtagen og efter ham og for^{ne} hans kjære Hustru at arve, udi løst og fast, aflet og uaflet, intet med alle undtagen, hvis Gud almægtigste dem forlent har og herefter forlene vil og de efter sig ladende vorde, lige saa fri og fuldkommelig for sin Anpart som de andre hans Børn efter Loven, som det sig bør, saa for^{ne} Søren Olufsen forpligter sig og sine Arvinger alt dette for^{ne} udi alle Maader fast og uryggelig at holde og efterkomme, hvilket hans kjære Broder hæderlig og vellærde Mand Hr. Anders Olufsen i Kjøbenhavn, kgl. Maj. Skibsprædikant, ogsaa med sin fri Vilje og velberaad Hu consenterer, samtykker og bekræfter med sit skriftlig underskrevne forseglede udgivne Brev, dat. Kjøbenhavn den 2den Augusti næst forleden, som for^{ne} Søren Olufsen nu fremlagde, som er læst og paaskrevet, efter dets i sig selv vidtløftige Indhold. — At nu saa for Retten gangen er, som forskrevet staaer, det til Vidnesbyrd have vi med for^{ne} Søren Olufsen Bundtmager og for^{ne} hans Broder Hr. Anders Olufsen vort Signet der neden paa trykt og med deres egne Hænder underskrevet. (Aalborg Tingbog.)

Nogle historiske Beretninger om Hans Hansen Rosborg til Friisholt.

Nærmest efter Uddrag af Friisholt Birks ældre Thingbøger.

Ved J. Christensen.

Den for sin Stridbarhed og sine mange Processer vidt-bekjendte Herremand Hans Hansen Rosborg, der levede i sidste Halvdeel af det 17de og indtil Midten af forrige Aarhundrede, er, som det vil sees af vedfœiede Stamtavle, født paa Rosborggaard i Mønsted Sogn sydvest for Viborg omtrent 1670. Det er sandsynligt, at Forældrene have havt denne Gaard i Eie og efter den Tids Forhold været velstaaende Folk, maaskee lidt hævede over den almindelige Bondestand. At de have beboet Rosborggaard til deres Død, fremgaaer af, at de begge ere begravne paa Mønsted Kirkegaard eller maaskee i selve Kirken, hvilket snarest synes at stemme med Udtrykket i Hoffm. Fund. III. S. 309 om Sønnen Jacob Rosborgs Enkes Gave af 200 Rd. til Mønsted Kirke, »hvor hans Sal. Forældre ere begravede«; men naar disse Forældre ved Døden ere afgaaede, sees ikke af Kirkebogen.

Efter Faderens Død kom Gaarden Rosborg i de ældste Sønners Hans og Jacob Rosborgs Fælleseie og blev af dem omtr. 1720 flyttet nærmere ned mod Rosborgsø og der godt opbyggt og da af dem kaldet Rosborggaard, da Gaarden forhen blot benævnedes Rosborg, hvorom videre kan sees i Pont. D. Atlas IV. S. 690. Der blev nu ogsaa i dens Omegn tilkjøbt en Deel Bøndergods og lagt under Rosborggaard som Fæste-

gods, saa Gaarden paa den Tid var en ikke ubetydelig Eien-
dom; nu er den derimod en mindre Gaard, hvis Marker dyr-
kes med Stude.

Som Skik og Brug var paa den Tid har Hans Rosborg og Brødre optaget deres Tilnavn efter Fødegaarden, og efter adskillige Udtalelser i Thingbøgerne fremgaaer det, at saavel Hans Rosborg som hans Broder Jacob i deres yngre Aar har opholdt sig i Viborg og søgt denne Byes latinske Skole, hvilket ogsaa siden viste sig kjendeligt, idet Hans Rosborg stedse havde latinske Udtryk paa rede Haand, samt Broderen Jacob Rosborgs Enke gav 1000 Rdr. til Viborg latinske Skole og andre Kapitaler til Viborg By, »hvor han sig i sin Ungdom haver opholdt«. (Hoffm. Fund. smsts.) Hvor Hans Rosborg opholdt sig senere, hvor og naar han blev gift, og i hvad Stilling han var, indtil han 1716 eller 17 tilkjøbte sig Gaarden Haraldsmark i Grundfør Sogn, vides ikke. Denne Gaard lod han ombygge 1718 og gav den Navnet Haraldslund og forøgede den med tilkjøbte Eiendomme og Bøndergods. Det antages, at han havde haft Hovedgaarden Løvenholm i Forpagtning og boet der, indtil hans Broder Jens Rosborg overtog denne Forpagtning; men om dette Ophold giver Gjessing Sogns Kirkebog ikke nogen Oplysning. Saameget er imidlertid bekjendt, at han idetmindste siden 1710 var Forpagter af den paabudne Consumption-, Folke- og Familieskat i en Deel Amter i det østlige Jylland, og disse Forpagtninger gav ham maaskee det første Grundlag til hans Velstand, men mulig ogsaa til at lægge sig efter Lovkyndighed og erhverve sig Øvelse i at føre Processer, hvorved han gjorde sig saa bekjendt og frygtet næsten over hele Jylland. Med Hensyn til Hans Rosborgs, denne mærkelige Mands Familieforhold kan her efter velvillig meddelte Uddrag af Grundfør, Mønsted og Gjessing Kirkebøger anføres, hvad derom forefindes og som sees af modstaaende Stamtavle. Af hvad Familie Hans Rosborgs Hustru Helle Madsdatter har været, og hvorfra hun var, har det ikke været muligt at erholde mindste Oplysning om.

Hans boede paa Gaarden Rosborg, Mønsted Sogn, Hustruens Navn ukendt,
begge begravede i eller ved Mønsted Kirke.

Hans Hansen Rosborg, f. omtr. 1670, død paa Rosborggaard, begr. i eller ved Mønsted Kirke ^{24/1} 1752, g. m. Helle Madsdatter, Eier af Friisholt m. fl. Gaarde.	Jacob Rosborg, f. ?, død før 1756, g. m. Ane Cathrine de Woss, boede i Kjøbenhavn, uden Børn. Givet 4,400 Rdr. som Legater.	Jens H. Rosborg, f. ?, Forpagter paa Løvenholm, Gjessing Sogn. Hustr. uk. Børn: Mads Rb., døbt i Gjessing ^{9/12} 1721, †? Jacob Rb., døbt ^{22/5} 1724. Hans, senere født. De 2de Sidste confirmerede i Mønsted K. 1741.	Niels H. Rosborg, f. ?, død før 1756, var Kleinsmed og boede i Skive, g. m. Barbara Sophie (Wiwet) ^{30/5} 1723, uden Børn, levede 1756 paa Rosborggaard.	Bodild Hansdatter, f. ?, g. ^{9/1} 1708 m. Knud Christensen, Sognedegn i Kobberup.
--	---	---	---	--

Jacob Rosborg, f. omtr. 1707. Eier af Haraldslund, død ^{22/6} 1777, 68 Aar gl., begr. i Grundfør Kirkes Begravelse.	Hans Thansen Rb., f. ^{3/1} 1719, død ^{20/6} 1779. 1) g. 1752 m. Else Kirstine Adler af Hinnerupbrogaard, død 1765. 2) g. 1766 m. Ane Vassard af Hobro, som overlevede ham. 2 Døttre døde ugifte i Hobro.	Helene Palene Rb., f. ^{10/6} 1721, g. 1737 m. Hr. Ole Kleve, Præst i Sal. 2 Børn: Ane Formann, f. ^{21/6} 1738. Hans Ursin, f. ^{3/12} 1739.	Mads Rb., f. ^{10/11} 1723, død ung.	Christian Rb., f. ^{21/1} 1725, død 1794 i et Huus i Sal By, ugift.	Mette Palene Rb., f. ?, g. 1752 m. Jonas Agerholm, senere Eier af Rosborggaard. Han døde 1783.
--	--	---	--	---	--

7*

Forinden jeg i det Følgende efter Uddrag af Friisholts Birks Thingbøger vil forsøge at give et Bidrag til Skildring af Hans Rosborg og hans Færd, skal her forudskikkes nogle enkelte Træk af hans Personlighed, Liv og Idrætter, saaledes som jeg i Begyndelsen af dette Aarhundrede, medens han endnu var i frisk Minde, har hørt ham omtale af flere ældre Folk, der havde levet samtidig med ham eller havde hørt Fortællinger om ham af deres Fædre.

Hvad Hans Rosborgs Person angaaer, da var han lidt under Middelhøide, men undersætsig og bredskuldret. Hans graaladne Ansigtssfarve med de gjennemfurede Træk havde under hans næsten idelige gnavne Sindsstemning ikke noget tiltrækkende eller vindende, men gav ham derimod noget frastødende og ubehageligt i Omgang og Væsen især mod Fremmede og Underordnede.

Det synes at fremgaae saavel af de Gamles mundtlige Beretninger som af Thingbøgerne, at Rosborgs Hovedlidenskab var at erhverve og samle Penge og Gods, og var han for at opnaae dette Maal yderlig paaholdende, saa han neppe undte sig selv og sin Familie de fornødne og anstændige Klæder. Selv gik han klædt som en Bonde i hjemmegjorte Vadmels Klæder og til Hverdag og i Hjemmet endogsaa ganske lurvet, saa der fortælles, at han en Dag paa Veien fra Friisholt til Sal mødte en gammel Betler, som i forbigaaende spurgte ham: »Giver de Fattigfolk noget dernede paa Gaarden, fik du noget, Falli?« hvortil Rosborg, der maaskee ikke skjøttede om at ansees for en Betler, snærende svarede, idet han fortsatte sin Gang: »Nu kan du gaae ned og see, hvad du kan faae, Falli.« I den sidste halvsnees Aar eller lidt mere af hans Levetid blev han meget kuldskeer og bar desaaarsag en Pude fyldt med Duun i sine Beenklæder for at beskytte sin Bagdeel mod Kulden, hvilket i Forbindelse med hans eiendommelige vraltrende og vrikkende Gang skal have givet ham et ret pudsigt og løierligt Udseende.

Hvorvidt Rosborg besad nogen indre folkelig eller human Følelse, vil jeg ikke afgive nogen Dom over, men overlade dette til Læsernes eget Skjøn efter at have sammenholdt de i det Efterfølgende fremsatte Træk af hans Liv og Bedrifter. Hans ihærdige og rastløse Higen efter at forøge sit Herre-

dømme, sine Penge og sit Gods har maaskee neppe levnet ham Tid og Ro til saadanne ædlere Følelser. Der synes vel at vise sig en christelig og ædel Tanke hos ham, idet han, medens han boede paa Haraldslund, stiftede en Skole i Grundfør for Sognets Ungdom, og ihvorvel det ikke er godt at fælde Dom over en Andens Bevæggrunde til hans Handlinger, synes der dog ved nøiere Betragtning af Betingelserne ved denne Skoles Stiftelse at fremskinne en Tragten efter at erhverve sig en Magt, han som største Lodseier i Sognet maaskee hidtil følte Savn af, nemlig Rettighed til at beskikke Skoleholder ved denne Skole og det dermed forbundne Degneembede, da Skolen, som blev opført, tillige skulde være Degnebolig og Degnen Skoleholder. Rosborg vidste at stille Betingelserne ved denne Skoles Fundering saaledes, at Byrden ikke faldt Haraldslunds Eier til Besvær, men derimod til Gavn, endogsaa til Indtægt, hvilket kan sees af Fundatsen i Hoffm. Saml. II. S. 155 ff.¹⁾ At det ogsaa virkelig var ham magtpaaliggende at have Herredom paa dette Omraade og Indflydelse paa Kaldsretten til Degneembedet, skjøndt han som borgelig eller bondefødt og uden Rang ikke dertil kunde være berettiget, viste sig senere ved hans Forhold ved Degneembedets Besættelse i Sal. Efterat han havde fortrædiget den ualmindelig dygtige Degn Niels Hornberg, da denne selv 1737 paa egen Bekostning havde bygt sig en egen Degnebolig i Sal By og deri indrettet en Skolestue for Byens Børn, saaledes at han blev kjed af Rosborgs Uvæsen og flyttede andetsteds hen, blev der omsider et Par Aar efter af Biskoppen beskikket en Sognedegn til Kaldet, en Mand ved Navn Simon Hosendal, maaskee uden at Godseieren H. Rosborg raadspurgtes derom. Herover blev han vred, og den første Søndag, den ny Degn skulde forrette Embedet i Sal Kirke, mødte Rosborg med en Flok af sine Drabanter ved Kirken og stillede sig selv paa Post i Vaabehuset. Da

¹⁾ Det stemmer med Hans Rosborgs Karakter, at han ved Opførelsen af denne Skole i Grundfør tog det saa sparsomt, saa den blev bygget halvt inde paa Kirkegaarden og halvt paa Kirkens Fortov, hvor denne Bindingsværksbygning endnu staaer og benyttes til Fattighuus. Brønden, der var gravet paa Kirkegaarden i Nærheden af Liggravene, er forlængst tilkastet.

Degnen gik forbi ham for at gaae ind i Kirken, raabte Rosborg: »Er Du Simon Juda den Troldkarl, eller hvad er Du for En?» Degnen gik sin Gang og svarede intet; men da Sangen i Kirken begyndte, raabte Rosborg overlydt: »Stemmer op, alle mine Karle!» og der blev nu en Raaben og Brølen i Kirken, saa der af Sangen ikke kunde høres Ørenlyd. Saaledes vedblev han adskillige Søndage, indtil den stakkels Degn saae sig nødsaget til at opgivet Kaldet og flytte bort.

Saalænge den hæderlige og dygtige Præst Frands Blichfeldt i Sal levede, vovede Rosborg sig ikke til at angribe ham; men saasnart han var død, anfaldt Rosborg Enken med Processer for at faae den lille Formue, hun besad, frapillet hende, hvilket siden skal blive berørt. I Førstningen gik det nogenlunde godt med Eftermanden, Rosborgs Svigersøn Hr. Ole Kleve; men dette gode Forhold kunde ikke vare længe ved. Først forvoldtes Præsten nogle mindre Fortrædeligheder, hvilke Rosborg vidste, at Præsten som noget svag paa Sindet ikke kunde taale; men endelig brød Uenigheden løs og kom til Udbrud ved, at Præsten havde en Stuepige, der blev frugtsommelig ved Avlskarlen eller Kudsken, en Karl fra Godset, og her fattede Præstens Kone og hendes Fader Rosborg Mistanke om, at Præsten havde staaet i et intimt Forhold til Pigen, noget, som der fortælles var aldeles ugrundet. Karlen traf nu Foranstaltninger til at ægte Pigen, hvilket det laae i Rosborgs Plan at faae forhindret. Paa den Dag, Vielsen skulde foregaae, mødte Rosborg paa Kirkegaarden med sine Drabanter for at opsnappe Brudgommen, naar han fra Præstegaarden gik til Kirken, for derefter at bortsikke ham som Soldat til et gevorbent Regiment; men Præsten havde bemærket Uraad og sendte Bud efter et Par af de stærkeste Mænd i Byen for at følge sig og hjælpe ham over Kirkegaarden og ind i Kirken, da han foregav at være bleven meget syg. Paa Grund af dette Følge turde Rosborg ikke angribe Karlen, men maatte nøies med at skjælde ud og med vred Hu og Harme over den feilslagne Idræt med sit Følge vende hjem til Friisholt med Løfte om Hævn ved givne Leilighed. Næste Morgen vare de Nygifte sporløst forsvundne og saaes aldrig mere siden og undgik saaledes Rosborgs Hævn, for hvilken Præsten alene maatte

undgjælde. Det næste Aar efter blev han forflyttet til Aarhus som Kapellan ved Frue Kirke.

Bønderne paa Friisholt Gods vare paa Hans Rosborgs Tid, da ingen Skoleunderviisning gaves, høist uvidende, forarmede og dybt nedsunkne i Trældom, og disse Trælbønder — som de selv kaldte sig — behandlede Rosborg yderst vilkaarligt og despotisk. Ved den mindste Modsigelse eller Forseelse enten mod Hosbonden eller hans Fogder, naar disse stakkels Trælle ikke blindt hen vilde føie sig efter deres Luner, stod Træhest, Spanskcappe og Gabestok tilrede, hvilke Redskaber Rosborg havde anskaffet og holdt i god Stand, ikke at tale om Hundehullet eller Tyvehullet, som det kaldtes, der jevnlig efter Forgodtbefindende og uden videre benyttedes. I min Ungdomstid vidste de Gamle endnu meget at fortælle om disse Straffemidler og om hvem der havde redet Træhest, baaren den spanske Kappe og desl., og hvorledes de teede sig under Torturen, helst naar de ikke tog den med Ro, og Straffen i saa Fald forøgedes, Fortællinger jeg som Dreng hørte med Harme. Med den sidste Rosborgs dødelige Afgang 1779 forsvandt disse Straffemidler ganske og anvendtes aldrig mere, skjøndt Fæstevæsenet paa Friisholt Gods vedblev indtil 1804.

En kort Tid efter at Rosborg var bleven Eier af Haraldslund og han efter Faderens Død i Fællig med sin Broder Jacob var bleven Eier af Rosborggaard, tilkjøbte de sig af Kongen noget Gods i Mønsted Sogn og deriblandt et øde Møllested og anlagde der en lille Vandmølle af Nyt ved et lidet Vandløb, der løber forbi Byen Mønsted og falder i Rosborg Sø, paa et Sted noget nærmere Mønsted end den nuværende Krogsgaard Mølle, der, hvor Mølgaard endnu ligger. Den af Rosborgerne her opførte Mønsted Mølle overlodes til deres yngre Broder Niels Hansen Rosborgs Bestyrelse. Denne Niels Rosborg var Kleinsmed af Profession, og efter den af Hans Rosborg givne Skildring af ham havde han været Soldat og var en noget drikfædig og ødsel Person. Han levede et Par Aar eller noget længere ugift som Bestyrer af Møllen.

Hans Rosborgs Søgemaal mod Mølleren Peder Lund om Mønsted Mølle.

En Deel Aar, førend den ovennævnte Mølle blev anlagt, var en Person ved Navn Peder Lund boende med sin Kone og 3 Børn i Bjørnehuset ved Taarupgaard. Ifølge flere afgivne Vidnesbyrd ved Friisholt Birkething var han Soldat og borttrømte fra Major Lunds Kompagni ved Fiskbæk Exerccerplads og fra Kone og Børn med et andet løst Fruentimmer, som han udgav for sin Kone, til det Slesvigske, hvor han paa forskjellige Steder opholdt sig nogle Aar og sidst som Ladefoged hos Grevinden paa Gram. Her opsøgte hans Kone ham, og da det herved blev bekjendt, at det andet Fruentimmer, han havde boende i Brændstrup, ikke var hans Kone, vilde Grevinden ikke have ham i sin Tjeneste. Imidlertid var han ogsaa bleven bekjendt med et andet Fruentimmer ved Navn Barbara Sophie, der tjente som Huusholderske paa Gram og sagdes at være af fornem Slægt og i Besiddelse af nogen Formue. Dette Fruentimmer forlokkede han til at rømme bort med sig fra Gram, idet han foregav for hende, at han i Jylland havde en Søn i god Stilling, som hun skulde faae til Ægte. Han reiste nu et Aarstid omkring med hende, indtil han igjen kom til sin Fødeegn, og her forstod han at tale sin Sag saa godt, at han af Winther paa Sødal fik Raunstrup Mølle i Livsfæste, og nu hentede han sin egen Kone og Børn hjem til sig. Medens han boede her, gav han sig i Selskab og Drikkelag med Niels Kleinsmed ved Mønsted Mølle, og var denne Peder Lund, eller som han nu blev kaldt, Peder Møller og siden af Hans Rosborg jevnlig kaldtes Peder Bjørnemand, snu nok til ved et saadant Drikkelag at forlokke Niels Kleinsmed til at sælge sig Mønsted Mølle, skjøndt Niels Kleinsmed blot paa sine Brødres Vegne var sat til Bestyrer af den og, som Hans Rosborg siden udtrykte sig, »ikke eiede den mindste Splint af den«. Hvorledes denne Handel under disse Omstændigheder kunde ansees for lovformelig, omtales ikke; men dog maatte den lovkyndige Hans Rosborg, hvor nødig han end vilde, erkjende Kjøbet af Møllen for gyldigt, saalænge Peder Lund overholdt de ved Kjøbet indgaaede Forpligtelser. Peder Lund afstod nu Raunstrup Mølle til sin ene Datter og tog selv til Møn-

sted Mølle, hvor Niels Kleinsmed endnu opholdt sig, og »be-
 snakkede« denne til at gifte sig med den ommeldte Barbara
 Sophie, der opholdt sig i Mørup, og findes saaledes anført i
 Mønsted Kirkebog: »1723, d. 30 Mai copuleret Niels Hansen
 Rosborg og Barbara Sophie (Wiwet) af Mørup.« Kort Tid
 efter bleve de af P. Lund fordrevne fra Møllen, idet der i
 et Thingsvidne siges, »at de sloges og droges, indtil de
 maatte reise bort«. Han flyttede siden til Skive og drev
 der Kleinsmedprofessionen. Hans Kone overlevede ham
 og opholdt sig 1756 som Enke paa Rosborggaard og omtales
 i Hoffm. Fund. III., S. 309. Peder Lund blev ikke istand
 til at overholde de ved Kjøbet af Mønsted Mølle indgaaede
 Forpligtelser og maatte derfor lade Kjøbet gaae tilbage paa
 det Vilkaar, at han erholdt Møllen i Fæste for Livstid. »Ved
 hans gesvatsige Snak«, siger Hans Rosborg, »overtalte han
 mig til ogsaa at overlade ham Mølgaard i Fæste«. Der siges
 i et aflagt Vidnesbyrd, at »da Peder Lund var kommen i
 rolig Besiddelse af Mølle og Gaard, begyndte han igjen sit
 eventyrlige og usædelige Levnet og havde 2 Kvinder af et
 mindre end godt Rygte hos sig, medens Konen behandledes
 ilde og var tilsidesat af ham. Rosborg tog til Møllen og
 fordrev disse Kvinder derfra; men naar han var reist til
 Haraldslund, 8 à 10 Miil derfra, kom Kvinderne tilbage, og
 det vanlige Liv vedblev som forhen. Peder Lund og disse
 Kvinder kjørte omkring og solgte Kalk, medens Møllen for-
 faldt og Søgningen til den tabtes.« Hans Rosborg fandt sig
 nu beføiet til at drage hen og eftersee Tilstanden i Møllen
 og lod da efter eget Forgodtbefindende ved sine egne Folk
 og Tjenere foretage et Syn over Møllen, hvorefter han uden
 videre Lov og Dom udjog Peder Lund fra Mølle og Gaard,
 saa han som fattig og huusvild maatte ty til sin Datter
 Magdalene i Raunstrup Mølle, hvor han og hans Kone frem-
 tidig fandt Huusly og Ophold til deres Død. Selv en fattig
 Mand, blottet for Alt og ukyndig ligeoverfor en saa stor
 Lovtrækker og Rigmand som Rosborg, saae han sig ikke
 istand til ad Rettens Vei at paatale den Fremgangsmaade,
 der af Rosborg var udviist mod ham; men nu kom en Mand
 Peder Lund til Hjælp, en ung Lovkyndig, meget begavet og
 maaskee allerede en lige saa stor Lovtrækker som den gamle
 Rosborg. Denne Mand var Studenten Mathias Brun fra

Daugbjerg¹⁾, i hvem Hans Rosborg fik en kraftig og ihærdig Modstander, saalænge han levede eller var istand til at føre Processer. Brun lod nu paa Peder Lunds Vegne optage et lovligt Syn over Møllens Mangler. Herover var Rosborg meget ilde tilfreds, og ved Fjends og Nørlyng Herreders Thing lod han anlægge Sag mod Mølleren P. Lund og der ved sine egne Folk og Undergivne føre Vidner om Mønsted Møllens Brøstfald. Men da det ved denne Ret ikke vilde gaae efter Rosborgs Ønske, idet Prokurator M. Brun lagde ham en heel Deel Hindringer i Veien og brugte nogle Drillerier og spillede Gjæk med ham, medens Dommeren tillukte sine Øine, saa, efter at Friisholt i Løbet af Sommeren 1733 havde faaet en ny Eier og Rosborg af denne havde faaet Friisholt Gaard og Gods i Forpagtning og derved var bleven Birkepatron, en Rettighed han tilfulde forstod at benytte, udstedte han i Anledning af det af Brun foranledigede Syn over Mølleren en Stævning til Friisholt Birkething, som her som en Prøve af Rosborgs Maade at stævne paa anføres i sin Heelhed saalydende:

»Stævning: — Med lovlig 14 Dages, 3, 4, 5 og 6 Ugers Kald og Varsel første Thingdags Begyndelse den 8 October førstkommende at møde paa Friisholt Birkething, stævnes Peder Bjørnemands Fuldmægtig Mathias Brun i Daugbjerg med de 8 Synsmænd, han førte til Syn over Mønsted Mølle til Septbr. paa Peder Bjørnemands Vegne, navnlig Chr. Jen-

¹⁾ Efter et Vidnes Udsagn ved Friisholt Thing var Mathias Brun en Søn af en Kone (Visti Madsens Hustru), der boede i Præstehuset i Daugbjerg. Præsten Hr. Frederik Busch var bleven opmærksom paa hans gode Anlæg og lod ham sætte i Viborg latinske Skole, og efterat han var dimitteret derfra, tog han hjem til Moderen og opholdt sig en Tid hos hende og prædikede om Søndagene for Omegnens Præster og prokurerede baade for sig selv og Andre de Søndage, samt førte Handel med Faare- og Lammeskind, Haar og Parykker. Siden købte han en Halvgaard i Laanum, hvor han dog ikke tog Bopæl, hvorimod han siden i flere Aar boede som Forpagter paa Hovedgaarden Randrup ved Viborg. Han var en snild og begavet Prokurator og, om man vil, en seig Lovtrækker, og han var søgt vidt og bredt for at føre Sager. Efterat der den 30 Aug. 1737 var ved Kgl. Patent anordnet, at der skulde til Lovenes Efterlevelse og Undersaatternes Bedste beskikkes Fiskaler, blev M. Brun beskikket til Landfiskal for Viborg Stift.

sen d. y. og Niels Madsen i Daugb. og Chr. Hansen i Smøllørup, And. Nielsen og Jens Pedersen i Raunstrup og Ib Pedersen i Holm, samtl. Vidner at paahøre, hvorledes I uretteligen har synet Mønsted Mølle, Hans Rosborg til Skade, og ikke efter hans Fuldmægtiges Begjæring retteligen vilde syne Mølløværket, Møllehuset og alt andet Møllen tilhørende, eller beskrive i hvad Stand det forefandtes, bare for det Mathias Brun Eder det formeente, hvorover Hans Rosborg om den formenende lovstridige Omgang vil lade føre Beviser og derefter paastaae, samme Synsmænd skal erstatte ham den Brøstfældighed paa Møllen, som de udi deres Syn har fordølgget, med hvis videre, som udi den Post kan være fornødent at føre Beviislighed imod og oplysliggjøre. For det 2det stævnes Mathias Brun som Fuldmægtig for Peder Møller (Bjørnemand) til samme Tid og Thing, Vidner, Beskikkelser, Attester og andre lovlige Beviser at paahøre, som enten kan dependere af Peder Bjørnemands Omgang, Liv og Levnet, mens han har været i Mønsted Sogn og andensteds, før eller siden han kom til Mønsted Sogn, intet undtagen af alt det, som Mathias Brun søger at rense og frigjøre ham for efter udgangne Stævnamaal af 22 August sidst forleden ved Fjends Herredsthing. 3die Stævnes Mathias Brun for sin egen Person, Vidner at paahøre og anden nøiagtig Beviser angaaende sin egen Opførsel og Omgang udi Fjends og andre Herreder imod de Fattige, som ikke forstaaer eller formaaer at forsvare sig, og ellers hans Omgjængelse ved Fjends Herredsthing med Vidners Førelse, hans Ord og Forhold ved Retten, med det, som af denne Post nævnt og unævnt kan dependere og er passeret den 22 Septbr. og andre Thingdage. 4de Stævnes til Overflod Peder Nielsen Bjørnemand i Raunstrup Mølle, om han til Sagen noget vil svare. 5te Stævnes Mads Simonsen i Lundsgaard, som den 22 Septbr. sidst haver aflagt Vidne ved Fjends Herredsthing, at han intet utilbørligt om Peder Bjørnemand vidste, derpaa aflagt Eed, da dog han før haver for andre godt Folk beklaget, at være af Peder Møller ved Laan og Pant bedragen med mere, som af Eders Vidne kan dependere. 6te Til fornævnte Thingdage at møde stævnes Herredsfogden Christian Kold¹⁾ i

¹⁾ Christian Kold var Kammertjener hos Viceadmiral P. Tordenskjold

Mønsted, om Sagen ham i nogen Maade kan vedkomme, ifald han til Sagen vil svare, eller om der nogen andre Beviser mod ham for Retten maatte fremkomme, at paahøre. 7de Stævnes Mathias Brun og Christen Dueholm i Smollerup, Vidner at paahøre angaaende deres Adfærd i Gjæringer og Ord, Rosborg og hans Folk ved Thinget den 23 Septbr., in Summa at paahøre, Peder Møllers Hustru Inger Christensdatter i Raunstrup Mølle, Jacob Christensen, Mogens Christensen, Søren Jacobsen, And. Mogensen og Jep Povelsen, alle af Mønsted, Niels Braad, And. Pallesen og Peder Andersen i Bryerup til samme Tid og Thing at møde, alle indbemeldte, som vorder stævnet, alt det, som kan være fornødent til Sagernes Oplysning og Hans Rosborg tjenlig eragtes, hvorefter han tager lovlig Thingsvidne beskrevet.«

Den 23 Septbr. stævnet Herredsfogden og talte med hans Kone; Daugbjerg Mathis, talte med hans Moder, Visti Madsens Hustru etc.

Som Stævningen ommelder, blev Sagen foretaget paa Friisholt Birkething d. 8 October og følgende Dage. Foruden de mange Indstævnte mødte en Kone Ane Touggaards efter Rosborgs Opfordring frivillig for at afgive haarde Beskyldninger for Retten mod Peder Lund; men hun maatte ogsaa staae 3 samfulde Dage i Rad og besvare 51 af Prokurator Mathias Brun til hende rettede Kontraspørgsmaal, og saaledes vidste Brun til Rosborgs store Ærgrelse paa en snild og kløgtig Maade at svække saavel hendes som de øvrige Vidners Udsagn, at deres Vidnesbyrd blev af næsten ingen Betydning. Saaledes fortsattes Sagen mod Peder Lund hele Aaret 1734, naar Rosborg for andre Sagers Skyld kunde drage denne Sag frem. Vel havde Peder Lund erhvervet Kgl. Bevilling til fri Proces mod denne mægtige Herremand,

og fulgte ham paa hans Reise til Udlandet i Aaret 1720 og var tilstede og ydede ham Hjælp og Understøttelse i hans Dødsstund, da han den 12te November s. A. blev af Oberst Stahl dræbt i Tvekamp. Som Belønning for hans Troskab og Hengivenhed mod sin Herre gav Kong Frederik IV. ham Herredsfogedembedet i Fjends-Nørl. Herreder, og boede han i et Huus i Mønsted. At han kom i Venskabsforhold til den begavede og kyndige Mathias Brun, kunde vist være meget gavnligt for den mindre kyndige, men ellers dygtige Herredsfoged.

der havde frataget og spoleret hvad han eiede; desuagtet var dog Sagen byrdefuld for den nu fattige Mand. For at faae et indtrængende Vidnesbyrd om Peder Lunds Forhold og Levnet lod Rosborg en af de Kvinder, Lang Ane eller Ane Sørensdatter, med Magt føre til Friisholt for paa Birke-thinget at afgive Beretning, saaledes som Rosborg ønskede; men da hun efter sin Hjemkomst erklærede, at hendes Ud-sagn var hende aftvungen og fralistet, var hendes Vidnesbyrd af ringe Værd. Men i det følgende Aar 1735 drev Rosborg det endnu videre, idet han den 25 Juli ved sin Fuldmægtig Johan Busch lod Peder Lunds Hustru Inger Christensdatter opsnappe efter at have lokket hende ned i Nærheden af Rosborggaard, og blev hun med Magt ført til Friisholt for der ved Birkethinget at afgive en aftvungen Klage over hendes Mand Peder Lund, i hvilket Fangenskab hun holdtes til omtr. 3 Uger før Juul 1736. Konen Inger Christensdatter blev fremstillet for Retten, og en saakaldet Bekjendelse blev paa hendes Vegne diceret til Protokollen, men er for vidtløftig til her at anføres og er ei heller af noget betydeligt Indhold. Næste Thingdag d. 4 Aug. 1735 skulde Sagen atter foretages, og denne Dag mødte Mathias Brun, Peder Lund, dennes Datter Magdalene fra Raunstrup Mølle og Flere, ialt 2 Vogne med Folk for at see Leilighed til at faae fat i Konen Inger, naar hun fra Gaarden igjennem Haven førtes ned til Thinghuset, der laae i en Krog af Haven. Men denne Plan mislykkedes. Hans Rosborg selv og et Par Karle fulgte Konen, og da nu Peder Lund og hans Datter nærmede sig og tog fat i den gamle Kones Arme for at lede hende bort, gjorde Rosborg Anskrig, og en Flok af hans Drabanter løb til, og blev der nogen Kamp, i hvilken Hans Rosborg og hans Kampfæller til hans store Glæde blev Seirherre, og i Triumf førte den Gamle nu Konen Inger ind paa Thinget, medens Mathias Brun, Peder Lund, hans Datter og iøvrigt hvem de fik fat paa bleve satte i Arrest. Et Par Mænd med den ene Vogn undslap; men Hestene for den anden Vogn vare blevne fraspændte og dette Kjøretøi derfor gjort til Bytte og forblev paa Friisholt. Peder Lund og hans Datter bleve dog efter deres Begjæring af Naade frigivne; men Mathias Brun og hans Karl Laurs og Medfølger Jens Rasmussen med Flere sattes i Forvaring, om ikke just i Tyve-

hullet, saa dog i Thinghuset i et af Degr^{ne} N. Hornbergs Værelser. Skjøndt Mathias Brun aldeles ikke havde indblandet sig eller taget Deel i Kampen, ansaae Hans Rosborg ham dog som Hovedmand for »Komplottet«, som han kaldte det, og blev der derfor af den gamle Birkedommer L. Koger dekretet ham Arrest paa hans Person. Ved Aftenstid lagde Mathias Brun sig til Hvile paa en Seng i Værelset, medens hans Medfølgere ogsaa af Træthed lagde sig langs Gulvet; men noget hen paa Aftenen kom Rosborg med et Par Drabanter ind i Værelset, hvor de laae, og gav sig til at ruske, støde og slide i Brun, puffedede ham med sin Stok under Hagen og gjorde en frygtelig Allarm og beskyldte Brun for at have gjort Sengen ureen, og blev Brun paa denne brutale Maade over Hals og Hoved tilligemed de Øvrige jaget ud af Huset. Brun fik ved denne Leilighed baade Ørefigen og Stød i Ansigtet af Rosborg. Ved Nattetid maatte nu Brun, Jens Rasmussen og Karlen forlade Gaarden og give sig paa Vandring til Sal, hvor de søgte Huusly og Natteleie hos Præsten Hr. Blichfeldt, som modtog dem med stor Gjæstfrihed. Der blev senere paa Foranledning af Mathias Brun nedsat en Kommission for at paakjende og dømme i dette af Rosborg udviste Forhold mod Brun, bestaaende af Oberstlieutenant Ernst Kalchus, Krigsraad og Amtsforvalter over Dronningborg m. fl. Amter Hans Folsack, Borgm. Peder Dochæus i Skive og Herredsfoged Peiter Høg i Lee Søgaard. Ifølge denne Kommissions Dom, afsagt i Randers den 5 Aug. 1738, blev Hans Rosborg for Arresten paa Mathias Brun og for sin Adfærd mod ham med Ørefigen m. m. tilkjendt at betale en Mulkt af 200 Rigsd. og udrede Sagens Omkostninger ved Kommissionen med 600 Rigsd.

I det følgende Aar 1736 begav den gamle Peder Lund sig til Kjøbenhavn og indgav til Kongen en Klage over Hans Rosborgs Medfart mod hans Hustru Inger Christensdatter, hvorledes han med Magt imod hendes Villie førte hende til Friisholt og holdt hende der paa 2det Aar fangen for at forlokke og aftvinge hende løgnagtige Beskyldninger imod hendes Mand, idet hun med Sorg og Graad længtes efter at komme hjem til sin gamle, svagelige Mand og

Børn o. s. v. blev derpaa gjennem Viborg Stiftamt udstedt en Kgl. Ordre til Hans Rosborg om at udlevere Peder Lunds Hustru Inger Christensd. saalydende :

»Edle og velfornemme Seign. Rosborg! Anlangende den god Peder Nielsen Lunds Hustru Inger Christensdatter ved Medfart, idet han den 25 Juli 1735 ved sine Udsendte skal have ladet bemeldte Inger Christensd. paa hendes farende Vei optage, under Arrest anholde og 4 à 5 Mile fra hendes Hjem bortføre og imidlertid ikke engang maatte komme i Kirken, men endog i al den Tid bleven hindret fra Sakramentet, og han baade med Truen og Lokken skal bringe hende til at lyve paa sig selv og hendes Mand og omsider ført Vidner paa, hvis han under Fængsels Tvang skal bringe hende til at beja. Derom med videre haver Deres Kongel. Mayestæt mig under 14 hujus ladet reskribere. Thi forstændiges hannem hermed, at det er allerhøistbemeldte Deres Kgl. Mayests. allernaadigste Villie og Befaling, at han strax uden nogen videre Ophold eller Indvending udleverer eller stiller paa fri Fod bemeldte Inger Christensdatter, paa det hun igjen kan komme til hendes Hjem, Mand og Børn, samt udi Menigheden til de hellige Tings Deelagtiggørelse vorder annammet. Derefter han sig allerunderdanigst haver at rette og forholde med forblivende Ædle og velfornemme Sr. Rosborgs tjenstvillige Tjener.

Viborg, den 20 December 1736.

C. Gyldenkrone.

Hans Rosborg havde paa Forhaand hørt, at en saadan Kgl. Ordre var ventendes, og skyndte sig derfor forinden dens Komme ved Nattetid at lade den gamle Kone Inger Christensd. kjøre til sit Hjem. At han, den selvraadige Godseier, blev saare vred over at modtage en saadan Ordre, er begribeligt, og afgav han en meget vidtløftig Erklæring til Stiftamtet, hvoraf meddeles et Uddrag saaledes efter Thingbøgerne :

»Det er mig videndes vorden, at et Skarns Menneske ved Navn Peder Bjørnemand, giver sig ellers Navn af Lund, for Hans Kongel. Mayestæt allerund. haver angiven, at jeg paa adel Landevei skulde have bortranet hans Hustru Inger Christensdatter med videre hans uhørlige, usandfærdige og

skammelige Klagemaal etc.« I denne Stil anfører han en heel Levnetsbeskrivelse af Peder Lund og hvorledes han »med sit gesvatsige Tale« overtalte Hans Winter paa Sødal til at fæste sig Raunstrup Mølle, og fortsætter Rosborg: »Imidlertid han boede der, kommer han i Ly med en fattig Broder, jeg havde, var Soldat, hvorledes han praktiserede, faaer han samme min Broder fulddrukken og faaer ham til at skjøde sig Mønsted Mølle, som bemeldte min Broder aldrig har eiet en Splint af, men tilhørte Jacob Rosborg i Kjøbenhavn og mig, da vi havde kjøbt den af høiselig Kongen, som vort Skjøde formelder. Knap indfandt dette Skarns Menneske sig i Møllen og udjagede Besidderen derfra. Da han blev søgt for dette underfundige Kjøb, leverede han Møllen fra sig igjen med Kondition, han fik den i Fæste etc. — — — Han ødelagde nu Møllen, og bliver øde, saa længe Verden staaer. Saa kommer« (efter at Rosborg havde udjaget ham fra Møllen) »til Peder Bjørnemand en Person, Mathias Brun, en besynderlig for Alle og persvaderer ham til at reise Proces, fordi jeg ikke havde erhvervet Dom over Bjørnemanden. Denne Brun spekulerer paa Alt, hvis han kunde optænke. Bjørnemanden, efter sin Hustrues Forklaring, sælger alt, hvad han forborgent havde praktiseret fra Mønsted Mølle og foretager sig en Reise til Kjøbenhavn. — — — Jeg kan under min Æres Fortabelse — imod Peder Bjørnemand's usandfærdige, dumdristige Skrivemaade — allerunderdanigst erklære, at jeg af Medynk giver hende Livsophold uden mindste Tvang, som hun og er betroed, raader, lader og gjører som vores egne Børn, og i Henseende (at) min Kone og jeg sjelden holder Huus ved denne Gaard Friisholt, saa haver vi overladt hende al Opsigt inden Døre med Folkene, Ild og Lys ligesaa fuldkommelig, som vi selv kunde være tilstede. — — — Slige Skarns Mennesker kan føre hvilken en ærlig Mand i Proces, Vidtløftigheder og store Pengeudgifter dem lyster, med mindre de vil købe dem fra saadant Parti i dyre Dom. Har en Skjelm forsiddet, forødet og ruineret sin Gaard, intet betalt til Kongen og intet til Herskabet, han uden anden Proces vorder sat fra Gaarden og en Anden med stor Bekostning indsat, da naar Skjelmen kan naae saadanne Benaadninger (fri Proces) under det Skin, han vrangeligen foregiver, ham er gjort Uret, saa kan han ruinere

sin Hosbond med uendelige Processer, som koster ham ikke en Skilling, i den Sted han havde fortjent Bremerholms Lænker. Det er i disse sorgefulde Tider alt for kostbar at sætte den Bonde fra sin Gaard, Sted og Bolig, saalænge han kan holde Stedet i nogenlunde armelig Tilstand og aleneste betale de kongel. Kontributioner, mere forlange ikke Mange af Bonden nuomstunder. Mens derimod er det bedrøveligt, at den, som er et Skarn og forarsager alle de skadelige Svitter, som muligt er, ikke vorder straffet, Andre til Afsky og Exempel. Saadanne Ting er det, som kræver Guds Vrede ned af Himmelen over Folket, og Skaberen, Gud i Himmelen kan ikke andet end være vred over Folket, som saa fordommelig skoer og skikker sig. Jeg vil da udi alledybeste Ydmyghed anmode og ombede Deres Excellence, De allerunderd. andrager samme Peder Bjørnemands og hans Conceptmagers syndige, fordømmelige og usandfærdige Bedrifter til Strafs Erholdelse efter Loven, siden jeg formener ikke længere at føre Sag med dennem etc.

Friisholt den 8 November 1736.

Deres Excellences etc.

H. Rosborg.

Kort efter at den gamle Kone var ført hjem til sin Datter i Raunstrup Mølle, afgik Peder Lund ved Døden den 9de Mai 1737, efter at han atter den 17 April paany af Rosborg var stævnet til Friisholt Thing, hvorefter Inger Christensdatter under 20 Juni s. A. afgav ved Fjends-Nørlyng Herreders Ret en Erklæring om hendes Fangenskab paa Friisholt, hvorved hun aldeles tilbagekalder den af hende ved Friisholt Birkething afgivne nædtvungne Bekjendelse, hvilken Erklæring dog er for vidtløftig til her at anføres.

Hans Rosborgs Retstrætte med Assessor Christen H. Friis til Lundgaard om Kjøbet af 3 Kirker.

I Dødsboet efter afg. Mag. Jens Reenberg til Lynderupgaard vare de 3 Kirker i Mønsted, Daughjerg og Smollerup, som Arvingernes Curator og Formynder Justitsraad og Lands-

dommer Reenberg paa hans 1733 afdøde Broders efterladte Børns og Arvingers Vegne udbød til Salg. Da disse Kirker laae bekvemt for Cancelliassessor Christen Hansen Friis paa Lundgaard i Gammelstrup Sogn, ønskede han at købe dem. Men da han neppe saae sig istand til selv at udrede den dertil fornødne Kjøbesum, tilskrev han Hans Rosborg, om han ikke vilde deeltage med ham i Kjøbet af bemeldte Kirker. Dette ønskede Hans Rosborg saameget hellere, som Kirkerne ogsaa laae bekvemt for ham som Eier af Rosborggaard i Mønsted Sogn. Assessor Frises Svigerfader, Provst Peder Pannerup i Skjolddelev, havde ogsaa forhen haft Samtale med Hans Rosborg om Fælleskjøb med sin Svigersøn Chr. Friis af disse Kirker uden egentlig videre Afgjørelse paa Svigersønnens Vegne. Da Friis en kort Tid derefter saae sig selv istand til at købe Kirkerne og derom afslutte Handelen med Justitsraad Reenberg, tilmeldte hans Svoger, Præsten Hr. Mickael Bjerring i Vrou, Hans Rosborg Underretning om, at Friis selv havde købt Kirkerne, imod at Rosborg skulde have Rosborggaard tiendefri for hans Livstid. Paa dette Tilbud vilde Rosborg ikke indlade sig, idet han paastod at have Forkjøbsret til Kirkerne, efterdi han af Mag. Jens Reenberg i hans levende Live havde faaet det Løfte, at disse Kirker, naar de bleve solgte, skulde blive overdragne til Hans Rosborg fremfor til Andre, ligesom han ogsaa foregav, at Justitsr. Reenberg en Gang havde yttret, at ikke noget mod hans sal. Broders Løfte skulde vorde handlet. I et Brev til Assessor Friis, dateret Friisholt den 22de December 1733, gjorde Rosborg den Paastand, at ham tilkom, ifølge de anførte Forhandlinger, at være fælles med Friis i Kjøbet af Kirkerne og Frises Skjøde ugyldigt. Assessor Frises Svar herpaa er saalydende:

»Venligst Gjensvar. Dette (nemlig Rosborgs Erklæring eller Brev til ham) er mig idag 2den Januari 1734 ved min Bopæl foreviist; kan ei begribe, hvor Mons. Rosborg falder paa saadanne Tanker, som denne Beskikkelse udfører; Kirkerne haver jeg købt, skal næst Guds Hjælp dem uden Mons. Rosborgs Forskud eller Assistance faae klareret og afbetalt. Hans Tale eller Diskurs, han foregiver at have haft med min Svigerfader eller Svoger, er mellem dem at afgjøre som mig uvedkommende og uvitterligt, med Resten

haver det paa samme Maade. Vil saa allervenligst og inderligst bede, den gode Mand dog for Guds Skyld vil engang spare mig for Processer, som han finder nu i een, nu i en anden Maade at søge imod mig, og mest at ønske ham med mig og alle Christne et roligt, fredeligt og glædeligt Nytaar; forbliver Edle Sr. Rosborgs min høistærede Vens tjenstvilligste Tjener

Christen Hansen Friis.«

Herved var Krigen ogsaa paa dette Omraade imellem Hans Rosborg og Assessor Friis erklæret, en Strid, der varede i flere Aar, endogsaa efter at denne Kirkesag var bleven paadømt. At følge disse Sager i sine Enkeltheder vilde føre for vidt og give lidet Udbytte. Foruden denne Sag om Kirkerne havde der allerede siden Aaret 1732 været en mindre betydelig Retssag imellem Hans Rosborg og Assessor Friis om Jagtretten, om nogle løse Jagthunde, der vare fulgte med Friis over Laanum Mark og der havde opjaget en Hare, om et rødt Skjørt, hvoraf Friis havde ladet sig gjøre Pudehynder, og slikt usselt Kjævl, Rosborg førte vidtløftige Sager og Vidnesbyrd om i sneseviis. Angaaende Kirkesagen paastod Rosborg, at han ikke kunde være tjent med at faae denne Sag paadømt af Herredsfoged Chr. Kold, da han, Assessor Friis og Mathias Brun vare 3 enige Brødre og Duskammerater, og ansøgte derfor Amtet om, at der blev en Sættedommer beskikket til ved Fjends Herredsting at paadømme denne Sag. Som Sættedommer blev beskikket Herredsfogden i Middelsom Herred Peiter Høg, og han modtog fra Amtet Ordre til at give Møde ved bemeldte Fjends Herredsting den 30 November 1734 for at afsige Dom i denne Kirkesag. Da han den nævnte Dag indfandt sig paa Thinget, bad Herredsfoged Chr. Kold ham om en kort Tid at træde udenfor, medens han selv afsagde Dom i Jagtsagen. Da Høg havde fjernet sig udenfor, bad Herredsfoged Kold en Mand, Mathis Pedersen af Finderup, om at sætte sig paa Dommersædet, og af sin Lomme optog Kold en Seddel og rakte Mathis Pedersen, medens han tillige rakte en Seddel til Skrивeren og bad ham indføre den i Thingbogen, og bad nu Mathis Pedersen om at oplæse den modtagne Seddel, som indeholdt Dom i Kirkesagen. Der dette var skeet, tog Kold Sedlen fra Manden og rakte ogsaa den til Skrивeren for at indføres i Thingbogen; da dette var skeet, bleve begge Domme

oplæste af Protokollen, hvoraf den sidste Dom lød paa, at Kirkerne i Mønsted, Daugbjerg og Smollerup ifølge det derpaa til Assessor Christen Hansen Friis udstædte Skjøde og Kjøbesummen 2000 Rdr. berigtiget, skulde tilhøre Assessor Chr. H. Friis og hans Arvinger og Hans Rosborg erlægge 4 Rdr. i Sagsomkostninger. Da dette i Retten var oplæst, blev Herredsfoged Høg kaldt ind, til hvem Herredsfoged Kold sagde: »Du har Aarsag at takke mig, fordi jeg friede Dig for den Umag.« Høg svarede: »Han var dermed fornøjet, saavidt det ham angik.«

Det er begribeligt, at Hans Rosborg, da denne Dom blev ham bekendt, fnysede af Vrede, saavel over Dommens Indhold som over den særegne Maade, den var afsagt paa. Den stakkels Bondemand, Mathis Pedersen af Finderup, maatte først undgælde for Rosborgs Vrede, fordi han næsten uden egen Skyld var kommen til at agere Dommer. Rosborg tog strax til Rosborggaard og sendte sin Ladefoged Jens Mogensen afsted til Finderup, og vil jeg anføre dennes Vidnesbyrd ved Friisholt Thing den 18 Decbr. 1734: »Rosborg bad Vidnet, han skulde gaae ind til Mathis Pedersen i Finderup den 6 Decembr. og bede ham, om han vilde komme til Rosborg til Baltzar Ladefogeds ibid, og hvor Rosborg selv talte med Math. Pedersen og spurgte ham ad: »Om han ikke vilde følge med ham i Skoven«? Hertil svarede Mathis Jo. Vidnet blev tilspurgt, om enten Vidnet, Rosborg eller Kudsken holdt Math. Pedersen i Vognen imellem Finderup og Viborg, hvortil Vidnet svarede Nei, han ikke blev holdt, men sad fri og frank i Vognen ligeside hos Vidnet, og da de kjørte, sagde Mathis til Rosborg: »Det er ikke ret Vei ad Skoven«. Da sagde Rosborg: »Vi vil ikke i Skoven, I skal følge med til Viborg og gjøre mig Forklaring, om I selv af eders Forstand afsagde Dom i Kirkesagen, og derpaa give mig Eders Attest.« Math. Pedersen svarede: »Er det ikke andet, da skal jeg og give den rene Sandhed derom; men saa kommer jeg aldrig mere i Herredsfogdens Bønnebog.« — Saasnart de ankom til Viborg, lod Rosborg Math. Pedersen indsætte i Arrest, hvor han hensad nogle Dage, indtil han nødtvungen maatte underskrive en af Rosborg ham foreskreven Forklaring og Attest om hans Deeltagelse i Dommen af 30 Novemb. sidstl. og ydmyg bønfalde Rosborg om hans naadige Forladelse, hvor-

efter han blev løsladt og kunde gaae hjem til sin bedrøvede Familie.

Der blev nu i Anledning af denne Dom paany af Rosborg anlagt Sag mod Assessor Friis, Herredsfoged Chr. Kold og fl., og der blev efter Stævning af 1ste Decbr. 1734 tillige tilsagt en Deel Vidner at møde paa Friisholt Birkething d. 16 Decemb. og følgende Dage, hvortil Assess. Friis gav Møde, og vil jeg her efter Thingbogen anføre lidt af Frises Udtalelse for Retten bemeldte Dag. »Assessor Chr. Friis fra Lundgaard for Retten fremkom, som med største Møie og Besværing er kommen her til Thinget i Dag fra Fjends Herredsret, hvor han nu haver været der ved Retten i 2 Dage til sin Forsvar mod den hannem meget vidtløftige Eiendoms Proces, som Sr. Hans Rosborg hannem efter Formening haver uskyldig paaført og som dennes nu her i Dag indførte Stævnamaal melder. At han her til Thinget haver ladet Friis stævne med 14 Dages 3, 4, 5 og 6 Ugers Varsel nu udi den haarde Vintertid, hvor Friis skulde møde 6 Mile fra sit Huus og Hjem, som er frem og tilbage 60 Miil og derover. Altsaa var Friis i Anledn. Loven tjenstl. begjærende, at Sr. Rosborg vilde forskaane hannem, om han nu denne Thingdag vil blive ved at fremme alt, hvis han imod Friis kan have at fremme, eller og navngive, hvad han hver Thingdag i de 6 Uger agter at føre, eller og, om han i nogen af de Thingdage intet vil føre, paa det Friis ikke en saa lang og møisommelig Vei i Vinterens Tid over store Aær og Bække skulde reise forgjæves. Hvorpaa Friis for det første forventede Sr. Rosborgs udførlige Svar, alt efter Lovens Tilhold.« — — — — Og fortsætter Assessor Friis i et til samme Ret d. 12 Mai 1735 indgivet Indlæg: »Jeg erindrer vel, at jeg maatte sidste 14 og 15 Decembr. være ved Fjends Herredstthing til mit Forsvar imod Sr. Rosborgs Søgemaal udi en Eiendomssag, Sr. Rosborg haver mig paaført, og blev jeg der opholden formedelst hans Fuldmægtiges store Vidtløftighed den 15 Decembr. til om Aftenen ganske sildig, saa jeg om Natten udi stor Mørke med største Fare maatte reise fra Fjends Herredstthing til Friisholt Birkething, hvorhen jeg var stævnet af Rosborg d. 16 Decembr., reiste Natten igjennem og kom der om Morgen, før Thinget blev holden, og blev der da ingen Vidner ført den Dag. Den 17 Dcbr.

om Morgenen, før Retten blev sat, kom min Fuldmægtig Mathias Brun til mig, og erindrer vel Mons. Rosborg, hvorledes han blev tagen imod for Retten, da Rosborg gav ham Daske paa hans Kind, og den unge Mons. Rosborg tog Stolen fra hannem, han sad paa inde ved Retten, efter sin Faders Begjæring, og da den gamle Rosborg nogle Gange sagde til nogle af Ottemændene at tage Stolen fra ham, som de ikke vilde, med videre, som jeg gik paa Gulvet og med stor Forundring saae og hørte paa. Og efter at Mons. Rosborg, som den, der spillede Mester der, havde en Tidlang holdt det at lade Protokollen tilføre og alt foreskrevne passerede, blev mig endelig tilladt at faae et Par Ord tilført i Protokollen, at jeg gav min Fuldmægtig Brun Fuldmagt paa mine Vegne at antage Sagen for mig imod Sr. Rosborg, hvorved Retten og Rosborg vidste vel, at Brun havde været min Fuldmægtig siden Ao. 1732 og stedse gaaen i Rette for mig tilforn saavel ved Friisholt Birkething som andre Retter over alt uden Modsigelse af Nogen. Derefter bleve vi af Birke-dommeren Mons. Meyer udviste fra Retten i en anden Stue, imidlertid han gav en Kjendelse; til den Tid var der aldrig et Vidne ført. Da jeg nu havde overladt Sagen til Brun paa mine Vegne at føre og forsvare, og jeg med Andre var udviist fra Retten, stod jeg lidt og talte med Sr. Hans Rosborg i en Stue udenfor, gik saa udenfor Huset ved Gjerden, og der kom en Karl til mig, som udentvivl var en Student ved Navn Schou, der tjener Rosborg, og sagde, Dommeren havde frakjendt Math. Brun at gaae i Rette for mig, hvilket jeg holdt for utroligt, og blev ved mit Forsæt at gaae til Borre til min Vogn; da jeg paa Veien kom til Enden af Friisholt Lade, blev jeg et Menneske vaer, som jeg kaldte til mig og fik til at gaae til Borre for mig, som var langt fra min Hjemvei, at min Karl med Heste og Vogn skulde komme strax til mig i Sal Præstegaard, jeg vilde gaae til Præstens der saalænge. Gik saa didhen; men som Dagene ved den Tid af Aaret vare korte, kom Vognen ei til mig der før Aften. Jeg var ganske svag, træt og mædig, derforuden var her Veien mig og Kudsken ubekjendt og skulde over den store Aa ved Tange, saa blev jeg hos Præsten Hr. Blichfeldt om Natten. Jeg takker den gode Mand med Edle Kjæreste endnu for god Medfart. Om Morgenen god betids

begav jeg mig paa videre Hjemreise, og da jeg kom til Huset, hvor Manden boer, der med sin Baad hjælper Folk over Aaen, berettede han at have faaet Ordre fra Sr. Rosborg, at han ei maatte hjælpe mig over Aaen, og var jeg da glad, jeg blev hos Præsten forrige Nat. Jeg hastede hjem og ei havde Tid at kjøre anden Vei om, satte mig i min Vogn og kjørte over Aaen med største Livsfare ¹⁾, saa jeg takker Gud, jeg kom vel over. Det er baade den første og sidste Gang, jeg haver været ved Friisholt Birkething, ønsker hjerteligen aldrig at komme der mere, uden jeg var først forsikret om visse Folks Venskab i denne Egn.

Der blev nu ogsaa af Rosborg anlagt Sag mod Assessor Frises Svigerfader, Provsten Peder Pannerup i Skjoldelev, som blev indstævnet til at møde ved Friisholt Birkething den 7 Januar 1735 og følgende Thing- og Tægtedage, d. 13, 20 og 27 Januar, 3 og 10 Febr., deels om Kirkernes Kjøb og deels om en af Provsten indtaget, huset og hælet, fra Kraggaarden i Sal bortrømt Person ved Navn Peder Rasmussen Skjoldelev. Provsten lod i Retten fremlægge et Indlæg, hvoraf her anføres et lidet Uddrag. »Hvad Kirkerne angaaer,« skriver Provsten, »da er denne Sag jo nu afgjort ved Dom, saa han i denne Anledning ikke behøver at give Møde for Retten. Angaaende Peder Rasmussen, saa er bemeldte Mand til Tjeneste med al sin Ekvipage til hvad Tid og til hvem der har Rettighed til ham, naar forlanges. Han kom hertil i svag og forarmelig Tilstand med 2 spæde Pigebørn og en frugtsommelig Kone og søgte Huusly, som jeg indrømmede ham i Præstegaardens Huus, da Konen hver Time ventede sin Nedkomst og blev forløst den første Nat, hun kom i Huset og der ikke andensteds var Huusly for hende. — — Hvad ellers Koncipistens Skrivemaade udi Stæv-

¹⁾ At Assessor Friis med Livsfare kom vel fra det Vovestykke, at kjøre over Aaen, er for Enhver, som er bekjendt med Gudenaens Vandstand og stride Strømning ved denne Aarstid, helst da han var ubekjendt med et saadant Foretagende, høist ubegribeligt, og han havde rigtig Aarsag at takke Gud for Beskjærmelsen af denne Fare. Hvorfor han higede efter at komme til sit Hjem, var, fordi hans Hustru ventede sin snarlige Nedkomst. Havde han blevet i Aaen, kunde flere Ulykker derved mulig været fremkommet.

ningen angaaer, da han meget irraisonabel forandrer min Svigersøns Tilnavn Friis til Fryse, og da han af hans Kgl. Mayestæt allernaad. er confereret Cancelli-Assessor Karakter, som han og efter hans Forfædre og Fader sal. Hr. Hans Friis, ford. Sognepræst til Vilslev og Annex udi Ribe Stift, deres Tilnavn med al Ære og uden nogen Selvoptagelse bærer og har baaret det Tilnavn af Friis, hvilket ingen Calumnia har trøstet sig til at modsige. Saa skriver H. Rosborg i Stævningen Christen Hansen Fryse, Assessor paa Lundgaard istedet for hans rette Navn og Karakter. — — — At saadan malicious Foretagende retournerer paa Concipisten selv, thi vi har Beviis af Erfarenhed om Anabaptister og Vederdøbere, at slig Øglesekt her i Landet ei maa tolereres. Sluttelig burde ikke vel erindre H. Rosborg, siden han er saa vindskibelig i Processer for mig og mine, om min tilkommende Betaling for en norsk Pompetræ, han af mig for nogle Aar siden har faaet, som var elleve Alen lang, for hver Alen jeg selv har betalt 1 Mk. 4 Sk., som gjør 2 Rdr. 1 Mk. 12 Sk., derom jeg nogle Gange forhen har gjort baade skriftlig og mundtlig Anmodning, men ingen Betaling fulgte paa, som er selsomt, at saa stor en Mand for slig Bagatelle vil være nogen Krav undergivet mere, det ikke forlængst er betalt; men da det ikke vedkommer Sagen, lader jeg det henstaae in statu quo. Og beder jeg dette mit Indlæg læst for Retten, indført og mig med Paategning tilbagesendt, og forbliver jeg o. s. v.

P. Jens. Pannerup, Skjolddelev d. 5 Januar 1735.

Der forefindes ikke noget videre i Thingbøgerne om denne Sag mod Provst P. Pannerup; Rosborg har maaskee fundet det rigtigst at lade den falde bort. Derimod lod Rosborg Sagen med Assessor Friis om Kirkerne indanke for Landstinget og mulig til Høiesteret; men Underrettens Dom blev kjendt at staae ved Magt, og hører Mønsted Kirke endnu til Lundgaard.

Hans Rosborgs Sag med Provsten Hr. Oluf Villadsen I Grundfør.

Som et Tordenskrald fra en klar Himmel faldt H. Rosborg uformodentlig over Provsten i Grundfør Hr. Oluf Vil-

ladsen med en Proces om saa mangfoldige begribelige og ubegribelige Ting, som blot kunde opstaae i en Mands Hoved som Rosborgs. Ved at anføre Rosborgs Stævning gives bedst et Indtryk af hans Maade og Færd med at forskaffe sig selv og Andre vidtløftige og vedvarende Processer. Stævningen til Hr. Oluf Villadsen er saalydende :

»Hans Rosborg, Forpagter paa Friisholt, lovlig stævner og indvarsler Hr. Oluf Villadsen i Grundfør at møde paa Friisholt Birkething førstkommende d. 7de Octobr. (1734) og paafølgende Thingdage efter Loven for Vidner skriftlig og mundtlig at paahøre, 1) ang. Herligheden til Grundfør Præstegaard og Degnebolig. 2) ang. Tjenestefolk, som Præsten antager og med Pas forlover uden Herlighedens Eieres Tilladelse, som ogsaa hvis (hvad) af Søren Steenstrup kan dependere, Tyre Jorden og anden Eiendom, Citanten tilhører. 3) ang. Eders Uheign udi Grundfør Mark og By med Eders Kreaturer, item den Omgang, som imod Bymændene bruges, at deres Bæster, som staaer i Tyre (Tøire), løsslaaes for at faae Anledning at tage dem i Huus. 4) ang. Eders paa-boende Præstegaards Skovskifter, I utilladelig imod Herlighedens Eiers Videnskab lader forhugge og ruinere, item den Omgang og uforsvarlig Forhold, Eders Tjenestekarl Peder Rasmussen baade haver brugt med Skovhug udi Citantens egne Skove og Indelukke, hvorfor P. Rasmussen og hans Medfølger Anders Christensen, saavelsom for Skjældsord, P. Rasmussen mod Skovfogden Jens Nielsen har brugt, og bem. Dreng And. Christensen foruden efter egen Bekjendelse skal have handlet med Forgift og det i Anders Brandtes Gaard indkast for Mandens Hund at ødelægge, der ogsaa stævnes. 5) ang. Eiendomme, Præsten af Grundfør Byes Jorder haver i Brug mod Herligheds Eierens Bevilgning, og at der foruden ved Eders Folk aarlig Aar frapløier Byens Jorder og tillægges Præstegaardens Jorder utilladelig. 6) ang. Grundfør Kirke, som formedelst Præstens »Oben« opkastede, indrettede Begravelse udi Kirken haver foraarsaget, at Hvælvingen og Muren er svækket, Kirken til ubodelig Skade, som samme Begravelsessted haver foraarsaget med videre, som af Eder og Eders Folkes Forhold Citanten til Skade kan dependere. Endelig for det 7de, til bemeldte Tider og Thingdage stævnes forn. Peder Bonde og Anders Christensen, som ovenbem.

Forgift skal have haft og kast i Brandtes Gaards Port — om Nattetider, og da I havde fornummet Folk, undflyede fra Gaarden, at forklare, hvor I samme Forgift havde faaet og i hvad Henseende det der havde kast fra Eder, enten at vedstaae Gjærningen eller Eder derfra at erklære. Item bevidne, om Nogen med Eder i denne Handel har vaaren med videre. 8) at høre et Kongel. Skjøde paa Herligheden af Grundfør Præstegaard og Degnebolig af Dato 16 Juni 1687, som imod Eder til Kongens allern. Høiesteret og imod den af Eder forhvervede stridige Landstingsdom, d. 15 Septembr. næstafvigte maa bruges for at faae samme Dom tilsidesat, hvorefter Citanten et lovligt Thingsvidne nødes til at forhverve. — Datum Friisholt d. 23 Septbr. 1734. <

Præsten Hr. Oluf Villadsen svarede paa denne Stævning i et Indlæg, som han lod fremlægge i Retten paa Friisholt Birkething, hvor det hverken kunde have nogen Betydning eller gjøre nogen Virkning paa denne vidtgaende Sags Gang, hvorfor dette Indlægs Indhold her ikke anføres. Dommeren afgav Kjendelse, at Sagen tvertimod Præstens Protest skulde nyde Fremme, og blev der da en Skare af Vidner afhørte, som det sees, mest af Rosborgs Tjenere og Undergivne fra Haraldslund og Grundfør, og fylder disse Forhør flere Foliosider i Thingbøgerne. Hvad Udfald denne indviklede Sag fik, sees ikke, maaskee den er siden afgjort ved Galthen Herredsting som Præstens rette Forum. Der er den Mærkelighed ved denne Sag, at Hans Rosborg omtr. paa den Tid ved en anden Leilighed ytrede, »at han ikke eiede en Stump i Grundfør Sogn«; men maaskee Haraldslund med underliggende Gods endnu ikke fuldstændigt var overdraget til Sønnen Jacob Rosborg, og den Gamle har villet have enhver Rettighed indsogt, førend dette skete.

Hans Rosborgs Søgmaal mod Præsten Hr. Frands Blichfeldts Enke Mette Vinding af Sal.

Efterat Præsten Hr. Frands Blichfeldt i Sal den 23 Februar 1737 ved Døden var afgaaet, anlagde Hans Rosborg Sag mod hans Enke Mette Vinding, idet han gjorde Paa-

stand paa Erstatning, fordi der, efter Rosborgs Foregivende, af hendes afdøde Mand og af hende var paaført Sal Byes Kreaturer Smitte af Lungesot. Og blev bemeldte Enke tilligemed hendes Fuldmægtig Studiosus Kondi Smidt indstævnet til at møde for Friisholt Birkethingsret den 1 August. Den første Stævning anføres her i Uddrag saaledes:

»Til at møde ved Friisholt Birkething næstkommende 1ste August og følgende Thing- og Tægtedage indstævnes Hr. Blichfeldts Enke Mette Vinding med Værgе tilligemed hendes Fuldmægtig Studiosus Kondi Smidt af Sal Præstegaard i Anledning af, at hendes afdøde Mand Hr. Frands Blichfeldt og bemeldte Kondi Smidt skal have holdt Prangeri med Stude, købt Fæ og sat det i Græsning til Nøddelund Hjord, som af Lungesot var bekendtlig besmittet, købt Stude og Fæ i Nøddelund og ført dem besmittet ind paa Friisholt Gods til Skibelund og til Sal By, og Præstegaardens Fæmon bleven besmittet først og 1 død og hemmelig i Jorden nedgravet. Det kan bevises, at hendes afgangne Mand og Fuldmægtig er Aarsag til Smitten, Byen haver paaført den store Ulykke, og bør bemeldte Madm. Blichfeldt og hendes Fuldmægtig, een for begge og begge for een, at erstatte Byen den Skade, herved er foraarsaget.« Herpaa afgav Madm. Blichfeldt en Erklæring saalydende:

»Edle og velvise Hr. Birkedommer Lars Meyer! Det har behaget Sr. Hans Rosborg ved 2de Mænd at lade oplæse noget af Papiir her i Sal Præstegaard afvigte 25 Juli, som efter Spargement skal været Stævnemaal til mig, uden Tvivl for det Ry og Røgte, Sal og Skibelund Fæ af visse Folk for Lungesot er iført. Hvad hans Intention dermed er, begriber jeg ikke, mindre bekymrer mig for, men aleneste vil give Hr. Birkedommeren tilkjende, det jeg forlængst har afstaaet baade Præstegaard, Avl og Naadsensaar til min sal. Mands Successor Velærvær. Hr. Ole Kleve og har min Bopæl i Framlev Herred i Lillering, hvor jeg allerede har Huusholdning, men her kuns til Huse, saa jeg formoder, Hr. Birkedommeren ikke tillader noget efter hans Stævnemaal at blive ført mod mig, førend jeg ved min rette Bopæl lovlig bliver stævnet. I Vente af Rettens Bifald er jeg Hr. Birkedommerens tjenstberedvillige Tjenerinde. Sal d. 1 Aug. 1737.

Mette Vinding sal. Hr. Frands Blichfeldts.«

Ifølge Rosborgs Paastand erklærede Dommeren, at Sagen burde nyde Fremme, og blev nu mange af Sal Bymænd, Rosborgs Fæstebønder og Tjenere, fremstillet for at vidne mod den afdøde Præst. Til Oplysning om Rosborgs Fordringer fremstilles her blot dennes Paastand for Retten. »I Respekt af Madm. Blichfeldt blev hende endnu af Hans Rosborg tilbudt, førend noget i Sagen føres, at i Fald det maatte behage hende, 1) at betale Byen deres Tyr, som de selv havde indkjøbt og betalt Præsten for at fodre, og i den Tid, Lungesoten blev indført i Præstegaarden, blev syg af Lungen og døde; 2) betale Byen Sal den Skade af Lungesot paa deres Fæmon haver taget, samme Lungesot hendes gode sal. Mand, hendes Fuldmægtig og hun selv, da hun efter Advarsel ikke vilde afholde hendes syge og inficerede Fæmon fra Byens Hjord, mens mod Forbud efter hendes Mands Død, da en Ko af Præstegaardens var død og hemmelig i Jorden nedkast, og siden Tyren, Byens Fæ endda ubesmittet, indtil Madm. Blichfeldt lod hendes Fæ phudselig inddrive imellem Byens Hjord; 3) at eftersom Byen over samme smitsomme Sygdom er kommen i ondt Ry og Rygte og ingen tør købe eller handle med dem om nogen Slags Fæ, og Bonden haver ikke heller andet at forlade sig paa end sit Fæmon og Afføddinger at sælge til Kongl. Skatter og andre Udgifter, i Henseende ingen Bonde i Sal nogen Aar kan avle det Korn, de kan føde dem paa, at Madm. Blichfeldt vilde tage imod det Fæmon i Sal og Skibelund, som endnu lever, og betale dem det efter uvillige Mænds Sigelse, eller 4) betale Byen alt det Fæmon, af Smitten kan bortdø, indtil Sygdommen ophører; 5) foruden den Hassart, Hans Rosborgs mange skønne Øxen er undergiven, og den Ry, Egnen er kommen udi, siden Sal Byes Fæ med Friisholt Øxen om Efteraaret uomgjængelig maa græsse tilsammen, hvorover ingen Kjøbmand kommer til Friisholt, saalænge Sygdommen og Smitten i Sal grasserer, eller nogen Aar efter at Smitten ophører, naar Madm. Blichfeldt og hendes Fuldmægtig derfor vil være responsabel og stille Forsikring, kan al Despüt og Tvistighed i saa Maade ophøre, og i Vente af Madm. Blichfeldt herpaa givne Erklæring at indkomme begjærede Rosborg Anstand i 8 Dage.«

Hans Rosborg har vel indset, der var nogle Formfeil

ved Stævnamaalet, og blev der ikke foretaget videre i Sagen, indtil der den 27de Novembr. blev udstædt en ny og videregaaende Stævning til Madm. Blichfeldt med Værgе og Fuldmægtig Kondi Smidt til atter at møde paa Friisholt Birke-thing næstk. 12 Decembr. Stævningen er i Uddrag saalydende: »Lauridtz Meyer, Birkedommer til Friisholt Birke-thing, gjør vitterlig, at for mig andrager Hans Rosborg paa Sal Bymænds Vegne, hvorl. han til Satisfaction for bemeldte By skal være foraarsaget at føre ydermere Vidner om den store Ulykke, Madm. Mette Vinding, afgangne Hr. Frands Blichfelds Enke i Sal, tilligemed Kondi Smidt, hendes Fuldmægtig, forsættelig haver paaført Byens Hornkvæg af en smitsom Sygdom af Lungesot til Bondens og Godsets Ødelæggelse. At Madm Blichfeldt haver kvitteret Sal Præstegaard uden at holde Skifte, Registering eller Deling eller fornøie hendes Mands Kreditorer, hvorfor Hans Rosborg er kommen tilkort, især paa Præstegaardens Afgift til Friisholt. Kirkemuren, som skal være nedbrudt og brugt til Præstegaardens Forbedring. Madm. Blichfeldt egenraadig uden Forespørgsel eller Bevilling skal have ladet oplukke og indført hendes afg. Mands Lig i Gullev Kirke udi den af hende der oprettede Begravelse, længe efterat han var død, og udi anden Kirke hensat. For en Regning til Madm. Blichfeldt af 29 October 1737, hvoraf Gjenpart i Retten skal vorde fremlagt. Thi stævnes Mette Vinding, afg. sal. Frands Blichfeldts Efterladte med Laugværgе og Fuldmægtig Kondi Smidt, at møde for mig paa Friisholt Birkething førstkomende den 12te Decembr. og paafølgende Thingdage efter Loven, at paahøre de paaberaabte Saggivelse, Vidner og andre fornødne Beviser, om hun eller hendes Fuldmægtig noget til Sagen vil svare, da Enhver skal vederfares, hvis Lands Lov og Ret medfører. Datum Borre d. 27 Novbr. 1737. Under mit Zignet (L. S.).«

Denne Stævning blev forkyndt for Madm. Blichfeldt i Lillering; men da Studiosus Kondi Smidt nu havde Ophold hos sin Fader, Rectoren ved Skolen i Aarhus, blev Stævningen ikke forkyndt for ham. Imidlertid havde Madm. Blichfeldt, for at værgе sig mod Hans Rosborgs vistnok ganske ubeføiede Angreb seet sig nødsaget til at henvende sig til Prokurator Mathias Brun paa Randrup om hans Bi-

stand i denne Sag, som ogsaa paa hendes Vegne gav Møde paa Friisholt Birkething bemeldte 12te Decembr. og paafølgende Dage og procederede saa djærvt og kraftigt i Sagen saavel mod Rosborg selv som ved Kontraspørgsmaal til de af Rosborg fremstillede saakaldte Vidner — Rosborgs Bønder og Undergivne fra Sal By, som jo selv var Part i Sagen — saaledes at Rosborg med al sin Kløgt og Anstrængelse ikke saae sig istand til med Held at drive denne Sag igjennem. Brun havde ladet fremstille flere Vidner fra Nøddelund, Borre og Hvorslev ved Frisenborg Birkething, som vidnede, at ingen Kvægsygd om af Betydenhed havde grasseret, hverken i Nøddelund eller Sal. Da Studiosus Kondi Smidt ikke til den sidst afholdte Ret var lovlige stævnet, saa maatte Rosborg atter under 23de Decembr. lade udstæde ny Stævning til at møde for Retten d. 23 Januar 1738, da Sagen atter blev foretaget og flere af Sal Bymænd af Rosborg fremstillet som Vidner. Siden sees ikke noget foretaget i denne Sag i Thingbøgerne. Enten Rosborg har fundet det for rigtigst ikke at fortsætte den videre, især da han paadrog sig andre Bryderier, som senere skal berøres, eller Sagen er forflyttet til Enkens eget Værnething og der paadømt, dette seer jeg mig ikke istand til at angive.

Ved en senere Leilighed skal jeg, om Gud vil, give en yderligere Fremstilling af Præsten Hr. Frands Knudsen Blichfeldts Dygtighed, hæderlige og christelige Sindelag og Virksomhed i sin Embedstid.

Ladefoged Jens Mogensen Møllers Beskikkelse til Birkedommer og Stalddreng Anders Nielsen Sals Beskikkelse som Birkeskriver ved Friisholt Birkething.

Da Birkeskriveren ved Friisenborg-Faurskov og Friisholt Birkethingretter ved Døden var afgaaet i April 1735 og den gamle Birkedommer til samme Birker Laurits Meyer af Borre ligeledes var død i Forsommeren 1738, saa ønskede Hans Rosborg, eftersom der ved Friisholt Birkething skulde ansættes en egen Birkedommer og Skriver, at faae to af hans egne Folk og Tjenere dertil beskikket. I sin Indstilling

herom til Kongen angav han, at da Friisholt Gods var af en ringe Størrelse og desaarsag ved Birkethinget ganske lidt og ubetydeligt at foretage, kunde en uexamineret Person ret vel bestride dette lille Birkedommer Embede uden Skade, og foreslog han til Birkedommer en Søn af Mølleren Mogens Jensen i Skibelunds Mølle, Jens Mogensen Møller, som havde været paa Friisholt i flere Aar og der været brugt i mange Forretninger. Til Birkeskriver anbefalede Rosborg en lille Person ved Navn Anders Nielsen Sal, en Mands Stedsøn i Sal By, som ligeledes i en Deel Aar havde været paa Friisholt og der været brugt som Rideknægt og deslige Forretninger. Regjeringen, som ikke kunde have megen Kjendskab til Hans Rosborg og Forholdene paa Friisholt, kunde jo heller ej mene andet, end at de af Godseieren foreslaaede Personer, der ansøgte om disse Embeder, ogsaa selv fandt sig skikkede og duelige til at varetage Posterne. Jens Mogensen, der tjente Rosborg som Ladefoged, blev derfor af Kongen beskikket til at være Birkedommer og Anders Nielsen Sal, som med stor Vanskelighed kunde skrive sit eget Navn og tjente Rosborg som Stalddreng, blev beskikket som Birkeskriver. Det lyder selsomt og underligt, naar der ved Friisholt Birkething, den 11 Septembr. 1738 bliver tilført Protokollen: »Saa fremstod at vidne Birkefogden Jens Mogensen, som og er Ladefogden ved Friisholt.« Den Kongl. Beskikkelse for bemeldte Jens Mogensen til at være Birkedommer lyder saaledes:

»Vi Christian den 6te, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge etc. Gjør alle vitterligt, at vi allernaadigst har beskikket og forordnet, saa og hermed beskikker og forordner Jens Mogensen Møller til at være Birkefoged ved Friisholt Birk i Dronningborg Amt og samme Bestilling at nyde med samme Rettighed som hans Formand for hannem med Rette nydt og haft haver; thi skal han være Os som sin absolute og souveraine Arvekonge og Herre tro og huld, Vor og vort Kongel. Arvehouses Gavn og Bedste søge, vide og ramme, Skade og Fordærv af yderste Magt, Evne og Formue hindre, forekomme og afværge, saa og ikke for Nogen aabenbare, hvis hannem hans Embeds Forretninger kan vedkomme og hemmelig bør at holdes, og sig ellers saaledes skikke og forholde, som det en ærlig, tro og rigtig Birke-

dommer egner og vel anstaaer efter den Eed, som han Os derpaa allernaadigst gjort og aflagt haver.

Givet paa vort Slot Frederiksborg, den 13 Juni 1738.

Under vor Kgl. Haand og Signet. *Christian R.*

(L. S.)

Kort Tid efter disse Bestallingers Erhvervelse opkom der imellem Hans Rosborg og Anders Nielsen en Tvistighed i Anledning af, at denne af Staldkarlen havde faaet en gammel Hoppe for derpaa at ride til Gullev Smedie for der efter Rosborgs Ordre at faae en Knebel til en Kirkeklokke istandsat, da And. Nielsen paa den lange Vei ikke var istand til at bære baade Knebel, Kul og Jern. Herover blev Rosborg saare vred, og ved And. Nielsens Hjemkomst beskyldte han ham for at have stjaalet hans Hoppe. Da nu And. Nielsen affordrede Rosborg sin Bestalling som Birkeskriver, som han aldrig havde seet og som var i Rosborgs Værge, blev denne forbitret og jog And. Nielsen paa Døren. Han gik nu til Amtmand Trappaud paa Søbygaard og beklagede sin Nød; men denne Mand gav ham daarlig Trøst og bød ham vende tilbage til Friisholt og bønfulde Rosborg om Tilgivelse. And. Nielsen tog ogsaa atter til Friisholt; men da Rosborg blev ham vaer, jog han ham atter igjen bort og forbød ham aldrig mere at lade sig see paa Gaarden. Nu maatte And. Nielsen søge hjem til sin Stedfader i Sal og derfra til Mathias Brun paa Randrup, som raadte ham til at tage til Frisenborg Birkething og der beklage sin Nød og udbede sig at faae en Beretning om Rosborgs Fremfærd imod ham optagen i Thingprotokollen, hvilket ogsaa der blev ham bevilget, men er for vidtløftig til her at anføres. Mathias Brun raadede ham endvidere til at reise til Kjøbenhavn og til Hs. Mayestæt Kongen indgive en Klage over Rosborg, fordi denne mod hans Villie og Vidende havde indstillet ham til at være Birkeskriver, hvilken Forretning han ikke var istand til at paatage sig, og vilde Brun være ham behjælpelig paa denne Reise til Hovedstaden. Imidlertid lod Rosborg Anders Nielsen efterlyse som en Rønningsmand, hvilken Tillysning er saalydende:

Tillysning ved Friisholt Birkething Torsdag den 31 Juli 1738. »Sr. Johan Busch fra Kjetterup paa Sr. Hans Rosborgs Vegne paa Friisholt og efter hans Begjæring lader til

første Thing lyse efter en af bemeldte Rosborgs Bønders Sønner, navnlig Anders Nielsen fra Sal, som en 3 eller 4 Dage siden er undvigt fra Friisholt Gods. Sr. Rosborg befrægter sig, han er vorden forvildet, som Rygtet gaaer, fra Sandsen, eller kan være kommen i Veien for de Folk, der lurar og hører efter Sladder og enten udi en eller anden ond Ledning hemmelig kan vorde understøttet af dem. Personen bredladendes i Ansigt, brunt Haar, seer høit, dog kun en maadelig Person af Høide, omtrent 1 $\frac{1}{2}$ Alen eller lidt derover. Hænder han Nogen at forekomme, lader Sr. Rosborg den tjenstlig bede, de vilde vise denne Vildfarende paa rette Veien og afværge, han ikke kommer i Hænder med de »Røe Hærdede« (rødhaarede?) Israeliter, der saa gjerne udskyde deres Kogger efter Enhver, item veileder ham, han ikke kommer i Hestehandel med M. Brun, at han ikke skal beskjæmmes, hvor han kommer, naar han er uskyldig. Rosborg imod Velgjerning vil være Enhver til Tjeneste, som bekendtgjør og oplyser de Folk, der handler mod Forordningen af 4 Febr. 1733, hvilken Lysning Busch begjærer 2de næstefølgende Thingdage maatte skee.« Der blev ligel. lyst 3 Søndage i Rad i Sal og Gullev Kirker fra Prædikestolene efter den bortrømte And. Nielsen Sal, og naar han antræffes, da at bringe ham til Friisholt.

Hans Rosborg lod paa sit eget Birkething fremlægge et meget vidtløftigt Indlæg, hvoraf i Korthed skal anføres enkelte Punkter. Han skriver saaledes: »Det er bekjendt, at en af mine Bønders Sønner Anders Nielsen Sal er forlokket, forlad og bortpraktiseret fra mit Gods uden Beviis, Pas og Skudsmaal. Hans Skademand kan jeg vel tænke er Prokurator Mathias Brun, efterdi samme Brun tilforn haver vaaren saa dristig uden Undseelse, at han under adskillige urigtige, vrang Forklaringer haver søgt Friisholt Birkething nedlagt og afskaffet og dertil vilde betjent sig af bem. Anders Nielsen — — — og er beført til og antagen af Birkedommeren Fred. Svitzer for Frisenborg Birkethingsret og der usandfærdeligen at beskyldte mig og andre ærlige Folk uden Stævnemaal. Omsider skal Prokurator Brun med sig selv bragt And. Nielsen til Kjøbenhavn; hvorledes de der med hinanden haver omtomlet og colluderet, skal Anders Nielsen ydermere være belokket til usandfærdigt at anklage mig for Kongen

og hvor udelig han var til at betjene Birket. — — — —
 bragt Anders Nielsen til disse syndige og uforsvarlige Gjer-
 ninger, der beskjemmer ham selv. — — — Er Anders Niel-
 sen ikke saa straffældig, at han ikke alene har forbrudt sin
 Ære, men endog sine 2 Fingre for de under Anders Nielsens
 Haand — de Usandfærdigheder, beskjemmelige Paadigtning-
 ger, skamagtige og høit strafværdige blamentige Beskyld-
 ninger over mig, min Hustru, Børn, Folk, over Retten og
 Rettens Administration, at det er baade spotteligt og skamme-
 ligt at paahøre eller høre læse samme ugudelig Beskrivelse;
 thi det paagjælder ærlig og brave Folks Ære og timelige
 Velfærd, om det var saaledes som skrevet er. — — — —
 Friisholt Birkething er Anders Nielsens rette Forum, der-
 under er han mig solgt, saavidt Landmilitsens Forordn. aller-
 naadigst befaler, ligesaa fuldkommen som Maren Frandsdatter
 i Gullev. — — — — Brun maatte kjende, at And. Nielsen
 var en Rønnings Person, uden Pas, uden Skudsmaal, og den,
 som saa langsommelig Tid har tomlet om i Verden uden at
 blive deelagtig i den hellige høiværdige Nadverens Sakra-
 mente, hvem skal bære hans Synder, og hvem har Aarsag i
 hans Fordømmelse, om Gud af Naade og Barmhertighed
 ikke vil redde hans Sjæl.«

Af Anders Nielsens Ansøgning til Kongen og Frem-
 stilling af Foranledningen til den, der er alt for vidtløftig
 til i sin Heelhed at anføres, skal her blot fremsættes Begyn-
 delsen og Slutningen.

»Ansøgning! Stormægtigste allernaadigste Arvekonge
 og Herre! Jeg fattige Menneske nødes udi allerdybeste
 Underdanighed for Deres Kongelige Mayestæt at andrage
 i Følgende denne min Nød. Mons. Hans Rosborg haver det
 Agt, at jeg skulde være Birkeskriver ved Friisholt Birke-
 thing; en Eed kom han mig til at skrive under, som jeg ei
 forstod og her blev overskikked; men aldrig siden har jeg
 betjent Retten, ikke heller vil eller kan, om den skal holdes
 paa Friisholt, eller Rosborg, som han altid har gjort, skal
 raade for Protokollen, ikke heller naar Jens Ladefoged skal
 være Dommer, thi han forstaaer Intet og jeg mindre, og
 hvor skulde Folk saa faae Ret. Baade Jens Ladefoged og
 jeg har tjent Rosborg, han som Ladefoged, hvorfor han endnu

Tjener, og jeg for Stalddreng, og hvor skulle vi forrette alt, hvad Rosborg ved denne Ret fører o. s. v. — — —

Allernaadigste Konge! Hjælp mig for Guds Skyld, jeg tør ei understaae mig at blive Birkeskriver længer, hvilket jeg herved i sine Omstændigheder allerunderdanigst tilkjendegiver. Min allernaadigste Konge! Lad mig for Guds Skyld ei komme under Rosborgs Magt mere, hvilket jeg og ikke skulde haabe, siden jeg af Deres Mayestæt er kaldet til at være en kongelig Betjenter ved Retten, men herved allerunderdanigst takker for Kongens Naade og nødes at indberette, at jeg Tjenesten ikke kan herefter vedblive, eftersom jeg ikke er fuldkommen dertil og jeg ikke endnu har maattet komme til Retten at betjene, endskjøndt jeg ved 2de Mænd har tilbudet at betale Bestallingen for derefter underdanigst Deres Mayestæt samme at have indsendt; men Rosborg haver forholdt mig den. Det Rosborg blev vred over, var fordi jeg vidnede Sandhed i en Sag mod ham angaaende en Stævning, Rosborg selv havde udstedt i Rettens Navn og skulde været forseglet med Rettens Segl, men var det ikke; thi jeg saae Rosborg selv forseglede den og leverede mig den, at jeg skulde løbe og stævne dermed paa Randrup, og da jeg blev tilspurgt derom, maatte jeg bekjende Sandhed. Siden den Tid har Rosborg aldrig fordraget mig, men overskjældt mig. Ligesaa blev han vred, fordi jeg i en anden Sag ei vilde eller kunde vidne, som han vilde have det, endskjøndt jeg syntes, jeg vandt strænge nok og end mere (Gud bedre det) viste mig paa Rosborgs Side, end jeg vel burde, saa fik jeg dog Utak og nær havde faaet Hug til, og truede mig med Tyvehullet, saa syntes mig, det var bedst at redde min arme Sjæl tilligemed min timelige Velfærd; herudi jeg haaber allerunderdanigst Deres Kongl. Mayestæt, som min eneste Hjælpere for Guds Skyld gjør mig fattige Ret til Guds og Kongens Ære og Rettens Befordring ved Friisholt Thing. Jeg synes, Rosborg ei burde have det Birk, og om han skulde have det, da ikke at føre uden sine Bønders Sager. Jeg forbliver i dybeste Underdanighed med uafsladelig Bønner Eders Kongl. Mayestæts allerunderdanigste Arve Undersaat og tro Forbeder

Anders Nielsen Saal.

Kjøbenhavn d. 3 November 1738.

»Alene for at vise og lade Deres Mayestæt see min egen Haand skriver jeg disse Ord her bag paa.

Anders Nielsen Saal, egen Haand.«

Der blev nu af Rosborg afgivet en meget vidtløftig Erklæring over Anders Niensens Andragende til Kongen, hvilket han kalder »ublu, dumdrstig og et djævleblændt Skrift, som Anders Nielsen Sal maa være forført til, sig selv til sin egen Spot og andre brave og ærlige Folk til Skade«; især gaaer han løs paa at nedrive Prokurator Brun paa Randrup som den, der har forført Anders Nielsen og ledet ham i Ulykke o. s. v.

Derefter blev der af Rosborg ved Friisholt Birkething anlagt Sag mod den fraværende »fra Godset bortrømte« Anders Nielsen Sal, »der saa uforskammet og ugudeligt havde søgt at ødelægge brave og ærlige Folks Rygte og timelige Velfærd og ved sine falske Forestillinger beskjemmet sig selv og ødelagt sin arme Sjæl og gjort sig uværdig til Guds og Kongens Naade.« Af den over Anders Nielsen Sal afsagte Dom vil jeg efter Thingbogen kun anføre Slutningen og Conclusionen saalydende: »Og som Anders Nielsen Saal ikke derfor (sine Beskyldninger) har fremlagt allermindste Beviis, mens har foretaget sig ikke mindre end at anbringe Beskyldningerne baade i Cancelliet og andre Steder forsætlig og indvæltet sig paa sin Hosbond Sr. Hans Rosborg uden mindste Føie, saa kjendes for Ret, at alle de Beskyldninger, som Anders Nielsen udi forbemeldte trende Skrifter har fremført mod Citanten, bør som uskreven døde og magtesløse og ikke komme ham til Præjudice paa gode Navn og Rygte eller Forkleinelse i mindste Maader, og bør Anders Nielsen Saal for samme sit ublu Forhold at bøde til Christianshavns Kirke 20 Rdr. og ligesaa meget til Justitskassen, og dersom han inden sex Maaneder ikke betaler samme Bøder, da bør han at arbeide udi Jern i næste Fæstning i to Aar. Hvad Prokurator Sr. Mathias Brun angaaer, da kan han ikke vel fritages for Mistanke, at han maa være den, som i visse Maader har Deel i alt det, som Anders Nielsen Saal har forøvet i denne Sag, og hvorfor han nu er dømt; men siden han ikke sorterer under denne Ret, bliver Sr. Hans Rosborg hermed givet Regres til bemeldte Prokurator Brun efter lovlig Omgang, ifald han finder foraarsaget der for at see ham dømt.«

Reskript fra Kongen til Amtmanden over Dronningborg Amt af 2den Januar 1739.

Uddraget af »Saml. af Reskr., Resol. etc. ved Algr. Ussing m. fl.
1 Bind S. 37.«

1739, 2den Jan. Reskript (til Amtmanden over Dronningborg Amt) »at Hans Rosborg, der har beskikket sin Ladefoged til Dommer og Staldkarl A. S. til Skriver ved Friisholt Birk, hvilken Sidste har underskreven en Eed, som han ei forstod og er oversendt, samt har bedet sig fri for Tjenesten, den han saalidet som hiin kan betjene, og begge ere uexaminerede, skal fra sig levere de to for Dommer og Skriver ved Friisholt Birk erhvervede Bestallinger og derimod i deres Sted gjøre Forslag med forderligste paa to andre bekvemme og efter Forordningen lovlig examinerede Personer, men veed han ikke nogen saadan hertil at foreslaae, da har Amtmanden at indsende sit Forslag herom til videre Resolution.«

Efter Thingbøgernes Udvisende vedblev Jens Mogensen Møller, Ladefoged paa Friisholt, at betjene Retten ved Birke-thinget som Birkedommer, uagtet ovenstaaende Reskript, hele Aaret 1739 og 1740 igjennem, idet det hedder: »Kongel. Mayestæts Rettens Betjenter, Birkefoged ved Friisholt Birke-thing Jens Mogensen Møller etc « Om han vedblev tilligemed Ladefogedbestillingen at være Birkedommer, indtil hans yngre Broder Søren Mogensen Møller blev beskikket i hans Sted, kan ikke vides, da Thingbøgerne fra Aar 1740—50 ikke har været at opsøge.

Hans Rosborgs Sag mod Hs. Excellence Grev Chr. Friis om Borre Skovhuus.

Det allerstørste Foretagende, som Hans Rosborg strax efter at han var bleven Eier af Friisholt, paa hans næsten uendelige og mangfoldige Processers Omraade paadrog sig, var en af ham foranlediget Retssag med Hs. Excel. Grev Christian Friis til Frisenborg om Skovhuset i Borre. Til Friisholt hørte to Skovhuse, et ved den vestre og et ved den østre Ende af Friisholt Skov. Dette Sidste var bygt af Amtmand Lindenau til Friisholt, og tæt østenfor havde

Grev Chr. Friis's Fader Niels Friis ladet opbygge et Skovhuus paa Borre Mark ved den vestre Ende af Borre Skov for derfra at varetage denne. Dette Skovhuus, der beboedes af en Skovfoged Christen Degn, fik Rosborg Lyst til at have tilligemed sit eget og lod først Skovfogden stævne til Friisholt Birkething at møde d. 1ste August, »fordi han i nogle Aaringer havde gravet en stor Deel Hundehuller i Friisholt Eiendom, Mark, Gaardens Engstykker Rosborgs Eiendom til stor Skade«. Og da Rosborg den 25 Juli s. A. lod Skovfogden forbyde at hjemføre de Tørv, han havde gravet paa den Skovhuset tilhørende Eiendom, beklagede Skovfogden sig herover for Grevens Foged Fred. Svitzer paa Høgsholm, som paa Skovfogdens Vegne gav Møde ved Friisholt Birkething bemeldte 1 Aug. Men da bemeldte Grevens Fuldmægtig efter nogle Retsmøder med Rosborg indsaae, at han ikke var istand til alene at værges sig og Grevens Eiendom mod den store og øvede Lovtrækker Hans Rosborg og beskytte Borre Skovhuus mod Rosborgs fremsatte Paastand, at dette Skovhuus laae paa Friisholt Grund og er denne Gaards Eiendom, saa henvendte Greven sig til Prokurator Mathias Brun paa Randrup om hans Bistand i denne Sag. Grevens Fuldmagt til Brun er saalydende:

»Monsr. Brun! Siden Sr. Hans Rosborg til Friisholt haver funden Behag udi for nogen Tid siden at formere adskillige Præentions mod mig og min Skovfoged Christen Degn i Borre Skovhuus under Vegerslev Sogn og for Saadant haver nogle Gange ladet Stævning udgaae, som tildeels af hannem selv skal for urigtige være anseet og suspenderet og een deraf under Opsættelse til idag skal være forfløttet, saa er min tjenstlige Begjæring, De paa mine Vegne vilde møde ved Friisholt Thing i Dag for at observere og besvare, hvad maatte blive proponeret og frembragt, samt fremdeles der og andre Steder herved Hjemthingene for det første min Sag og Paagjældende tillige med min Fuldmægtiger, hvor jeg Eders Tjeneste forlanger, iagttage og procekvære, hvortil jeg Dennem herved befuldmægtiger og for Umagen og Bekostningen fornøier, hvornæst forbliver Monsrs. beredvilligste

Frisenborg d. 13 Febr. 1738.

C. G. Friis.«

Den overmaade vidtløftige Retssag fortsattes næsten uafbrudt, naar Rosborg for hans mangfoldige andre Processer

havde nogen Tid levnet dertil, igjennem Aarene 1738, 39 og 40 og mulig meget længere, ofte en heel Maaned hver Søndag. Saaledes varede den, efter at være opsat fra d. 22 til 27 Februar, uafbrudt fra denne Dag indtil 20de Marts, endogsaa om Eftermiddagen paa de Dage, Fasteprediken holdtes i Kirkerne. Det maa siges om Prokurator Brun, at han med en rastløs Ihærdighed og stor Kløgt lige overfor den lovkyn- dige og i Retstrætter øvede Rosborg med hans undergivne og mod Brun ugunstige Dommer Jens Mogensen forsvarede Grevens Rettighed til det omtvistede Skovhuus. Der blev i denne Sag afhørt Vidner i sneseviis, og var det en ikke ringe Byrde for de forarmede Bønder paa dette lille Gods ikke blot at møde som Vidner, men desuden ogsaa at tilsiges 8 Mand hver Thingdag at møde som Støkkemænd. De maatte saaledes være tilstede paa Thinget fra Morgenstund til sildig Aften paa deres egen vistnok magre Kost, og maatte disse stakkels Trælbønder nødtvungne bære denne ikke ringe Byrde med saa mange andre Paalæg og vistnok hungrige og mødige hver Aften silde gaae en lang Vei til deres usle og fattige Hjem, alt for Rosborgs Trættekjerheds Skyld. Mærkeligt er det, at ogsaa Dommeren Jens Mogensen ei sjælden maatte fremtræde som Vidne for Rosborg i denne Sag, medens hans Fader Mogens Jensen imidlertid beklædte Dommersædet. Jens Mogensen blev saaledes en Dag, efter at have besvaret en Deel af Rosborg fremsatte Spørgsmaal, af Mathias Brun derefter givet 70 Kontra-Spørgsmaal at besvare, hvilket varede i 2 Dage uafbrudt, og blev Jens Mogensen saa udmattet, at han maatte indstændig bede Brun om at slippe fri for denne Tortur og faae Tid til at nyde nogen Hvile og lidt Mad, hvortil han høilig trængte.

At følge denne vidtgaende Sag vilde have liden Interesse og udkræve en altfor stor Plads; dog kan ikke forbi- gaaes at anføre et eneste Vidnes Udsagn om Anledningen, hvorfor og af hvem dette omtvistede Skovhuus blev byggt. — I Sagen fremstod den 14 Febr. 1738 at vidne Søren Pe- dersen af Sal 70 Aar gl. og kunde huske i 60 Aar og paa Bruns Spørgsmaal gav til Svar, »at han vidste, at Huset blev bygget til Skovfoged at passe paa Borre Skov, og er- indrede Vidnet, at sal. Nicolai Friis sagde til Vidnet selv, at han vilde sætte en Pind for dem for Borre Skov. Ti-

spurgt ved hvad Anledning det er skeet, som Vidnet nu forklarer, svarede han: »Greve Hr. Nicolai Friis kom imod Vidnet ved Færgehøie, og da havde Vidnet nogle Knipper Tøndebaand paa Vognen, som han havde taget med for en Huusmand i Sal; da sagde han til Vidnet: »Dem har I huggen i Borre Skov«, hvortil Vidnet svarede Nei, de vare huggen i Friisholt (Skov). Da svarede Greven: »Der er ikke en Hessel i Friisholt Skov«, hvorpaa Vidnet sagde: »Da skal jeg vise Eder mange der«. Derpaa gik Greven bort og i det samme sagde: »Jeg skal sætte eder en Pind for Borre Skov.« Og derefter var det, at Huset, Christen Degn iboer, blev bygt, nemlig ikke længe derefter.«

Ved en Leilighed udtalte Prokurator Brun for Retten ved Friisholt Birkething: »Aldrig har Borre Skovhuus hørt til Friisholt, og aldrig skal Rosborg nogensinde faae det til at høre dertil.« Dette Udsagn fandt sin Bekræftelse, idet Borre Skovhuus endnu er til og, som naturligt er, hører under Frisenborg Grevskab, men blev efter Bymarkens Udskiftning flyttet nærmere ind mod Fredskoven. Denne Skovfogedbolig, der fortiden beboes af en Skovrider, skal om et Par Aar nedbrydes.

Det er forhen berørt, at Rosborg i mange Aar var Forpagter af Consumption, Folke- og Familieskat i en Deel Amter i Jylland. Saaledes havde Rosborg paa eengang Dronningborg, Skivehuus, Kalø, Silkeborg, Aakjær og Stjernholms Amter i Forpagtning. Afgifterne bleve for et Tidsrum af 3 Aar af Regjeringen ved Auction udbudt til Forpagtning og blev i Reglen for et saadant Tidsrum betalt med en Sum, der varierede for hvert enkelt Amt fra 1 til 2000 Rdr. At disse Forpagtninger vare meget indbringende for Rosborg, synes at fremgaae af den Begjærlighed, hvormed han efterstræbte dem. Han lod Afgifterne inddrive med den yderste Nøiagtighed og Strængighed. Var der en Præst eller Godsforvalter, som i sine Lister ikke nøiagtig opgav enhver Person, om end nok saa fattig, og Rosborg kunde faae Feilen udspioneret og opdaget, kunde de være vis paa at blive indstevnet til Friisholt Birkething, hvorpaa der haves flere Exempler. Herved forøgedes hans Velstand, saa han kunde

sammenkjøbe Bøndergods og Gaarde. Derfor kunde han, da Friisholt Gaard og Gods blev i Viborg i April 1737 solgt ved Auktion, købe denne Gaard med tilliggende Bøndergods og 2 Kirker for 14,010 Rdr. og paa Stedet kontant betale samme, som han siger, »i blanke Kroner«, og strax derefter, da Gaarden Høiriis i Hammerum Herred tilligemed en Deel Bøndergods ved Auction den 20 Mai 1737 blev solgt og for en Kjøbesum 2,120 Rdr. blev tilslaaet denne Gaards hidtilværende Besidder Christen Madsen og Søn mod Rosborgs Caution, erholdt ogsaa Rosborg Skjøde paa denne Gaard, da Christen Madsen ikke til rette Tid, den 20de Mai 1738, kunde præstere Betalingen af Kjøbesummen, hvilken Gaard med Gods og Istandsættelse Rosborg siger kostede ham over 3000 Rdr. Med Christen Madsen og Sønner paadrog Rosborg sig ogsaa her en langvarig Proces, holdt Chr. Madsen paa sin sædvanlige Maade en Tid paa Friisholt og afnødte ham et Forlig, hvorved han skulde betale Rosborg 300 Rdr. for den Skade, han skulde have foraarsaget ham paa Høiriis Gaard og Gods.

Omtrent i Aaret 1750 overdrog Hans Rosborg Friisholt Gaard og Gods til sin Søn Hans Thansen Rosborg, hvorefter han jevnligen opholdt sig paa sin Fædrenegaard Rosborggaard, hvor han ogsaa ved Døden afgik i Begyndelsen af Aaret 1752, 82 Aar gammel, og blev den 24 Januar nævnte Aar stædt til Hvile hos sine Fædre ved Mønsted Kirke. Naar hans Kone Helle Madsdatter døde, vides ikke, ei heller, hvor hendes Støv kom til at hvile, da ikke herom er forefundet noget i nogen Kirkebog eller andetsteds, men hun maa være død inden Aaret 1756. Ved Hans Rosborgs Jordefærd holdt Præsten i Daugbjerg, den yngre Hr. Busch, som var født paa Stedet og nøie kjendte Hans Rosborgs Levnet og Bedrifter, følgende Ligtale over ham:

»Stat stille her ved denne Grav.
 Her hviler Rosborgs Bene;
 Men hvor hans arme Sjæl blev af,
 Det kjender Gud alene.

Amen.«

Kulturhistoriske Smaaibdrag fra Frederik II.'s Tid.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Ligesom de i et tidligere Hefte af dette Tidsskrift meddelte Bidrag til Bondestandens Historie ere, hvad man i sin Tid i Jylland kaldte »Læsefrugter« — en ejendommelig, men neppe sønderlig korrekt Gjengivelse af det tyske »Lese-früchte« — saaledes gjælder det ogsaa nærværende Kongebreve, der ere afskrevne under Gjennemlæsningen af Jydske Tegnelser og Registre fra Frederik II.'s Tid. Læseren vil snart se, fra hvilket Synspunkt de ere valgte, nemlig som Bidrag til at karakterisere det rørige Liv, der i flere Retninger betegner Frederik II.'s Tidsalder og giver den noget tiltrækkende. Her er Tale om ny industrielle Anlæg (Glasværk og Papirmølle) i Jylland, om Oprettelse af et Skæferi og et større Mejeri ved Skanderborg, om Indførelse af et da som det synes forsvundet Vildt (Vildsvinet) i Kronens Skove i Jylland, om Anlægget af en lille hollandsk Koloni paa Øen Egholm i Limfjorden, og endelig om en forbedret Belysning af Farvandene paa et Par af de farligste Punkter af de jyske Kyster. Noget udtømmende give disse Kongebreve vel ikke, men det forekommer mig dog, at de i deres Samling yde et lille, ikke uinteressant Bidrag til at tegne Tiden.

1.

Jørgen Rosenkrands fik Brev om den Fyrlampe paa Anholt, saa lydendes:

Frederik etc. Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi eder tit og ofte tilforn have tilskrevet, at den forfarne Mand sig fast beklager, at den Fyrlampe paa Anholt ikke skal holdes ved Lige efter den Skik og Handel der paa gjort er, hvor over de ofte med Skibe og Gods skulle komme udi stor Fare, og en Part med alle forgaar og omkommer: da forfare vi, at de nu igjen paa det ny dennem paa det høieste have beklaget, at derudinden endnu skal findes For-sømmelse og med for^{ne} Fyrlampe ikke handles saa retteligen, som det sig bør. Thi bede vi eder og begjære, at I altingest dermed ville bestille og forhandle efter den Skik og Handel, derpaa gjort er, og at samme Fyrlampe hver Aften betiden optændes og brændes Natten igjennem, og at den i alle Maade holdes ved Lige og Magt, saa den søfarende Mand ikke med Billighed skal have sig derudinden for os at beklage. Dermed etc. Actum Skanderborg 27 Februarii Aar etc. 1573 ¹⁾.

Udi lige Maade fik Erik Podebusk Brev om den Fyrlampe paa Skagen, sub eodem dato.

Jydske Tegnelser I, 58.

2.

Bjørn Andersen fik Brev, nogen vilde Svin at skulle for Aalborg indkomme, ut sequitur.

(Frederik etc.). Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, efter at vi have forskrevet hos nogle fremmede Herrer udenlands²⁾ nogen vilde Svin, hvorom os er gjort Fortrøstning, samme Svin at ville skikke ind for Aarhus eller Aalborg: da bede vi eder og begjære, at dersom der ind for Byen ankommer nogle vilde Svin, som os i saa Maade tilskikkes,

¹⁾ En tidligere kgl. Befaling af 16de August 1561 om en forsvarlig Pasning af Fyrlampen paa Anholt findes meddelt i Nye Danske Magazin. IV, 80.

²⁾ Navnlig Kongens Svigerfader, Hertug Ulrik af Mæklenborg. Sml. E. Er s l e v, Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejyland, S. 27—8.

at I da dennem paa vore Vegne lader annamme, og siden dennem løs lader paa vore og Kronens Skove der til Slottet, hvor størst Vildtnis er. Dermed etc. Actum Skanderborg den 4 Martii Anno 1581.

Jydske Tegnelser II, 240.

3.

Claus Glambeck fik Brev en Glasbrænder¹⁾, som her ind er forskreven, anrørendes, ut sequitur.

Vor Gunst tilforn. Vid, at vi have forskrevet her ind udi Riget en Glasbrænder, at ville hannem have og bruge ved Rye eller Silkeborg Skove, paa det de mange Vindfælder, som der findes og ellers ere ubrugelige, maatte gjøres til nogen Brug og Nytte. Og haver os elsk. Henrik Below, vor Mand, Raad, Embedsmand paa vort Slot Koldinghus, ladet give os tilkjende, at samme Glasbrænder skal være ankommen hid til Kolding, og at han haver hørt og foreslaget, hvad Middel han samme Handel skulde ville indgaa. Da skal han først have foregivet til samme Arbejd at skulle være selv ellefte med Svende og andre, der iblandt beregnet de som skulle kløve Ved, saa Bønderne dermed intet skulle besværes uden med Ved at føre til Glashytten. Skal og berette, at gamle forraadnede Vindfælder skulle være jo saa gode til samme Arbejde som de friske. Og haver begjæret til Besoldning og Kost over alt for sig og saa mange Personer forskrevet staar, han til samme Arbejd behøver, og til al Omkostning, undtagen at føre Vedden til Hytten og Hytten at opbygge, otte hundrede Daler, og til at hente Folk og Tjenere af Tydskland til Tærependinge og al Omkostning 150 Daler, og beretter sig derimod at kunne brænde hver Uge Glas for 50 Daler og mere, og at kunne arbejde fra Midfaste til Martini. Desligeste skal sig samme Glasmester have tilbudet, dersom samme Handel os ikke vil befalde, han da selv vilde betale hvis Ved han til Hytten bekommer, at han siden maa sælge Glasset, han brænder, til sin egen Nytte,

¹⁾ Herom henvises forøvrigt til den lærerige og velskrevne Afhandling af C. Nyrop i Historisk Tidsskrift 5. R. I, 438 ff. »Danmarks Glasindustri indtil 1750«.

og at ville give os bedre Kjøb paa Glas, end det andensteds er at bekomme. Da have vi befalet samme Glasbrænder at forskikkes til dig, at han om Skovene og al Lejlighed kan blive underrettet. Thi bede vi dig og ville, at naar han til dig kommendes vorder, du da lader hannem forevise de bekvemmeligste Steder, hvor flest Vindfælder ere, saa han des Lejlighed kan udse og forfare og sig erklærer, hvor ham belejligst tykkes samme Hytte at kunne hen forordnes, og at du der efter paa vorø Vegne handler med hannem paa bedste Middel og Maade, som dig tykkes, os kunde være bekvemmeligst og gavnlignst. Og saa' vi helst, eftersom han haver tilbudet, at han selv sig samme Handel overtog, og os kunde fornøjes Vedden, og være nogen Fordel forbeholden med hvis vi af hannem købe ville. Og paa det samme Handel maa des bedre gaa for sig, ville vi lade bygge hannem Hytten og lade føre hannem Vedden til Hytten, og dertil, efter samme Handel med hannem bliver besluttet, forordne to Pøstvogne. Herudinden du nu med altingest paa bedste Middel og Maade vilt endelig handle med hannem, og os siden tilbyde, hvorledes du med hannem vorder til ens, med din Mening og Betænkende derudinden, og hannem midlertid holder der hos dig, forbiendes derpaa ydermere vor Erklæring. Dermed etc. Actum Frederiksborg 6 Januarii Anno 1582.

Jydske Tegnelser II, 302—3.

4.

Claus Glambeck fik Brev at maatte forstrække den Glasbrænder 150 Daler, ut sequitur.

Vor Gunst tilforn. Vid, eftersom du underdanigst haver ladet give os tilkjende, hvorledes du paa vore Vegne haver handlet og om altingest besluttet med den Glasbrænder, da lade vi os det udi saa Maade aldeles befalde og skikke dig herhos vort aabne Brev og Bestilling, som vi give for^{ne} Glasbrænder om samme Handel. Bedendes dig og ville, at du med det første foretager at lade hannem bygge Glashytten, paa den Sted imellem Ryeskov, Soltenskov og Virklange Skov, som du om skriver, I udset have, og beforder, at samme Glasbrænder med det forderligste maa komme til Gjærning; og som du giver tilkjende, at han er begjærendes sig at for-

strækkes halvandet hundrede Daler til at tage Folk an og anden Forlæg til for^{ne} Glashyttes Behov, da have vi hannem det og naadigst bevilget, og bede dig og ville, at du paa vore Vegne hannem for^{ne} 150 Daler lader tilkomme og derpaa annammer igjen hans Bekjendelse og nøjagtige Forskrivning. Vi ere og naadigst tilfreds, at hannem maa forstrækkes Korn og Fetailie, paa det han des bedre kunde komme for sig med samme Arbejde. Derefter du dig herudinden haver at rette. — Som du og haver underdanigst ladet give os tilkjende, at os elsk. Niels Skram, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Bygholm, haver været begjærendes, at hans Brud maatte en Nat have sin Værelse og Natteleje paa vort Jagt- hus udi Rye, da ere vi dermed naadigst vel tilfreds, og du haver hannem det herefter at tillade. (Resten af Brevet handler om, hvorledes Claus Glambeck skulde forholde sig med Kornet paa Skanderborg Slot og med Indbetaling af den oppebaarne Skat). Actum Kronborg den 9 Februarii Anno Domini 1582.

Jydske Tegnelser II, 311—2.

5.

Jørgen Rosenkrands fik Kgl. Maj.s Brev at skulle holde den Lygte paa Anholt ved Magt og Lige med Lys og Blus.

Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, eftersom vi tit og ofte have ladet vore Breve om Strandlygter, som ved Strandsiden her udi Riget holdes, udgaa til dennem, samme Lygter udi Befaling have, at de skulle tiltænke dennem saa med Lys og Blus ved Magt at holde, den søfarende Mand dermed kan være forvaret, og ikke nogen Klage for den Skyld skulde komme; og det dog almindeligen sker, at slig vor Befaling og alvorlige Vilje, dersom det end paa nogen Tid kan finde nogen Anseende og Hør, dog om Aare eller anden, naar dermed mest Behov gjøres, forsømmes samme Lys og Blus, derover mange søfarende Mænd, hvilke ligevel give os Lygtependinge og anden Rettighed, der imod samme Lygter holdes skulde, komme udi Livs og Guds Fare og Undergang. Hvorfor vi hermed naadigst ville have eder advaret, saa og bedet og begjæret, at I ville lade eder det være med alvorlig Flid befalet, at forordne og have dermed Indseende, at den

Lygte paa Anholt, som I udi Befaling have, maa saa blive holdet med Lys og Blus Vinter over, saa længe man kan sejle, som det sig bør, at ingen for des Forsømmelse skulde lide Skade og have billigen derover at klage, eftersom I selv vide, hvad den Lejlighed udkræver. Dermed sker os synderligen til Vilje. Actum Skanderborg 19 Novembris, Aar 1583.

Udi lige Maade fik Tyge Brahe Kong. Maj.s Brev at skulle holde Kulde-Lygte¹⁾ ved god Hævd og Magt med Blus og Lys. Ut supra.

Tolderen udi Skagen fik og samme Tid Brev at skulle holde Lygten der sammesteds ved Magt med Lys og Blus. Ut in literis præcedentibus.

Jydske Tegnelser II, 432.

6.

Ove Lunge fik Brev at skulle lade bygge og opsætte et Hus og Taarn med bestændig Mur paa Skagen i Steden for det Hus og Lygte, som af Stranden og Uvejr er fordreven²⁾.

Vor Gunst tilforn. Vid, eftersom vor Tolder paa Skagen underdanigst haver ladet give os tilkjende, at den Lygte paa Skagen med Hus og Taarn, som den er udi holden, og altin- gest er af Havet og Uvejr aldeles udført og forkommet: da efterdi det er fornødent for den søfarende Mand, at samme Lygte der paa Skagen igjen anrettes, bede vi dig og ville, at du med første lader foretage igjen at lade bygge et Hus og Taarn med god bestændig Murarbejde til samme Lygte, hvor den bedst og bekvemmeligst sættes kan, og siden forordner, at Lygten der udi kan holdes, saa at forⁿ Bygning og Lygte med det forderligste maa blive forfærdiget. Ram- mendes derudinden vort Gavn og Bedste, som vi dig naadigst tiltro, saa at samme Bygning med mindste Omkostning ske

¹⁾ Om Lygten paa Kullen se: J. Grundtvig, Frederik II.'s Statshus- holdning, S. LXXVI. Bricka, Frederik II.'s Ungdomskjærlighed, S. 123 Noten.

²⁾ Dette Brev kan supplere de mangelfulde Efterretninger om Fyrvæ- senet paa Skagen i ældre Tid, som findes i Olavius's Beskrivelse over Schagens Kjøbstæd og Sogu, S. 22 ff.

kan, og til Nytte og med Bestand maa blive gjort og forfærdiget; og hvis derpaa opgaar, det lader indskrive udi Regnskab. Dermed sker vor Vilje. Thi tag der ingen Forsømmelse fore. Actum Skanderborg den 14 Maji, Aar 1584.

Jydske Tegnelser II, 483.

7.

Kgl. Maj.s aabne Brev til Adelen, som have Jordegods udi Aalborghus, Skanderborg og Silkeborg Lene, nogle Vildsvin anrørendes.

Vi Frederik den Anden etc. Hilse eder alle vore kjære tro Undersaatte af Adelen, som Jordegods have udi vore Lene, Aalborghus, Skanderborg og Silkeborg Lene, kjærligen med Gud og vor Naade. Vider, at som vi nogen Aar forleden med stor Omkostning have forskrevet og bestillet og paa vore og Kronens Skove udi for^{ne} Lene ladet sætte nogle Stykker Vildsvin, paa det der udi vort Land Nørrejylland sligt Vildt maatte ogsaa være at bekomme, og efter at det var at formode, samme Vildsvin undertiden at kunne udløbe paa Adelens [og] derover strax blive skudt og igjen ødelagt, have vi paa den Tid ved vort Brev naadigst begjæret, I os til underdanigst Vilje samme Svin paa nogen Tid paa eders Grund og Ejendomme frede vilde, hvilken Tid nu fast forløben er. Da paa det samme Vildsvin kunde endnu blive der paa Skovene ydermere formeret: bede vi eder alle og hver særdeles naadigst begjære, at dersom for^{ne} Vildsvin kan hændes paa nogen eders Grund og Ejendomme at komme, I da endnu fremdeles, os til Vilje og Velbehag, paa tre næst efterfølgendes Aars Tid dennem ville frede, og ikke selv, ej heller tilstede, skyde eller ødelægge af dennem. Naar de efter for^{ne} tre Aars Maal kunde noget blive formeret, da være hver sin Rettighed paa sin Grund og Ejendom frit for og uforkrænket. Hvorfore I eder herudinden godvilligen underdanigst ville lade findes; dertil vi os naadigst ville have at forlade. Actum Ibstrup 16 Febr. Ao. 1585.

Jydske Tegnelser III, 11.

8.

*Claus Glambeck fik Brev et Skæpperi at anrette
ved Engethved, ut sequitur.*

Vor sønderlig Gunst tilforn. Vid, at eftersom vi derom have ladet forfare, og os underrettet er, at ved vor og Kronens Gaard der udi Skanderborg Len ved Rye, som kaldes Engethved, skal være god Lejlighed til et Skæpperi at anrette: da have vi og betænkt der sammesteds at ville have et Skæpperi anrettet. Thi bede vi dig og ville, at du udsiger den Mand, udi samme Gaard er boendes, og hannem paa anden Sted paa vort og Kronens uden Indfæstning forsørger, og i saa Maade forskaffer Gaarden ryddelig, at den kan være beredt til vor og Kronens videre Forordning. Actum Frederiksborg den 5te Martii Ao. 1585.

Jydske Tegnelser III, 15.

9.

*Manderup Parsberg fik Brev en Papirmølle anrørendes,
ut sequitur.*

Vor sønderlige Gunst tilforn. Vider, at denne Brevviser, Casper Perskel, en Papirmager, haver underdanigst for os ladet berette, hvorledes at han haver udsøgt nogen Lejlighed der udi Aarhusgaards Len, hvor han mener skulde være bekvemmeligt at anrette en Papirmølle, og tilbød sin Tjeneste derudinden. Thi bede vi dig og begjære, at du vilde forfare om al Lejligheden, hvor han det angiver, og siden overvejer, hvad derudinden os [er] til Fordel eller ikke, og efter det eders Betænkende, hvad os derudinden kan være raadeligt derom at gjøre og forordne, vilde tilbyde, hvorefter vi os herudinden kunde have at rette. Dermed sker os til Vilje. Actum Kronborg den 16de Martii Ao. 1585.

Jydske Tegnelser III, 15.

10.

Claus Glambeck fik Brev nogen Sten anrørendes, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at vi have befalet her at skulle tilhugges nogle Sten, som den Glasbræn-

der, hvilken vi have forskrevet fra Landte Hessen, haver angivet at behov gjøres til hans Haandværk; og samme Sten, naar den er tilhuggen og færdig, at skulle dig tilskikkes ind for vor Kjøbsted Aarhus. Thi bede vi dig og ville, at du samme Sten, naar de der indkommer, lader annamme og betaler Fragten dennem, som den fremføre, og det lader indskrive udi Regnskab. Dermed sker vor Vilje. Befalendes etc. Actum Kronborg den 10de April Ao. 1585.

Jydske Tegnelser III, 19.

11.

Claus Glambeck fik Brev, den Glasbrænder anrørendes, som da nylig var ankommen udi Glashytten udi Ryeskov, ut sequitur.

Vor Gunst tilforn. Vid, eftersom du underdanigst haver ladet anholde og er begjærendes at vide, hvorledes du dig skal forholde med den Glasbrænder Liborius, som sidst er ankommen udi Glashytten udi Ryeskov, og samme Glasbrænder nu siden selv er hidkommen: da have vi nu givet forⁿ Glasbrænder vort aabne Bestillingsbrev, hvorledes han udtrykkelig med al Ting skal sig forholde, af hvis Indhold du selv videre haver al Lejligheden at forfare, hvorefter du ogsaa underdanigst med hannem vil have dig at rette. Vi have og naadigst undt og bevilget hannem at skulle nyde fri foruden Betaling, hvis han dertil af Skoven bekommet, nydt og brugt haver; bedendes dig derfor og ville, at du paa vore Vegne lader ham derfor blive qvit og forskaanet, og hvis du noget Glas af hannem bekommet og annammet haver imidlertid paa vore Vegne, at du det hannem betaler og fornøjer, og lader indskrive udi Regnskab. Sammeledes eftersom du fremdeles underdanigst haver ladet give os tilkjende, at der skal være en stor Hob Vindueglas udi Forraad, baade af det, som den forrige Glasbrænder brændt haver, saa vel som det denne brændt haver, som der sammesteds ikke fornøden gjøres: da efterdi her paa vort Slot Kronborg gjøres Glas behov, bede vi dig og ville, at du med første Lejlighed forskikker samme Glas hid til Slottet og lader det overantvorde vor Lensmand dersammesteds, fragtendes dertil Skibe, som det kan indtage og fremføre; og hvis du til Fragt udgives

vorder, det lader indskrive udi dit Regnskab. Dermed sker etc. Actum Kronborg d. 16 Decbr. 1585.

Jydske Tegnelse III, 52.

12.

Claus Glambeck fik Brev et Skæpperi udi Skanderborg Len anrørendes, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom du dig underdanigst haver at erindre, at vi dig nu god Tid siden forleden baade mundtlig og skriftlig have befalet om den Gaard der udi Skanderborg Len, som (o: hvor) vi have tilførdnet podoliske Faar holden, at da samme Gaard skulde gjøre ryddelig, og Manden derpaa boendes til næste Færedag der efter, som nu længe forløben er, udvise; hvilket vi naadigst og vel havde os til dig forset, med saadan Flid af dig, som vi det alvorlig befalet have, at skulle være efterkommet. Saa kommer vi dog nu udi Forfaring, at Bonden endnu skal være boendes der paa samme Gaard, hvilket os ikke lidet forundrer; kunne og ikke tænke, hvorledes vore Faar der sammesteds skulle være forsete og med Foder forsørgede og holdte, efter at (o: som) Bonden til sit Fæ og Kvæg skal have Foderi saa og anden Lejlighed ved samme Gaard. Hvorfor vi dig hermed vor alvorlige Mening ville uforholdet have, at dersom samme vore Faar komme noget til Skade, da ville vi vide det hos dig, saa du skal stande os tilbørlig til Rette derfor. Hvorfor du haver det dig at være anliggende, vor forrige Befaling uden videre Forsømmelse at efterkomme og samme Gaard at skaffe aldeles ryddelig; dertil den med sin Ejendom og Hærlighed udi alle Maader, som Skæpperen bedst undervise vil og kan, at lade tilfly, som den til samme Skæpperi kan være tjenligst, og alt hvis forbemeldte Skæpper dig lader nu tilsige til vore Faars og Skæpperis Behov, det med Flid at forskaffe og bestille; og efterdi samme Skæpper er fremmed og dette Maal og dette Lands Skik ukyndig, derover vel kunde sig tildrage, at nogen modtvillige og uforstandige Bønder hannem Spot eller Fortræd kunde anmode¹⁾, at du da dig lader være befalet at

¹⁾ D. e. zumuthen.

holde over hannem og hannem haandhæve paa vore Vegne, som det sig bør. Hvorefter du dig i alle Maade vil vide saa at forholde, som du din egen Skade og vor Unaade vil forekomme. Befalendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Frederiksborg den 8de Dag Julii Aar efter Guds Byrd 1586.

Jydske Tegnelser III, 35.

13.

Efterskrevne Herremænd og Enkefruer finge Brev at skulle overlade og give Kgl. Majestæt to Køer eller Kvier, og til Ladegaarden ved Skanderborg forskikke, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at vi med ikke ringe Bekostning haver ladet os bygge der for vort Slot Skanderborg en ny Ladegaard, og efterdi vi have her meget smukt Fæ, og gjerne vilde have noget bedre, og vi vide, at du haver god Fæart: da bede vi dig og begjære, at du vilde overlade og give os to Køer eller Kvier, og at vi maa bekomme dennem, som unge og gode ere, og er Forhaabning om til Forbedring; og dennem med det første os vilde hid til Slottet forskikke. Dermed gjør du os synderlig til Vilje, og dersom vi en anden Tid have noget, som du i lige Maade kunde være begjærendes, skal du befinde os derudinden dig naadigst beneiget og lige godvillig. Befalendes etc. Actum Skanderborg den 10de Januarii Aar 1587.

Herremændene, som finge samme Breve.
Nørrejylland.

Peder Gyldenstjerne.	Iver Lunge.
Jørgen Rosenkrantz.	Hans Lange.
Peder Munk.	Niels Skram.
Jørgen Skram.	Movrits Stygge.
Manderup Parsberg.	Godtzlev Budde.
Christen Skeel.	Thomas Fasse.
Albert Friis.	Erik Lange.
Erik Hardenberg.	Ove Lunge.
Jacob Seefeldt.	Gjord Pedersen.
Malte Jensen.	Gjert Rosenkrantz.
Ludvig Munk.	Manderup Holk.
Claus Glambeck.	Jacob Høg.
Erik Rosenkrantz.	

Enkefruer.

Fru Karen Holgers.	Fru Magdalene Banners.
« Karen Bjørns.	« Margrete Lave Brocks.
« Ane Axel Vifferts.	« Sidsel Oxes.
« Ingeborg Skeels.	

Sjælland.

Herremænd.

Joachim Leist, om der var nogen smukke Kvier ved Frederiksborg.	Fru Mette Peder Oxes. « Birgitte Peder Bildes. « Ane Albret Gjoes.
Sten Brahe.	

Enkefruer.

Fyn.

Lavrits Brockenhus.	Absalon Gjoe.
Axel Brahe.	Hans Johansen.
Brede Rantzov.	Fru Helvig Erik Rosenkrantz's.

Samsø.

Hans Skriver.

Jydske Tegnelse III, 121.

14.

Ove Lunge fik Brev den Holm Egholm ved Aalborg liggendes at skulle stede til nogen Hollændere, den var begjærendes, ut sequitur.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at som du underdanigst haver ladet give os tilkjende, at nogle Hollændere have været hos dig og begjært den Holm Egholm der for vor Kjøbsted Aalborg liggendes, tilbydendes dennem at ville gjøre og give af den ydermere, end som Bønderne, derpaa bor, gjøre eller give: da bede vi dig og ville, at du Bønderne, som nu sammesteds er boendes, med andre Gaarde paa vort og Kronens uden Indfæstning forsørger, og for^{ne} Holm steder til samme Hollændere for det, som os kan ske Skjel og Billighed med, og forordner derom, som du kan formene og vide at være vort og Kronens Gavn og Forbedring. Dermed sker etc. Actum Hald den 26 Julii Aar 1587.

Jydske Tegnelse III, 181.

*Til Valdemar Pasberg nogen Vindueglas samt Glashytten
anrørendes.*

Christianus 4. Vor Gunst tilforn. Vi bede dig og ville, at du bestiller og tilforhandler os der udi Glashytten saa mange Vindueglas og Bennikenglas, du mest kan afsted komme og der kan blive brændt udi Hytten inden Michaelis førstkommendes, hvilke vi ville lade bruge til vor egen Behov, og siden om Michaelis Tide, naar han ikke længer kan brænde, lader nedbryde og ødelægge for^{ne} Glashytte, paa det Skoven ikke mere skulde forhugges og ødelægges. Dermed etc. 6 Martii Aar (15)98.

Jydske Tegnelser V, 65.

Nogle Bidrag til Overtroens Historie i 16de Aarhundrede.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Medens de i det foregaaende Stykke meddelte Kongebreve tyde paa Fremskridt i forskjellige Retninger, gjælder det derimod ikke de efterfølgende, der meget mere vise en mørk og lidet lystelig Side af Livet i det 16de Aarhundrede. Ventelig ville flere af de i Brevene omtalte Sager kunne nærmere oplyses ved lokale Arkivundersøgelser, som jeg dog maa overlade andre at anstille.

1.

Bjørn Andersen fik Brev at skulle holde Maren Thures, som for Trolddom er berygtet, udi Hegte og Forvaring.

Vor sønderlig Gunst tilførn. Vider, at vi ere komne udi Forfaring, hvorledes en Kvinde, ved Navn Maren Badekvinde, som for Trolddom er paagreben og berygtet af en anden Troldkvinde, som er bleven brændt der for Byen, skal selvvilligen upint have udlagt Maren Thures der udi Aalborg for Trolddoms Sag, og bekjendte, at for^{ne} Maren Thures og hun med flere skulde have forgjort og af Dage taget vor Mand og Raad Axel Viffert, fordum Embedsmand paa vort Slot Aalborghus, for at han havde ladet sætte et Hus paa Filsted Mark og deres Fædrift forringet. Og øfterdi for^{ne}

Maren Thures tit og ofte tilforn udi lige Maade er berygtet, det dog til des utilbørligen er overset, og ikke er sømmeligt, hvor sligt aabenbarlig kan bespørges og efterkommes, at lade det ustraffet gaa: da bede vi eder og alvorligen befale, at I tiltænker at lade [tage] for^{ne} Maren Thures udi Hegte og nøjagtig Forvaring, og siden lader Kirkenævn opkræve over hende, at sige derom, hvis de kunne kjende og befinde Ret at være, og der efter vider eder at forholde. Tagendes derfor ingen Vild eller Anseelse, at slig ukristelig og ugudelig Handel maa blive tilbørligen straffet. Dermed etc. Actum Skanderborg den 7 Decembris Aar 1582.

Jydske Tegnelser II, 347.

2.

Brev til Bjørn Andersen Frederik Christensens Moder anrørendes, som var paatagen for Trolddoms Sag.

Frederik etc. Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at Frederik Christensen, Borgmester udi vor Kjøbsted Aalborg, haver underdanigst været begjærendes, at hans Moder, som for Trolddom er udlagt og berygtiget, og derfor fængsligen anholdes, maatte udkomme til (!) Borgen, til hun blev lovforvunden: da bede vi eder og ville, at I ikke holde hende i anden Fængsel end udi ærlig Forvaring der paa Slottet til Sagens Uddrag; og hvis Lov og Ret er, det derudinden foretager og befordre uden Forhaling at maa have sin Gjænge. Dermed etc. Actum Skanderborg, Aar efter Christi Fødsel 1583 ¹⁾, den 27 Decembris.

Jydske Tegnelser II, 359.

3.

Kgl. Maj.s Brev til Bjørn Andersen Maren Thures og den Kvinde anrørendes, som hende haver udlagt, ut sequitur.

Frederik. V. s. G. t. Vider, at eftersom den Sag imod Maren Thures der udi vor Kjøbsted Aalborg er forfulgt saa vidt, at Kirkenævn skulde sværge og sige over hende nu med det første, og vi forfare, at den Kvinde, som hende for

¹⁾ Efter vor Tidsregning: 1582.

Trolddoms Sag benævnet og udlagt haver, skal være frugt-sommelig, og hendes Fødselstid er forhaanden, og efterdi vi for godt anse, at hun maatte stilles til Ords med for^{ne} Maren Thures, førend Nævninge fuldgjorde deres Ed og Tog, og saa at udi hendes Fødselsnød kunde forfares af Præster og andre Godtfolk, om hun udi hendes Bekjendelse blev bestandig: da bede vi eder og ville, at I lader samme Nævn deres Ed og Tog opholde, til samme Kvinde haver født hendes Foster, og til hun haver været med for^{ne} Maren Thures til Samtale; og siden Retten befordrer og lader gaa for sig. Dermed sker vor Vilje. Actum Koldinghus den 13 Februarii Aar 1583.

Jydske Tegnelser II, 375.

4.

Borgmester og Raadmænd udi Viborg finge Brev en Kvinde anrørende, som haver angivet sit Barn at være besat med den Onde.

V. G. t. Vider, eftersom vi komme udi Forfaring, hvorledes nu stakket siden skal være kommet did til Byen af Landet en Kvinde, som havde med sig et Pigebarn, hendes Datter, paa ni eller ti Aar gammel, hvilket Barn skal have sig forskrækkeligen skikket og anstillet, eftersom det af Djævelen skulde været besat, og man dog siden haver formærket og forfaret anderledes derom at være, saa at Barnet af Moderen til sligt var undervist og anrettet, udi den Agt og Mening dermed at ville samle Pendinge, som samme Barn derefter og godvilligen skal have bekjendt og tilstaaet. Og efterdi saadanne samme Kvindes uchristelige Mishandel og Foretægt ikke alene er for Mennesken skrækkelig, og dennem til at bedrage anstiftet, men og den alsommægtigste Gud til alsomstørste Foragt, Bespottelse og Fortørnelse: ville og kunne vi som en christelig Øvrighed for ingen Del slig gruelig og forskrækkelig Guds Læstering ustraffet lade hengaa. Bedendes eder derfor, saa og strengeligen og alvorligen befale, at I strax med det første lader stille samme Kvinde for Retten, og efter hendes grove Mishandling lader gaa Dom over hende, og siden uden al Naade lader hende staa hendes tilbørlige Straf, eftersom hende bliver tilkjendt, ~~f~~ andre

Guds Læsterer til Exempel og Afsky. Dermed sker vor alvorlige Vilje og Befaling. Thi lader det ingenlunde. Actum Haderslevhus den 31 Julii Aar 1583.

Jydske Tegnelser II, 410.

5.

I ærlige og velbyrdige Herrer og højvise Dommere, vær- diges for Guds Skyld at vide, hvorledes en min Bymand, ved Navn Nis Søfrensen, haver saget og beskyldt min fattige Hustru for Trolddom, efter en Udlæggelse, som en Kvinde ved Navn Bolde Michels, hvilken han og hans Medbrødre nu paa fjerde Aar siden lod brænde, skulde hende have ud- lagt, der hun blev pinligen forhørt; og han derfor ladet æske hans Lykke igjen af min Hustru, menendes at han vilde saaledes beskatte os og andre flere, og begynde paa os, efterdi vi vare der begge aldeles fremmede i Sogn og Herred. Da have vi fattige Folk imod saadanne hans Skjelden taget Sogne- vidne baade af Vedsted Sogn, som vi bo udi, og udaf Ballum Sogn, som hun er født og baaren udi; desligeste Stokkenævn af Lø Herredsting, saa og vor Skudsmaal til Hvidding Her- redsting paa min Hustrues Vegne. Og efterdi os skete Mod- stand i vores Sognevidne af vores Gjenpart og hans Slægt og Svogre, have de fromme Mænd vores for dumme Sogne- præster, en efter anden, givet os samtlig deres Vidnesbyrd, som ere hæderlig og højlærd Mand M. Hans Laugesøn, nu Superintendent i Riberstift, M. Laurits Ægidius, nu Sogne- præst i Ribe, saa og M. Peder Hegelund, nu vores Sogne- præst og Læsemester i Ribe, hvis Vidnesbyrd tilsammen lyde paa de 27 Aar. Og efter slig og andre gode uvildige Vidnesbyrd haver Kirkenævn, som dertil vare første og anden Sinde opkrævede, soret min Hustru kvit for Trolddoms Sag, imod for^{ne} Bold Michels Udlæggelse, indtil saa længe at nogen kunde bevise hende nogen Trolddoms Gjerning over, og vilde sætte sin Fod i Kongens Jern med hende. Dog haver samme Nis slaget allehaande Vidner tilsammen, min fattige Hustrues Ret og Lempe dermed at forkrænke, hvilke jeg lader mig tykke at være vildige og ulovlige, og udgivne af hans egne Slægtninge og Svogre og Anhang og vores Uvenner; og vi have ingen lovlig Varsel faaet derfor, og en

Part er tagne af Barsellaug efter løse, letfærdige og drukne **Folks Munde**, og de selv have saadant ogsaa benægtet, saa at der er Vidne imod Vidne, og ere allesammen nogle særlige Vidner efter enlige Menneskers Munde, og er ikkun een Vidne i hver Sag. Thi mener jeg, at een Vidne udi en Sag er ingen Vidne. Hvorfor jeg havde forhvervet Kong. Maj.'s Befaling til ærlige og velbyrdige Mænd Albert Friis og Ewaldt Woyen, at de skulle kjende paa samme Vidner og dømme os imellem, hvilket ikke haver kunnet ske til des for Albert Friis's store og langvarige Sygdom.

Og sætter jeg fordi udi al Rette, om saadanne Udlæg- gelse bør at komme min fattige Hustru til Hinder eller Skade, og om saadanne vildige og ulovlige Bænkevidner, der vi aldrig haver faaet Varsel for, og vi have Vidner og Benægtelse der tvært imod, saa og efterdi vores gode Vidner, Skudsmaal og Støkkenævn staar ved deres fulde Magt, og Kirkenævn haver soret hende kvit, og ingen kan bevise hende med Rette nogen Trolddoms Gjerning over: om hun ikke bør for samme Nis Søfrensøns Sigtelse og Beskyldning kvit og angerløs at være.

E. underdanige fattige Tjener

Tyge Lassen

udi Vester Vedsted By og Sogn udi
Hvidding Herred.

Orig. i Gemeinschaftl. Archiv, Cap. XXII, Nr. 11. Man ser ikke af Brevet, hvad det er for Dommere, til hvilke det er rettet, maaske de ovennævnte, Albert Friis og Ewald Woyen. Tiden for Andragendet frem- gaar af følgende Kongebrev.

6.

Albret Friis og Ewaldt Woye finge Breve at skulle dømme paa nogen Vidnesbyrd om en Trætte imellem Nis Severinsen i Vester-Vedsted og en Kvinde ved Navn Marine Thyges.

V. s. G. t. Vider, efter som denne Brevviser, Nis Seve- rinsen i Vester Vedsted, nogen Gange haver os overløbet og sig beklaget udi den Sag og Trætte, som sig begiver imellem hannem og en Kvinde ved Navn Marine Thyges, boendes udi Vester Vedsted, som han beretter skal være udlagt for Trold- dom af en Troldkvinde ved Navn Boel Michels, som for hen- des Misgjerning blev brændt, saa for^{no} Marine Thyges skulde

have fortryldet for^{nø} Nis Severinsen, og der skal findes adskillige Vidnesbyrd paa begge Sider, som derom have vundet, og dog endnu ikke er dømt og kjendt paa, hvilke af samme Vidnesbyrd der findes nøjagtige og bør ved Magt at blive, og hvilke ikke, hvorfore 15 Nævningsmænd ikke kunde komme til derom at sværge efter Loven, som det sig bør. Og vi nogen Tid siden have ladet vor Befaling til eder udgaa, samme Vidnesbyrd at skulle for eder stevne og endeligen derpaa at dømme, som for^{nø} vor Befaling videre formelder, hvilken vi forfare endnu ikke at være fuldgjort: da paa det een Gang for alle maa gjøres med for^{nø} Sag til Ende, bede vi eder, befale, og nu med dette vort aabne Brev Fuldmagt give, at I med det første indstevner begge Parterne med deres Vidnesbyrd paa baade Sider for eder, og dennem udi Rette forhører, gransker og grangiveligen forfarer derom al Lejligheden, og siden endeligen uden længere Forhaling dømmer derpaa, hvilke af samme Vidnesbyrd der bør ved Magt at være, og hvilke ikke, saa at Nævninge siden derefter kunde vide deres Tog at fyldestgjøre. Givendes det fra eder beskrevet, som I ville ansvare og være bekjendt. Dermed sker vor Vilje og Befaling. Thi lader det ingenlunde. Befalendes eder Gud. Actum Haderslevhus den 3 April 1584.

Jydske Tegnelser II, 471.

Bidrag til det jyske Landstings Historie.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Efterfølgende kongelige Forordning af 14de Avgust 1590 om Tingfred paa Landstinget i Nørrejyland, der, saa vidt vides, ikke før har været trykt, giver et ganske karakteristisk Bidrag til Sædernes Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Den udgjør et Led i de Forbedringer paa Retsvæsenets Omraade, som karakterisere Regeringsraadets Periode i Christian IV.'s Mindreaarighed, navnlig den Tid, da Kansler Niels Kaas stod i Spidsen for Raadet. — Til den nævnte Forordning er føjet en, som det forekommer mig, ret mærkelig Landstingsdom fra samme Aar.

1.

Wii Christian thend fierde, med Gutz naade etc. Gjørre alle witterligt, efter at wii komme vdi forfaring, hurledis at naar lanzting hollis her vdi wort land Nør Jutland, saauel som vdi andre vorre lande her udi riget, schulle sig mange vnderstaa, naar de med hinanden staa for rette, at drage hin anden vdi skæg, haar, med mundslag eller med blotte kniffue, dagge[r]ter och werie hin anden anfalde, formeenendis saadan gierning at wille bøde med thi lod purt sølff till dierris herschaff efter recenzen. Daa efterdi at lanztinget almindelig besøgis baade aff addelen, borgere och bønder, och landtz-

dommerne erre plichtig at forschaffe huer mand loug och ret, och der och falder thend høgeste ret her udi riget, førend nogen sager kommer ind for os och wore elschelige rigens raad, det och er christeligt och tilbørligt, at der hollis skickelighet, retten till reuerentz, huor iustitia administreris, och derfor saadant icke kand regnis for nogen slet tingfred, huor nogen paa lanztinget vdi saa maade offuerfalder, slaer eller med handgierning forgriber sig emod huer andre, daa wille wi det saa hermed fororderet haffue, at dersom noget sligt hender sig hereffter at schee, at derfor icke alleniste schal bødis for tingfred, men och straffis for slig moedtuillig dristigheed och offuerlast, som det sig bør. Sammeledis effter at wi och vdi lige maade forfare, huorledis mange schulle sig vnderstaa inden landtzttinget at schielde huer andre for løgnere eller vdi andre maade tale huer andre till, som dieris æhre och lempe kand verre for nehr, och det her till dags icke er bleffuen hollet, at vorre landtzdommere det fra dennom haffuer willet giffuet beschreffuet, daa wille wi for^{ne} wore lanzdommere, dennom som nu erre eller hereffter kommendis worder, hermed aluorlige haffue befalet, at dersom nogen effter denne dag staae inden lanzting och schelder en anden erlig mand for en løgnere, eller vdi andre maade taler hannom paa hans æhre och lempe for nehr, daa schulle de det giffue fra dennom beschreffuet, saa at den, som det gjør, derfor maa loulige tiltalis och forfølgis, som det sig bør, at deraff schall icke forarsagis meere wroe eller vlycke. Huor effter sig alle och huer kand wide at rette och for schade at tage wahre. Giffuet paa vort slot Koldinghuus den 14 Aug. 1590. Vnder vort zignet.

Afskrift i Gehejmearkivet, Langebeks Diplomatarium.

2.

Mouritz Stygge til Holbeckgaard, Hans Lindenouw til Ødtzleff, landsdommere i Nør Jutland, och Gunde Schriffuer landtzttinghører ibid. gjørre vitterligt, at aar effter gudsbyrd 1590, Løffuerdagen, som er thend 24 dag Octobr., paa Viborg landtztting vaar schicket heederlig mand Her Chresten Kjeldtsen i Fering¹⁾ hans wisze bud Chresten Eschildsen,

¹⁾ Na Annex til Vandborg Sogn i Vandfald Herred.

paa thend enne, och haffde hiid i rette steffnet Chresten Neelszen i Øster Hoffmay, herredtsfoget i Wandfold herret, paa thend anden side, for en domb, hand nogen tid siden vdgifuet haffuer och tildømt hans 3 sønner at schulle vdlegge landboed, for de tuende børn, som Chresten Lauridszen i Fering (diszuer) ihielsloeg, endog samme hans trende sønner schulle søge scholen och scholens disciplin werre vnder gifuen; meenendis for^{ne} herredtzfoget dermed vret och emod lougen at haffue giort, och at samme hans domb burde ingen macht att haffue. Diszligest haffde hiid steffnet Chresten Lauridszen i Hygum¹⁾, som samme domb forhuerffuet haffuer. Saa møtte for^{ne} Chresten Lauridszen paa sin egen och herredtzfoegdens vegne och fremlagde samme domb aff Wandfold herredtzting thette aar thend 29 dag Aug. vdgifuet, som bemeller, for^{ne} Chresten Lauridszen daa at haffue diid steffnet for^{ne} Her Chresten Kieldszen och hans trende sønner, Kield Christenszen, Jens Christenszen och Chresten Christenszen, for landboed, hand meente, de burde at vdlegge for de tuende børn vdi Faxing²⁾, som thierris frende Chresten Lauridszen (diszuer) ihielsloeg och er soeret fredløs forre; och for^{ne} Her Chresten eller hans sønner icke daa er møtt eller nogen thierris loulig vndschyldning i thend sag, daa haffuer herredtzfogden icke wist andet derom at sige, end for^{ne} Her Chresten Kieldszens 3 sønner, Kield, Jens och Chresten, bør at bøde till eftermaalsmanden och de, som samme bøde bør, med rette thierris part aff samme tuende landboede efter lougen, indtill saa lenge Her Chrestens 3 sønner, eller huo der med rette haffde vdi at sige, steffnet³⁾ paa nye och kand thennom derudinden loulig forclare och vndschyllie. Som thend domb widere bemeller. Och derhøes berette for^{ne} Chresten Lauridszen, at for^{ne} Her Chrestens sønner icke er kommen til thend lerdomb, at de kand ordineris till prester, ey heller thennom vden landts at haffue studeret eller at verre kallet till nogen prest embede, och landboeden er falden at schulle vdgifuis,

1) Altsaa vel at adskille fra hans Navne i Ferring, der havde voldet Forstyrrelsen ved at begaa Drab, og som formodentlig ved Flugt havde søgt at unddrage sig Straffen.

2) Vistnok Faving i Hjerm Herred.

3) »Stævner« vilde have passet bedre.

och meente fordi, de burde thierris anpart effter frenders breff at vdgiffue, och at for^{ne} domb fordi burde ved macht at verre. Med flerre ord och tale, dennom der om emellom vaar. Daa effter tiltalle, giensuar och sagszens leiligheed, saa och effterdi for^{ne} Her Chrestens tree sønner icke haffuer studeret, ey eller at verre deponeret eller kallet och ordineret till nogen prest embede, och gierningen nu er scheedt, som landboeden schall forbødis, och herredtzfoegden fordi haffuer tildømt samme Her Chrestens sønner thierris anpart i landboeden at schulle vdlegge, daa wide wi icke emod samme herredtzfoegdens domb at sige eller machtløs dømme.

Afskrift i Gehejmearkivet, Langebeks Diplomatarium.

Til Oplysning om Taterne her i Landet i det 16de Aarhundrede.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Medens Taternes Liv og Færd en Tid lang var et yndet Emne for flere af vore Roman- og Novelleforfattere, har i den nyeste Tid ogsaa Historikerne skjænket denne Slægt, der ellers næsten stod udenfor Samfundet, en ikke ringe Opmærksomhed. *Allen* meddelte Oplysninger om deres tidligste Skjæbne her i Landet i sit bekjendte Værk, *De nordiske Rigers Historie 1497—1536*, IV, 1, 280—2, og *F. Dyrlund* har (1872) gjort Taterne og Natmandsfolkene til Gjenstand for en meget udførlig historisk Undersøgelse, der har vundet sin Forfatter den filosofiske Doctorgrad. Kun Skade, at denne store Bog i Retning af Stoffets Ordning er noget af det mest ubehjælpssomme, man kan tænke sig. Det er næsten umuligt at sætte sig ind i de Grundsætninger, Forfatteren har fulgt i Fremstillingen, da han synes at begynde med Enden, »Politiet og Tugthusene«, og ender med hvad der passende burde have dannet Begyndelsen, »Sigenerne i Danmark«. Følgen her af er, at det er overordentlig vanskeligt at finde sig tilrette i Bogen, og den, der vil se efter, om Forfatteren har benyttet denne eller hin historiske Notits, vil vistnok i de fleste Tilfælde snart opgive Forsøget som et Arbejde, hvis Besværlighed ikke lønner sig. Et meget betydeligt Stof er dog samlet i Skriftet, og enhver ser let, hvor overordentlig stor Flid der i den Retning er anvendt. Kun Skade derfor, at Forfatteren ikke har forstaaet at anbringe sin Viden paa en

Maade, der kunde være mere tiltalende for den historiske Læser. Hans Samlinger ere dog allerede komne til Nytte for en Forfatter, der bedre forstaar at gruppere. Dr. *Troels Lund* har nemlig i sit nys udkomne Skrift »Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede. I. Indre Historie. Første Bog. Land og Folk,« S. 139—56, ydet Taterne en Opmærksomhed, der sandt at sige overgaar den Betydning, som de have haft for Landet og Folket i det hele.

Under disse Forhold kan det selvfølgelig ikke være min Hensigt at optage Emnet paa ny, men kun at gjøre opmærksom paa et Par Punkter, som ingen af de nævnte Forfattere har omtalt.

Først da den karakteristiske Ytring af Biskop Joachim Rønnow 1533: »Jeg er som Taterne, jeg kjender vort Folk vel!« — da den formentlig viser, at Taterne den Gang ikke blot vare vel kjendte her til Lands, men at det ogsaa var vitterligt om dem, at de ypperlig forstod at benytte Folkets svage Sider til deres egen Fordel. Dog kommer den første os bekjendte prohibitive Foranstaltning mod dem her i Landet først ved den kjøbenhavnske Reces af 30te Oktober 1536, medens Gustav Vasa allerede 1525 havde søgt at fjerne dem fra Sverig²⁾.

Dyrlund har (S. 313) fra Heimreichs »Nordfresische Chronik« fremdraget en Notits om en Taterkonge ved Navn Andres Holst, som 1583 viste sig i Ulvesbøll i Ejderstedt ledsaget af 120 Taterer med 24 Heste, hvilken Skare under sit fem Dages Ophold der huserede ilde, — og Lund har gjentaget denne Bemærkning; men ingen af dem har vidst, at samme Tateranfører, skjønt under mindre storartede Omgivelser, mere end 20 Aar tidligere var optraadt her i Landet og havde faaet Rejsepas herfra. Naar han saa mange Aar

¹⁾ Nye Danske Mag. III, 25. Rørdam, Hist. Kildeskrifter. I, 177.

²⁾ Handlingar rör Sveriges Historia. Förste Serien. II, 65. 1525, 3 April: »Finge her wthur landet med hwess the med siigh hiit haffde, innan een maanath.« 1525, 29 April: »Tiil her Electo j Strengnes om the tatthare, at han fynner lempe tiil ath komme them her wthur landet.«

derefter — efter vel sagtens i Mellemtiden at have gjæstet en stor Del af Europas Lande — kunde optræde med saa stor Bram, maa Forholdene andensteds aabenbart have været gunstigere for ham end her i Danmark. — Det Kongebrev, hvortil vor Kundskab om hans tidligere Besøg støtter sig, lyder saaledes:

Anders Holst, en Tatere, fik Brev at maatte drage ud af Landet med hans Selskab, som efter følger.

Gjøre alle vitterligt, at efterdi stormægtige højbaarne Fyrste, vor kjære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, haver ladet sine aabne Breve udgaa, at ingen Tatere skulde stedes her udi Riget at være, og vore aabne Breve i lige Maader ere udgangne; og disse efterskrevne Tatere, Anders Holst selv tolvte Mænd med 16 Kvinder og 30 Børn, nu findes imod hjemmelte vor kjære Herre Faders og vort Forbud her udi Riget, hvorfor vi vel have Aarsag dem at lade straffe: da have vi nu for Guds Skyld omdraget med dem udi saa Maade, at de have lovet og svoret, at de strax skulle give dem her fra og ret Vejen igjennem vore Lande Laaland og Følster og strax ud af Riget, og her ej længer udi Riget fortøve. Og dersom for^{ne} Anders Holst eller noget af hans Selskab, for^{ne} Tatere, her fortøve eller og kommer igjen hid ind i Riget og nogensteds her kan overkommes, da skulle de uden al Naade straffes ved deres Hals. Thi forbyde vi vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre for^{ne} Tatere paa denne Tid paa deres rette Rejse udaf Riget at hindre eller Forfang at gjøre. Dog at for^{ne} Tatere paa samme Rejse ingen af vore Undersaatte skulle besvære eller i nogen Maade bedrage, under den Straf som vedbør. Frederiksborg 6. Januarii 1562 ¹⁾.

Endelig fortjener maaske ogsaa et andet Kongebrev vedrørende Taternes Besøg her i Landet at meddeles. Saa vidt jeg kan se, har Dyrlund ikke kjendt det, men Lund angiver kortelig Indholdet deraf. Det lyder i sin Helhed, som følger ²⁾:

¹⁾ Tegnelser over alle Lande VII, 6—7.

²⁾ Jydske Tegnelser IV, 508.

Til Jacob Seefeld at lade tiltale en ved Navn Jens Pedersen for nogen Tatere, han haver ladet undkomme imod Kgl. Maj:s Forordning.

Christian 4. V. s. G. t. Vider, efter at vi forfare, hvorledes at der udi vort Slot Aalborghus Len nogen kort Tid forleden skal have været en hel Hob Tatere, imod hvis aabne Mandater og Forordning udi vor kjære Herre Faders, salig og højlovlig Ihukommelses, saa vel som og udi vor Tid, om Tatere her over alt vort Rige Danmark ere udgangne og forkyndte, og for^{no} Tatere skulle være komne til en By, kaldes Als, udi Hindsted Herred liggendes, og der sammesteds af Delefogden til vort Slot Aalborghus være efterfulgt, og fire af deres Høvedsmænd udi samme By paagrebne og sat udi Jern, og siden skal det for^{no} Delefoged være forment for^{no} Tatere at føre der af Byen af os elskelige Fru Anne Krabbes til Østergaard, afgangne Axel Vifferts Efterleverske, hendes Tjenere ved Navn Jens Pedersen, hvilken for^{no} Jens Pedersen skal have antaget for^{no} Tatere til sig udi Jern, og sagt, at han dennem vilde forvare, efterdi han formente, for^{no} hans Husbonde formaaede saa vel at lade dennem rette som for^{no} vor Embedsmand; dog siden skal have ladet for^{no} Tatere slippe af Jern, saa de skulle være bortkomne, og aldeles ingen Dom er gangen over dennem. Da efterdi vi endeligen ere tilsinds for^{no} Jens Pedersen alvorligen og paa det yderste med Retten at lade forfølge og tiltale, at han saa modvilligen haver gjort og handlet imod for^{te} vore aabne Mandater og Forordninger: bede vi eder og hermed alvorligen og strængeligen byde og befale, at I nu strax endeligen og paa det højeste og yderste for^{no} Jens Pedersen derfor lader tiltale og forfølge, saa vidt I kunne gjøre med Lov og Ret, at efterdi han sig haver understanden saadanne Parti og Selskab imod vore Forbud og Forordning at lade undkomme, som dog paa Livet skulde have været straffede, om han da ikke bør at lide og undgælde samme Dom, og lide samme Straf, som over dennem kunde have bleven afsagt og vederfaaren, og hannem siden endeligen lader staa sin tilbørlige Ret og Straf. Dermed sker vor alvorlige Vilje og Befaling; thi tager her aldeles ingen Forsømmelse fore. Befalendes eder Gud. Actum Hafniæ 23 Aprilis Aar 1595.

Om Sildefiskeriet ved Sallingsund.

Af H. C. Strandgaard.

Der har fra gammel Tid været dreven et temmelig betydeligt Sildefiskeri ved Sallingsund og fornemmelig af Beboerne i Nautrup, Sæby og Vile Sogne paa den vestlige Side af Salling.

Dette Fiskeri har i Tidernes Løb udviklet sig under ganske bestemte Former og med nøjagtige Regler og Vedtægter for alt indtil den mindste Enkelthed, hvilke Bestemmelser nøje følges og overholdes. Men det har i de senere Aar tabt sig meget, paa Grund af, at Sildene nu ikke komme saa rigeligt ind i Fjorden som tidligere, og navnlig har det i den sidste Tid i en vis Retning begyndt at antage nye eller andre Former.

Jeg har derfor trøet, at det ikke vilde være uden Betydning at have noget optegnet om dette Fiskeri og dets særegne Indretning, saaledes som det er kommen ned til vor Tid og har været brugt af de ældre nulevende Fiskere. Og jeg troer, at det bedst kan beskrives under Betragtning af de tre Hovedpunkter: Vaadlaget, Redskaberne og Dragningen eller Udførelsen af selve Fiskeriet.

I. Vaadlaget.

De Fiskere, som have forenet sig om at udrede og bruge et Sildvaad i Forening for et Aar eller en Vinter, kaldes et Vaadlag. Et Vaadlag er som et lille Samfund for sig.

Til at bruge et Sildvaad hører 5 faste Mand og 2 Medhjælpere. Men da Fiskeriet til visse Tider bruges uafledeligt baade Dag og Nat hele Ugen om, og ingen Fisker godt kan holde ud mere end 24 Timer i Træk, saa hører der dobbelt saa mange Folk til et Vaadlag, nemlig 10 faste Mand og 4 Medhjælpere, som skiftevis afløse hinanden for hvert Døgn.

Man kan ogsaa sige, at et Vaadlag bestaaer af 30 Dage, og saaledes sige Fiskerne; men dette er maaske noget vanskeligere at forstaa. Dersom enhver af de ovennævnte 10 faste Mand have fuld Del i Fiskeriet, saa gaa de hver anden Dag eller tre Dage om Ugen. Dette udgjør altsaa 30 Dage, nemlig 10 Mand hver 3 Dage om Ugen. Men det kan være, at en Fisker ikke har mere end blot én Dag i Ugen, f. Ex. hver Mandag, og en anden Fisker har de to andre Dage. Saa bliver der altsaa mere end 10 Mand i Vaadlaget. Og dersom hver blot havde én Dag om Ugen at møde i, saa blev der indtil 30 Mand i Vaadlaget. Men det finder ikke Sted; det er kun undtagelsesvis, at nogle have enkelte Dage, og der er altid mest Sammenhold og Orden i Arbejdet, naar det er de samme Folk, der møde og fiske sammen.

Alligevel regne Fiskerne stedse efter 30 Dage, og Fortjenesten deles efter dette Forhold, altsaa i 30 Lodder. Den, som kun har én Dag om Ugen, har kun udredet en tilsvarende mindre Part af Redskabet og faaer kun $\frac{1}{30}$ af Udbyttet, og den, som har fuld Part eller 3 Dage, faaer Fortjenesten for 3 Dage eller 3 Tredivtede.

De Folk, som høre til et Vaadlag, deles i to Halvdele, første og sidste Halvfjerding. De, som gaa til Fiskeriet de »første« Dage i Ugen, nemlig Mandag, Onsdag og Fredag, kaldes første Halvfjerding, og de, som gaa de sidste Dage, sidste Halvfjerding.

Fiskerne gaa al Tid Aftenen eller Natten før den Dag, der er deres Mødedag. De, som skulle fiske om Mandagen, møde Søndag Aften, og de, som skulle fiske om Tirsdagen, Mandag Aften o. s. v.

I hver af disse Afdelinger er følgende 5 faste Folk: Skipperen, Stavnmanden, Hywwinanden, Klokkeren og Stenmanden, og 2 Medhjælpere, nemlig en »Pæsen« og en Haandlanger. I et Vaadlag er altsaa 2 Skipperer, 2 Stavn-mænd o. s. v.

Skipperen er Afdelingens Formand; han er den, der væsentlig raader for Fiskeriet og dets Udførelse, han forestaaer Udsalget af Fangsten sammen med Hywwimanden, han opbevarer og fordeler Fortjenesten og er altsaa Regnskabsfører og Kasserer. Til Skipper vælges en ældre, dygtig og indsigtfuld Fisker og derhos en Mand, som kan regne og skrive og har Agtelse for Ærlighed og Paalidelighed. Det at være Skipper er altsaa en Hæderspost og hans Værdighedstegn er det, at han — gaar i Støvlerne.

Hans Plads i Baaden er paa Skippersædet i Agterenden, og han giver Vaaddet ud. Han faaer ikke større Lod i Udbyttet end de andre. Kun faaer han de særegne Fisk, eller Fisk af anden Art, som undertiden kunne fanges i Sildvaad, f. Ex. en enkelt Ørred eller en stor Aal. Saadanne Fisk kaldes derfor Skipperfisk.

Men Skipperen er tillige Tjener for sit Mandskab, idet han bærer det, én for én, ud i Baaden, naar man skal ud, og ligeledes i Land igjen.

Stavnmanden sidder paa forreste Tofte i Baaden og roer Stavnaaren. Han hjælper især til at dreje Baadens Fart om i en passende Runding, mens Garnet udkastes, og ved Landing tager han Baadshagen og »holder Baaden af«, at den kan holde Stavnen lige mod Søgangen. Under Vaaddets Inddragning er hans Plads ved søndre Ende.

Hywwimanden sidder paa anden Tofte i Baaden og roer Hywwimandsaaren. Han drager paa nordre Ende; men naar Vaaddet »tager Heft«, eller ikke kan »landdrages«, det vil sige: trækkes helt til Land, fordi der er Sten eller anden Forhindring i Landingen, da er det hans Pligt at gaa ud i Baaden med Skipperen og indtage Garnet. Deraf kommer hans Navn; thi hywwi betyder at lette, højne, og hans Gjerning er altsaa at lette Vaaddet over og ind i Baaden. — Førend Vaaddet skibes, »løber« han nordre Halvvaad, det vil sige: gennemgaaer det og vender det omkring, saa at det ligger ret for til Indskibning. — Han fører Regnskab over Fangsten sammen med Skipperen og optæller Fangsten, eller paaseer og forestaaer Optællingen. Er han ikke færdig med at tælle, naar Vaaddet er skibet, og man vil ud igjen, da træder Haandlangeren i hans Sted i Baaden.

Klokkeren sidder paa tredie Tofte i Baaden, og han drager paa søndre Ende.

Stenmanden sidder paa fjerde Tofte i Baaden med sine Ben ud i det Rum, hvori Vaaddet lægges. Han drager paa nordre Ende, og naar Vaaddet indskibes, indtager han Neder-tjellerne med Stenene ved og lægger dem i Rette. Deraf kommer hans Navn.

Pæsenen er en Person af ringere Art end rigtige Fiskere. Han tages aldrig med i Baaden, han behøver ikke at være søvant, og der forlanges ikke, at han skal have stor Indsigt i selve Fiskeriet. Han holder ved Enden af Rebet, mens man roer ud og sætter Garnet, han drager med paa samme Ende, nemlig søndre Ende, og han ringer Rebene, det vil sige: samler dem sammen efter Dragningen og ordner dem i smukke, ringformige Stabler. Han har ikke Del i Garnets Udredning og egentlig heller ikke i Fortjenesten. Han lønnes dagevis og faaer gjerne $\frac{1}{30}$ af Fangsten. Han møder om Efteraaret ved Vaadlagets Dannelse og giver da gjerne en Potte Brændevin ved sin Antagelse, men faaer saa sin Part frit af Vaadlagets Brændevin siden.

Navnet Pæsen er Udtryk for, hvad han er, nemlig som allerede anført, en mindre bekvem Person, enten fordi han er gammel og aflægs, eller fordi han tidligere har levet ved anden Bondegjerning. Man siger om en, som er korpulent eller besværet af sin Fedme: han er saa tyk og saa pæsen, saa han knap kan gaa.

»Haltlangeren« eller Haandlangeren er ligeledes en antagen Medhjælper. Han faaer undertiden de enkelte Sild, som komme i Halvvaaddene, ellers lønnes han med en vis Løn dagevis. Fiskes kun en Snes eller $\frac{1}{2}$ Ol Sild, da faaer Haandlangeren gjerne det hele (men maa saa give Brændevin). Fiskes der rigeligt, da faaer han alt, hvad han kan bære.

2. Redskaberne.

Til Redskaberne hører fornemmelig Vaaddet. Dette bestaaer af flere Garn, som virkes og udredes af de enkelte Fiskere. De have følgende Navne: første Stavgarn, andet Stavgarn, æ Nisindstyw, æ Tisindstyw, æ Ølesindstyw, æ Kinninger og æ Houh. Denne sidste Del af Vaaddet, der er

den bagerste, poseformede Del, hvori Fisken samles, bestaaer af 4 Dele, nemlig 2 Overfjerdinger og 2 Nederfjerdinger. Houen udredes af Skipperne, de øvrige Garn tilvirkes og leveres af de andre Deltagere i Laget efter Aftale. Stav-garnene og de øvrige Garn i Halvvaaddene ere af enkelt Garn og større i Maskerne, Houen af toløbet Garn eller »Tvinde« og mindre i Maskerne. Stavgarnene ere c. 14 Alen brede eller dybe, de andre Garn henimod Houen bredere og Kin-ningsgarnet c. 24 Alen.

Efter at de enkelte Garn ere føjede sammen, »skydes de til Tjellerne«, det vil sige: syes eller befæstes til et Kantreb baade foroven og forneden. Disse Kantreb eller Tjeller ere spundne eller snoede af Haar af Hestemanke og -Hale.

Ved Nedertjellerne paabindes »hulborede« Sten i Sten-baand, de mindste under Stavgarnet, de større henad mod Houen. Den største og tungeste, som kaldes »æ Knudsten«, anbringes lige i Midten. Ligeledes paabindes ved hver af Stavene en større Vægt af 3—4 Sten, som kaldes Stavsten.

Ved Overtjellerne fastbindes »Fleh« eller »Flodd« af Kork til at bære Garnet op. De fordeles paa den samme Maade som Stenene med de mindste paa Stavgarnene og de større henad mod Houen. Den største, som kaldes »æ Skohf« og dannes af flere Plader af Kork, paabindes lige paa Midten oven over Knudstenen. Navnet Skohf kommer sandsynligvis af, at dette Flodd er det første, der kommer til Syne, skues, naar Vaaddet drages til Land.

Ved begge Yderender af Halvvaaddene anbringes en »Stav« eller et Stykke Træ som en Lægte, der tjener til at holde Tjellerne eller Vaaddets Over- og Nederkant udspændte fra hinanden.

Til Vaaddet hører 2 Reb, hvert c. 1000 Alen langt; de kaldes Ender, nordre og søndre Ende. Disse Reb dannes af flere mindre Stykker; enhver Fisker leverer nemlig et Reb paa 24 Favne for hver Dag eller hvert Lod, han har i Vaad-laget. Af disse »spidskes« eller sammenføjes 9 i et Stykke til hver Ende. Af de øvrige Reb dannes 2 Reservereb, kaldede Bundreb, 6 i hvert. Navnet kommer af, at disse Reb ofte ligge i Bunden af Baaden uden at blive brugte. Disse Bundreb anvendes kun, naar det antages, at Sildene

gaa langt fra Land, og man vil lægge Vaaddene saa langt ud i Fjorden som muligt.

36 Favne fra Vaaddet fastbindes et Stykke Grantømmer til hver Ende, som kaldes »Klæp«. De ere en 4 à 5 Alen lange og af Tykkelse som en smal Bjælke eller et Spændtræ. De fastgjøres til Rebene ved et omtrent 4 Alen langt Baand, kaldet Klæpsime, dannet af 2 sammensnoede Stykker Reb. Disse Klæp tjene til at bære Rebene eller Enderne op fra Bunden og vise, hvor Vaaddet er, og hvordan det føres af Strømmen, naar Garnet er lagt ud. — Den Del af Rebene, der er mellem Stavene og Klæppene, kaldes Stavreb, de øvrige Slagreb.

Alle disse Gjenstande og Dele, hvoraf Vaaddet bestaaer, møde samtlige Fiskere i Vaadlaget med om Efteraaret paa et af dem bestemt Sted og paa en bestemt Dag, naar Vaaddet skal »gjøres«. Først blive de enkelte Stykker tjærede i koghed Tjære, dog ikke Tjell og Fleh. Dette sker gjerne ude og noget fra Hus, for at der ikke skal ske Skade, i Fald der gik Ild i Tjæren. Fiskerne danne en Grube ned i Jorden, hvori Tjærekjedlen nedsættes. — Har man en Mand i Vaadlaget, som er dygtig nok til at »samle« Vaaddet, saa hjælper man sig selv; ellers tages en mere indsigtfuld Fisker til Hjælp. Det skeer dog ikke sjældent, at Vaaddet, skjøndt det kan være gjort med al Omhu, kan være »gal« eller »ingen Sild vil tage«, naar det kommer i Brug. Der er muligvis bunden for faa Sten ved, saa at det er for let og ikke søger Fjordbunden nær nok, eller Garnene have »for megen Evne« eller ere syede for stramt til Tjellerne. Der maa da rettes ved det.

Om Foraaret, naar Fiskeriet skal høre op, skilles Vaaddet atter ad, og hver af Fiskerne tager sit Stykke med hjem. Garnene kunne muligvis bruges foreløbig en Gang igjen, og Rebene kunne anvendes til Tøjr.

Et andet Hovedredskab er Baaden. Til Sildvaadbaade bruges store, sværtbyggede, fladbundede Baade. De ere i Almindelighed 10 Alen lange i Bunden og roes af 4 Aarer. Den forreste Aare kaldes Stavnaaren og ligger ud om Bagbord eller til Venstre. Den anden kaldes Hywwimandsaaren og ligger ud til Styrbord. Tredie Aare kaldes Klokkeare og ligger ud til bagbord Side. Fjerde Aare kaldes Stjæerner-

eller Stjænmandsaare og ligger ud til styrbord Side. Aarerne hænge i Krampe og paa Jerntolle.

Foruden Aarerne er der ikke andre Redskaber end et Anker, en Baadshage og en Øse i Baaden.

Til Fællesredskabet hører endvidere Støvlerne og 2 Ballier. Støvlerne ere særdeles store og temmelig kostbare. Overlæderet er af meget svært Læder og bøjes udad forneden ved Saalen saaledes, at Syningen foregaaer udvendig. Saalerne dannes af 2 eller 3 Lag sværeste Læder og beslaaes nedenunder med bredhovede Søm. Overdelen af Støvlerne gaaer ikke blot op om Laaret, men ender i store Klappe, der naa op for Brystet og bæres i Seler over Skuldrene. — Ballierne dannes af en tom Tjæretønde, som skæres over og brændes ud. Hankene i dem ere af Reb. —

Foruden disse Redskaber, som ejes af Vaadlaget i Fællesskab, skal hver Fisker være forsynet med et Belte, en Garnpose, en Tejne eller Madæske og et Par »hagede« Træsko.

Beltet er et Redskab, som Fiskeren spænder om sig under Dragningen. Det bestaaer forrest af et krumt Stykke Træ, Buen. Midt derpaa er ved et Par Jernkrampe fastgjort en 6—8 Tommer lang Pind, hvis yderste Ende er krummet opad. Denne Pind kaldes Fingeren og den krumme Ende derpaa »æ Hæg« eller Hag. Den Del af Beltet, der skal lægges bag om Lænderne, bestaaer af et 3—4 Tommer bredt Baand, Manken, der dannes af gamle Haartjeller, som syes til hinanden, omtrent som naar man binder Halmkurve. — Garnposen bindes som smaamasket Fiskergarn og er til at bære Fisk hjem i til Huset og Familien. De hagede Træske ere almindelig stærke »Skovbotræske«, som ere forsynede med 3 c. $\frac{3}{4}$ Tomme lange Pigge nedenunder. Disse ere nødvendige, for at Fiskerne, især under Dragningen, kan staa fast paa Is og frossen Jord.

3. Dragningen eller Udførelsen af selve Fiskeriet.

a. Dragning i aaben Vande.

Naar Mandskabet er samlet, Vaad og alt er til Stede til at Fiskeriet kan begynde, da er det første, der sker, dette, at Skipperen tager Støvlerne paa. Selv dette maa gjøres med Omhu; thi han kan beholde dem paa i 24 Timer. Først

lægges tørt Tag i under Foden og maaske rundt om den, dernæst stoppes Tag ned rundt om Benet, thi Støvlerne skulle være saa vide, at der kan sættes et godt Lag rundt om. Det hjælper nemlig særdeles mod Kulden, naar Skipperen om Vinteren vader ud i det iskolde Vand og maaske opholder sig længere deri, ligesom Taget ogsaa kan tage noget af Fugtigheden, hvis Støvlerne »sølpe«, det vil sige, om Vandet siver ind gennem Læderet.

Naar der er stoppet fornødent Tag ned, binder Skipperen Støvlen fast til Benet med en Snor, der sidder i en Stroppe paa Støvleskaftets indvendige Side, og endelig drager han det øverste af Skaftet, som hidtil har været »fyldt« ned, op om Laarene. Undertiden tage Skipperne endnu et Par »Rælæ-Buxer« paa, det vil sige: et Par vide Lærredsbuxer, som ikke naa længere end til Knæerne. (Rælæ betyder ræddelig, grim.) De kunne nemlig beskytte meget i Storm og Søgang, saa at Vandet ikke nær saa let kan slaa oven ind i Støvlerne.

Dernæst skal Vaaddet »skibes« eller indlægges i Baaden paa en regelmæssig og »klar« Maade, saa at det let og uden Forhindring kan lægges ud. Den Del deraf, som sidst skal ud, lægges først i, nemlig: først nordre Bundreb, nordre Slagreb, nordre Klæp, Stavreb og nordre Halvvaad, saa Houen, søndre Halvvaad, søndre Klæp, søndre Ende og endelig søndre Bundreb. Mens Indskibningen foregaaer, lægges Baaden med Bagstavnen ind mod Land. — Derefter sætter Mandskabet sig til Aarerne, som ogsaa stedse ligge skibede eller indlagte tværs over Baaden, naar de ikke bruges. Skipperen skyder Baaden fra Land ved at sætte sin Ryg under eller mod Bagstavnen, og naar Baaden flyder og Mandskabet har Tag med Aarerne, saa svinger han sig ind.

Vil man nu sætte Vaaddet ud for det Sted, hvor det er indskibet, saa lader man »æ Pæsen« beholde Enden af Rebet; ellers roer man til den ene eller anden Side, og han maa da se at følge med inde paa Stranden. Har man da naaet det Sted, man vil gaa ud fra, saa skaaddes eller roes Baaden baglænds saa nær til Land, at Skipperen kan hive Enden ind til Pæsenen, som binder den om sig eller i sit Belte og rolig sætter sig ned. Derpaa roer man ud fra Land, enten lige ud eller skraat til den ene Side, eftersom Strømgangen er. I tidligere Tider kunde Fiskerne sætte Garnene

lige ud og drage dem ind igjen paa bestemt Sted; men nu, siden Agger- og Thyborønkanalerne dannedes, fører Strømmen ofte Vaaddene langt til Siderne under Dragningen. Dersom Strømmen f. Ex. gaaer Syd paa eller »op ad«, som Fiskerne sige, saa maa man ro ud i nordlig Retning, og gaaer Strømmen mod Nord, saa maa man ro i modsat Retning. Hvor meget eller hvor lidt det skal være, er en Skjønssag. Det slutter man sig til af, hvor meget Strømmen førte Vaaddet sidst, eller hvorledes den i Øjeblikket fører de andre Garn, som ere i Vandet.

Skal der under Roningen drejes en lille Smule til den ene eller anden Side, da tilkjendegiver Skipperen dette ved en Bevægelse med Haanden, og en saadan Ordre kan godt baade gives og adlydes, uden at Samtalen afbrydes derved. Mens Rebene roes ud, sidder Skipperen i Bagstavnen og passer blot paa, at Enden løber ud uden »Kurrer«, men naar han kaster Vaaddet ud, saa rejser han sig op. Mens Vaaddet udlægges, drejes om til Højre i en passende Bue.

Er det under almindelige rolige Forhold, saa ro Fiskerne ganske jævnt, dog al Tid i god Takt og følgende Aareslag. Men ere Forholdene mere kritiske, saa tages der alvorligt paa Aarerne. Har man selv, eller ogsaa et andet Vaad, nylig haft en rig Fangst, og man har en Mening om, at Sildestimen endnu staaer paa et bestemt Sted, saa gjælder det om at komme først. Da stemme Roerkarlene deres Fødder mod Spanterne i Bunden af Baaden og ro, saa at Baaden formelig kan dukke under Tagene og dirre ved Aareslagene, mens Enden eller Rebene farer snurrende ud over den jernbeslaaede Essing. Det er ved slig Lejlighed ofte hændet, at et Vaadlag — navnlig naar de ikke fiskede i Fællesskab — har lagt sit Vaad enten lige over eller »i« et allerede udlagt Vaad, og der er ogsaa flere Gange skeet Skade derved, saa at Garnene ere blevne adspalttede; men ofte kunne de dog ved Besindighed og Conduite under Dragningen klares af hinanden uden stor Fortræd.

Naar saaledes Vaaddet er lagt, og man atter er naaet til Land, saa begive Stavnmanden og Klokkeren sig hen til Pæsenen ved søndre Ende. Hywwimanden og Stenmanden spænde ligeledes Belterne om sig og lave sig til at drage paa nordre Ende sammen med Haandlangeren. Skipperen

tager Baaden et Tag nærmere ind mod Land med Bagstavnen og lægger Ankeret fra Forenden ud mod Vindsiden.

Saa snart nordre Klæp er udlagt, rejser Pæsenen sig og begynder at »stinne« Rebet. Gaar Strømmen stærk mod Nord, er det fornødent, at han drager alt, hvad han kan, at den ikke skal føre søndre Halvvaad over i nordre. Naar han har draget nogle Favne i Land, gaaer han paa Rebet ned mod Stranden for at forhindre det i at løbe ud igjen. Tilsidst bliver han gjerne staaende, indtil Stavnmanden og Klokkeren kunne komme og hjælpe. En af dem »slaaer da i« nede ved Stranden, det vil sige: snurrer Rebet om Fingeren paa sit Belte, den anden tager fat bag ved, og Pæsenen kommer og slaaer i bag ved disse. Nu drage de alle tre i Forening og i Trit med hverandre et Stykke op. Saa slipper den bagerste og gaaer ned og slaaer i igjen tæt ved Fjorden, de andre komme og tage fat bag ved ham og saa fremdeles. Strømmen har under Tiden en saadan Magt, at én Mand ikke kan holde Enden, og det er hændet nogle Gange, at den, der er bleven sat dertil, er reven omkuld eller trukket ud i Fjorden. Dog er ingen druknet derved.

Fiskerne gaa al Tid baglænds under Dragningen og kunne saaledes have deres Opmærksomhed henvendt paa Fjorden og Vaaddet. Saa snart nemlig som man begynder at drage, saa rejse Kloppene sig over Ende ude i Fjorden, og derved kunne Fiskerne bestandigt se, hvor Vaaddet er og hvorledes det føres af Strømmen.

Under Dragningen gaaer Skipperen paa Stranden mellem begge Enders Mandskab, som nærme sig hinanden, alt efter som Vaaddet kommer ind. Er det fornødent, giver han Folkene Befaling om at drage stærkere eller svagere paa den ene eller anden Ende. Dette skeer ved Vink med Haanden. Skal der drages stærkere, vinker han op ad mod Bakkerne, og skal der sagtnes, saa ud ad mod Fjorden. Men øvede Folk kunne selv se og passe det. Om Natten, naar man ikke kan se Klæppene, maa man føle paa Rebene efter Spidskningerne, og man raaber da fra den ene Ende til den anden, at man nu har tredie eller fjerde Reb o. s. v.

Mens Vaaddet inddrages, kan Skipperen i Almindelighed ogsaa sælge Sild til en og anden »om fra Landet«, det vil sige: en Bonde fra Sogne længere inde i Salling, eller gjøre

Aftale med en »Krejler« eller sejlsende Fiskehandler, som mulig er til Stede.

Saasnart Klæppen er kommen i Land, lægger Pæsenen Beltet fra sig og giver sig til at »ringe« Rebene. Og naar Stavene ere komne til Land, tager Stavnmanden Overtjellerne og Klokkeren Nedertjellerne paa søndre Halvvaad, mens ligeledes Hywwimanden tager Overtjellerne og Stenmanden Nedertjellerne paa nordre Halvvaad. Haandlangeren og Skipperen tage Midten af Garnet. Naar kun Houden er tilbage, plejer Skipperen at gaa ud i Fjorden bag ved og hjælpe ved at trække Fangsten op.

Som oftest er det en let Sag nu om Tider; thi man har sjælden mere end nogle faa Ol og maaske ikke en Gang det. Det hører nu næsten den ubestemte Fortid til, at et Vaad er kommen ind saa fuldt af Sild, at man kun har kunnet faa en Del af Halvvaadene i Land, og at man trak Garnene ind, efterhaanden som man fik Sildene øst op i Ballier og baaret op paa Stranden. Men noget lignende er dog skeet i Mands Minde. Saaledes har et Vaad fanget 400 Ol for ikke ret mange Aar siden ved Kybe, et andet flere Aar tilbage 1300 Ol ved Sallingsund, og det er ofte skeet, at et Vaad har fanget 100 eller 150 Ol ad Gangen¹⁾.

Ved en saadan Lejlighed giver man sig ofte ikke Tid til at tælle Sildene, men bærer dem, som anført, op paa Stranden i en Dynge eller i en eller anden Baad. Dog regner man hver Ballie fuld for 4 Ol. Men i Almindelighed tælles Fangsten strax, naar den drages op.

Fiskerne sætte sig da paa Knæ om Dyngen eller Houden med en Ballie ved Siden. Sildene tælles al Tid »i Kast«, det vil sige: 4 Sild ad Gangen. Man tager nemlig en Sild i Mellemrummene mellem hver af Fingrene paa højre Haand eller egentlig to Sild mellem de to første Fingre og én mellem hver af de to næste. Naar den første kaster 4 Sild i Karret, siger han én, naar den anden kaster 4, siger

¹⁾ Gamle Fiskere mindes endnu med Beundring »den store Dræt« ved Løgedal. Den Gang man da fik Stavene til Land, saa var hele Vaaddet og Mellemrummet mellem Halvvaadene ganske fyldt med Sild. Et andet Vaad, som blev lagt udenom, fik en god Fangst alene ved de Sild, der spildtes eller gik igjennem.

han to, og saa fremdeles. Naar man er kommen til 20, er altsaa 1 Ol optalt.

Fiskerne tælle endnu efter Snese ligesom i gammel Tid, og det lyder løjerligt for hvem der ikke er vant til at høre det. Naar man er kommen til 29, siges fremdeles og noget syngende: tiogtywh, ølleaatyw, tølvaatyw, trettenaatyw — — nittenaatyw, fyrrityw. Og naar man er kommen til 49 siges: tiaafyrri, ølleaafyrri, tølvaafyrri — — — nitten-aafyrri, tresindstyw. Og ligeledes i 4de Snese. — Forfatteren af nærværende har kjendt Børn af Fiskere, som næsten ikke forstode at tælle paa anden Maade og som havde ondt ved at forstaa, hvad f. Ex. Tallet 57 betyder og hvorledes det skal læses.

Saasnart Fangsten er talt op eller tømt ud, bliver Vaad- det i Almindelighed skibet, inden man enten hviler sig eller foretager andet. Holder man derimod op med Fiskeriet for den Dag, bliver Baaden »bjærget« op og Garnene hængte til Tørring omkring paa Kanten af den.

Tidligere fiskedes fornemmelig ved Kybe By; men i de senere Aar drages næsten ikke andre Steder end ved Salling- sund og Glynngøre.

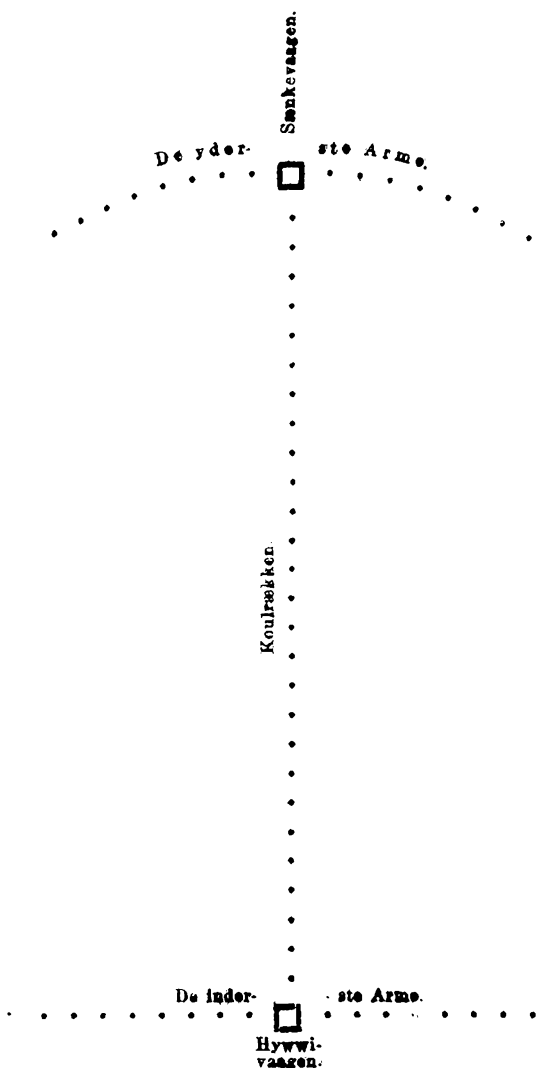
Naar der drages med flere Vaadde, da er det et ejen- dommeligt og smukt Syn at staa paa Bakkerne ovenfor og se ned over de travle Fiskere, der ile frem og tilbage paa Stranden. Og gaaer man ned imellem dem og seer, hvorledes Rebene ligge paa Kryds og langs over hverandre, da maa man undres over, at Pæsenerne kunne finde Rede i dem og faa hvert Vaads samlet for sig. — Der har indtil de seneste Aar ligget flere Stene paa Stranden ved Sallingsund, som Rebene under Sammenringningen i Tidernes Løb have slidt dybe Furer ind i; men nu ere de til Dels kløvede og bortførte.

b. Dragning under Is.

Sildefiskeriet kan ikke blot drives i aaben Vande, men ogsaa under Is om Vinteren. Der skal da anskaffes en stor Slæde til at føre Vaaddet og Redskaberne paa samt en svær Lægte, en Fork og en »Hæg« eller et Stykke Træ med en opadbojet Gren eller Krog paa Enden.

Naar man skjønner, at Isen er stærk nok til at bære

Slæden med Vaaddet paa, saa afmaales og indrettes en Fiskeplads paa Isen. Og Fiskerne have deres bestemte »Hold« eller Drættsteder med Mærker fra Land af paa Is, ligesaavel som naar Vandet er aabent. —

Først hugges en større firkantet Vaage, »Hywviwaagen«, noget ude fra Land, omtrent over eller noget indenfor »Høwer-

brinken« eller der, hvor Grundene høre op og Dybet begynder. Fra denne Vaage hugges en Række af mindre, trekantede Huller i lige Linie ud ad i Fjorden og saa langt, som Længden af Slagrebet og Stavrebet er. Ved den yderste Ende af denne Række, der kaldes Koulrækken, hugges atter en større firkantet Vaage, som kaldes Sænkevaagen. Fra denne Vaage hugges en kortere Række af smaa Huller ud til begge Sider, men noget om i en Bue ind efter. Længden af hver af disse Rækker, der kaldes »Arme«, er lig Halvdelen af Vaaddets Længde. Ved hvert af de yderste Huller opsættes en »Kauh« eller et Stykke Is, som snart fryser fast til Isfladen og bruges til at binde fast ved. — Ligeledes hugges 2 kortere Rækker eller Arme, én til hver Side, lige ud til Siderne fra Hywwivaagen eller den inderste store Vaage, og der opsættes ogsaa der et Stykke Is ved hvert af de yderste Huller til at binde fast ved.

De afhuggede Isstykker af alle de smaa Huller tages op ovenpaa; men Flagerne af de to store Huller skydes ind under Isen. Ved det yderste store Hul skydes Isstykket udad og ved det inderste indad for at styrke Isen; thi paa begge disse Steder skal Vaaddet lægges og Mandskabet staa, enten naar Garnet udlægges eller tages op.

Dette Arbejde kaldes »at hugge Vaaddet ud«, og hertil møder hele Vaadlaget eller begge Halvfjerdings Mandskab. Det tager gjerne en Dag.

Naar man er færdig til at Fiskeriet kan begynde, saa »skibes« Vaaddet paa den nævnte Slæde, dog ikke ganske i samme Orden som i Baaden. Man lægger nemlig Stavene nederst og Houen øverst. Derpaa føres Vaaddet paa Slæden ud til Sænkevaagen og væltes af paa Isen, saa at Houen kommer nederst og Stavene op.

Enderne af Stavrebene, som ere løste fra Vaaddet, bindes hver til sin Ende af en Stang, som ved et 40—50 Favne langt Reb er forbunden med den foran nævnte Lægte. Denne stikkes ind under Isen fra Hywwivaagen af hen mod det nærmeste Hul i den lange Række ud efter. Kommer Lægten ikke frem lige derfor, saa rækker en Mand, sædvanlig Stavnmanden, Hægen ind under Isen og trækker den frem dermed. Derpaa kommer Skipperen og skyder Lægten videre med Bordet hen til det tredje Hul. Stavnmanden søger saa, der

at »faa Stilling« paa Lægten lige for Hullet, og saa fremdeles. Dette kaldes at »koule«, og Lægten kaldes »Koullægte«, ligesom ogsaa det nedhængende enkelte Reb kaldes »Koultrebet«. — Paa denne Maade fører man Rebene fra Hul til Hul ud til den yderste store Vaage. Men man kan dog ikke blive ved at føre Rebene frem i ét Træk; de ville da synke til Bunds, og det vilde blive alt for besværligt at føre dem videre. Der maa derfor, naar man er kommen en 30—40 Favne frem, sættes en Mand til at »strente« Rebene eller trække dem op paa Isen og atter fire ned af dem, efterhaanden som Koulingen skrider frem. Man gaaer altsaa ud fra dette Hul som et nyt Punkt, og saaledes maa man atter gjøre, naar man er kommen et lignende Stykke frem.

Naar Koullægten kommer til den yderste store Vaage, saa tages den op, og man trækker Koultrebet til sig. Naar Enderne af Stavrebene komme, løses de fra og bindes til Vaaddet, dog kun én ad Gangen. Men for at man nu ikke skal tage Fejl og binde nordre Ende f. Ex. til søndre Stav, hvilket let kunde ske. om Rebene vare bundne samlede til Lægten, saa er det, at de, som foran anført, ere bundne til Enderne af en Stang, som kaldes »Hammelen« og skrider frem paa tværs under Isen. I Almindelighed tages først søndre Ende og bindes til Staven; den anden Ende bliver sædvanlig hængende fastgjort ved Stangen over den inderste Side af Vaagen. — Derpaa stikkes Lægten ind under Isen fra Sænkevaagen hen efter Hullerne i sydlige Arm og koules ud derunder. Bagenden af Koultrebet bindes til Vaaddet ved Staven. Naar Koullægten kommer til det yderste Hul, saa tages den op, og nu kan Vaaddet spændes ud ved dette Reb, derved at en Mand drager deri. Der er gjerne 3 Mand til at give Vaaddet ned, én ved Overtjellerne, én ved Neder-tjellerne og én ved Midten. Naar Staven kommer op i det sydligste Hul, saa stikkes en Stage under Tjellerne og lægges tværs over Hullet, saa at Vaaddet kan hænge derpaa, eller ogsaa selve Staven tages op og lægges over Isen. —

Derpaa stikkes Koullægten atter under Isen fra Sænkevaagen hen efter Hullerne i nordlige Arm og koules ud. Bagenden af Koultrebet bindes til nordre Stav, og nordre Halvvaad udspændes og ophænges ligesom søndre. Ved Hoven stikkes en Stage under Tjellerne, som Midten af

Garnet kan hænge paa. Saaledes er nu Vaaddet udspændt og ophængt under Isen.

Man er dog endnu ikke færdig til at drage. Rebene ere nemlig fra Begyndelsen af førte ned ad ét Hul og ligge samlede langs ad Fjordbunden omtrent ud til Sænkevaagen. Og dersom man begyndte at drage nu, saa vilde Vaaddet snart trækkes sammen og sandsynlig saa godt som intet fange. Rebene maa derfor føres ud fra hinanden ved de inderste Arme og »hahres op« eller strammes, saa at de staa i lige Linie fra de yderste Huller i Yderarmene til de yderste i Inderarmene. — Enderne hahres ikke op paa én Gang, men hver for sig. Saa snart nemlig søndre Halvvaad er udlagt, saa strammes Rebene op der og siden ved nordre Ende, naar nordre Halvvaad er udspændt. Der kan nemlig gaa et Par Mænd, hvoraf den ene er Pæsenen, ved de inderste Arme og føre Rebene ud der samtidig med, at Vaaddet koules ud foruden. Men man kommer lettere til at føre Rebene ud forinden; man har nemlig én Gang for alle koulet et Reb hen under de inderste Arme, som ligger udspændt og fastgjort der. Og ved at binde den inderste Ende af Slagrebene til en Lykke af dette Reb, som imens tages op i Hywwivaagen, kan man let trække dem ud, først det ene og saa det andet. Til dette Reb under Inderarmene bruges et Bundreb; thi ved Dragningen under Is bruges Bundrebene ikke til egentlig at drage med.

Naar alle disse Forberedelser ere gjorte, da er man endelig færdig til, at Dragningen kan begynde. Mandskabet spænder Belterne om sig og »slaaer i« eller tager fat paa Enderne ved de yderste Huller i Inderarmene. Skipperen giver Stavene løs, saa at Halvvaaddene synke til Bunds og raaber eller giver Tegn til Folkene om at drage. Men dersom der er Strømgang, da skal den Del af Vaaddet først sænkes, der vender samme Vej, som Strømmen gaaer — altsaa nordre Halvvaad først, naar Strømmen gaaer nord paa. Naar Vaaddet er sænket, saa begiver Skipperen sig ind til Mandskabet, som nu gaaer baglænds og drager ligesom paa Landjorden. Og her ere de hagede Træsko aldeles nødvendige.

For at man kan drage ligeligt paa Enderne (thi man

har nu ikke Klæppene at se efter), maa man give Agt paa Spidskningerne og Mærkerne paa Rebene.

Naar Vaaddet kommer saa nær ind til Inderarmene, at Klæppene komme frem, saa skulle Enderne nærmes til hinanden. Dette sker atter ved Hjælp af Bundrebet. Man binder nemlig dette til Enderne ved de yderste Huller og tager det op med Hægen et Par Huller længere inde. Naar man har draget nogle Favne der, saa flytter man nærmere sammen. Og naar Vaaddet er nær for Haanden, saa samles Enderne i Midtvaagen. — For at man saaledes kan række ned og tage dette Reb op, naar man vil, og i hvilket Hul man vil, maa de inderste Arme være hugne aldeles i lige Linie.

Saa snart Stavene komme op, tage Skipperen og Hywwimanden alene Vaaddet aldeles som naar det hywwies ind i Baad, dog kunne de ogsaa afløses af et Par andre for at banke Næverne, om det er fornødent. — Dersom det fryser haardt, skal Garnet øjeblikkelig »stormes«, ligesom det kommer op af Vandet, det vil sige: spredes ud over Isen eller i Sneen for »at fryse tørt«; thi dersom man lader det vaade Garn ligge i en Dynge, vil det fryse sammen. Skulde det ske ved Uagtsomhed, maa Vaaddet sænkes ned i en Klump for at optøes ved Fjordvandets Varme.

Er Fangsten tømt ud og talt op, føres den til Land i Garnposerne. Hver Pose skal tage 10 Ol, og den Fisker er ikke rigtig »myndig«, som ikke kan bære sine 10 Ol.

Derpaa skibes Vaaddet paa Slæden og føres ud til Sænkevaagen, mens Stavrebsenderne bindes til Stagen ved Enden af Koulrebet og koules ud som foran anført.

Ved denne Maade at fiske paa er man bunden til atter at drage paa samme Plet. Dog kan man, idet Vaaddet ned-sænkes, føre det noget mere eller mindre ud til den ene eller anden Side, eftersom det er fornødent for Strømgangens Skyld.

Dragning under Is indtræffer ikke hvert Aar og drives, naar den forekommer, kun en kortere Del af Vinteren. Derfor er det ikke fuldt saa nøje bestemt eller overholdes ikke saa punktlig, hvad enhver af Fiskerne skal bestille, som ved Dragningen i aaben Vande.

Fiskerne kunne ikke arbejde hele Tiden uden Hvile eller Vederkvælgelse. Tidligere havde man ikke andet at søge Ly i end nogle Jordhytter, og af disse findes endnu Spor ved Fiskerbyen Kybe. For en 40—50 Aar siden byggede en Mand sig et Hus syd for Sallingsunds Færgegaard »Pinen« og indrettede deri en stor Stue. Her havde Fiskerne i flere Aar deres Tilhold. Efter at det nuværende Stuehus ved Færgegaarden var bygget og der var tillavet en stor Fiskerstue, flyttede Fiskerne der til, og der have de nu haft Plads i de sidste 30 Aar. Her samles altsaa »Sildvaadkarlene«, hvert Vaadlag for sig, omkring de lange, i det brolagte Gulv faststaaende Borde, Tejnerne med Melmaderne tages frem, og Skipperen indkøber og uddeler den reglementerede Flaske Brændevin. Her tilbringe Fiskerne de lange og mørke Vinternætter, naar det kuler op, saa at de ikke kunne drage, eller Fiskeriet ikke giver noget af sig, og man forkorter sig da Tiden med at spille Kort om en »Omgang sorte« eller sligt. Nogle af de yngre prøve maaske Kræfter med hinanden; de træde da i Stengulvet, saa Ilden gnistrer fra de hagede Træsko, og sætte hinanden til Vægs, saa det knager i Borde og Bænke. Og i det hele er det en kraftig og grovkornet Skjæmt, der føres her.

Sildefiskeriet drives i Almindelighed fra 1ste November til hen paa Foraaret, og Udbyttet deles 3 Gange i dette Tidsrum, nemlig til Jul, Kyndelmisse og til Slutning. Vaadlagene have for det meste »lagt Lauh« med hinanden, det vil sige: to eller flere Vaadlag fiske i Fællesskab. Ved den første Bytning fradrages først Fællesgjælden eller hvad der er udgivet for Vaadlaget til Støvler, Tjære, Brændevin eller sligt. Derefter deles Fortjenesten, som anført, pr. Dag. Fra den enkelte Fiskers Part drages dernæst, hvad Skipperen muligvis har udlagt for ham. Det er ikke sjældent, at de fattige Fiskere ikke kunne faa paa Kredit, saa at Skipperen maa betale eller kautionere for Hamp og Reb hos Kjøbmand eller Rebslager. Byttedagen er en Slags Højtid, der gjerne fejres med et lille Gilde i det Hus, hvor Bytningen foregaaer.

Sildefiskerne have fra gammel Tid af svaret Tiende af dette Fiskeri, nemlig 10 Ol Sild til Præsten og 5 Ol til Degnen aarligt af hvert Vaad.

Der er i de senere Aar, rimeligvis som en Følge af

Sildenes Aftagen i Fjorden, foregaaet en Forandring i Vaadlagenes Dannelselse. Der er nu i Almindelighed ikke mere end de 6 Mand i et Vaadlag, der ere fornødne til at bruge Vaad-
det. Nu udreder Pæsenen sin 6te Part af Redskaberne og faaer den 6te Del af Fortjenesten. Og han maa nu være lige saa dygtig og indsigtfuld Fisker som nogen.

Man fisker nu blot om Dagen, eller en vis Tid, saa længe man kan holde ud; derpaa sættes Baaden paa Land og Vaad-
det hænges til Tørring, indtil man atter næste Dag kan begynde igjen.

Sildefiskeriet ~~hæ~~ fra gammel Tid; af stedse hvilet om Søndagen, nemlig fra Lørdag Aften til Søndag Aften, og det er næsten ukjendt, at nogen ~~hæ~~ fisket paa en Søndag. Derimod kan den enkelte Fisker undertiden »bøde« eller reparere sit Garn om Søndag Eftermiddag.

Tillæg til S. 139.

Ved D. H. Wulff.

Til Fuldstændiggjørelse af de Efterretninger om Foranstaltninger til de Søfarendes Bedste, som ere meddelte ovenfor S. 139, 142 og 143, anføres nedenfor, efter Gehejme-arkivets Samlinger, yderligere nogle Breve angaaende samme Gjenstand.

1. *Erik Podebusk fik Brev ¹²/₆ 1569 angaaende Fyrene paa Skagen,*

som han skal lade færdiggjøre med en Fyrlampe, ligesom der ogsaa skal holdes en Tønde paa Trindlind [Trindelen] ved Læsø, hvilken Lensmanden paa Aalborg Slot skal holde i Stand med Lænker og Kapitlet i Viborg aarlig lade lægge paa for^{re} Sted og optage om Vinteren; derfor skal han, naar Kapitlet i Viborg tilsiger ham om Tønden paa Trindelen, lade færdiggjøre, hvis derpaa fattes, enten paa Tønden, Lænken eller Ankeret.

2. *Erik Rud fik Brev ²¹/₄ 1577 om en Søtønde paa Bagedybet.*

Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at vi komme udi Forfaring, hvorledes en Part vore Undersaatter, synderlig Borgere udi vor Kjøbstad Aalborg, dem paa det højeste be-

klage, hvorledes de aarlig, naar de om Vintertide skulle besøge det norske Fiskende og der bruge deres Næring og Bjeriing, komme udi stor Skade og Fare, naar de skulle løbe hjem igjen fra samme Fiskeri, saa at en Part mister Skib og Gods og en Part sætter Livet til med, og synderligst af den Aarsag, at den Sætønde, som om Sommeren ligger i Baggedybet, optages om St. Mortensdags Tide og for Is og Frost ikke længer kan blive beliggende, hvorfor de paa det underdanigste ere begjærende, at der maatte gjøres tvende Varder paa Landet indenfor som Sætønden plejer at ligge den søfarende Mand til Gavn og bedste; de ere underdanigst overbødige om Vinteren at ville give deraf til os og Kronen slig Penge, eftersom de af Sætønden pleje at give om Sommeren; da efterdi den menige søfarende Mands Gavn og Bedste dermed kan søges og deres Skade og Fordærv forekommes og afvendes, bede vi eder og ville, at I med det allerførste lader bygge to Varder af Tømmer paa Landet ved Baggedybet der, som det kan være belejligt, saa at de inden St. Mortensdag i det seneste kunne være færdige, og at I dem siden altid ved Magt holder, saa vore Undersaatter og den søfarende Mand ikke videre skulle have dem derover at beklage. Dermed gjør I os synderlig til Vilje; thi tager her ingen Forsømmelse for. Befalende eder Gud.

3. *Jens Kaas fik Brev 12/11 1577 om Sætønder.*

Vor Gunst tilforn. Vid, at os elskl. Borgemestere og Raadmænd udi vor Kjøbstad Aalborg underdan. have ladet give for os tilkjende, hvorledes Tønder der for Aalborg Dyb optages om Vinteren for Is Skyld og man udi Stedet plejer at holde nogen Varder, at norske Fiskere og andre, som silde komme hjem om Aaret, kunde have nogen Kjendinge at sejle efter, og berette, at vi optage Tøndepenge og for nogen Tid siden, før Erik Rud døde, skulle have givet ham Befaling samme Varder at lade færdiggjøre, hvilket ikke sket er af den Aarsag, han hastelig død er, da, paa det ingen skal komme til Skade derover, bede vi dig og ville, at du samme Varder lader færdiggjøre og dem stedse altid herefter den Stund, du har Slottet og Tønden er optagen, paa vor Omkostning lader holde ved Lige, eftersom hertil sket er.

4. *Ove Lunge fik Brev 19/2 1584 om Sõtønder.*

Vor Gunst tilforn. Vid, eftersom vi dig naadigst have bevilget til Philippi og Jacobi førstkomende at skulle bekomme, annamme og have vort Slot Aalborghus udi Forleining, da ville vi dig herhos naadigst have erindret, at vi tilforn have ladet vort aabne Brev udgaa, at altid paa for^{no} vort Slot Aalborghus skulde holdes to gode Sõtønder vel beslagne til Rede, at naar det sig hændes, at den Tønde, som for Læsø plejer at udlægges paa Trindelen, af Storm og Uvejr bortdrives, der af hæderlige Kapittel udi Viborg Domkirke, som med samme Tønde bør at lade have Tilsyn, en anden Sõtønde kunde der annammes og udlægges paa for^{no} Trindelen, eftersom samme vort Brev, vi Kapitlet derom givet har, ydermere formelder; bedende dig derfor og ville, at naar du til for^{no} Aalborghus ankommer, du da altid efter vort Brevs Lydelse paa vore Vegne lader gjøre og have gode, stærke og vel beslagne Sõtønder til Rede, at naar nogen Tønder af Trindelen bortdriver, og Kapitlet udi Viborg dig derom lader besøge, de da en hos dig kunde bekomme uden al Forsømmelse igjen at lægges paa for^{no} Trindelen, at den søfarende Mand deraf kan have Underretning og for des Skyld ikke skulde lide nogen Skade. Dermed sker vor Vilje og Befaling; thi vid dig derefter aldeles at rette og forholde.

5. *Fru Karen Friis, Bjørn Andersens Efterleverske, fik Brev 19/2 1584 om Sõtønder.*

Vor Gunst tilforn. Vider, at os elskelige hæderlige Kapittel udi Viborg Domkirke har underdan. ladet give os tilkjønde, at den Sõtønde, som har ligget paa Trindelen for Læsø, den søfarende Mand til Behjælpning og Underretning, er udi næste forleden Høst af Storm og Uvejr bortdrevn, hvilken de ingensteds kunde igjen finde, og efterdi vi tilforn med vort aabne Brev have forordnet, at altid af vort Slot Aalborghus skulde holdes to gode Sõtønder vel beslagne til Rede at lægges udi Steden paa Trindelen, naar nogen bortflyder, da bede vi eder og ville, at hvis der paa vort Slot Aalborghus findes nogen saadan Sõtønde til Rede, at I da den lader for^{no} Viborg Kapittel tilkomme at lægges paa

for^{ne} Trindelen. Dersom og nu ingen Sætende paa Aalborg-
hus er udi Forraad tilstede, at I da strax paa vore Vegne
lader gjøre en Sætende vel beslagen, saadan som de pleje at
være, og den for^{ne} Viborg Kapittel forskaffer, at de den
uforsømmelig kunde lade lægge paa for^{ne} Trindelen, at den
søfarende Mand sig derefter kan vide at rette og for des
Skyld ikke skulde lide nogen Skade. Dermed sker vor Vilje
og Befaling; thi tager her ingen Forsømmelse fore. Befal-
ende eder Gud.

6. *Ove Lunge fik Brev ²⁶/s 1585 den Lygte paa Skagen
anrørende.*

Vor Gunst tilforn. Vid, at den søfarende Mand har hos
vore Toldere og for os her udi Sundet paa det højeste be-
klaget, at ikke holdes den Lygte og Lys der paa Skagen
som sædvanligt, af hvilken de give til os deres Lygtepenge
og Rettighed, og at derover mange, forgjævelig derpaa sig
forladende, skulle komme udi stor Livsfare og mange med
Skib og Gods aldeles forkommes, og begjæret, vi derfor ville
lade have herudinden tilbørlig Indseende, da, eftersom vi
vide os tilforn berettet, at det Lygtehus paa Skagen skal
være af Søens Bølger udskyllet og forkommen, og vi dog
kunde os erindre dig at have tilskrevet og befalet den paa
bekvemmelig Sted at skulle igjen opbygge og opsætte, og
vi os naadigst ville tilforse det at være sket, kommer os
slig Klage af den søfarende Mand sælsom for. Thi bede vi
dig og ville, at dersom samme Lygtehus paa Skagen ikke er
forfærdiget, som vi os dog ville formode og til dig forser, du
da strax uforsømmelig det lader med altingest tilbørlig og
bestændiglig færdig gjøre, og siden er fortænkt udi at for-
ordne, at den med Lys og Blus tilbørlig holdes, saa den
søfarende Mand ikke skulde have sig herover at beklage, saa-
fremt du ikke vilde stande derfor til Rette, om nogen Klage
kommende vorder, at for des Forsømmelse nogen kommer udi
Gods- og Livsfare og Fortabelse. Herefter du dig vil vide
at forholde, som du for Gud og os ville ansvare. Dermed
sker vor alvorlige Vilje og Befaling. Befalende dig Gud.

7. *Jørgen Rosenkrantz fik Brev ²⁶/₃ 1585 den Lygte paa Anholt anrørende.*

Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at ofte og idelig og nu nylig er ført Klage for os af den søfarende Mand, at de Lygter, som skulle holdes her udi Riget paa Strandsiderne udi Vestersøen, ved Skagen, Anholt og Kullen, hvoraf de og give Penge og Rettighed til os og Kronen, ikke holdes tilbørlig, saa at mange sig forgjævelig derpaa forlade og komme derover udi Søskade og Fare, Skib og Godes Fortabelse og største Elendighed, da endog vi naadigst os om eder ville forse, at I saadan Lejlighed vel skulle betænke og tilbørlig derudi forordne om den Lygte der i eders Len paa Anholt, dog efter at hos dem, som I kunde have givet derpaa Befaling, kunde befindes Forsømmelse og mangen fattig Mands Næring og Velfærd saa og vor og Kronens Højhed og Rettighed er derpaa anliggende, bede vi eder og naadigst begjære, at I eder synderlig ville lade være befalet det saa at forordne og bestille, at for^{no} Lygte paa Anholt altid og uforsømet, som det sig bør, og I for Gud og os ville ansvare og stande til Rette, om for des Forsømmelse nogen kommer til Fare og Skade og sig med rette derover kunde beklage. Dermed gjør I os synderlig til Vilje. Befalende eder Gud.

8. *Ove Lunge fik Brev ³⁰/₇ 1590 om Varder ved Egense.*

Vor Gunst tilforn. Vid, at os elskl. Borgmester og Raadmænd udi vor Kjøbstad Aalborg har underdan. ladet give os tilkjende, hvorledes de nogle Aar siden forleden have bekommet højbaarne Fyrste vor kjære Hr. Faders salige og højlovlig Ihukommelses Brev til fremfarne Lensmænd der paa vort Slot Aalborghus om tvende Varder at skulle opsættes og ved Magt holdes paa Egense Øer den søfarende Mand saavel den udlændiske som indlændiske til Gavn og bedste, og vi forfare, at for^{no} tvende Varder nu ere ganske øde og forfaldne, da bede vi dig og ville, at du strax med det allerførste lader foretage og opsætte samme for^{no} Varder og dem siden lader ved Magt og Lige holde, saa den søfarende Mand derover ikke lider nogen Skade.

9. *Manderup Parsberg fik Brev 15/s 1606 om Lygten paa Skagen.*

Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at eftersom her til Dags har været brugt Tran til Blus i Lygten der hos vor Kjøbstad Skagen, thi beder vi eder og ville, at I den saaledes lader forordne, at intet Tran herefter videre udi samme Lygte bliver brændt eller forbrugt, men at til des Behov udi den Sted bliver støbt og brugt gode Talglys, og at I tilholder vor Tolder sammesteds paa vore Vegne at betale og bekoste Halvparten af samme Lys og Byen den anden Halvpart, desligeste at I og lader antage to Karle, som paa samme Lygte kunde holde god Varetægt, og hvis Løn dem af eder bliver tilsagt, skal forⁿ vor Tolder Halvparten afbetale og Byen den anden Halvpart, hvilket forⁿ vor Tolder, saavel som hvis han paa Lysene bekoster, udi hans Regnskab skal blive godt gjort.

10. *Manderup Parsberg fik Brev 26/s 1610 om Lygten ved Skagen.*

Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi komme i Forfaring, hvorledes at der ingen Lys skal have været holdt hidindtil udi den Lygte paa Skagen paa den Side ud imod Byen, da ville vi, at I menige søfarende Mænd til Gavn og Bedste to Lys i forⁿ Lygte lader sætte ligesom paa de andre Sider der sammesteds, og skal den, som forⁿ to Lys holdende vorder, derfor aarlig gives fyrretyve Daler, hvilken forⁿ Summa Penge I ham aarlig skulle lade fornøje og afbetale, det I siden har eder til Regnskab at lade føre.

11. *Manderup Parsberg fik Brev 24/19 1616 om Varden paa Hals.*

Christianus quartus. Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at eftersom I os underdan. har ladet tilkjendegive, hvorledes den Varde, som paa Hals var standende, for nogen Tid skal være af Storm og Uvejr omblæst, da, efterdi vi forⁿ Vardes Indkomst af søfarende Folk lade oppebære, bede vi eder og ville, at I med første Lejlighed samme Varde med største

Flid paa for^{ne} Hals igjen lader opbygge, og hvis derpaa anvendes, haver I eder saaledes til Regnskab at lade føre. Dermed sker vor Vilje.

12. *Brev* ^{26/10} 1619 om Forbud paa Ild og Blus.

Christianus quartus gjøre alle vitterligt, at eftersom vi komme naadigst udi Forfaring, hvorledes udi og paa vore Lande Vendsyssel og Læsø sig adskillig Slags Folk saavel af Indvaanerne der paa Landet som fremmede, did hænder at komme, skulde understaa om Nattetide at gjøre og optænde Ild og Blus langs ad Stranden, hvorover det er hændt sig, at den søfarende Mand mærkelig stor Skade og Fordærvelse er tilføjet, og endnu er at befrygte, at dersom saadan Ild og Blus, som saaledes optændes, ikke blev afskaffet, stor Skade at skulle causere og foraarsage, da paa det saadan Ulykke, som derover kunde den søfarende Mand tilføjes, næst Guds almægtigstes Hjælp afvendes og forekommes, ville vi menige Indbyggere udi alle for^{ne} vore Lande Vendsyssel og Læsø saavel som andre, det være sig vore egne Undersaatter eller udlændiske, som did til Landene hænder at komme, alvorligen og strængeligen forbudet have, at ingen skulde mue sig herefter om Nattetide enten paa den østre eller vestre Side eller nogen andensteds langs ad Stranden understaa at gjøre og optænde eller gjøre og optænde lade nogen slig Ild og Blus, som den søfarende Mand fra sin rette Kaas og Siglation kunde afvende og forvilde og udi yderste Ulykke og Fordærvelse bringe og anføre. Dersom nogen sig understaar herimod at gjøre, skulde de derfor tiltales og uden al Naade paa Liv og Gods straffes. Bedende og bydende vore Embedsmænd, Fogeder og alle andre, som paa vore Vegne paa for^{ne} Steder have at kommandere og befale, at I have alvorlig Indseende, at denne vor Forordning bliver holden og efterkommet og des Overtrædere tilbørlig straffes.

13. *Brev* ^{10/11} 1635 fra Gunde Lange til Iver Vind om Skagens Fyr.

Mån ganske venlig Hilsen nu og altid førsendt med vor Hørr. Kjære Iver Vind, kjære Broder! Tækker jeg dig paa det allervenligste for bevist Gode, hvilket jeg i alle mulige Månder igjen forskyldte vil.

Kjære Iver Vind, kjære Broder! Eftersom jeg den 16 September sidstforleden var paa Skagen en Borgmester at forordne, befandt sig, at der en ganske ringe Stenkul var i Forraad til Fyringen, og ingen Bud eller Besked der var fra den Mand i Helsingør, de berettede for mig at have forpagtet Fyringen, hvorfor jeg, det første jeg kom til Slottet, affærdigede et eget Bud til Kjøbenhavn, og efterdi jeg ikke kunde saa lige vide, om Kansleren eller du var tilstede, skrev jeg din Broder Jørgen Vind fuldkommen Besked til, hvorledes med Fyringen var beskaffen, og at der ikke var uden ungefær paa 3 Ugers Tid at brænde, hvorpaa din Broder Jørgen Vind svarede, efterat hans Majestæt var kommen tilstede, dateret den 2 Oktober, at han saadant havde givet Hans Maj. underdan. tilkjende, og da at have befalet Frederik Urne, som den Tid var tilstede, at han alvorlig skulde tilholde samme Mand deri at gjøre strax Omordning, at der intet blev forsømt. Efterat jeg havde faaet den Besked fra Høve, vidste jeg ikke videre at gjøre deri. Tolderen skrev mig til den 19 Oktober, at der den Nat blev de sidste Stenkul indlagt i Fyrpandet, saa det vel er at befrygte, at der mange kan tage Skade derover, hvori jeg er ganske uskyldig, efterdi jeg intet andet vidste deri at gjøre end give det paa tilbørlige Steder tilkjende. Vel er muligt, at der kunde være Kul at bekomme i Aalborg; men man kan ikke faa nogen, som vil løbe om for Skagen i denne farlige Vintertid, og med Vogn at føre dem op er fast umuligt; thi der er 12 store Mil og en meget ond Vej derhen, og hans Maj. har ikke uden faa Bønder paa de Veje; thi i det hele Herred, som Skagen ligger i, er ikke uden 7 smaa Gaarde til Aalborghus, en Vogn ogsaa ikke i disse Tider om Aaret kan age mere, end man kan brænde en Nat over, og efterdi jeg fik den Besked fra din Broder, at hans Maj. selv havde talt med Frederik Urne derom, og ingen anden Besked til mig, turde jeg ikke understaa mig enten at købe eller gjøre nogen Forordning deri. Det samme, som jeg nu skriver og tilforn har skrevet din Broder Jørgen Vind til, berettede jeg Hr. Claus Daa i Hr. Jørgen Urnes og andre af Rigens Raads Nær-værelse i Odense til Niels Krabbes Bryllup. Hvorfor jeg beder dig meget venligen og gjærne, at du dette hos hans Maj. vilde andrage, i den bedste Mening, at jeg ikke skulde

faa nogen Mistanke, ligesom jeg noget deri havde forsømt. Maa mit Brev komme tilstede, jeg skrev din Broder Jørgen Vind til, saa og min Beretning høres, jeg gjorde i Odense, som forskrevet staa, haabes jeg saaledes at være uskyldig. Vil hermed have dig Gud almægtigste befalet med mange gode Nætter og min Tjenestes Erbydelse. Actum Viborg den 10 November Anno 1635. *Gunde Lannghe Hsøn.*

Udskriften: Ærlig og velbyrdige Mand Iver Vind til Nørholm, kong. Maj. øverste Sekretær og Befalingsmand over Lister Len, min kjære Broder og synderlig gode Ven venligen. *Gunde Lange.*

14. *Gunde Lange fik Brev ¹⁷/₁ 1639 om Søtaarnet ved Hals.*

Eftersom os foregives, et af de Søtaarne, som staa ved Hals paa Indløbet af Limfjorden, at være for kort Tid siden nedblæst, da, efterdi Limfjorden ikke vel kan besejles, dersom samme Taarn ikke holdes ved Magt, bede vi dig og ville, at du samme Taarn igjen med allerførste lader opbygge af Sten, paa det alt kan være des varigere; det du dig saaledes til Regnskab har at lade føre.

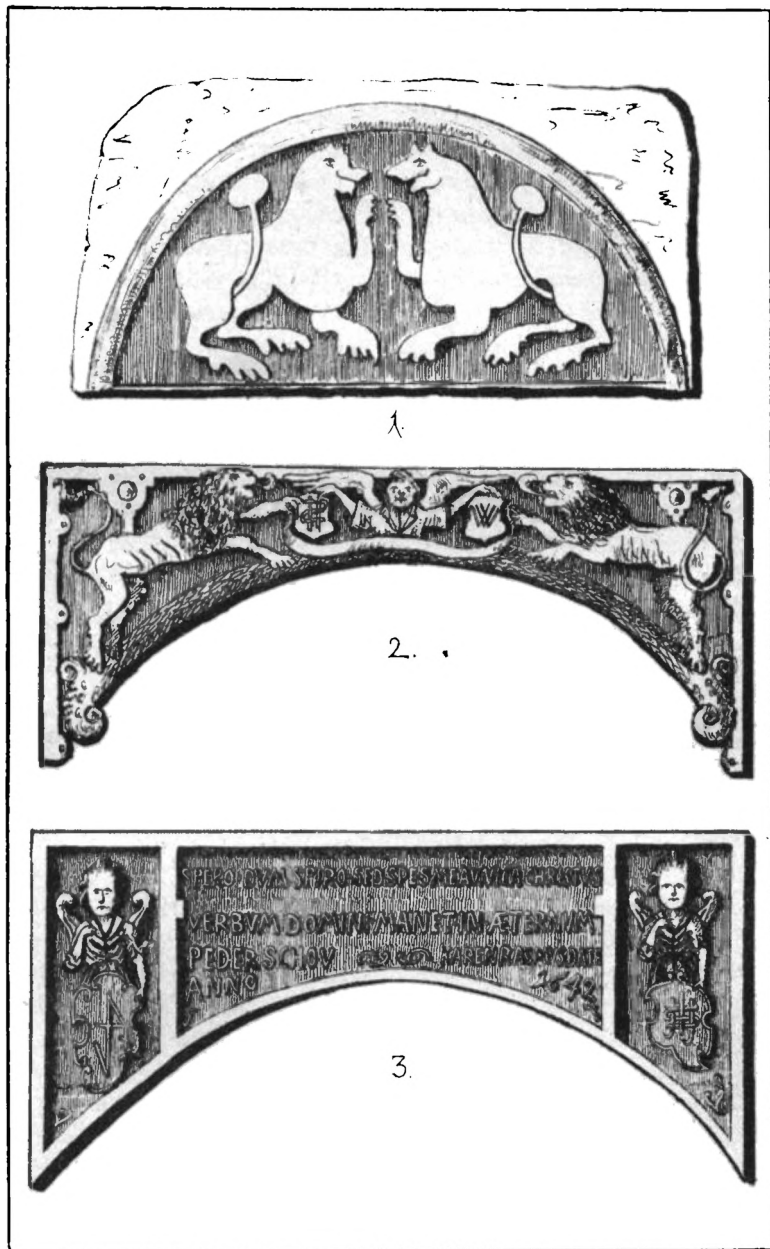
15. 1644 ¹⁸/₉ udgav *Corfits Ulfeld Befaling til Fyrforvalteren paa Skagen Peder Jensen,*

at han med al Flid vedligeholder den Fyring, som paa Skagen plejer at holdes, at den søfarende Mand ikke for hans Forømmelse skal komme i Skade.

16. *Gunde Lange fik Brev ⁹/₁₂ 1647 om Varder.*

Eftersom vi erfare, Søvardeerne og Vejderne paa Limfjordens Indløb ved Hals ganske udi seneste Krigs Tid at skal være ruineret, da, efterdi de Sejlene nogle Aar forleden sig erbudet have at ville til samme Vejders Vedligeholdelse give af hvert indløbende Skib 14 Sk., hvilke Penge Borgmestere og Raad i Aalborg 1633 er befalet at oppebære, bede vi dig og ville, at du og Borgmestere og Raad erfarer, hvor vidt de til samme Brug oppebaaret og anvendt have, tilholdende dem derhos, at de Vejderne herefter af samme Penge, som dertil af Skibene oppebæres, vedligeholde.

Table I.

I.R. Sel.

Table II

Jesus Monogrammer fra gamle Gaarde i Randers.

Bomærker og Monogrammer fra gamle Gaarde i Randers

1

2

3

3

4

5

6

7

8

9

10.

Gamle Gaarde i Randers.

Ved Johan Rohde.

Der er desværre i Randers i vore Dage ikke stort andet end Traditionen, der minder om Niels Ebbesøns og Grev Gerts sangrige Tidsalder. —

Nogle tarvelige Murrester af St. Petri¹⁾ og St. Clemens²⁾ Kirker og en ringe Del af St. Mortens Kirke³⁾, hvis Oprindelse taber sig ind i den graa Middelalder, kunne maaske hævde en saa høj Alder, som den at have set hine mindeværdige Begivenheder, men andre Fortidsrester tør næppe kunne gjøre Fordring herpaa — naar naturligvis undtages, hvad der ligefrem kommer ind under Begrebet Løsøre — og om hele Bygninger fra denne Periode er der aldeles ikke Tale.

Traditionen har saa imidlertid, hvad der jo forøvrigt er rimeligt nok i en saa gammel By, til Gjengæld været saa meget rigere paa Beretninger om historisk mærkelige Punkter, som den ofte har besmykket med Begivenheder, der aldeles

¹⁾ St. Petri Kirke, som laa paa det nuværende Raadhustorv (Nr. 4, Matr. Nr. 781), skal være opført i det 13de Aarhundrede, men blev allerede nedbrudt i Reformationstiden, undtagen Taarnet, som stod indtil 1795, da ogsaa det blev sløftet.

²⁾ St. Clemens Kirke, af hvilken der endnu findes nogle Mure i en Ejendom paa Middelgade (Matrikel Nr. 300), nævnes 1403; den blev nedbrudt i Reformationstiden paa Taarnet nær, som brændte 1671.

³⁾ St. Mortens Kirke nævnes første Gang 1396; men den er mange Gange ombygget og udvidet i senere Tider.

ikke have kunnet tilkomme dem. De mest forskjellige Steder i Randers ere blevne udpegede som Skuepladsen for saadanne Tildragelser, og naar Kritiken en enkelt Gang er traadt til, har det i Reglen været for at lade et nyt ligesaa urimeligt Sted faa godt af den historiske Duft, som andre i en Aarrække havde nydt. — Ligesom man saaledes snart har ladet Svend Trøst kaste Brobjælkerne i Aaen paa et bestemt Punkt Syd for Byen, snart paa et andet ligesaa bestemt Vest for samme, saaledes har man ogsaa snart henlagt Scenen for Niels Ebbesøns natlige Daad til én gammel Bygning, snart til en anden uden Hensyn til, at disse Bygninger ifølge deres Stil umuligt kunne være ældre end Renaissance. —

Men fordi Tanken om at have selve Stedet for denne Begivenhed bevaret maa opgives, være hermed naturligvis ikke sagt, at det ikke skulde kunne lykkes den historiske Forskning, især hvis den blev støttet ved oplysende Fund, at bringe Klarhed over de topografiske Forhold i denne Sag. —

Men vi skulle ikke opholde os længere ved denne fjerntliggende Tid; vi kunne gaa næsten et helt Aarhundrede ned i Tiden, inden vi faa virkelig fast Fod under os og kunne paavise Bygninger, af hvilke mere end Levningerne endnu findes bevarede, og det er da naturligvis atter kun Kirkens massive ildfaste og af Autoriteten beskyttede Bygninger, som der her med god Grund kan blive Tale om at træffe paa fra det femtende Aarhundrede; Borgerens Hus var paa de Tider, vi her tænke paa, som Regel af et for skrøbeligt Stof og Tidernes Vexlinger for mange, til at vi kunne nære grundet Haab om at finde noget saadant. —

Det er Frue Klosters¹⁾ smukke takkede Gavl, det ærværdige Helligaandshus²⁾ og St. Mortens Kor og Langskib —

¹⁾ Frue Kloster, der var et Benediktinerkloster og hørte ind under Klosteret i Mariager, skal være bygget i den første Halvdel af det femtende Aarhundrede; den endnu bevarede Bygning af det i sin Tid saa udstrakte Kloster ligger paa Raadhustorvet (Hus Nr. 7, Matr. Nr. 560) og fremviser navnlig en smuk med Spidsbuer og Takker forsynet Gavl.

²⁾ Helligaandshuset skal være opført 1434 som et Graabrødrekloster; det ligger i nuværende Skolestræde (Matr. Nr. 357) og har holdt sig nogenlunde til vor Tid — nogle Forandringer er der dog sket med det i Tidens Løb, men disse ere dog ikke andre, end at det, saaledes

thi ~~Taarn~~ og Tilbygninger kom først senere hen i Tiden til —, der den Dag i Dag strax træder os i Møde og i nogenlunde uforandret Skikkelse bringer os en Hilsen fra den første Halvdel af det 15de Aarhundrede, bestemt holdende paa deres Alder. Andre i det hele taget af Tidens Tand ubeskaarne Bygninger ejer Randers ikke fra denne Periode, hvorimod vi finder enkelte rigtignok tildels underjordiske Ruiner, hvis Op-rindelse vi maaske vilde kunne henhøre til dette Aarhundrede, saaledes et Par hvælvede spidsbuede Kjældere, der skulle om-tales paa et senere Sted, og endelig de gamle Fæstnings-værker¹⁾ ved Byens Nørreport eller »Nørrebaand«, som man for nogle Aar siden ved Nedlæggelsen af Vandrør stødte paa midt paa nuværende Nørregade imellem Fabriksstræde og Provstegaden, og som maaske snarere ere ældre end yngre end det femtende Aarhundrede²⁾. Men hermed ere vi saa ogsaa færdige med alt, hvad vi have bevaret fra denne Tids-alder, og tillige med, hvad der overhovedet er efterladt os af kirkelig Bygningskunst fra ældre Tider.

De gamle Kirker og Klostre have imidlertid været Gjen-stand for en saa vidtløftig Behandling af saa mange og paa

som man ogsaa har paatænkt, hvis ikke det materielle Parti i Byen skulde faa Overtaget, let vilde kunne sættes i sin oprindelige Stand igjen.

- ¹⁾ Af disse gamle interessante Fæstningsværker, af hvilke man fandt en Del af Portaarnet med tilstødende Mure bevarede, og som bleve underkastede en omhyggelig Udgravning og Undersøgelse af Arkitekt F. Uldall, findes en udførlig Beskrivelse i Jyllandsposten for 23 Oktober 1873, ligesom detaillerede Tegninger af Ruinerne findes opbe-varede i oldnordisk Museums Arkiv, begge Dele besørgede af Arkitekt Uldall. —
- ²⁾ Og vil man være fuldstændig, maatte man maaske heller ikke glemme den gamle Brønd, som findes paa Store Gade udfor Svaneapoteket, og som uden tvivl er identisk med den i ældre Beskrivelser saa meget omtalte Gadekilde, der afgav Vandet til det i Middelalderen og end-ogsaa langt ned i den nyere Tid saa berømte »Randers Bureøl«, eller Resterne af de gamle Grave, som man paa flere Steder i Byen træffer paa, tydeligst maaske i den store Rendesten paa den østre Side af Frederikspladsen, der efter ældre Kort at dømme ligefrem er en Del af den indskrumpede Grav, — skjønt disse Levninger jo strængt taget ikke komme ind under Byggeføretagender. —

saa forskjellige Steder¹⁾, at det vilde være aldeles overflødigt her igjen at komme tilbage til dem, og vi ville derfor nøjes med at have berørt dem for derefter at vende os til vor egentlige Opgave her, de gamle Profan-Bygninger og da navnlig de borgerlige Huse, der særlig og sikkert med Urette have været stedmoderligt behandlede her hjemme. —

Det er ganske vist, at den borgerlige Bygningskunst langt fra har eller kan have den almindelige Interesse som den kirkelige, saa meget mindre, som den jo overgaas af denne saavel i Alder som Formrigdom; men den udgjør dog et saa nødvendigt Led til Forstaaelsen af vore Forfædres Liv, at den nødvendigvis maa komme med i Betragtning, naar Historien skal give mere end Statsmandspolitik og Feltherretaktik, og naar man har faat Øjet op for, at et Folks Kulturliv har i det mindste ligesaa megen Interesse som dets Krigstog og Erobringsplaner. —

Her kunne vi lære en hel Del af vore sydlige Naboer, som for længe siden have lagt deres Kjærlighed for disse gamle Minder for Dagen ved i Tide at sikre Bevarelsen af en stor Mængde interessante gamle Bindingsværkshuse, som vi nu misunder dem, samtidig med at vi hvert Aar lader nedrive Bygninger, som der i vort paa Fortidslevninger i det hele taget fattige Land altid burde have været fredet om. — Det er ogsaa ret karakteristiskt, at vi af et fornylig udkommen tysk Værk²⁾ skulle mindes om, at der findes omtalelsesværdige gamle Bindingsværksbygninger baade i *Randers* og *Aalborg* og flere andre danske Byer.

Selvfølgelig ere enkelte af disse vore ældre Bygninger nævnede paa forskjellige Steder og ganske enkelte endog aftegnede³⁾, men Interessen for vor gamle borgerlige Byg-

¹⁾ Man vil finde talrige Oplysninger om disse Bygninger i Pontoppidans Atlas, i de forskjellige *Randersbeskrivelser* af Galthen, Stadfeldt og Nechelmann, i *Daugaards »danske Klostre i Middelalderen«*, i *Traps statistisk topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, i *F. Uldalls Afhandling om St. Mortens Kirke* i *»Samlinger til jydsk Historie og Topografi«* III. Bind, og endelig i det for Øjeblikket udkommende historiske Arbejde: *M. H. Rosenørn: Greve Gert af Holstein og Niels Ebbesen af Nørreris.*

²⁾ Dr. Poul Lehfeldt: *Die Holzbaukunst.* Berlin 1880.

³⁾ I et desværre ikke tilstrækkeligt vidt kjendt Værk, nordisk Arkitek-

ningskunst er dog ikke trængt mere igjennem, end at hvert Aar den ene gamle Bygning falder for Øxen efter den anden, uden at man tænker paa at skaane den, ja uden at den overvejende Majoritet endog blot vil indrømme, at der kan være det mindste smukt i saadan et gammelt Bindingsværks-Hus. —

Det er imidlertid ikke Hensigten at fortsætte Apologien for de gamle Huse, saa meget mindre som det maaske ogsaa vilde være temmelig frugtesløst, men det er Meddelerens Mening efter omhyggelig at have undersøgt de ældre Bygninger i Randers at give en beskrivende Fortegnelse over, hvad der i det mindste én Gang fandtes i Byen af saadanne, indledet af en Udsigt over Byggef forholdene i Randers i de Tidsrum, i hvilke de omtalte Bygninger ere fremstaaede. —

Som allerede ovenfor antydet finde vi ikke i Randers noget borgerligt Hus fra den egentlige Middelalder; det vilde vistnok imidlertid ogsaa være uberettiget at vente noget saadant, hvad vi sikkert ligesaa lidt kunne haabe at træffe i Randers som i nogen anden af vore gamle Kjøbstæder, maaske paa en ganske enkelt Undtagelse nær.

Det er en sørgelig Kjendsgjerning, at vi aldeles savne saadanne Fortidsminder, som man i saa mange andre Lande i rigt Maal kan glæde sig ved.

Mangen en tydsk Stad, der ikke kan rose sig af nogen højere Alder end flere af vore gamle Kjøbstæder, møder med ikke et enkelt, men hele Rækker af gamle Huse fra Midten af Middelalderen, der ikke blot paatrykke den maaske i og for sig temmelig ubetydelige By et saare interessant Stempel, men ogsaa og navnlig frembyde et righoldigt Materiale til Studiet i det mindste af een Side af Forfædrenes aandelige Liv. Men vi tør dog ikke tilskrive dette vort Savn ene og alene en manglende Pietetsfølelse for slige Minder, skjønt det jo som sagt er en bekjendt Sag, at vi herhjemme indtil den nyeste Tid ikke have lagt stor Interesse for Dagen ligeover-

tur, udgivet af Dahlerup, Storck og Holm, findes aftegnet en Del Enkeltheder af gamle danske Bindingsværkshuse, som bedst viser, hvor meget vi have af den Slags, der er værd at bevare.

for saadanne, men vi maa vistnok nærmest søge Grunden i selve den uudviklede Tilstand, i hvilken vore Kjøbstæder be-
fandt sig paa hin Tid. —

Skjønt saaledes Randers i de fleste ældre Beretninger, der ere efterladte os, træder frem som en driftig Handelsstad, som en af Rigets større Byer¹⁾ — den havde allerede i det 13de Aarhundrede henved 2000 Indbyggere — der drev end-
ogsaa udenrigsk Handel, og som var et vigtigt Overfarts Sted imellem Danmark og Norge, noget som naturligvis maa have givet den en ikke ringe Betydning, og skjønt den til forskellige Tider for sin Handels og Betydnings Skyld blev udrustet med mange Privilegier, saa vil man dog gjøre sig et falsk Begreb, hvis man forestillede sig Byen i Middelalderen, naturligvis naar Kirkerne og Klostrene, som med deres vidtløftige Bygningscomplexer indtog et meget stort Fladerum, undtages, stort anderledes end som en af vore nuværende Landsbyer, ja maaske næppe nok saa velbygget.

Lave og mørke, i bedste Tilfælde af Ler opklinede, straa-
tækkede Huse, som kun fik et sparsomt Lys igjennem de dunkle Hornruder, men oftest vel kun meget primitive Træskur, de saakaldte Boder, med et Indre, der ikke gave deres tarvelige Ydre noget efter i Usselhed, udgjorde vistnok som Regel Borgernes Boliger.

At saadanne Bygninger ikke kunde holde sig igjennem Aarhundreder, er indlysende, de havde en altfor foreløbig Karakter, til at de ikke skulde erstattes af bedre, saasnart Lejlighed gaves. —

Hermed være naturligvis ikke sagt, at alle private Huse uden Undtagelse vare af denne Beskaffenhed. Det er en Selvfølge, at der ogsaa paa de Tider gaves fremragende Borgere, som Velstand og Indflydelse bragte til at gaa uden for den almindelige Regel. Vi have paa et senere Sted nævnt Exemplet herpaa i den saakaldte Paaskegaard, der sikkert. baade har været solid og betydelig nok til at kunne have holdt sig indtil vore Dage, hvis ikke en Ildebrand havde ødelagt den; men saadanne Exempler hørte

¹⁾ Randers svarede saaledes i Stedet for Leding 20 Mark Sølv, Aarhus kun 12 Mark og Aalborg 24 Mark. Se M. H. Rosenørn: Greve Gert og Niels Ebbesen Pag. 39.

dog til Sjældenhederne, noget som tydeligst fremgaar af den Berømmelse, der blev den omtalte Gaard til Del; thi at den virkelig, som Folkevisen fortæller, skulde overgaa selve Borgene i Herlighed, er jo ikke rimeligt. Det har formodentlig været en grundmuret gothisk Bygning i Lighed med de to bevarede gamle Klosterbygninger.

Den Udvikling, som havde bragt de tyske Stæder tilvejrs i hine Tider, og som vel væsentlig havde sin Grund i deres Emancipation fra Monarkiets og Gejstlighedens Ledebaand, havde imidlertid ikke naaet Danmark. De danske Kjøbstæder havde endnu ikke glemt, at de som oftest skyldte et Kloster eller Slot deres første Tilblivelse, og naar de reve sig løs fra Patronernes Formynderskab, var det kun for at blive Kongens underdanige Undersaatter, hvorfor vi heller ikke her hjemme have været Vidne til noget synderlig udviklet administrativt Stadsliv og mere end almindelig borgerlig Velstand, som kunde give sin Selvbevidsthed et synligt Udtryk. Vi lede forgjæves i vore ældre Kjøbstæder efter et gammelt gothisk Raadhus og træffe næppe nok en sjælden Gang et simpelt Gildehus, som dog plejede at være det første Udtryk for et ordnet Stadsliv i Middelalderen.

Hvor meget mindre kunne vi saa vente at træffe Privatbygninger, som have kunnet trodse Aarhundrederne.

Har Udviklingen her hjemme i denne Periode imidlertid ikke tilladt Landets egne Børn til Eftertiden at afgive synlige Minder om deres Liv og Virken, kunde vi derimod have haabet, at den mærkelige Handelsmagt, der i Middelalderen som Følge af Landets Afmagt og vore Kjøbstæders Umyndighedstilstand som en graadig Ulv kastede sig over disse, tilrev sig hele Handelen paa dem, satte sig fast i dem, ja næsten paa en Maade gjorde dem til en Slags Kolonier, vilde have efterladt Bygningsværker, som kunde have staat indtil vore Dage og i Tidens Løb paavirket Beboernes Byggemaade.

Imidlertid, skjønt Hanseaterne i deres Hjem have afgivet det bedste Bevis paa deres Rigdom og Magt i de mange storstilede Bygninger, som dér findes bevarede fra deres Velmagtsdage, finder vi i vore Stæder, saa at sige, ikke et eneste lübsk Hus — i Modsætning for øvrigt til vort Broderland Norge, hvor der paa flere Steder skal findes mange Minder om Lübeckerne —. Og i Randers, som specielt interesserer

os her, finder vi, skjønt Lübeckerne faktisk have drevet en stor Handel paa denne By, ikke Spor af dem, en Omstændighed, der dog ved nærmere Syn paa Sagen viser sig mindre mærkelig, idet nemlig Fjordens lave Vandstand i Middelalderen forhindrede de temmelig store lübske Skibe fra at løbe helt op til Byen, hvad der medførte, at de aldrig satte sig rigtig fast i Randers.

Hertil kommer, at de lübske Agenter, der ofte kunde optræde baade talrigt og besværligt nok i Byerne, jo levede et Slags Coelibat (»Pebersvende«) og holdt sig temmelig for sig selv og aldrig assimilerede sig med Befolkningen, hvorfor de ikke kom til at paavirke denne i højere Grad, saaledes som Tilfældet var med de paa en senere Tid indkaldte Tydskere, der jo netop fik den allerstørste Betydning for Landets hele Kultur. —

Først fra Begyndelsen af det sextende Aarhundrede, da en virkelig Indvandring fra Tydskland ret for Alvor begyndte, er man vistnok her hjemme i større Udstrækning begyndt at opføre større og bedre Bygninger, og fra denne Tid træffe vi da ogsaa de ældste borgerlige Huse i vore Byer. Det er imidlertid kun faa, der ere tilbage fra Begyndelsen af Aarhundredet, og for Randers' Vedkommende er den ældste borgerlige Bygning næppe ældre end Frederik den anden (den ældste med Aarstal mærkede Bygning er fra 1584). Grunden hertil ligger imidlertid næppe i, at der ikke er bleven bygget videre i Randers paa denne Tid, men derimod i en Række ulykkelige Tilskikkelser, som har ødelagt de gamle Bygninger fra denne Tid.

Krig og Ufred hjemsøgte jo tidt nok Randers i Fortiden, men de have dog næppe hørt til hine Tidens skjæbnesvangreste Ulykker, iblandt hvilke sikkert de mange Ildsvaader have været de mest ødelæggende.

Vi have for de fleste Byers Vedkommende efterladt Beretninger om saadanne frygtelige Ildebrande, der have lagt dem helt i Aske, og vi ville ogsaa let kunne tænke os, hvad Ilden kunde udrette dengang i en By, hvor de fleste Huse vare straatækkede, og hvor Træet var det vigtigste Byggemateriale, hvor Husene laa klistrede op til hinanden, som oftest kun med snævre Gyder imellem Rækkerne, og hvor Brandfolk og ordentlige Slukkeapparater endnu manglede.

Randers er da ogsaa til forskjellige Tider næsten lagt ganske øde af Ildsvaader, og hvor haardt disse Hjem søgelser egentlig ere blevne følte, fremgaar maaske tydeligere end af de historiske Beretninger af efterfølgende Udbrud i »Randers March«¹⁾ fra Slutningen af det syttende Aarhundrede:

Ja Vulcanus med sit glumme Øje
 Med brandgule Gab og røde Flab
 Bed og blæste saa paa Dig, at bedste Midler floje
 Hen, men ej kom igjen
 Som Røg og Damp for Vinde svinde

o. s. v.

eller maaske endnu klarere af Anmærkningen til dette Vers: »Mangfoldige skønne Gaarde og Huse ere afbrændte, nedfaldne eller af Fornødenhed nedtagne, saa at Byen har snart tilbage kun et Skeleton, en Benrad udaf sig self.«

Dette er i Virkeligheden næppe overdrevent sagt, og dog gjælder det rimeligvis kun en enkelt Ildebrand, som hærgede Byen 1671, medens mange nok saa voldsomme vare gaaede forud, saaledes en meget ødelæggende 1532, der omtrent lagde hele Byen i Aske, paa de grundmurede Kirker og Klostre nær. Naar vi høre saadanne Beretninger, er det let at forstaa, at vi i den gamle og til sine Tider saa velhavende Handelsstad i det hele taget træffer saa faa gamle Bygninger og navnlig fra det sextende Aarhundrede; ja vi maa næsten snarere undres over, at der overhovedet er noget tilbage fra disse svundne Dage.

Vi maa derfor som sagt ikke af den Omstændighed, at der saa lidet er efterladt os af borgerlig Bygningskunst fra den Tid, lade os forlede til at tro, at der ikke skulde være bleven bygget videre; tvertimod der er vistnok bleven bygget overordentlig meget.

Det 16de Aarhundrede har netop i det hele taget været en Blomstringsperiode for Randers, eller maaske rettere Begyndelsen til en saadan. Vel led Byen naturligvis betydeligt ved den alt nævnte store Ildebrand i Begyndelsen af Aarhundredet, og Reformationens Indførelse var ved de mange

¹⁾ Randers March (forfattet 1698 af Laurits Nielsen Randrop, Sognepræst ved Hospitalet 1691—1700) Pag. 19.

Klostres Nedlæggelse næppe strax til ubetinget Fordel for den almindelige Velstand; men disse Tilskikkelser have dog vistnok kun foraarsaget en forbigaaende Stansning i det Op-sving, der var begyndt, og som fortsatte sig under Frederik den andens og navnlig Begyndelsen af Christian den fjerdes Regjering. Den saa længe slumrende Borgeraad begyndte nu virkelig at vækkes til nyt Liv, gunstige Aaringer kom den tilhjælp, og Handelen og Søfarten florerede takket være den store Skare af dygtige Kjøbmænd, som Randers kunde opvise paa den Tid. En stor Mængde Borgernavne, som have holdt sig indtil vore Dage, fik dengang deres Klang, og det er ikke for intet, at salig Dr. Skjønning¹⁾ udbryder:

Du fede Laxestad, berømte Rigdomskiste,
 Du som af Borgerslect i danske Land fremviste
 Det allerbedste Blod, Din Poulsen, Hemmer, Hvid
 Din Hofmand, Bentzon og din Lasso fordums Tid
 o. s. v. ²⁾;

thi disse Navne og mange flere f. Ex. de Bayer, Skover, Anchersonner o. s. fr. repræsenterede virkelig i de Dage baade fornemme og rige Familier, som fra Randers bredte sig ud over en stor Del af Landet.

At det i Virkeligheden ikke har manglet disse vore Forfædre paa Foretagelsesaand og Driftighed, derpaa have vi mange Exempler; vi behøve saaledes blot at minde om Kjøb-

¹⁾ Klagevers over Thomas Poulsen († 2 Marts 1669) i Randers March S. 18.

²⁾ Et andet Vers i Randers March (Side 12), der besynger de berømte Slægter fra Randers, lyder i Datidens svulstige Form saaledes

Du Randers, der Patricier kand
 Se Hæder og Æsteme time.
 Skjold og Hjælm og adelige Ære
 Nordens Konge gaf i Herrelaf
 Rosenørn Stamme af vor Randers Æt at bære
 Skjøn, kjøn Dydernes Løn
 Af Kongehaanden tager, drager,
 Bentzen, Jesper-PoulSønner, flere
 Rygte Ære-Bafr til ævigt Navn
 I vor Randers, i hvor og Deris Minde skal florere
 Hos os; Flint og Mos
 Mens Morder-Bjerrig bærer, nærer o. s. v.

manden Peder Anchersen¹⁾, der »loed bygge og til Søen udrede herfra Stranden 30 Skibberumme«.

Men man maa dog ikke tro, at denne Mand har været enestaaende i sin Art, nej Velstanden har vistnok været meget almindelig, og at Randers ogsaa af Samtiden blev betragtet som en særdeles rig By, ses blandt andet af en Del Talemaader fra den Tid. Den kaldes saaledes »det liiden Kiil, fordi mange Rentenerer boede der, og der var mange rede Penge«; man sagde »hvem vil ikke til Randers«; »Den trængend Mand hand hid (nemlig til Randers) i sit Anliggend skref og stoere Summer fik, kun for et lidet Bref« o. s. v.²⁾

At der under saa gunstige Forhold næppe har manglet Borgerne paa Byggelyst, derom behøver vi næppe at nære nogensomhelst Tvivl. Det er jo Renaissancens, Fornøysens, Tid. De byggelystne Konger opføre den ene store Bygning større og pragtfuldere end den anden. Fremmede Bygmestere, Arbejdere og Haandværkere indkaldes derfor til Landet i stor Maalestok, navnlig fra Tydskland og Nederlandene, for at arbejde paa de kongelige Slotte, og senere spredes de over hele Landet og bringe naturligvis Byggelysten med sig. — Og hvorfor skulde den fri og velhavende Borger tøve med at følge det ovenfor givne Exempel og give efter for en naturlig Trang?

Nutidens utallige Adspredelser og Fornøjelser kjendte han ikke, men til Gjengjæld satte det sextende og syttende Aarhundredes Borger den største Pris paa at bo under eget Tag og sin Stolthed i sin Bolig, som han, naar han havde Raad dertil, i Reglen udstyrede med ligesaa megen Rigdom og Smag udvendig som med Hyggelighed indvendig. —

Det er da ogsaa fra denne Periode, at vi have de fleste og mest interessante ældre Bygninger bevarede, og det er denne Periode, der har givet vore endnu tildels ældre Byer deres ganske ejendommelige Præg, som først den nyeste Tid saa villig har begyndt at udviske, efterat Dommen er falden over den ligesaa solide som malerisk skjønne og for et skovrigt Land naturlige Bindingsværks Bygning, der særlig karakteriserede Renaissancen i vore gamle Byer, i hvilken Kunst-

¹⁾ Findes omtalt senere under den gamle Gaard, der nævnes under Nr. 7.

²⁾ Randers March. Side 17. Anm. 44.

periode den derfor ogsaa udviklede sig i sine smukkeste Former.

Som sagt, det er i Renaissanceen, at Opblomstringen sker, og derfor er det ogsaa rimeligt, at den Række nye Bygninger, der som en naturlig Følge af de gunstige Forhold nu fremstaa, omtrent fuldstændig iklæder sig Renaissanceens Klædebaand. Enkelte Motiver fra den gothiske Stil, der dog vistnok aldrig udviklede sig til nogen rigtig Fylde i vore Privat-Bygninger, kan man maaske nok finde bibeholdt ¹⁾, men som Helhed maa Gothiken med sine fremherskende verticale Linier vige Pladsen for den sejrriige Renaissance's horisontale Tilbøjeligheder og ejendommelige Ornamentik.

Dog, det er ikke blot i Formrigdom, at det nye Bindingsværkshus overgaar det gamle grundmurede, men sikkert ligesaa meget i Størrelse. Naar vi nemlig ser hen til, at vore fleste gamle Klostre og Herregaarde fra Gothikens Dage i Reglen kun vare forsynede med én Etage, kunne vi vistnok med god Grund slutte, at Borgernes Huse næppe have ovovet sig højere tilvejsr.

Nu forandrer Forholdet sig imidlertid ogsaa paa dette Omraade. Den frie Borger, der har gjenvundet sin Selvtillid i en Række gode Aar, sætter dristig to ja ofte tre over hinanden fremspringende Stokværk ²⁾ paa sin nye Gaard.

¹⁾ Bindingsværksbygninger med gothiske Motiver ere i det hele taget ikke almindelige her i Landet; i Nestved findes, om ikke andre Steder, en smuk gammel Bindingsværk-Bygning med tydelige gothiske Detailler. —

²⁾ Til den Ejendommelighed ved det gamle Bindingsværkshus, at de øvre Stokværk rage frem foran de underliggende, paa de ældste Huse endog i meget høj Grad, har forskjellige Forfattere anført forskellige Grunde. Nogle have saaledes villet udlede den fra et udpræget Borgersind, som havde til Hensigt at beskytte Fodgængereren imod Regn og Uvejrs ved Hjælp af de fremspringende Stokværk; andre have angivet rent praktiske Grunde, saaledes f. Ex. at Methoden var anvendt for at beskytte Façaden imod Tagdryp, eller at man ved at lade selve Ydermuren hvile paa Gulvplankernes Endepunkter udenfor deres Understøttelsespunkt har ved at danne en Modvægt forøget selve Gulvets Bæreevne, en Egenskab man i ældre Tider satte stor Priis paa, da man ofte havde store Forraad af Varer henliggende paa Lofterne.

Og det er ham nu ikke længere nok, at den er solidt og hensigtsmæssigt indrettet, nej den skal tillige være en Pryd for Byen.

De sejge og stærke Egeplanker, hvoraf Bindingsværk-Husets Skelet optømres, tillader imidlertid ikke mange Kunststykker; man kan ikke ved Hjælp af dette Materiale give sine Ideer frit Løb, saaledes som Tilfældet er, naar man benytter brændte eller huggede Sten, der kunne formes efter Ønske til Buer og Nischer, Søjler og Pilastre i en Uendelighed; man maa holde sig til de simple rette Linier, som Plankerne danne, da Smagen endnu er for sund og ufordærvet, til at man skulde kunne tænke paa at begrave Bygningens Væsen under et Lag forlorent Kalkpuds. Derfor maatte ganske naturlig hele Udsmykningen paa det nøjeste hænge sammen med og gaa op i Træbygningskunstens Teknik, og Stilen blev et sandt og naturligt Udtryk for denne. Intet skjules, alt kommer til sin Ret, men prydes og formes saaledes, at det hele gjør et helstøbt og dog livligt Indtryk.

Bjælkehovederne omforme sig til Konsoller med kjække formskjønne Profiler, til Apostelfigurer eller Karyatider, der paa deres Skuldre bære Overliggerne; disse smykkes med Tandsnit, Perlesnore, Æggestave, Planteslyngninger eller lignende Ornamenteringer. Vinduesposterne omdannes til Figurer i afvejlende Former, med antikt Tilsnit, medens Englehoveder udbrede deres beskyttende Vinger over Vinduerne med de smaa grønne Ruder; udskaarne Baand med smagfulde Renaissanceornamenter sno sig i lavt Relief paa Tømmeret hen imellem de forskellige Stokværk, eller Plankerne samle sig under Vinduerne til massive Plader, der bedækkes med antike Vifte- eller Stjerneornamenter. En høj Stentrappe med et zirligt Smedejernsgelænder fører op til den ofte rigt udskaarne Dørkarm, og over Porten hvæver sig en mægtig Egebjælke, »Porthammeren«, rigt udskaaren med svævende Engle, springende Løver eller Griffer, undertiden med større billedlige Fremstillinger, hvis Motiver snart ere hentede fra Biblen, snart fra Mythologien eller fra begge paa en Gang — »Humanismens« Tidsalder tog det ikke saa nøje med slikt — medens Bygherren som Centrum for den hele Decoration sætter sit og sin Hustrues Navn omgivet af

Familiens Bomærke¹⁾, **Jesus' Monogram**²⁾, Aarstal og Bibel-sprog paa Latin, Tydsk eller Dansk, skrevne med zirlige latinske Majuskler. — Mellemrummene imellem Tømmeret var saa i det mindste ud til Gaden udfyldte med Murværk af brændte Sten, der ofte dannede kunstige Mønstre, som vexlede i de forskjellige Fyldinger og endmere bidrog til at give hele Façaden et livligt og smukt Udseende. Ud til Gaarden ligesom i Husets Indre lod man sig derimod ofte nøje med at udfylde Rammerne med Ler.

Men ovenover selve Bygningen hæver sig det høje og spidse Tag, der med sit brede og skyggende Tagskjæg falder langt ud over det øverste Stokværk, smykket med frem-springende Vindskier i Form af Drage- eller Løvehoveder,

1) Oprindelsen til Bomærkerne er vistnok ikke ganske klar; man har villet udlede dem fra Runerne, men dette er næppe rigtigt. De vare oprindelig meget simple retlinede Figurer, som Ihænde-haveren maaske tilfældig valgte, maaske med Hensyn paa sin Stilling (en Smed en Hammer, en Snedker en Vinkel o. s. v.), og som han saa anbragte, ikke blot paa sit Hus, men ogsaa paa hele sit Bohave, Kreaturer o. s. v. som et Kjendemerke i Lighed med det adelige Vaaben, hvorved Bomærkerne kom til at spille en meget vigtig Rolle i den ældre Retshistorie. —

I Tidens Løb blive Bomærkerne imidlertid complicerede mere og mere, idet de forskjellige Grene af samme Familie for at skjæle imellem sig stadig combinerer nye Mærker ud af de gamle. Naar f. Ex. den ældste Søn, der faar Gaarden efter Faderen, antager dennes Bomærke, sætter en anden Søn, der maa danne sig et nyt Hjem, for at adskille dette fra det gamle, en ny Streg til det fædrene Bomærke o. s. v. —

Paa Landet skulle Bomærkerne fortrinsvis følge med Gaardene, i Byerne derimod med Familierne. Undertiden satte man for at gjøre Bomærkerne endnu tydeligere Forbogstaverne af sit Navn ved Siden af. Disse Bomærker bleve saa ogsaa brugte som Segl, og af saadanne har vi paa gamle Documenter efterladt en stor Mængde, som vilde kunne blive til stor Nytte for Personalhistorien, hvis de bleve samlede, saaledes som det er bleven gjort flere Steder i Tydskland.

2) Jesus' Monogram, som man saa ofte ser auventd paa Bygninger, Møbler og Husgeraad fra det 16de og 17de Aarhundrede, bestaar af Bogstaverne I. H. S., der enten skrives ligefrem saaledes som her eller ogsaa slynges sammen paa en noget forskjellig Maade. Bogstaverne ere ikke Begyndelsesbogstaverne til Ordene Jesus hominum salvator, saaledes som de ofte udlægges (eller naturligvis endnu mindre til Ordene: Jesus Herrens Søn), men ere slet og ret de 3 første Bogstaver i det græske Navn. —

og i Reglen i Gavlene forsynet med pyntelige Fløje og Vejrhaner.

Dette var Façaden til Gaden; men aabner vi den massive Egetræsport med de kolossale snørklede Jernhængsler og gaar ind i Gaarden, viser Bygningen et helt andet Ydre, idet fra det øverste Stokværk fremstaaende Bjælker bære maleriske Svalegeange, der som Galerier snoer sig hen under det brøde Tagskjæg; medens talrige Udhuse og Tilbygninger i rig Afvexling ligge spredte over det store Gaardsrum.

Dog maa man ikke tænke sig, at alle Bygningerne paa den her omtalte Tid saa saaledes ud; Beskrivelsen gjælder, som allerede ovenfor antydet, kun de mere velhavende Borgeres Gaarde, saadanne som have kunnet holde sig indtil vore Dage; men imellem disse maa man naturligvis tænke sig liggende et stort Antal Huse af en saadan Beskaffenhed, at de umulig kunne tænkes bevarede igjennem flere Aarhundreder; lerklinede, straataekte Huse har sikkert endnu været almindelige ved Siden af hine og Træhuse vistnok ikke særlig sjældne; det er indlysende, at der altid var Folk, der ikke havde Evnen eller Villien til at forlade de ældre Tidens tarvelige Boliger, selv om en Ildebrand ogsaa engang imellem ryddede op iblandt dem. — Afvexling har der saaledes været i disse gamle Byer, og hvad man ellers vil bebrejde dem, saa kjedelige som vore moderne Kjøbstæder med de lige Gader og de ensformige kalkede Huse have de næppe været. Ganske vist savnede man dengang adskillige af Nutidens Bekvemmeligheder: Brolægning kjendte man de fleste Steder ikke, og hvor den fandtes, var den af den Beskaffenhed, at den af vor Tid vel nærmest vilde være bleven betragtet som en Slags Ironi; der var baade Bakker og Dale i Gaden; thi Planering forstod man sig ikke meget paa dengang eller brød sig i hvert Fald ikke videre om; men til Gjængjæld var saa Gaderne ofte beplantede med skyggefulde Linde, der pyntede godt foran de rimeligvis livligt malede¹⁾

¹⁾ Med Hensyn til Bemalingen af Façaden, da har denne vistnok ligesaa lidt bestaaet af den kjedelige brune Oliefarve, som af den vexelvisse Anvendelse af Gurgemeje og Kultjære, som vi nutildags ser vore Bindingsværks Huse overstrøgne med.

At de gamles Huse næppe har været umalede, saaledes som man indtil den nyeste Tid meget almindelig har troet, hvorfor man ogsaa som oftest ved kunstnerisk restaurerede ældre Bygninger ser saavel

med Karnapper og Bislag forsynede Huse, der ikke misklædedes af prosaiske, alt andet dækkende, markskrigerske Skilte, men som i det højeste bar et lille beskedent, kunstigt forarbejdet Stykke Klejnsmedearbejde som Stedfortræder, og som snart i den mest barokke Uregelmæssighed laa klistrede op til hinanden — for Bindingsværks-Husenes Vedkommende dog vistnok som Regel med Langsiden ud imod Gaden — snart vare omgivne af udstrakte Haver, der bødede paa de ofte snævre Gader.

At saadanne Boliger, som de her omtalte, paa hvis Ydre der ofte var anvendt en Omhu og Smag, som vi forgjæves lede efter i vor Tid, skulde mangle et tilsvarende Indre, kunne vi naturligvis ikke godt tænke os; men vi maa være tilfredse, naar vi have den yderste Skæl tilbage af det gamle Hus, og kunne ikke forlange, at de mange forskellige Generationer med saa mange forskellige Synsmaader og Livsopfattelser, som i Tidens Løb have boet under samme Tag, skulde have bevaret Husets indvendige Udstyrelse og Indretning i sin oprindelige Tilstand; og dog se vi af og til fra en eller anden afsides Krog i den gamle Gaard dukke frem et Minde om dennes Ungdomsdage i Skikkelse af en udskaaen Egetræs

Murstenenes som Tømmerets oprindelige Farve bibeholdt, derom kunne vi vistnok være temmelig sikre, naar vi ser hen til vore Forfædres hele Smagsretning, der jo netop gik ud paa levende og stærke Farver, der kunde passe sammen med Tidens markerede Former.

Det gaar os imidlertid her som ved den antike Polychromi; vor Tid, der saa meget ynder de dæmpede Farvetoner og i Sculpturen fremfor alt forlanger Materialets ejendommelige, i Reglen temmelig douce Farve strængt hævdet og særlig har forelsket sig i det brune aadrede Egetræ, har ondt ved at tænke sig det gamle udskaaene Træ oprindeligt bemalt. Vi kunne vistnok imidlertid være forvissede om, at ligesaa lidt som de græske Mestre have vaziret deres udedelige Værker ved Polychromien, ligesaa lidt have vore Forfædre i Renaissanceetiden skamferet det, vel ikke klassiske, men dog for deres Tid respectable Træskjærerarbejde, som de anvendte i deres Bygninger, eller selve disse ved en plump Overmaling. — Hvilke Farver de have anvendt, og hvorledes de have benyttet dem, vide vi imidlertid ikke med Sikkerhed, da der ikke er efterladt os Bygninger fra denne Tid med den oprindelige Farve paa. Det har dog vistnok navnlig været grønne, røde og blaa Farver, som man har benyttet. Man vil i enkelte af vore Kirker kunne finde maledes Sculpturer fra Renaissanceen, ved Hjælp af hvilke man maaske vil kunne danne sig en Forestilling om Bindingsværkshusets oprindelige Bemaling.

Dør eller Panel, en gammel grøn Fajanceovn eller lignende, som er i Stand til at give os en rigtignok kun svag Forestilling om, hvor prægtigt og harmonisk Værelserne have svaret til Husenes Ydre.

Desværre, Renaissancens Blomstringstid herhjemme er kun kortvarig, Slutningen af Frederik den andens og Begyndelsen af Christian den fjerdes Regjering, og dens Kulminationstid er forbi. Uheldigvis har vi i Randers kun et Par Bygninger bevarede fra denne den bedste Tid, men de ere da ogsaa ret smukke Exempler paa, hvad man dengang kunde præstere.

Under Slutningen af Christian den fjerdes Regjering gaar Stilen imidlertid jævnt nedad og over i Barokken, hvis Begyndelse ikke bestemt kan afgrænses, men som vistnok omtrentlig kan sættes til omkring Christian den fjerdes Dødsaar¹⁾. Der er dog endnu under denne Konge, fra hvis Regjeringstid vi i det hele taget have en ret betydelig Mængde Bygninger bevarede, en vis Kraft og Sundhed i Formerne. Træskjærerarbejdet er ligesaa lidt som under den foregaaende Konge at betragte som Kunstværker, men det er dog i Reglen endnu udført med en dygtig Haand og en fornuftig Opfattelse.

Under de følgende Konger i det syttende Aarhundrede begynder Kunsten efterat være kommen ind i Barokken mere og mere at skeje ud. Bygningernes Udseende er vel nok i de store Træk det samme; men de fremspringende Stokværk trække sig mere og mere tilbage, og Ornamenten og Forzinger blive mere og mere outrerede og stile henimod det fantastiske eller meningsløse; vi savne Renaissancens ædle Linier og stilfulde Ornamentik og finde den erstattet af overlæssede og svulstige Former. Figurene have antaget en overnaturlig Fylde og en hæsli Plumphed; den lige Linie brydes og snoes paa de mest forskellige Maader, og tilsidst slynges alt sammen i et allegorisk Virvar, samtidig med at selve Udførelsen aftager i Dygtighed i samme Forhold. —

¹⁾ Dietrichson sætter Barokkens Begyndelse for den norske Træskjærer-kunsts Vedkommende til 1650, og et Par Aar tidligere vil vel omtrent kunne passe for Danmark. Se L. Dietrichson: Den norske Træskjærerkunst Side 75.

Med Hensyn til Beliggenheden af de gamle Gaarde, vi endnu have bevarede fra det 16de og 17de Aarhundrede og overhovedet fra ældre Tider, da vende de alle i Modsætning til de tidligere Aarhundreders Bygninger Langsiden til Gaden, noget der jo forøvrigt stemmer fuldkommen overens med Renaissance-Stilens hele Higen henimod det horizontale og Tidens større Fordringer til Bekvemmelighed i det hele taget. Vi maa dog derfor ikke slutte, at denne Byggemaade skulde have været den almindeligste eller endog den eneste paa hin Tid; det er ikke rimeligt, at man paa éngang har kunnet forlade den i Aarhundreder benyttede gothiske Byggemaade med Gavlen til Gaden og Langside imod Langside, selv om man opgav selve den gothiske Stil. Naar vi imidlertid alligevel ikke finde saaledes beliggende Huse bevarede, maa Grunden hertil nærmest søges i den Mangelfuldhed, som klæbede ved denne Byggemaade, (faa Vinduer til Gaden og i det hele taget mørke Værelser midt i Huset o. s. v.) og som naturligvis i Tidens Løb ikke tillod dem at blive staaende. — Og at der virkelig i det 16de og 17de Aarhundrede fandtes en overvejende Mængde Huse af denne Konstruktion, ses bedst af det Fugleperspektiv af Randers, som findes i Resens Atlas — fra 1654 — paa hvilket de fleste Bygninger vende Gavlen til Gaden; at dette ikke er en Vilkaarlighed af Kortets Op-havsmand, fremgaar tydeligst af den Omstændighed, at de Bygninger, som paa Kortet vende Langsiden til Gaden, ved deres Beliggenhed netop svare til de Bygninger, vi endnu have bevarede fra hin Tid. —

Hvad der imidlertid er fælles for alle disse Tidens Bygninger, er det gennemgaaende Præg af Soliditet og Holdbarhed, som man ofte ved Nedrivningen af gamle Huse den Dag i Dag ser de mest forbausende Vidnesbyrd om. Uden at bruge nogen compliceret Teknik har man ved en praktisk Anvendelse af det foreliggende Materiale forstaat at opføre Bygninger, der have kunnet trodse Aarhundreder, saa godt som noget af vore moderne grundmurede Huse vil være i Stand til. —

Om Byggearbejdet er udført af indfødte Arbejdere eller af Udlændinge, er naturligvis ikke altid let at bestemme, skjønt vi i enkelte Tilfælde med Sikkerhed kunne afgjøre Spørgsmaalet. Vi ved vel, at der i Randers allerede i det

16de Aarhundrede har været »Bygningssnedkere og Bildsnidere«; men det er jo højst rimeligt, at disse have været indvandrede Udlændinge, som maaske kun endog en kortere Tid have opholdt sig i Byen; men selv om det har været indfødte bosiddende Borgere, saa er det vistnok dog som oftest kun det grovere Arbejde, der er bleven udført af danske Arbejdere, medens det finere vistnok enten er udført af Udlændinge, som have opholdt sig her i Landet, eller ogsaa ligefrem er indført fra Udlandet i forarbejdet Tilstand — i ethvert Fald i det sextende Aarhundrede — og da vel navnlig fra Tydskland og Nederlandene, der jo som bekjendt forsynede flere af vore Slotte og Herregaarde med Byggematerialer. Traditionen beretter ogsaa noget saadant om enkelte Bygninger i Randers, at de have faaet Materialer i forarbejdet Tilstand fra Udlandet, hvilket jo ogsaa er meget troligt. I Nabolandene stod Haandværket meget højt i Sammenligning med her hjemme, og det er derfor ganske naturligt, at en velhavende Borger, der selv havde Skibe i Søen, naar han skulde bygge, kunde indføre forarbejdede Materialer fra Udlandet, hvorfra han kunde faa dem baade bedre og billigere. —

Den alt ovenfor omtalte Tilbagegang i Bygningskunsten i den sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede ledsagedes af en tilsvarende Aftagen af Byggelysten eller maaske rettere Byggeevnen, en naturlig Følge af Tidernes Ugunst i det hele taget.

Allerede ved Christian den fjerdes Død befandt Landet sig efter de uheldige Krige og de dermed forbundne Indfald — af de kejserlige Tropper 1627 og af de svenske 1644 — i en temmelig ynkelig Forfatning, og Vilkaarene forbedredes ikke ved Svenskekrigen under den følgende Konge, da fremmede Armeer udsugede Landet paa den sørgeligste Maade. At Randers, der ved sin Beliggenhed i Hjærtet af Jylland hvergang var prisgivet de fjendtlige Hæres Udsugelser, maatte lide meget under alle disse Krige, er en Selvfølge; men Krigene vare dog ikke den eneste Grund til Nedgangen. Den Ret, som Borgerne ved Statsforandringen af 1660 fik til at besidde adeligt Gods, gav vistnok imod Forventning Kjøbstæderne et føleligt Knæk. For Randers' Vedkommende gav den saaledes Anledning til, at en stor Mængde velhavende

Familier ved at gaa over i Godsejerstanden trak deres Kapitaler bort fra Byen. —

Mærkeligt nok se vi Byen omkring Midten af Aarhundredet ved nogle dygtige Kjøbmænds Anstrængelser atter rejse sig; men denne Opløstning var kun af kort Varighed, det gik snart igjen tilbage for den, og endelig kom 1671 den store Ildebrand og satte Kronen paa den almindelige Elendighed. — Saa dybt var Byen ved Aarhundredets Slutning sunken fra sit tidligere materielle Velvære, at den ikke hørte til de Byer, som det ved Lovbud af 28 Januar 1682 tillodes at drive Handel med Udlandet¹⁾.

I denne sørgelige Periode er der næppe bleven bygget mere end højst nødvendigt, og de Bygninger, vi have tilbage fra den, ere ogsaa kun en daarlig Efterslæt af den nærmest foregaaende Tid. —

Med det følgende Aarhundrede indtræder der ikke lysere Udsigter for Byen, som stadig kæmpende med de ugunstigste Forhold fortsætter sin Bane nedad den alt betraadte Skraaplan til en materiel Elendighed, som ledsages af det attende Aarhundredes aandelige Misère, der fandt sit Udtryk først i Pietismen og senere i Rationalismen. Den første af disse to Retninger, der søgte at skjule sin aandelige Fattigdom og modbydelige Ufordragelighed under et hyklerisk Skin af strænge Sæder, skulde vanskelig kunne hæve den synkende Kultur og Dannelse, hvorimod den udviste en sand Energi, naar det gjalt om at udslette ethvert Spor, som kunde minde om anderledes tænkende, uden mindste Gran af den Veneration, som alle foregaaende Tidsaldere havde troet at skyldte Fædrenes Minde. I blind Fanatisme plyndrede man formelig Kirkerne for deres rørlige Ejendom, og hvad der ikke kunde flyttes og bringes under Hammeren, søgte man saa godt man kunde ved Hvidtekostens Hjælp at faa Bugt med²⁾.

¹⁾ C. E. Secher i Danske Kjøbstæders Historie Side 783.

²⁾ 1765 sølgetes saaledes fra St. Mortens Kirke, formodentlig paa Grund af sit noget katholske Tilsnit, den gamle ærværdige Altartavle, der skrev sig fra den senere Middelalder, og som vel uden egentlig Kunstværld dog paa Grund af sit respektable Træskjærerarbejde og smukke naive Opfattelse hævdede sig betydeligt over den ynkelige med hele Rococoens svulstige Apparat udstyrede Altartavle, som man satte i

Og hvad Rationalismen angik, som afløste denne for den aandelige Udvikling saa sørgelige Periode i Danmarks Historie, saa skulde den ved sin nøgterne Materialisme og fuldstændige Ideforladthed til Trods for sin udprægede Forskjellighed fra den foregaaende Troesretning omtrent faa samme negative Betydning for de fleste højere Interesser som denne ¹⁾.

At vi derfor ikke finde meget interessant i Retning af Bygningskunst fra det attende Aarhundrede, er mere end rimeligt.

De forholdsvis faa Bygninger fra denne Tid ere tarvelige og kjedelige; Bindingsværket er dog i den første Halvdel af Aarhundredet endnu dominerende, men har mistet sine Ejendommeligheder; de fremspringende Stokværk træde stadig mere tilbage, indtil Huset tilsidst staa lige saa stivt ret op og ned som selve de pudrede Borgermænd; det tidligere saa rige Billedskjærerarbejde forsvinder og erstattes kun af et Par daarlige Rococoornamenter omkring en eller anden bigot Indskrift. —

I den sidste Halvdel af Aarhundredet begynder Sten-

Stedet. Den gamle Altartavle blev kjøbt af Ditlev Kirketerp, der vel sagtens i den Mening, at den altid kunde være god nok til en Landsbykirke, lod den opstille i Landsbyen Halds Kirke, hvor den endnu findes. At imidlertid heller ikke Hr. Kirketerp ganske har sympathiseret med den gamle Altartavle og ikke har været ganske uden Reservation, da han lod den anbringe i sin Kirke, ses ganske morsomt og for Tidsalderen betegnende af de Vers, han lod anbringe under Tavlens tre Hovedgrupper, Jomfru Maria, Treenigheden og St. Morten, og hvormed han synes ligesom at ville undskylde sin Adfærd:

Maria hører ej vor Bøn, Den usynlig Gud vi ære:
Vi kun tilbede hendes Søn. Billeder vi kand undvære.
St. Mortens Billed her maa staa,
Apostlers Ord vi bygge paa.

¹⁾ Og det gik ikke stort bedre i Rationalismens Dage, da en stor Mængde Billedskjærerarbejde ved forskellige Restaurationer af St. Mortens Kirke spredtes for alle Vinde, saaledes den gamle med Træskjærerarbejde rigt smykkede Kirkedør, der nu til Forandring blev anbragt paa et Tørvehus, hvor den endnu findes. — En stor Mængde Ligsten og Epitaphier fik ligeledes i denne Periode en praktisk Anvendelse som Flise- og Trappesten, hvorved en stor personalhistorisk Skat sikkerlig er gaet til Grunde, o. s. fr.

husene at fortrænge Bindingsværket, dog uden at kunne hæve den synkende Bygningskunst. Rococoen fordrede Rigdom for at kunne gennemføres, og denne Stilart trivedes derfor ikke i vore Kjøbstæder, og Zopfen, der i sig selv var saa mager og nøgtern, blev saa fortyndet, inden den naaede op til os, at vi have ondt ved at kjende den igjen. Et Par simple allegoriske Tegn, en i Retning af Borgerdyd eller fromt-egoistiske Ønsker affattet Indskrift over Dørkarmen var i Reglen alt, hvad man ofrede paa Bygningens Ydre.

I de sidste Decennier af Aarhundredet, da Danmark i det hele taget synes at skulle gaa bedre Tider i Møde, begynder det nu ogsaa at lysne lidt op for Randers, der i kort Tid, takket være et Par intelligente og energiske Kjøbmænd, atter svinger sig op til en ret betydelig Velstand. Fjorden, der næsten var tilgroet i den lange Pause, der havde været i Skibsfarten, bliver nu rensset, de faa Smaaskibe, som hidtil havde vedligeholdt en tarvelig Forbindelse med Omverdenen, vige nu Pladsen for store vel udrustede Brigger, hvis Antal tilsidst voxer op til en hel lille Handelsflaade, som ikke blot besøjer de europæiske Farvande, men ogsaa berører de andre Verdensdele. Handelen udvides i samme Forhold, og Randers staar atter som en af Landets betydeligste Byer i Henseende til Driftighed og Velstand. —

Hvorledes man har bygget paa denne Tid, fremgaa maaske tydeligst af en Samtidigs¹⁾ Udtalelser: »og ligesom nu Folkemængden tiltog, saa maatte og Byen tiltage i Bygninger for at forsyne dens Indvaanere med Bopæle. Hvert Aar har man derfor maattet bygge, og man bygger endnu, saa at ej alene alle ledige Pladser, men endog en stor Del Hauger ere blevne besatte med Gaarde og Huse. Nogle nye Gader ere anlagte, og en Del af de gamle, hvor ske kunde, forlængede, og endda er der knap Rum til den herværende Folkemængde, endskjønt 3—4 Familier ofte pakke sig til sammen i et lidet Rum. Foruden de ny Bygninger ombygges her hvert Aar nogle af de gamle og det sædvanlig langt større og skønnere end tilforn, saa at Byen kjendelig er tiltagen saavel i Smukhed som i Størrelse«; at Byen tiltog i

¹⁾ Galthens Beskrivelse af Kjøbstaden Randers Side 73.

Størrelse, er sikkert nok, det kunne vi se den Dag i Dag paa de mange Huse fra denne Tid; om den derimod egenlig kan siges at have tiltaget i »Smukhed«, er et andet Spørgsmaal, i hvilket vi ikke kunne være ganske enige med den ærede Forfatter, der i hvert Fald ikke kan have stillet store Fordringer.

Bygningerne gjøre vel et solidt og holdent Indtryk, men ere ogsaa ligesaa materielle og kjedelige at se til som hele Tidsaanden. Husene ere grundmurede, lige op og ned, i det højeste prydede med nogle simple Pilastre, en Blomsterguirlande eller Overflødigedshorn udførte i Sandsten og med en lakonisk Indskrift over Døren, men ellers intet. —

Det nittende Aarhundrede medfører dog snart igjen en Række vekslede Tider for Randers; men ved dette Aarhundredes Begyndelse ville vi imidlertid standse; vort Emne har nu tabt sin største Interesse, idet vi staa ved vor egen Tid, som i det mindste ikke kan gjøre tilstrækkelig Krav paa Samtidens Opmærksomhed. —¹⁾

Efter denne Oversigt skal der i det følgende gives en kortere Beskrivelse af de enkelte ældre borgerlige Huse og Levninger af saadanne, der endnu findes bevarede i Randers, forsaavidt de paa den ene eller anden Maade kunne gjøre Krav paa vor Opmærksomhed, ledsaget saavidt muligt med oplysende Bemærkninger om de Mænd, som kunne antages at have ladet dem bygge.

¹⁾ Med Hensyn til Ejendommenes Antal i forskjellige Perioder ser man af Resens Atlas (1654), at Randers har haft c. 450 Gaarde og Huse, medens Pontoppidans Atlas (1768) nævner 515 Gaarde og Huse (»Bygningerne vare stærke og høje, men af gammeldags Art, Bindingsværk 1 eller 2 Etager høje, nogle 3, sex ere grundmurede foruden Kirken og Raadhuset«), Galthen nævner (c. 1800) 640 Gaarde og Huse (»nogle Grundmur, Resten Bindingsværk, de fleste 2, Resten 3 Etager«). I Tregders »Haandbog for Rejsende« (1824) nævnes 750 Gaarde og Huse. I Aaret 1879 havde Byen 859 Gaarde og Huse (af hvilke c. 120 tildels vare Bindingsværk). —

Der vil i denne Samling ganske vist være meget, som ikke vil kunne gjøre Fordring paa mere almindelig Interesse, og maaske kun overordentlig lidet, der overhovedet vil kunne hævde sig nogen Betydning; da imidlertid Kilderne til Randers' ældre Historie ere saa faa og saa smaa, har Meddeleren ment, at det kunde have sin Berettigelse at samle alt, hvad der endnu kunde være tilbage paa det her behandlede Omraade, inden det blev prisgivet til den Ødelæggelse, som tidligere eller senere vil ramme det, og som alt har ramt saa mange af vore historiske Efterladenskaber, der enkeltvis maaske ikke kunde have givet os mange Oplysninger, men som samlede dog vistnok ofte vilde have været i Stand til at opfriske mangt et afbleget Billede af vore Forfædres Liv og Virken. —

De ved Beskrivelsen hosføjede Oplysninger ere vel ofte meget mangelfulde; men dette har sin Grund i det foreliggende Materiales Fattigdom paa dette Punkt. Literaturen har naturligvis kun undtagelsesvis befattet sig med den enkelte Mand, og Literaturen om Randers er i det hele taget ikke stor. Hvad endelig de Kilder angaar, af hvis Væld man havde kunnet vente at øse, da ere de næsten alle for største Delen udtørrede. Den store personalhistoriske Skat, som vi saaledes kunde have haft i den umaadelige Masse Ligsten, der i Aarhundreernes Løb have været ophobede i vore Kirker, er som ovenfor sagt for største Delen gaaet til Grunde ved senere Generationers Vandalisme.

Af ældre Skjøder, der have indeholdt de bedste og paa-lideligste Oplysninger, har det kun været muligt at opdrive yderst faa, og hvad der af ældre Dokumenter er bleven funden saavel i Randers som navnlig i det kgl. Geheimarkiv, har, hvor interessante de end ellers have kunnet være, saa godt som aldrig ydet de søgte Oplysninger. Der fortælles ganske vist ofte om den eller den Familie, at den har haft sin Gaard i Randers, og det tilføjes endogsaa ofte, paa hvilken Gade den skal ligge, men disse Oplysninger gavne i Reglen kun lidet, naar ikke den paagjældende Gaard selv paa den ene eller anden Maade fortæller os bestemt, hvor den ligger. Hvad nytter det nemlig saaledes her, at vi faa at vide, at »Mads Røhoved betaler 1 Mark af den Gaard tvert over Raadhuset«, selv om vi virkelig have en gammel Gaard fra denne Mands Tid paa

det omtalte Sted, naar der samtidig kan have ligget 10 andre Gaarde »tvert over Raadhuset«. Naar vi om Steffen Skrifuers Gaard læser, at det er den, som lille Jens Bonde udi boer, saa er Oplysningen lige saa relativ og mangelfuld, og saafremt man ikke vil vove sig ud paa de vilde Muligheders Gebet, gjør man vistnok bedst i ikke at tage videre Hensyn til saadanne løse Beretninger, naar der ikke kommer vægtigere Grunde til.

Det, som derfor skulde være vor sikreste Vejledning, er altsaa til syvende og sidst de gamle Huses egne Indskrifter; men selv disse kunne tidt føre os vild. Vi ser jo ofte i vore Dage, hvorledes man flytter omkring med en gammel udskaaen Bjælke, som man enten finder for god til at ødelægge eller af en eller anden Grund har faat Pietet for, og det samme var Tilfældet i ældre Tider, saa at man ofte ved at undersøge de ældre Huse finder en gammel Klud paa et nyt Klædebaand, hvorfor det ogsaa ofte er en vanskelig Sag at udlede paalidelige Slutninger af det foreliggende Materiale. —

Iblandt de nedenfor omtalte Enkeltheder er der et og andet, som strængt taget ikke kommer ind under Begrebet borgerlig Bygningskunst, men som er taget med her, enten fordi det er gaat op i den borgerlige Bygning som et Led af denne, eller fordi det ved at være knyttet til en saadan er undgaaet Omtale paa rette Sted.

1.

Udenfor Ejendommen Nr. 15 (Matr. Nr. 597) paa Nørregade ligger imellem Trappestenene et Par udhuggede Sten, der tiltrods for deres mishandlede Ydre dog ved deres Alder kunne gjøre Fordring paa vor Opmærksomhed. Den ene, der er hugget midt over, bærer midt i en halvrund Fletning et temmelig plumpt udhugget Kors med indbuede Ender, medens den

anden bærer Billedet af 2 springende Løver omgivne af en simpel ophøjet halvrund Bue i temmelig fladt Bas-relief. Længden af Stenene er c. 2 $\frac{1}{2}$ Al., Bredden c. 1 Al. Om disse to Sten skrive sig fra samme Tid og Sted, er ikke let at afgjøre, men de synes at maatte hidrøre fra den tidligere Middelalder, idet de meget ligne de udhuggede Sten, som vi finde paa vore gamle rundbuede Granitkirker. I den sidst omtalte Sten mener M. H. Rosenørn ¹⁾ at have fundet en Rest af den gamle Frue Kirke i Randers, idet den fuldstændig svarer til en Sten, der var anbragt paa Mariager Klosters Hovedkirke, til hvilken Fruekirken i Randers stod i et nært Forhold, da den som hørende til Frue Kloster stod under Klostret i Mariager. Denne Antagelse bestyrkes end mere ved Galthens Udtalelse ²⁾ om et Fund af en rundbuet Kirkedør i en af de gamle Bygninger, der var opført paa Frue Kirkes Plads. — Den omtalte Sten findes afbildet paa Tavle I. Fig. 1. —

2.

Under den nye Gaard Nr. 2 (Matr. Nr. 321) paa Hjørnet af Torvegade og Raadhusstræde findes endnu udstrakte hvælvede, spidsbuede, af store Munkesten byggede Kjældere, der hidrører fra den gamle Gaard, der endnu i Neckelmanns ³⁾ Tid hævdede sig over dem, og som han beskriver som en massiv grundmuret Bygning, der efter dens Stil at dømme skrev sig fra Middelalderen. Neckelmann ser i denne Bygning den gamle Calentegaard, der tilhørte det ansete Calentegilde, som omtales saaledes i et Vers hos Terpager ⁴⁾:

Hvor mand kommer i Randers eller Ribe,
I Viborg, Aars, Olborg eller Nibe
Oc spør: huess er den store Gaard
Eller det skøne Hus her staar,
Da faar mand saadan Suar igjen:
Det høre til den store Kallen,
Til St. Peders Gilde, eller St. Knuds
St. Soffuerens Alter eller St. Gertruds.

¹⁾ Greve Gert af Holsten og Niels Ebbesen af Nørreeris S. 140 Anm.

²⁾ Randers' Beskrivelse S. 20.

³⁾ Beskrivelse over Randers. Den alm. Del. 1ste Hefte. Side 59.

⁴⁾ Ripæ Cimbricæ S. 425.

3.

Under Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 548) paa Hjørnet af Nørregade og Torvestræde ses ligeledes endnu gamle hvælvede Kjældere, der rimeligvis ere Levningerne af Paaske-sønnernes berømte Gaard, der efter et Skjøde af 1468 at dømme maa have ligget netop, hvor den her omtalte Gaard ligger. I Følge dette Skjøde¹⁾ fik Brødrene Anders og Peder Paaske den Jord »næst norden op til deres Gaard, som ligger hos Nørreport *vesten op til Herstrædet*«, hvilken Gaard efter al Sandsynlighed maa være nuværende Nr. 1 paa Nørregade (»Herstrædet«), og de gamle Kjældere maa altsaa skrive sig fra en Gaard, der er ældre end 1468. Hvordan denne Gaard har været, vides ikke; men at den ikke har været almindelig, faar man et Begreb om af Folkevisen²⁾, som siger:

Dii Paskesønner lader bøge et Huss
 Miit paa Randers Gade:
 Jeg saa aldrig saa hiøgtt iit Huus
 I alle mine liffuis Dage.

Dii Paskesønner for-bøger alle borig.

Der er paa det samme Huss
 XV høje lofft:
 Knapen er af dett røde Guld
 Det skjener offuær mur og tofft.

Der er paa det samme huss
 Vel XV sterke Dørre:
 Aldrig saa jeg saa hiøgt et huss
 Enten siden eller førre.

O. S. V.

Brødrene Anders og Peder Paaske vare rige og mægtige Kjøbmænd i Randers; en tredie Broder Niels Paaske blev dræbt af den stridige Herremand Lave Broch, som for denne sin Udaad maatte gjøre Bød for de to andre Brødre og deres

¹⁾ Se forøvrigt herom Rosenørn: Greve Gert af Holsten og Niels Ebbeson til Nørreeris. Side 160.

²⁾ Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser III. Del Nr. 164.

Slægtninge. Se forøvrigt herom Anm. til Folkevisen hos Grundtvig. Gaarden er rimeligvis gaat til Grunde ved den store Ildebrand 1532.

4.

Paa Gaarden Nr. 19 (Matr. Nr. 83) paa Brødregade findes over Porten en nedadtil i flere Buer udskaaen Egetræs Planke med følgende Indskrift i latinske Majuskler, ophøjet i fordybet Grund:

VNAM. PETO. A. DOMINO. HANC. REQVIRAM. VT. IN. HABITEM
IN. DOMO. DOMINI. OMNIBVS. DIEBVS. VITÆ. MEÆ.
PSA DIE PHIL . . PIA . . .

1584.

Ved at rette REQVIRAM til REQVIEM vil Indskriften kunne oversættes saaledes: »Denne ene Hvile beder jeg Herren om, at jeg maa bo i Herrens Hus alle mit Livs Dage.« Uden denne Rettelse vil den derimod næppe kunne oversættes. — PSA angiver tilligemed de udslattede Bogstaver Bibelstedet, som sandsynligvis er Davids Psalme 27. V. 4, 5; Bogstaverne ligeoverfor Datoen: DIE PHILIPPI (Den 1ste Maj) ANNO.

Navn eller Bomærke findes ikke paa Gaarden, der forøvrigt er opført i en temmelig simpel toétages Bindingsværks Stil. Det er den ældste med Aarstal forsynede borgerlige Bygning i Randers.

5.

Gaardene Nr. 26 og 24 (Matr. Nr. 335 og 336) paa Brødregade, der oprindeligt have udgjort én Gaard — de hvælvede Kjældere under begge have indtil den nyeste Tid været forenede — udmærke sig ved særlig smukke toétages Bindingsværks Façader, der rigtignok i høj Grad ere skjæmmede ved en mangeaarig Oversmøring med Maling. Over Vindueskarmene under de paa Konsoller hvilende fremspringende Stokværk ses bevingede Englehoveder, medens de større Træflader under Vinduerne i øverste Stokværk ere dækkede af smukke Vifteornamenter.

Indskrifter findes der ingen af paa nogen af Gaardene, men indtil for faa Aar siden fandtes ved Siden af en af Indgangsdørene en udhugget Bjælke, som gik til Grunde under en Reparation, men som bar en Indskrift paa Latin, som imidlertid kun er bevaret i følgende Oversættelse: Vorherre bevare Din Indgang og Din Udgang fra nu og til Evighed. 1592.

6.

Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 557) paa Raadhustorvet er en gammel Bindingsværks Gaard paa 2 Etager. Over Døren var tidligere anbragt en udhugget med svævende Engle og Barok-ornamenter prydet Sandsten, der forøvrigt mest bærer Præget af at være et Brudstykke af en gammel Kamin. Paa Gaarden skal der i sin Tid have været set et Aarstal, som angav dens Oprindelse til omkring 1650, den er dog maaske snarere noget ældre, maaske fra Frederik den andens Tid, hvad den forøvrigt tarvelige Stil kunde tyde paa. Som en Mærkelighed ved dens Byggemaade kan anføres, at der i Bindingsværket findes det ellers sjældne »Korsverband« (Andreaskorset).

7.

Gaarden Nr. 12 (Matr. Nr. 345) paa Torvegade, det nuværende Løveapotek, er en meget smuk Bindingsværks Gaard. Den bærer intet Aarstal, men er rimeligvis opført paa Grænsen imellem det sextende og syttende Aarhundrede efter hele Stilen at dømme. Træværket er rigt prydet med Renaissanceornamenter, og over Porten ses en smuk, kraftig udskaaren Portal: I Midten Overkroppen af en Engel, der holder et Skjold i hver Haand, og paa hver Side en springende Løve, der støtter sin ene Forlap paa Skjoldet; underneden Englen et Baand, som maaske engang har baaret en Indskrift, men som nu er tomt, og underneden hele Portalen en afrundet Kant smykket med taglagte Blade.

I det ene Skjold ses Jesus' Monogram (se Tavle II), i det andet et dobbelt og et enkelt V slyngede i hinanden (se Tavle II Fig. I). (Paa Tavle I Fig. II ses et Billede af hele Portbjælken.)

Disse to V'r vare Borgemester Niels Jacobsens Bomærke, og vi have derfor gyldig Grund til at tro, at vi i Gaarden Nr. 12 paa Torvegade se hans gamle Gaard, som i saa Fald virkelig ogsaa har været dens ansete Ejermand værdig.

Om Bomærkets Betydning oplyser Hofmann os i Fortalen til Lassons Fundatzer¹⁾, idet han beskriver »en gammel Skaal, som Niels Jacobsen udi Aaret 1594, efterat han første Gang var bleven gift, har ladet gjøre, og paa hvilken blandt andet ses *hans eget Bomærke*, som bestaar udi en Engel, som forestiller Hjælmen, og udi Skiltet tvende udi hinanden flettede V, hvormed han ventelig har villet fremstille hans Hustrues Til Navne Utzon Westeni«.

Niels Jacobsen, der døde som Borgemester i Randers og som Stamfader til en stor og berømmelig Slægt²⁾, var født 1554 og Søn af en Selvejrbonde. Ved en adelig Velynderinde fik den begavede Dreng en god Opdragelse, som da han blev ældre forskaffede ham Ansættelse hos forskjellige Slotsskrivere, indtil han tilsidst selv avancerede op til Slotsskriverembedet paa Skanderborg, hvor Laurits Ebbesøn Utzon til Bistrup og Thulstrup nogle Aar senere blev Lensmand; denne fattede saa stor Godhed for Niels Jacobsen, at han forskaffede ham en af Kronens Frigaarde, Nygaard kaldet, til at bo paa, og hvorfra han kunde forrette Lehnets Sager. Han var der i megen Anseelse, og de bedste Mænd i Landet consulerede ham i vigtige Sager. I Aaret 1592 blev han her efter forskjellige Vanskeligheder, som adelige Fordomme lagde ham i Vejen, viet til en Sønnedatter af den omtalte Lensmand Utzon, Margrethe Utzon-Vesteni, som havde sit Navn efter Moderen Margrethe Vesteni, der var gift med Lauritz Utzon til Overgaard, som 1577 blev ihjælslaat i Aarhus.

Efter denne Hustrues Død (hun blev begravet i Doure Kirke ved Skanderborg) flyttede Niels Jacobsen til Randers, hvor han 1596 havde Bryllup paa Raadhuset »med en forstandig, ung, munter og riig Enke« ved Navn Marie Pedersdatter Lasson, som havde været gift med Borgemester Søren Hofmann, der havde testamenteret hende alle sine Midler,

¹⁾ Hofmanns Fortale til Lassons Fundatzer Pag. XXII.

²⁾ Se det i Indledningen anførte Digt fra »Randers March«.

hvortil kom den Arv, hun som eneste Barn fik efter sin Fader Peder Lasson.

De levede sammen i 28 Aar og havde 9 Børn, hvoraf tvende Døtre fik Døbenavn efter Margrethe Vesteni, den ældste Søn efter Moderens første Mand Søren Hofmann og den næstældste efter Moderens Fader Peder Lasson, medens de andre Børn bleve kaldte efter deres Fader, Nielsdatter og Nielson.

1604 blev han Raadmand i Randers og 15 Aar efter af Lehnsmanden Eske Broch paa Randers Raadhus indsat til Borgemesterembedet, »som han forrettede med megen Berømmelse til Byens Opkomst«.

Niels Jacobsen¹⁾ døde 1624 68 Aar gammel som Stamfader til en Mængde berømmelige Slægter: De Rosenørn'er, Lasson'er, Hofmann'er, Bentzon'er, Jespersen'er og Poulson'er²⁾.

8.

Gaarden Nr. 6 (Matr. Nr. 349) paa Torvegade er en to-étages Bindingsværks Bygning, som over Porten bærer en udskaaren Bjælke, der paa hver Ende, som løber skraat ned og udad, er prydet med en temmelig plumpt udskaaren, af Skyer omgivet svævende Figur, som i den ene Haand holder et Skjold. I dette er til højre anbragt Jesus' Monogram, til venstre et Bomærke med Bogstaverne P. A. paa hver Side. (Bomærket findes paa Tavle II Fig. 2.) Paa Bjælkens Midte findes en fremspringende Konsol med en Frugt-bouquet i Relief og paa hver Side Aarstallet: 16 — 18. —

I St. Mortens Kirke findes en større med Figurer prydet Ligsten, der rimeligvis skriver sig fra det 17 Aarhundredes første Halvdel. Den bærer meget tydelig ovennævnte Bomærke og Bogstaver; men Indskriften er ved Slid gjort ulæselig. I Pontoppidans Atlas³⁾ findes imidlertid en Beretning om, at Borgemester Peder Anchersens Ligsten skal

¹⁾ I St. Mortens Kirke findes et Marmorepitaphium til Minde om Niels Jacobsen og hans sidste Hustru, med en Indskrift ovenover et lidet Maleri af deres Hoveder. Indskriften findes hos Galthen Side 133.

²⁾ Efter Hofmann og andre Kilder.

³⁾ Tome IV Pag. 382.

findes i St. Mortens Kirke, og er det vel højst rimeligt, at det kan være hans Bomærke vi har for os her, og at han altsaa har ladet ovennævnte Gaard bygge.

Det er den samme Peder Anchersen, der i Randers March omtales som Borgemester i 36 Aar, i hvilken Tid han lod bygge 30 Skibberumme, og som Pontoppidan fortæller »døde i Viborg 1655 i sit 79 Aar, da han paa Paladset for Prinds Christian aflagde sin Hyldingsed«¹⁾.

9.

Paa en gammel Egetræs Planke, som findes indmuret over en Dør i Bagbygningen til Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 3) Søndergade, ses følgende Indskrift i latinske Majuskler:

WDEN HERREN BØGER HVSET DA
ER ALT WORT ARBET TIL
FORGLÆVES: GVD WER VOR VEN
GVD BEVARE DIN INDGANG
OG VDGANG FRA NV OG TIL EVIG
TID AMEN: IHS ANNO 1623.

Paa hver Side findes i et aflangt Skjold Bomærke og Bogstaver, saaledes som de ses paa Tavle II Fig. 3.

Bjælken synes ikke oprindelig at have siddet paa sin nuværende Plads; men det er vel rimeligst at antage, at den har tilhørt det for et halvt Aarhundrede siden nedrevne gamle Bindingsværks Forhus.

10.

Den gamle tre étages Bindingsværks Gaard Nr. 2 (Matr. Nr. 394) paa Store Kirkestræde er Resterne af en stor pragtfuld Gaard fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, hvis Baghus den var. Den er som Følge af denne sin Bestemmelse ogsaa kun tarvelig udstyret i det hele taget; men man ser dog af enkelte udskaarne Bjælkehoveder og den store Portal, at den har hørt en rig Mand til.

Den udskaarne Portbjælke bærer 2 springende, bevingede Løver, en paa hver Side, der holde paa en Indfatning, i hvilken der paa den ene Side læses WER GODT VØRTAWET,

¹⁾ Pontoppidans Atlas Tome IV Side 382.

paa den anden Side ER HAT VOL GEBAWET, medens i Midten et bevinget Englehoved svæver over Indskriften MOGENS NIELSØN. MERGRET POVELSDATER.

Underneden findes en buet Gesims med Palmetornamenter, midt paa hvilken et lille Skilt bærer Mogens Nielsøns (se Tavle II Fig. 4) og Jesus' Monogrammer.

Mogens Nielsen, der var Raadmand (1640) og Tolder i Randers, var en meget rig og anset Mand, der foruden denne Gaard ogsaa byggede hvide Mølle (hvorom mere siden). Han døde 1648.

Galthen¹⁾ bemærker om ham: »Han var Raadmand og Tolder og har 1626 bygget og beboet den Gaard paa Vester-gade, som nu Amtsforvalter Frid. Wesenberg ejer og beboer, hvilket ses over Porten, hvor hans og Hustrues Navn staar og Aarstal; dette sidste findes ikke mere, men Gaarden er iøvrigt den, af hvilken den her omtalte er en Del. At den virkelig som bemærket er Levningerne af en rigt udstyret gammel Kjøbmandsgaard, ses endnu af enkelte andre Rester af fordums Glands, saaledes af nogle meget smukke, i Renaissancestil udskaarne Egetræsdøre. Over en af dem findes paa en Egetræsplade en billedlig Fremstilling af Judith, der afhugger Holophernes's Hoved: I Midten ses et Telt, i hvilket Holophernes's hovedløse Lig ligger paa et Leje, ved Siden af hvilket Judith staar med et Sværd i den ene Haand og med den anden holdende Holophernes's Hoved, som en anden Kvinde modtager; i Baggrunden ses en By, ud af hvis Kirke-taarn rager en Stage med Holophernes's Hoved paa Enden. Uden om den hele Fremstilling slynger sig Ornamenter i rig Renaissancestil og ovenover findes følgende Indskrift i 2 Linjer: FOEMINEO. VEHEMENS. HOLOPHERNES. CONCIDIT. ICTV. ET. CAPVT. IN. PATRIAM. SPE. LÆTA. FERTVR. IN. VRBEM. (1ste Linje.) SIC. DEVS. EXIGVIS. PERDERE. MAGNA. SOLET. LÆTANTVR. LAVDES. ACCIPIT. ILLA. SVAS.

(Den voldsomme Holophernes faldt for en Kvindes Hug, og med glad Haab bringes hans Hoved til den fædrene By.

Saaledes plejer Gud at ødelægge det høje ved det lave. Man glædes. Hun høster sin Ros.)

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Pag. 152.

Den omtalte Tavle er et lille Mesterværk af Træskjærerarbejde.

11.

I Gaarden Nr. 18 (Matr. Nr. 230) paa Vestregrave findes indmuret over en Dør en gammel Ligsten, som rimeligvis er kommen dertil fra St. Mortens Kirke.

Stenen, der er af Granit og firkantet, bærer følgende Indskrift paa hver Side af Evangelisten Mathæus' Billede: VENITE AD ME OMNES QVI LABORATIS AC MATHÆ II (kommer til mig alle I, som arbejde og . . .).

Derunder læses: HER NEDEN FOR HVILER S: ERICH SØRENSZ BOGFØR¹⁾ SOM DØDE DE Z8 JVLII AO 1602 MED SIN HVSTRV MARE JENSDATER SO DØDE AÑO 1638 OC DIERIS BØRN.

Ved Siden af denne Sten findes indmuret et Par i Sandsten udhugne Englefigurer, der rimeligvis ere komne samtidig med Stenen fra St. Mortenskirke. —

12.

Over en Dør til en gammel to-étages Bindingsværks Bygning paa Vestregrave, for Øjeblikket Bagbygning til Gaarden Nr. 10 (Matr. Nr. 294) paa Storegade, findes en gammel Egetræsbjælke med følgende Indskrift: PEDER SCHOV OC KAREN RASMVSD. WER GOT VERTRAWET HAT WOL GEBAWET ANNO 1641. Paa hver Side af Indskriften et Skjold med svejede Rande; det ene bærende Jesus' Monogram, det andet et Bomærke (se Tavle II Fig. 5).

I St. Mortens Kirke i Randers findes i Kong Hans' Kapel paa Gulvet en Ligsten, der giver Oplysning om Peder Schov. Paa den flade Sten ses han selv, iført Datidens borgerlige Dragt, imellem sine to Hustruer. Underneden læses følgende:

¹⁾ Bogfør o: Boghandler; saaledes kaldes i ældre Tid navnlig saadanne Folk, som rejste omkring i Landet og solgte Bøger og blandt andre Steder ofte toge Stade i Kirkernes Vaabenhuse.

HERVNDER HVILER ERLIC MAND PEDER MOGENSEN SKOV
 FØRIGE RAADMAND I RANDERS SOM VDI HERREN HEN-
 SOEV AAR 1647 DEN 20 DECEMBER I SIN ALDERS 55 AAR
 MED SINE TVINDE KLÆRE HVSTRV ER LIC OC GVDFRØG-
 TIGE SITZE LASDATER AF GVD, BORTKALDIT AAR 1621
 DEN 9 DECEMB OC AFLET TILSAMMEN 3 SØNE OC 2 DØTER
 DEN ANDEN HANS HVSTRV KAREN RASMVSDATER AF
 GVD BORTKALDIT AAR 1646 DEN 21 FEB OC AFLET TIL-
 SAMMEN TVINDE SØNER. GVD OPVECK DENNOM ALLE
 TIL DIT ÆVIGE LIF AMEN.

Peder Schov blev Raadmand den 13de August 1638¹⁾.

13.

Paa det ny Forhus til den ovenfor omtalte Bagbygning, Storegade Nr. 10 (Matr. Nr. 294), findes ind til Gaarden indmuret en gammel udskaaen Egebjælke, som oprindelig har siddet over Porten paa den gamle, for en halv Snes Aar siden nedrevne, smukke Bindingsværksbygning.

Den er forneden udskaaen i en Bue og iøvrigt ved fremstaaende Rande delt i 3 Felter, et større i Midten og to mindre paa Siderne. I disse ses en Engle-Figur, der holder et Skjold med indsvejede Rande. I Skjoldet paa den ene Side ses Jesus' Monogram, i det paa den anden Side Peder Skovs Bomærke (se Tavle II Fig. 6), der mærkeligt nok ikke er ganske saaledes som det paa den ovenfor omtalte Indskrift. I det store Felt i Midten endelig læses:

SPERO. DVM. SPIRO. SED. SPES. MEA. VNICA. CHRISTVS	
VERBVM. DOMINI. MANET. IN. ÆTERNVM. 2)	
PEDER SCHOV	KAREN RASMVSDATER.
ANNO	1642.

(Jeg haaber, saalænge jeg lever, men mit eneste Haab er Christus. Herrens Ord bliver evindeligt.) (Portbjælken findes afbildet paa Tavle I som Fig. 3.)

Om Peder Schov se ovenfor. —

Paa hver Side af Indgangen til den gamle Gaard fandtes endvidere to legemsstore, i Egetræ udskaaene Vildmænd, som nu findes anbragte paa det alt nævnte Baghus. —

¹⁾ Stadfeldt: Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 130.

²⁾ Ved Rigsdagen i Speier 1529 mødte de lutheranske Fyrster med denne Indskrift: Verbum domini o. s. v. paa en Fane.

14.

Over Indgangen til den énétages Bindingsværks Bygning, Hvide-Mølle kaldet, skal der i Galthens Tid¹⁾ have siddet en Sten med følgende Indskrift: Anno 1643 haver Raadmand Mogens Nielsen og Hustru Margrethe Povelsdatter med kongelig Tilladelse ladet denne Bygning paa Ejerens Bekostning bygge.

Om Mogens Nielsen se under Nr. 9.

15.

Gaarden Nr. 13 (Matr. Nr. 8) Store Gade er en prægtig gammel Bindingsværks Gaard med 3 Stokværk, det ene springende ud over det andet. Over Porten findes en stor Egetræsportal, forsynet med en vidtløftig Indskrift, der imidlertid ved mangfoldige Overmalinger er gjort omtrent ulæselig. Med Besvær er det dog lykkedes at læse følgende, der maaske skal være Begyndelsen til Davids Psalme 71.

HERRE. IEG. TROER. PAA. DIG. LAD. MIG. ALDRIG. BE-
SKLÆNNIS. OPREIS. MIG. VED. DIN. RETFÆDIGHED.
BØI. DINE. ØREN. TIL. MIG. HJÆP. MIG. MIG.
EN. STÆRK. KLIPPE. OG. FAST.
. HJÆLP. MIG.

Underneden Aarstallet 1643.

Paa hver Side, hvor Portalen løber ned i en Spids, findes et aflangt nedad tilspidset Skjold, som paa den ene Side bærer Jesus' Monogram, paa den anden et Bomærke (se Tavle II Fig. 7).

Ovenover Skjoldene findes to firkantede Rammer, som indfatte en Indskrift, der paa den ene Side er aldeles ulæselig, medens man paa den anden læser: IENS . IE . SØN, der kunde tydes som IENS . IENSØN, af hvilket Navn der i Aaret 1651 var en Raadmand²⁾, men som maaske dog rigtigst læses som IENS NIELSØN, af hvilket Navn der var en Raadmand 1664²⁾.

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Pag. 86.

²⁾ Stadfeldt: Beskrivelse af Kjøbstaden Randers Side 131.

Hvad der taler for den sidste Tydning, er den Omstændighed, at der ifølge en velvillig Meddelelse af Hr. Cancelli-aad Olsen i et gammelt Document fra det rosenholmske Arkiv er omtalt en Jes Nielsen, som havde en Gaard paa Kongens Hærstræde imellem St. Clemens Kirke og Fjorden, hvilken Beliggenhed jo passer meget godt paa den her omalte Gaard.

16.

Paa Bindingsværks Huset Nr. 13 (Matr. Nr. 787) paa Nordregrave findes en Bjælke, som bærer følgende Indskrift: VER. GOT. FORTRAWT. HAT. WOL. GEBAWET: OHAN. KOEP MERGRET. MICHELIS: .ANNO. 1664. Paa hver Side af Indskriften ses et temmelig klodset Skjold, om paa den ene Side bærer Jesus' Monogram, paa den anden et Bomærke (se Tavle II Fig. 8).

Bjælken synes forøvrigt ifølge sin Plads — den sidder ppe under Taget — oprindelig at have været anbragt et andet Sted, hvad der er saa meget mere sandsynligt, som Gaarden ligger udenfor de gamle Grave og altsaa 1664 maatte have ligget udenfor Byen. Det rimeligste er vel derfor, at Gaarden er bleven bygget senere, men at der er bleven anbragt Tømmer fra Johan Koeps Gaard til dens Opførelse. Johan Koep, der var Raadmand i Randers i Aaret 1666, blev død 1657, da Svenskerne under Carl Gustav rykkede ind i Lan- det, tilligemed nogle andre Borgere af Fjenden bortført og ad siden i nogen Tid fængslet i Aarhus, fordi Borgerne i Randers ikke vilde betale den forlangte Krigscontribution¹⁾.

17.

I den historiske Samling i Randers opbevares nogle Egetræs-Figurer, der ere Brudstykker af en gammel Gaard, om rigtignok ikke eksisterer mere, — den brændte for en Aar siden — men som dog synes at burde tages med denne Række af gamle Gaarde, da den paa forskjellig Maade gjør Krav paa vor Opmærksomhed. — Den havde sin Be-

¹⁾ Stadfeldts Randers Beskrivelse Side 323.

liggenhed, hvor nu Ejendommen Nr. 7 (Matr. Nr. 244) paa Kirkegade findes, og bestod af 2 Stokværk Bindingsværk, der var rigt udstyret med Billedskjærerarbejde. Paa Bjælkehovederne imellem første og anden Etage var der saaledes anbragt en Række udskaarne Egetræsfigurer hele Huset rundt. Figurerne, der forestille Christus med de tolv Apostle og de fire Evangelister, bleve paa 2 nær reddede fra Branden og befinde sig, som ovenfor sagt, i den historiske Samling. De ere vel ikke at betragte som Kunstværker i Billedskjærerkunst, men dog djærvt og sundt skaarne og røbe en dygtig Haand. Foruden disse Figurer var der over Porten anbragt en større udskaaen Egebjælke, der vel ogsaa blev reddet fra Branden, men som senere skammelig er bleven mishandlet og nu er saa godt som ødelagt; for et Aarstid siden fandt Meddeleren en Mils Vej udenfor Randers et halvtraadent Stykke af denne, fra hvilket efterfølgende Levning af en Indskrift skriver sig, medens man om den billedlige Fremstilling kan faa et svagt Begreb af en af Hr. Prof. Kornerup udført lille Tegning af hele Gaarden, som befinder sig i oldnordisk Museums Arkiv¹⁾. Paa denne Tegning ses to mandlige Skikkelser, der kjæmpe henholdsvis med en Løve og en Slange.

Men foruden disse Fremstillinger var Gaarden i det hele taget rigt forsynet med ornamentale Udskjæringer paa Bjælkeværket, og det er vist ikke uden Grund, at »Apostelgaarden«, som den blev kaldet, i sin Tid tildrog sig almindelig Opmærksomhed; thi den har sikkert været en af de smukkeste Gaarde, som det »gamle Randers« har ejet.

Der har da ogsaa knyttet sig forskjellige Sagn og Traditioner til den gamle Gaard.

Det hed sig saaledes, at Gaarden i sin Tid var bleven bygget af en fornem Dame, som under en stor Ildebrand i Byen i sin Angst lovede, saafremt hendes Kostbarheder bleve reddede, at bygge et Hus, der ret skulde blive en Pryd for Byen: Værelserne skulde være saa høje, at en Rytter kunde ride omkring i dem, og alt skulde staa i Forhold hertil o. s.

¹⁾ Gengivet i et lille Træsnit i første Udgave af Traps topographiske Danmarks Beskrivelse.

fr. — Man ser heraf, hvor højt endog Eftertiden har skattet den gamle Gaard.

Det fortælles ligeledes, at Tømmeret blev forskrevet fra Pommern, hvorfra det førtes til Hamburg for der at forarbejdes, førend det bragtes til Randers.

Men vi skulle ikke trætte med at opregne flere af disse Mærkeligheder, som gamle Folk endnu véd at fortælle om Apostelgaarden, men derimod opholde os lidt ved de Mennesker, der rimeligvis have bygget den, og som man bliver oplyst om ved det fundne Brudstykke af den gamle Portbjælke.

Paa dette læses paa et slynget Baand imellem nogle Rester af Englefigurer, Palmegrene og Blomster følgende: Paa venstre Side, hvor Mandens Navn plejer at findes, SSEN. BEND; paa højre Side, hvor man plejede at anbringe Konens Navn, I . HANNA. CHRISTOPHERS . ATER. HEMMER; nedenunder til højre: 67.

Efter denne Indskrift og det efterladte Billedskjærerarbejde, der maa skrive sig fra det syttende Aarhundrede, at dømme, er der ingen Tvivl om, at Gaarden er opført 1667 af Mads Hanssen Bendzon og hans Hustru Johanne Christophersdatter Hemmer — formodenlig den hos Almuen kjendte fornemme Dame, der altid spøjte i den gamle Gaard.

Mads Hansen, der var bleven Borgemester i Randers 1666¹⁾, blev med Johanne de Hemmer Stamfader til Familien Bentzon. Johanne de Hemmer var en Datter af Christoffer de Hemmer, Borgemester i Aalborg, († 1658) og Johanne Jørgensdatter, Datter af Borgemester i Aalborg Jørgen Olufsen²⁾. —

Familien Hemmer var en westphalsk Familie, som havde »retireret til Danmark i 30aars-Krigen«³⁾. —

Mads Hansen døde i Randers Aar 1673.

18.

Paa Ejendommen Nr. 25 (Matr. Nr. 80) i Brødregade findes over Porten en stor som Portal tildannet Egetræs-

¹⁾ Stadfeldt: Beskrivelse over Kjøbstaden Randers. Side 121.

²⁾ A. H. Nielsen: Personal-historiske Notitser om Embedsmænd og Bestillingsmænd i Aalborg. Side 101.

³⁾ Se Stamtavlen over Peder Lassons Familie i Hofmanns Udgave af hans Fundationer.

bjælke, paa hvilken der med sirlige latinske Majuskler er udskaaren følgende Indskrift: UDEN HERREN BYGGER HVSET DA ARBEIDE DE FORGIEFVIS SOM BYGGE DERPAA. PSA CXXVII. Paa hver Side et Skjold, som paa den ene Side bærer Jesus' Monogram, paa den anden Bogstaverne C. N. S. slyngede i hinanden (saaledes som det ses Tavle II Fig. 9). Underneden Skjoldet til højre 16, til venstre 6. (det sidste Tal mangler). —

En rigt udskaaren, men temmelig slidt Ligsten i St. Mortens Kirke er forsynet med to lignende Skjolde, af hvilke det ene bærer de samme 3 Bogstaver: C. N. S, det andet Bogstaverne M M D (?) og Tallene: 16 92. —

Endvidere bærer det med Billedskjærerarbejde og Messingsøjler rigt udstyrede Funtelukkelse, som findes i Kong Hans' Kapel i St. Mortens Kirke, følgende Indskrift:

ANNO 1695 HAVER VELAGTE MAND CHRISTEN NIELSEN I RANDERS HANDELSMAND HER I BYEN MED SIN DYDÆDLE HVSTRVE MAREN MORTENS DATTER BRØCHNER LADET BEKOSTE DENNE FVNTELVKKELSE MED FVNT OC SØLV DØBEBÆKKEN FOR 900 SLETTE DALERE.

Det vil vist ikke være altfor dristigt at sætte disse 3 Indskrifter i Forbindelse med hinanden og formode, at ovennævnte Gaard er bygget af Christen Nielsen, samme Mand, der har bekostet Funtelukkelsen og som tilsidst blev begravet under den nævnte Ligsten. I hvert Fald tyder alle 3 Dele hen paa en meget rig og velhavende Mand, og det er vel næppe rimeligt, at der indenfor et saa begrændset Tidsrum, som der her er Tale om, har været 2 saadanne af et og samme Navn.

19.

I Gaarden Nr. 18 (Matr. Nr. 230) paa Vestregrave findes paa et Tørvehus anbragt en gammel udskaaren Dør eller Port, som Galthen i sin Randers Beskrivelse ¹⁾ omtaler som havende tilhørt St. Mortens Kirke, for hvis søndre, daværende Hovedindgang den lukkede. Ved en Restauration af Kirken i Begyndelsen af Aarhundredet er den rimeligvis bleven bort-

¹⁾ Side 105.

solgt ved en Auction og er saaledes kommen til sin nuværende Plads, paa hvilken den, skjønt ikke af nogen særlig Konstværd, dog nu staar som et synligt Vidnesbyrd om tidligere Tidens Raahed og Nutidens Lunkenhed.

Den paagjældende Port, der foroven er afrundet i en halvrund Bue, er henved 4 Alen høj og 3 Alen bred. Dens øverste bueformede Del bærer en billedlig Fremstilling af Jacobs Drøm: I Forgrunden ligger Jacob og bagved ham ses Engle gaaende op og ned ad en Stige, som fører op til Jehova, der throner i Skyer oven over. I Baggrunden et Landskab med Huse og Trær, under hvilke ses en Mand og en Kvinde iførte Dragter fra det syttende Aarhundrede, formentlig Dørens Givere.

Langs denne Fremstillings øverste Rand strækker sig i en Bue følgende Indskrift: HUOR FORSKRECKELIG ER DENNE STÆD HER ER ICKE ANDET END GUDS HUUS OC HIMMELENS PORT. GEN, 28 V. 17. Undernefølgende: ANNO 1688 FORÆRET AF HENDRICH JOHANNES COEP VEL FORNEMME HANDELSMAND I RANDE OCH HANS DYDÆDLE KLÆREST ELISABETH IOHANSDAATER CHUER.

Den større nedre Del af Porten er ved to canelerede Søjler delt i tre Dele, af hvilke den midterste danner den egentlige Dør. Denne bærer en staaende Christusfigur i $\frac{2}{3}$ naturlig Størrelse udført i Hautrelief, medens de to Sidefelter bære Billeder af Aaron som Ypperstepræst med Tjara og Røgelsekar, og Moses med Lovens Tavler. Alle Figurerens Hoveder ere omgivne med Straalekrandse, og ovenover de to Sidefigurer ses to med Hjelme og Fjerbuske prydede Vaabenskjolde, af hvilke det ene bærer Jesus' Monogram, det andet et utydeligt Mærke. Over Christusfiguren, der er anbragt i en muslingeskalkformet Nische, læses følgende i en Halvbue udskaaen Indskrift: IEG ER DØREN DERSOM NOGEN GAAR IND VED MIG HAND SKAL BLIVE SALIG HAND SKAL GAA IND OC VD OC FINDE FØDE. IOH. 10 — V. 9.

Den først omtalte øverste Del, der efter Traditionen skal være hidført fra Norge, er ret dygtigt skaaen, hvorimod den større nederste Del er temmelig slet Billedskjærerarbejde.

At Døren i sin Helhed som Følge af dens skandaløse

Plads er i en meget ramponeret Tilstand, er naturligvis en Selvfølge.

Om Johannes Koep se under Nr. 15.

Elisabeth Johansdatter Chuer er formodentlig en Datter af Apothekeren Johan Chuer, som døde 1682¹⁾.

20.

Paa den Bindingsværks Gaard Nr. 9 (Matr. Nr. 243) i Kirkegade er Portstolperne og Portalen rigt decorerede med forøvrigt temmelig kjedelige Ornamenter uden nogen bestemt Stil, imellem hvilke ses Aarstallet 1725 og i et ovalt Felt med et Englehoved over følgende Indskrift:

BYG HER SAA DIT HVVS OG BO,
SOM DV STEDSE SKVLDE LEVE.
LEV HER SAA I CHRISTI TRO
AT I FRYD DV HIST MAA SVÆVE.

Intet Navn eller Bomærke oplyser noget om Bygherren, ligesaa lidt som der findes ældre Skjoder til Gaarden.

21.

I Gaarden Nr. 1 (Matr. Nr. 548) paa Nørregade findes over en Dør en Trætavle, paa hvilken der i en Laurbærkrands er udskaaen følgende: R. B. — A. M. N. D. — MK. A. D. — ANNO 1729. Ifølge Kirkebogen fra St. Mortens Kirke blev Monsieur Rasmus Brok d. 28 Januar viet i Randers til Madame Anna Margrethe (Andersens Enke efter Lengnick).

Ifølge samme Kirkebog indgik Rasmus Brok den 23 Maj 1730 Ægteskab med Mademoiselle Marie Christine Andersdatter.

Der er derfor ingen Tvivl om, at ovenstaaende Bogstaver, som danne Forbogstaverne til de nævnte Navne, betegner Rasmus Broch med sine tvende Hustruer; kun er Aarstallet lidt underligt; men man kan jo tænke sig, at Gaarden er paabegyndt 1729 og Pladen først opsat et Aarstid efter, hvorved begge Hustruers Navne ere komne med.

¹⁾ Stadfeldts Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 354.

Rasmus Broch (f. 1695), der var en bekendt Kjøbmand i Randers, døde d. 25 Maj 1754¹⁾. —

Pladen synes forresten oprindelig at have siddet paa en anden Plads end dens nuværende.

22.

Inde i Bindingsværks Gaarden Nr. 46 (Matr. Nr. 189) paa Vestregrave findes over en Dør indmuret en gammel Egetræsbjælke som bærer følgende Indskrift: ACH MIN HERRE ACH MIN GVD HLÆLP MIG WEL AF WERDEN VD I DET ÆVIG HIMMERIG DER AT LEVE EVINDELIG ANDERS IENSEN ANCHER ELISABETH OTTISDATTER 1735.

23.

Over Porten paa Gaarden Nr. 11 (Matr. Nr. 9) Storegade ses i fire aflange Fordybninger følgende Indskrift: N. C. S. A. B. M. ANNO 1741. Gaarden, der er opført i det syttende Aarhundredes sædvanlige Bindingsværksstil, synes at være meget ældre end 1741; men Aarstallet er maaske sat op efter en Udvidelse af Gaarden, som af et gammelt Skjøde ses at have fundet Sted omtrent paa denne Tid.

I Begyndelsen af Aarhundredet fandtes der i Gaardens Ydermur indmuret en Runesten, som efter i nogle Aar at have været brugt som Flisesten nu er opstillet bagved St. Mortens Kirkes Kor²⁾. —

»Tobaksspinder Nis Helmdrup haver«, efter Stadfeldt³⁾, »sidst i Aaret 1796 anlagt en mindre Fabrik eller Tobaksspinderi, som han selv driver med godt Held udi hans Bolig Nr. 5 paa Storegade«, den omtalte Gaard.

¹⁾ Chorets Lukkelse (i St. Mortens Kirke) er paany renoveret og udstaffet 1748 af Kjøbmand Rasmus Brock i Randers, som gav en Del Bly til Kirkens Tag. Hofmann. Saml. af Fundat. Pag. 342.

²⁾ Se om denne Runesten P. G. Thorsen: Danske Runemindesmærker 3den Afdeling Nr. 65.

³⁾ Stadfeldt: Beskrivelse over Kjøbstaden Randers. Side 357.

24.

I »lille Rosengaarden« paa Huset Nr. 2 (Matr. Nr. 208) findes over Døren i to fordybede Linier følgende Indskrift: SA SM * KMD ANNO 1741. I et Register over Skjøder fra 1736 i Randers Arkiv nævnes en Søren Andersen Mammen, og iblandt Cancelliraad Olsens Optegnelser om Randers, som velvilligt ere blevne laante Meddeleeren, nævnes ligeledes en Søren Andersen Mammen, der var »Kjøbmand paa Vestregrave i Rosengaarden i den venstre nederste Bod ved Vandet«; † 9 August 1776.

25.

I den historiske Samling i Randers opbevares en temmelig lang Egetræsplanke, der i sin Tid var anbragt over en Port paa Bindingsværksbygningen Nr. 2 (Matr. Nr. 710) paa Nørregade. Paa Planken læses følgende: WELSIGNE DEM O GVD. SOM HER FORINDEN BOR AT DE KAND LEVE I DIN GLÆDES FRYT OG RO. LESAGGE OG SAA DE SOM HER GAAR IND OG VD AT DE KAND PRISE DIG O MILDE SØDE GVD. Paa hver Side af denne Indskrift: J. A. P. S A. P. D. og ANNO 1744 D. 6 JUNUIS.

I Følge St. Mortens Kirkebog bleve Johann Albrecht Pedersen og Anna Pedersdatter viede i St. Mortens Kirke d. 21 September 1741, og da saavel Aarstallet som Navnenes Forbogstaver nøjagtig svarer til ovennævnte Indskrift, kan man vel være berettiget til at mene, at disse Personer have opført Gaarden Nr. 2 paa Nørregade.

26.

Over Porten paa den to-étages Bindingsværks Bygning Nr. 48 (Matr. Nr. 188) paa Vestregrave findes en Portbjælke, paa hvilken der imellem plumpe Rococoornamenter læses følgende Indskrift: HERREN FORFREMME ALLE DEM HANNEM ICKE FORGLEMME 1.7 4.9. Paa hver Side heraf to ovale Felter, i hvilke der findes de paa Tavle II som Fig. 10 atbildede Bogstaver og Monogrammer.

Paa Østregrave findes over Dørene til den én-étages Bindingsværks Gaard Nr. 25 (Matr. Nr. 65) følgende 3 Indskrifter i Dørbjælkerne.

Over de to Døre paa hver Ende: J. A. I. M. M. R. D. MK. ANNO 1754. Og paa den midterste Dør: SOLI. DEO. GLORIA (Gud alene Æren). 1754.

Paa den gamle Bagbygning til Gaarden Nr. 9 (Matr. Nr. 10) ses over en Port paa en lang Egebjælke udskaaen følgende Indskrift i to Fordybninger: *Ved Guds Hielp Har Vi op Byget Dette Huus og Sat I Stand Gud Lad Dette Staa wrygget For os og Vor EFter Mand.* Paa hver Side heraf i to mindre Fordybninger: *J. R. Bay 17 57 E. C. Knabe.* Jens Rudolphsen Bay viedes til Else Cathrine Knabe den 8 Nov. 1742 i St. Mortens Kirke¹⁾.

Samme Jens Rudolphsen Bay og Hustru lode den saakaldte Jens Bays Skole opbygge og indrette²⁾.

Familien Bay har i det mindste i henved firehundrede Aar været en anset og betydningsfuld Kjøbmandsslægt i Randers. Allerede i Aar 1529 nævnes saaledes en Anders Bay som Borgermester.

Paa den store Bindingsværks Gaard Nr. 4 (Matr. Nr. 548) i Torvestræde findes over Porten udskaaet Bogstaverne D. K. A. B. med Krone over og paa hver Side Aarstallet 17 60. Gaarden er opført som almindelig Bindingsværk, men i Murfyldingerne findes smukke og ret karakteristiske Murstensmønstre.

D. 1 Februar 1758 blev Ditlev Kirketerp, der efter al Sandsynlighed har opført denne Gaard, viet til Madame Anna Broch, salig Christen Madsen Vellings Efterleverske³⁾.

¹⁾ St. Mortens Kirkebog.

²⁾ Se den under Nr. 35 meddelte Indskrift.

³⁾ Se St. Mortens Kirkebog.

Paa Kirkegaarden i Randers findes en simpel Ligsten over denne Mand, om hvem Galthen ¹⁾ udtaler sig paa følgende Maade: »Indtil 1768 drev man ikke uden indenrigs Handel (i Randers), indtil en formuende Kjøbmands Søn fra Hobro, Hr. Ditlev Kirketerp, der siden blev Etatsraad, havde nedsat sig her som Kjøbmand og begyndt at udvide samme til Bordeaux. Denne Mand, som foruden gode og almindelige Handelsindsigter besad Formue til at bruge dem, satte ved sit Exempel ligesom nyt Liv i alle de her Handlende. I den nordamerikanske Krig lod han bygge større Skibe, som han lod gaa til Frankrig, Spanien og Vestindien, hvorefter en og anden begyndte at træde i hans Fodspor. Og saaledes har de her mest formuende Kjøbmænd bestandig vedbleven at fortsætte og udvide deres udenlandske Speculationshandel med Fordel, hvorved de arbejdende Borgerklasser ogsaa har vundet meget i deres Næring.

Men foruden denne Mands Fortjeneste af Handelen har han ogsaa gjort sig fortjent af Byen ved de mange Bygninger, som han i den dels af ny har opført og dels anselig forbedret; og da han næsten idelig byggede, saalænge hans Evne tillod det, saa havde mange, ej alene Haandværksfolk, men og Daglønnere idelig Arbejde og Fortjeneste hos ham, og altsaa gavnede han Byen i mange Henseender. Kun Skade, at han tilsidst blev uheldig og ved Uheld ganske sat ud af sin Virksomhed.« —

Han oprettede en Skole, som senere sammensmeltedes med den af Jens Rudolphsen Bay anlagte.

30.

Paa Gaarden Nr. 2 (Matr. Nr. 558) Skidenstræde findes paa en Bjælke i Bindingsværket udhugget Bogstaverne A. R. B. S. C. H. og Aarstallet 1761. I St. Mortens Kirkebog ses, at Andreas Rudolphsen Bay den 16 Juni 1748 i St. Mortens Kirke blev viet til Sophie Cathrine Hennor, til hvilke Personers Navne ovenstaaende Bogstaver svare. —

Paa et Par Ligsten i St. Mortens Kirke ses de samme Bogstaver indhuggede. —

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 72.

31.

Over Porten paa Bindingsværks Gaarden Nr. 3 (Matr. Nr. 1) paa Søndergade staar følgende udskaaret paa Portbjælken: ANNO 1763 HAVER CHRISTIAN. HUGO. LUND OC ELISABETH. MARIE JUUL. LADET DENNE BYGNING SÆTTE.

Christian Hugo Lund var Farver i Randers og gav ved et Testament af 10 Januar 1771 100 Rdl. til et Skolehus for fattige Børn¹⁾.

Paa Prospektet af Randers, som findes i Stadfeldts Randers' Beskrivelse, ses den nævnte Gaard og kaldes i Noterne for Farvergaarden.

32.

Over Porten til Gaarden Nr. 36 (Matr. Nr. 216) paa Vestregrave, den saakaldte »Kejsergaard«, findes udskaaren følgende Indskrift: *Hans Kirketerp. Sedsel Margrethe Brock. ANNO 1768.* Porten fører som sagt ind til den saakaldte Kejsergaard, en Samling Bindingsværks Smaahuse, om hvilke M. H. Rosenørn bemærker²⁾, at de rimeligvis have faat dette Navn, fordi de fra først af have været opførte som Barakker for de kejserlige med deres medførte Fruentimmer (1627—29).

33.

Fra en nedreven Gaard i Rosengaarden skriver sig efter følgende Indskrift: S . A . S . M : M . L . D . M . 17 70 Soli . Deo . Gloria. Aarstallet er indfattet i et Par simple Rococoornamenter.

Gaarden har rimeligvis været opført af en Mammen, da denne Familie ejede flere Ejendomme paa dette Strøg.

34.

Paa Gaarden Nr. 3 (Matr. Nr. 560) Torvestræde findes over Porten udskaaret: 17. *J. C. Møller. A. E. Mamen. 72.*

¹⁾ oplyst af Hr. Cancelliraad Olsen.

²⁾ Greve Gert og Niels Ebbesen. Side 187. Anm. 4.

Ved Siden af Porten findes i en Bjælke i Bindingsværket udhugget 2 Dødningehoveder; men, da de sidde omvendt, skriver Tømmeret sig formodentlig fra en anden Bygning.

35.

Over Indgangen til den nu nedrevne énétages Skolebygning paa Hjørnet af Kirkegade og Torvegade Matr. Nr. 340 sad i sin Tid en temmelig massiv Stentavle, som nu findes i Ejendommen Nr. 3 (Matr. Nr. 309) Storegade, hvorhen den blev bragt, da Skolen¹⁾ fik sin ny Bygning. Paa Stenen staar at læse følgende:

DENNE BYGNING
INDRETTET TIL TVENDE SKOLER
DEN ENE FOR FATTIGE BØRN
DEN ANDEN FOR ANDRE BYENS BØRN
HAVER VELÆDLE
Her JENS RUDOLPHSEN BAY
HANDELSMAND I RANDERS
OC HANS ELSKELIGE HVSTRVE
MAD ELSE CATHRINE KNABE
LADET AF NYE OPBYGGE
SKLÆNKET OG GIVET
GVD TIL ÆRE
VNGDOMMEN TIL NYTTE
DEM SELV TIL CHRISTELIG AFMINDELSE
ANNO 1776
SAMT TIL REPARATION AARLIG RENTE AF 200 Rdl
S. W.

Se forøvrigt om Jens Rudolphsen Bay under Nr. 28.

36.

Fra et nedrevet Hus paa Tinghuspladsen skriver sig følgende Indskrift: DEN. 5. SEP. BLEV. DEN. OPSAT. AF SØREN IENSEN SNEDKER HVSTRUE MAGRETE MICHELIS DATTER 1777.

¹⁾ Se Galthens Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 93.

Raadhuset, som ligger paa Raadhustorvet, er en tarvelig toétages grundmuret Bygning forsynet med et Spir. Det er opført 1778, men er senere udvidet. Fløjet bærer saaledes Aarstallet 1795. Over Hovedindgangen ses en firkantet Plade, paa hvilken er anbragt et ovalt Skjold ovenpaa et korslagt Sværd og Scepter. Skjoldet bærer Christian den syvendes Navnetræk og i Pladens fire Hjørner læses hans Valgsprog: GLORIA EX AMORE PATRIÆ (Ære vunden ved Kjærlighed til Fædrelandet) MDCCLXXVIII.

Den tidligere Raadstuebygning, der ogsaa var toétages og grundmuret, skal være opført 1616¹⁾; men paa det Sted, hvor det nuværende Raadhus ligger, har der rimeligvis fra den fjerneste Middelalder været Thingsted.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 2 (Matr. Nr. 290) paa Storegade findes over Døren en Stenplade med følgende Indskrift: *Denne Gaard er af undertegnede 1790 opbygget. Algode Gud Du skal Dette Hus beskjærme.*

. (ulæseligt.)

Frederik Bendix Aastrup
 (ulæseligt.)

Paa den grundmurede Gaard Nr. 8 (Matr. Nr. 158) paa Østergade findes to Stenplader forzirede med Overflødhedshorn, imellem hvilke læses, paa den ene: *De mig Byge lod Haver Gud været god*; paa den anden: *Opbyggt af Nytt Anno 1793.*

Paa den saakaldte Garvergaard i Strømmen findes en Stenplade med Indskriften: J. FINSTEEN. C. E. KIRKE-

¹⁾ Pontoppidans Atlas Tome IV Pag. 865.

TERP. MDCCLXXXIII. Ps. 13 W 6. Om denne Ejendom hedder det hos Stadfeldt¹⁾: »Et Garveri er anlagt her af Henrich Bloch, hvis Navn forekommer i en Kommissionsakt om Laxegaarden i Gudenaaf af 1696, og saavidt som man kan slutte af Anførslen i bemeldte Akt, hvor han alt nævnes som Garver, da er Anlægget sket før dette Aar. Dennes Søn Hans Bloch, som fik det efter Faderen, drev det i nogen Tid, indtil han døde. Hans Enke blev anden Gang gift med en Søren Madsen og efter dennes Død 3die Gang med Johan Christian Hassing, der var en særdeles duelig Garver, men manglede Kræfter til Fabrikkens Udvidelse. Efter hans Død solgte Enken Garveriet til Kjøbmandsenken Madame Kirketerp, som igjen overdrog Brugen deraf til sin Søn Niels Kirketerp, og efter dennes Død erholdt hun i Aaret 1782 ene Rettighed paa hendes Livstid til at have og bruge her Garveri, hvis Drift hun dog overlod til to Døtre, den ene efter den anden, hvoraf den sidste blev gift med *Jens Finsten*, som da blev Ejer af Garveriet, hvilket han siden drev med Kraft og Fremgang, indtil Aaret 1801, da han døde. Efter den Tid brugte hans efterladte Enke *Else Cathrine Kirketerp* Garveriet indtil i indeværende Aar 1803, da hun solgte det tilligemed dertil hørende Gaard og Ejendom til *Thomas Hansen*. —

At dømme efter Stadfeldts Prospekt af Randers har dette Garveri haft ganske anderledes store Dimensioner i hans Dage end nu.

41.

Paa Bindingsværks Bagbygningen til Gaarden Nr. 40 (Matr. Nr. 211) Vestregrave findes over en Dør paa en Egebjælke udskaaret: DEN MIG BYGE LOED HAR GVD WERET GOD. GUD ALENE ÆREN. JENS NICOLAYSEN METTE LAURITIDATTER Md: Ao. 1794.

42.

Over Porten til den grundmurede Gaard Nr. 7 (Matr. Nr. 493) von Hatten-Stræde findes en Stenplade med følg. Indskrift:

¹⁾ Beskrivelse over Kjøbstaden Randers Side 366.

1 SOLI DEO 7
 AN. Joh: A: Busse. M. C. Bussen. NO
 9 Gloria 9.

Ind til Gaardspladsen findes en oprindelig ret smuk, men nu temmelig mishandlet Sandstens Dørkarm i Barokstil, der dog ikke synes lavet til denne Gaard.

43.

Over Laboratoriebygningen i Løveapotheket (Nr. 12, Matr. Nr. 345, Torvegade) findes indmuret en lille Trætavle, paa hvilken der er udskaaen en Elephant med et Taarn paa Ryggen og et fra denne nedhængende Klæde, paa hvilket ses Christian den syvendes forgyldte Navnetræk. Paa et Baand, som slynger sig ovenover, læses: *Pharmacopoea Randrusiensis*, og underneden Elephanten: *Herbis non Verbis Corde virescit Homo.* (Ved Urter og ikke ved Ord grønnes Menneskets Hjærte.)

Ovennævnte Plade sad oprindelig over Døren til det gamle »Elephant-Apothek«, som fandtes i Gaarden Nr. 4 (Matr. Nr. 259) paa Middelgade, og som omdøbtes og flyttedes til sin nuværende Plads af Apothekets forrige Ejer Faith¹⁾.

44.

Fra Slutningen af det attende Aarhundrede skriver sig rimeligvis efter Bogstavernes Form at dømme nedenstaaende Indskrift, som findes paa en firkantet Sten, der nu er indmuret i Gavlen paa Gaarden Nr. 2 (Matr. Nr. 238) Vestregrave, men som oprindelig fandtes paa Forsiden af det for faa Aar siden nedrevne gamle Bindingsværks Hus, der stod paa den ovennævnte grundmurede Gaards Plads.

I en Krands af Blade og omgivet af Attributer paa Handel og Søfart (Anker og Merkurstav) læses følgende: *Guds Velsignelse Søfarten og Handelen har været denne Gaards Beboeres Nærings Vei og Opkomst.*

45.

Nørrejyllands Tøjhus, der ligger tæt østen for Randers, er en stor grundmuret, kasernelignende Bygning, som er opført i Aarene 1801—2. —

¹⁾ Om Apothekets tidligere Ejere se Stadfeldt Pag. 355.

Den store Façades Ensformighed brydes en lille Smule ved et mere fremtrædende Midtparti omkring Hovedindgangen: Foroven et lavt Gavfelt med forskellige Krigens Attribute, derunderneden i Højde med 2den Etage Frederik den sjettes Medaillonportræt i hvidt Marmor [bærende Mærket DAJON FEC¹⁾]. Omkring denne en forgyldt Kobberlaurbærkrands og paa hver Side Lictorenes Værdighedstegn udført i Marmor; underneden Indskriften: FREDERICO OPTIMO PRINCIPI FORTI PIO BENIGNO OB ARMATAM PROVINCIAM GRATA JVTIA POSVIT. (Dette satte det taknemmelige Jylland den bedste, tapre, fromme og velvillige Fyrste for Provincens Befæstnings Skyld.) Paa hver Side af Decorationen: DEN BEDSTE REGIERING HELLIGET AF DEN RENESTE PATRIOTISME. Endelig over selve Porten: NÖRRE JYLLANDS TÖIHVVS.

46.

Paa den to-étages grundmurede Bygning Nr. 14 (Matr. Nr. 38) paa Østre Grave findes paa en Sandstensplade Indskriften: *Peter Fabich Fischer. Dorothea Ovesen Fischer. 1802. Peter Fischer var Kæmner i Randers*²⁾.

47.

I Gaarden Nr. 34 (Matr. Nr. 218—19) Vestregrave findes paa et Par Steder i Bindingsværket udskaaret: NIELS IENSEN MAMMEN. MAREN. 1802. MAMMEN.

Niels Mammen var Kjøbmand i Randers.

48.

Paa den for nogle Aar siden nedrevne Gaard Nr. 1 (Matr. Nr. 548) paa Nørregade sad over Porten nogle udhugne Stentavler, der nu findes indmurede i en Gaard i Landsbyen

¹⁾ Dajon dansk Billedhugger død som Professor ved Kunstakademiet i Kjøbenhavn 1823. Se Weilbach: Kunstnerlexicon Pag. 128.

²⁾ Hans Navn findes imellem Subscriberterne paa Stadfeldts Randers Beskrivelse.

Hald; af de tre endnu bevarede Sten (oprindelig var der fire) ere de to smykkede med Symboler paa Handel og Søfart Anker, Vægt, Regnskabsbog, Overflødhedshorn og lign., den tredie, der er større end de to andre, bærer Indskriften: *D. Kirketerp. A. Broch. 1763. R. Welling. E. C. Bay. 1803.* Ditlev Kirketerp er alt omtalt som Ejer af den under Nr. 29 omtalte Gaard, der støder umiddelbart op til den her nævnte, saa at de to Gaarde vel sagtens har udgjort én. Den senere Ejer Rasmus Welling, der formodentlig har opsat Tavlen, var Kjøbmand i Randers.

49.

Over Døren paa det grundmurede Hus Nr. 16 (Matr. Nr. 522) i von Hatten-Stræde ses en firkantet Sten med følgende Indskrift: Ps. 128. V. 12. Salig er hver den som frygter Herren som gaar paa hans Vej Thi Du Skal ernære Dig af Dine Hænders Arbejde. Salig er Du og det Skal gaa Dig vel. Indskriften er skilt ad i to Dele, imellem hvilke ses en Hammer og to Nøgler overkors, og under dem: *Opbyggt 1803 af Anders Pedersen Smed og Mette Jensdatter.*

50.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 18 (Matr. Nr. 48) paa Østregrave findes over Døren en Stenplade, paa hvilken der imellem to Overflødhedshorn læses: *Opbyggt Aar 1803 af Jacob Lihme og Lovise Hvidberg.*

Jacob Lihme var Kjøbmand¹⁾ i Randers.

51.

Paa Bindingsværks-Gaarden Nr. 12 (Matr. Nr. 728) paa Provstegade læses over Døren paa en Stenplade: *R. A. Busse. 1828.* Men under den Maling, hvormed Stenen er oversmurt, skimtes de tilkittede Bogstaver af en ældre Indskrift, af hvilken det fremgaar, at den er opsat af Jacob Heinrich Schmidt

¹⁾ Findes imellem Subskribenterne paa Stadfeldts Randers Beskrivelse.

Anno 1803, i hvilket Aar den nævnte Ejer satte en Étage til Forhuset, som ellers efter de gamle til Gaarden hørende Skjøder er betydeligt ældre. Gaarden omtales saaledes som liggende paa Hjørnet af Nørreport og maa altsaa være ældre end Aar 1744, da den ovenfor under Nr. 25 omtalte nuværende Hjørnebygning blev opført.

I Skjøderne omtales ogsaa en nordfor Ejendommen liggende Grav, »Kattegraven«, som strakte sig langs Sydsiden af nuværende Fabriksstræde; af denne Grav ses endnu tydelige Spor ved en betydelig Sænkning i den til Ejendommen hørende Have. —

Den omtalte Jacob Heinrich Schmidt var Skorstensfejer i Randers og byggede en stor Del af Fabriksstræde.

52.

Den store Bindingsværks Gaard Nr. 1 (Matr. Nr. 698) paa Møllestræde bærer en Stenplade med Indskriften: *Opbyggt Aar 1805 af Niels P. Lange og Maren C. Lange. Salom. Ords. 16 C. 3 V.*

Niels P. Lange var Værtshusholder¹⁾ i Randers.

53.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 11 (Matr. Nr. 119) paa Brødregade findes paa en Stentavle over Døren Indskriften: *Nihil sine labore* (Intet uden ved Arbejde) *Opbyggt Aar 1806 af Joh. Chr. Bursche og Anna Greg. Bursche.*

Joh. Bursche har givet Bursches Gade Navn.

54.

Paa den grundmurede Gaard Nr. 4 (Matr. Nr. 742) paa Rosengade læses paa en oval Sten følgende Indskrift: **BYGT AARET 1815 AF C. N. BIG-VM OG M. M. SCHACK.**

Christen Bigum var Kjøbmand²⁾ i Randers.

¹⁾ Nævnes blandt Subskribenterne paa Stadfeldts Randers-Beskrivelse.

²⁾ Hans Navn findes sammesteds.

Over Døren til det grundmurede Hus Nr. 6 (Matr. Nr. 775) ses en lille Marmorplade, paa hvilken er udhugget en Klokke og derunder Indskriften: *Opbyggt 1815 af D. H. Reimer og Else Reimer.*

Denne Mand er den sjældne Haandværker, som Randers i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede roste sig af at eje, nemlig Klokkestøber Daniel Reimer, der har støbt den Klokke, som hænger paa den nordre Side af St. Mortens Kirketaarn, og som bærer følgende Indskrift:

VED BORGERNES FRIVILLIGE TILSKVD BLEV IEG STØBIT
I AARET 1798 I RANDERS AF DANIEL REIMER, EFTER AT
TAARNET, HVORVDI IEG HÆNGER, 1796 VAR OPFØRT AF
BYGMESTER MØRVF AF ØDVM OG VHRET AF IENS CHRIS-
TENSEN I SAHL BY.

Over Døren paa den to-étages grundmurede Gaard Nr. 3 (Matr. Nr. 409) paa Vestergade findes en halvrund Plade af hvidt Marmor, paa hvis øverste Del findes afbildet et Faar og ved Siden af dette en Stav med en Handske paa Enden, underneden hvilke læses:

DETTE STED ER BYGT AF CHRESTEN SØRENSEN SCHIØDT
FØDT I HOLMESTRAND I NORGE DEN 7 SEPTEMB. ANNO 1755.
OG HVSTRVE MAREN IØRGENDATTER FØDT I GRVNDERVVP
I AALBORG AMT DEN 27 FEBRVAR ANO 1785. WI INDGIK
TIL SAMMEN EGTESKAB ANO 1810 DEN 7 NOVEMBER MED
BLOT EN HAAND. WI DEN BEGIØNDT I MANGEN KVMMER
OG MODGANGS TID. GVD LØNNEDE WOR FLID. AF LAM-
MEST SKIND MED GVD WI HANSKEN LØKKELIG DREW.
DERFOR NAAR WI PAA HANNEM TRO SAA MAA WOR
FEINDE TIL SKAMME STAA. CHRESTEN SØRENSEN SCHIØDT
HANDSKEMAGERMÆSTER I RANDERS DEN 16 APRIL 1827.

Den nævnte Hanskemager Schiødt var en i Randers for sin store Originalitet saavel i Klædedragt som Handlemaade vel bekjendt Personlighed.

Det grundmurede Stød Nr. 18 (Matr. Nr. 230) paa Vestregrave bærer over Døren en firkantet Stenplade med Indskriften: *Opført 1828 af Læderfabrikant L. P. Biørn og Hustrue A. K. Biørn født Randrup*¹⁾.

¹⁾ Hermed er saa vidt vides alt medtaget af, hvad der i Randers findes af ældre Husindskrifter indtil 1830.

Om en befrygtet Landgang af fjendtlige Tropper i Thy og Vendsyssel 1609.

Ved Holger Fr. Rørdam.

De her meddelte Breve fra Aaret 1609 minde noget om den Landgang af skotske Lejetropper, som et Par Aar efter (1612) skete i Norge, og hvoraf den ene Afdeling fik den af Hr. Sinclars Vise noksom bekjendte tragiske Skjæbne, medens det lykkedes den anden Afdeling, under Munchhaven, at trænge igjennem til Sverig, for hvilket Riges Regning Tropperne vare lejede for at deltage i Krigen mod Danmark¹⁾. — I de to første Breve er der Tale om lignende til Sverig bestemte Lejetropper fra England; i de sidste handles om en befrygtet spansk Armada — hvad atter stod i Forbindelse med de vidtudseende politisk-religiøse Planer, som Spanien den Gang antoges at nære mod de nordiske Lande²⁾.

Hvad her meddeles, kan tjene til dels at stadfæste, dels at modificere den Beretning, som Slange har i sin Christian IV.'s Historie, S. 255, hvilken jeg finder Anledning til her at aftrykke, da den neppe er tilgængelig for de fleste af dette Tidsskrifts Læsere. — Slange beretter da følgende under Aaret 1609:

»Noget førend St. Hans Midsommers Tider landede et Svensk Skib formedelst Storm paa et meget u-sædvanligt

¹⁾ Se F. H. Jahn, Historie om Calmarkrigen, S. 212 ff.

²⁾ Om disse Planer findes et mærkeligt Brev fra 1608 meddelt i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 636—8. Jvfr. min Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1620, II, 160, og de der citerede Kilder.

Stæd under Jylland ved Thy, hvilket indehavde hen imod 600 Engelske og Skotske Soldater, som Kongen af Sverrig hafde ladet værfve. I Begyndelsen brugte dette Folk vel nogen egensindig Frihed; men Amtmanden viiste dem strax dend Maade, som de burde at holde og leve med udi et fremmet Land, saa at de bløve nødt til at holde sig inden deres Leyer under Tælte ved Strandsiden, indtil der kom Befaling fra Kongen, hvorledes med dennem skulle forholdes. Omsider bekom de Forlof at maatte gaae til Tisted og derfra til Aalborg, hvorfra dennem gaves Tilladelse at fragte Skibe, derfra at fare til Elfsborg. De bleve saaledes oppassede paa Veyen, at de torde ikke røre en Kylling udi en Bondes Gaard, og de maatte betale, hvad de hafde fornøden. Af disse finge mand at høre, at der vare fleere paa samme Maade fra Skottland ventendes; hvilket gaf Aarsag til, at Bønderne udi Wensyssel bleve befalede at holde flittig Strand-Vagt; saa og allevegne imod Sø-Kanterne, hvor Skibe kunde anlægge, at opsætte Bafner, som de skulle antænde, naar de saae eller mærkede nogen paa u-sædvanlige Stæder at ville hafne eller lande. Det varede dog ikke længe derefter, førend der igien kom tvende andre Skibe opfyldte med Folk, som et par Dage efter hinanden seylede af og til under Landet paa dend Vestre Kant, og pæylede her og der Dybet og Grundene, saa vit de kunde komme. Men da de saae Almuen at samle sig med Vaaben og Værge, seylede de hasteligen derfra: Hvor de siden landede, spurtes ikke«.

»Dend samme Anstalt, som blef giort udi Jylland med Strand-Vagt og Bafner, blef og giort udi Norge; hvor de blef befalede, at de skulle tage vare paa Spanske Skibe, som skulde have udi sinde at lande enten paa de Norske eller Svenske Kuster. Anledning til denne Varetægt gaf dend Svenske Befalingsmand paa Elfsborg ved Nafn Søfren Jensøn, som skref dend Danske Befalingsmand paa Bahuus Steen Madsøn et Bref til, hvorudi hand lod hannem viide, at Kong Sigismund udi Pohlen hafde besøgt Kongen af Spanien om Hielp og Undsætning imod Sverrig og Rusland; hand forsikrede hannem ogsaa i samme Bref, at en Spansk Flode var visseligen udi vente. Paa det saadan hans Advarsel kunde finde desto større Troe, sendte hand med Brefvet en Udskrift af et Bref, som en Jesuit udi Prag hafde skrevet til en stor

Herre udi Pohlen, med Underretning om alle forreskrefne Sager. Kong *Christian* ville vel ikke sætte nogen Troe dertil udi Begyndelsen, men tog det op for noget opdigtet Snak, der med enten at spilde dend Fortroelighed, som var imellem hannem og Pohlen, eller og for at besmykke Kong Karls Forhold med de fremmede Tropper, som saaledes u-advaret hafde landet paa Jylland. Ikke desto mindre holdte hand det nødigt at være aarvaagen og sin Post vel at oppasse«.

Saa vidt Slanges Beretning. Her følger nu Brevene, hvoraf han tildels har øst sin Kundskab om disse Forhold.

1.

Jørgen Lunge fik Brev, nogen Soldater, som der under hans Len skal være landede, anrørendes.

Christian 4. Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom du underdanigst begjærer at maa blive forståndiget, hvorledes du dig skal forholde med de engelske Krigsfolk, som der under dit Len skal være landet, da bede vi dig og ville, at du strax alvorligen paalægger og befaler deres Capitain, at de over Landet begive dennem strax iligen til vor Kjøbsted Thisted, og siden til Vands ned til vor Kjøbsted Aalborg, hvor de siden kunne fragte sig Skibe over til Elsborg, eller og hvor de dennem henagte, altsammen paa deres egen Bekostning; saa fremt de betyngte nogle vore Undersaatter, enten Borgere eller Bønder, der da ikke over dennem skal blive straffet, som vedbør; havendes udi Agt, at de iligen komme afsted. Dermed etc. Hafniæ den 26de Junii Ao. 1609.

Jydske Tegnelser V, 474.

2.

Jørgen Lunge fik Brev, Bønderne, som udi hans Len have gjort Opløb paa Strandbakkerne imod nogle Krigsfolk, anrørendes, saa og over en Bonde, som trende bundne Soldater havde ombragt, at lade ske, efter foregaaendes Dom, Execution.

Christian 4. Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom du os underdanigst lader andrage og tilkjendegive, hvorledes

Bønder og menige Almue der udi dit Len nu nyligen skal have gjort et Opløb og dennem paa Strandbakken forsamlet, udaf Aarsag at der sammesteds er bleven spargeret, der under Landet at løbe nogle Orlogsskibe med Krigsfolk beladt, som skulle ville gjøre Landgang; endog sligt saa udi Sandhed at være ikke er bleven befundet, da derefter er blevet randsaget. Og midlertid samme Forsamling er sket, skulle Bønderne have bundet de engelske Soldater, som for nogen Tid siden forleden der under dit Len ere indkomne, hvorudover en modtvillig Kompan af Bønderne trende af forskrevne bundne Soldater mordersker- og tyranskervis skal have omkommet. Med underdanigst Begjæring at maa blive forstændiget, hvorledes du dig derudinden skal forholde. Thi bede vi dig og ville, at du med største Alvorlighed menige Bønder der udi dit Len lader foreholde og formane, at dersom herefter nogen slig Handel sig kunde tildrage, at man enten fornem Orlogsskibe udi Søen eller anden slig Tilfald, at Bønderne da ere fortænkt udi, strax og uden al Forsømmelse dig derom først at tilkjendegive, førend de dennem noget enten paa Strandbakken eller andre Steder foretage; siden haver du enhver dennem paa de Steder at lade forordne, som den Fornødenhed tilsiger, havendes derhos med alting der udi Lenet den tilbørlige Indseende, som vi dig naadigst tiltror. Belangendes den Bonde, som bemeldte trende engelske Soldater ynkeligen og morderskvis skal have ombragt og affivet, den skal du med første Lejlighed (efter at vi saadan hans modtvillige Bedrift ingenlunde ustraffet ville lade passere) for samme begangne Daad for sin tilbørlige Dommere lade tiltale og forfølge, og siden efter Dommens Indhold over hannem lade ske Execution. Dermed etc. Hafniæ den 11te Julii 1609.

Jydske Tegnelser V, 475.

3.

Manderup Parsberg og Jørgen Lunge finge Brev belangendes god Varetægt ved Strandsiden, enhver dennem udi sit Len, at skulle lade holde.

Christian 4. Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi udaf adskillige Rygte og Tidinge naadigst komme

udi Forfaring, hvorledes udi Hispanien skal ligge en stor Krigsarmada færdig, som kanske, naar den kom udi Søen, sig saa snart noget fjendtligervis at foretage skulde lade fordriste paa vore Lande og Riger, som paa nogen anden Provins; hvilken vores Mening og dermed bekræftiges, at der under vore Lande Thy og Vensyssel skal være set nogle Orlogsskibe udi Søen, som have holdt af og til, formodentlig af den Aarsag, at de vilde udkundskabe Dybet, saa de siden desbedre, vore Riger til Skade, kunde gjøre nogen Landgang. Da efter saadan Lejlighed bede vi eder og alvorligen befale, at I langs ud ved Strandsiden der udi eders Len lader have flittig Varetægt og Indseende, og til forefaldende Lejlighed lader gjøre den Anordning, om Behov gjordes, som vi eder naadigst tiltror; saa vel som og med allermuligste Flid lader udkundskabe med største Alvorlighed udaf hvis Folk, som enten formedelst fersk Vand at hente, fersk Mad at købe, eller udaf andre slige Aarsager bevæget, kunde hænde der under Lenet at komme udi Landet, eller og om det ved en anden Behændighed ske kan, hvis dennem om samme Armada er vitterligt, hvor¹⁾ da dertil kommer, at de paa saadanne usædvanlige Steder søge Land, hvorhen de dennem agte, og ellers om hvis Skibe og Flaader der er udi Søen dennem kunist²⁾; og at I siden om Alting indskikker fuldkommen Relation og Besked udi vores Kancelli. Dermed etc. Hafniæ den 16de Julii Ao. 1609.

Jydske Tegnelser V, 478.

4.

Brev fra den svenske Lensmand paa Elfsborg til den dansknorske Lensmand paa Bahus.

Minn naboerlige och wenliche helsenn medh Gudh alzmechtigh altijdh till förennde. Käre Steenn Mattszonn, naboe och synnerlige godhe wänn. Jagh betacker eder ganske

¹⁾ D. e. hvorledes.

²⁾ Meningen er: hvad der er dem bekjendt om Skibe og Flaader, som ere i Søen.

wenligenn för alt gott beuist, dett ieg med all naboerligh willigheetz gierne forskylle will vthj huadh måthe ieg kann.

Käre Steenn Maadtsonn, naboer och synnerlige godhe wänn, jegh hafuer bekommitt eder schriftelige swar på dett ieg senaste skreff idher till, derfore iegh eder wänligenn betacker. Och såsom [i] vthj eder skrifuelse vttlofue, att så snart i nogett wist kunne fornimme, så wele i gifue migh der om tilkenne, så ær ieg och ofuerbödigh dett samme att göre eder igienn, och så snart mig någre ytterligere tijdender om samme Spanske Armada komme tilhonde, will iagh strax låthe'eder der om wethe. Och måge i idher wist ther på forlåtthe, att någet brygges, ehuru thet och kann blifue stält i wärcket, som är icke mindre achtet Danmarck änn Suerigie. Menn migh hoppes egenom Gudz nådige tilhielp, att the skole drike dett sielfue wtt, som the hafue achtet andre. Mann hafuer wisze kunschaper, att konungen i Hiszpanienn will hielpe konungen i Pålenn till dett Muskouske herredömmitt. Menn huar konungenn i Pålenn blifuer Ryszlandh mechtigh, då schole i fornimme i sanningh, att thet inthet blifuer Danmarkz och Noriges Crono myckit till gagn, ehuru man dett nu achter, lyke som thett inthitt skule hafue opå sigh. Ty konungenn i Hiszpanien och konungenn i Pålenn the tiggie både i enn säck. Männ min nådigste konungz och herres folch, som h. k. mt. hafuer sendt storfurstenn i Rysland tilhielp, the hafue allerede egenom Gudz nådige tilhielp så myckit i Ryszlandh vthrettet, at the hafue någre tusendh Pålacker nidherlagt, thagit them stycker och fhaner ifrånn, bekommitt ofuer någre hundrede fånger, ther egenom många steder och slott ähre faldne storfursten Wasily Jwanowitz till igienn, som tilforennde hafue holit med Pålakerne. Gudh wärdiges ähnu widere framgångh och lycke förlähne emott thenn papistiske hoopen, huilke all theres rådh och anslagh derhadann stelt hafue, att the theres forgiftige läre och falske Gudz dienst så wäll vthj desze nordlensche landh och konungerryker, som ofuer heele werdenn vttspredie och komme osz vnder påfuens ook och trelldom igienn, dett Gudh osz nådeligenn före beuare. Och paa thet i skole see, att thet är theres fulkomblige meningh, och att the så well medh Danmarck som Swerige thet i acht hafue, så sender ieg eder en wiz copie af itt breff, som en jesuwit från Pragh hafuer skrifuit enn sin medbroder

till vthj Pålenn, der af warde i sielfue saningen förnimmes¹⁾. Huilket ieg eder käre Steen Maadtszenn, godhe wän och naboer, vthj enn wällmeningh icke hafuer welet förholle. Befaler eder med alt thet, eder kirt er, Gud alzmeethigh. Aff Elkzborgh denn 28 Julj Åhr etc. 1609.

Söffrinn Jönsson.

Udskrift:

Koning. Maytz aff Danmarckz betrodde mann och ståt-hällere på Bahuus och öffuer thet lehnn, erlig och welbyrdig Steenn Maadtszonn²⁾ till Rönöholm, minn käre naboer och synnerlige godhe wänn, ganske wenlig.

Paategning:

Indleffuerett vdj k cantzlj vdj Kiöpnehaffn, den 7 Augusti anno 1609.

Original med Seglet, i Gehejmearkivet. Dette Brev er ogsaa indført i den officielle Kopibog, Svenske Acta for Aarene 1601—1611.

5.

Bønderne udi Vendsyssel finge Brev, Vagt ved Strandsiden at holde anrørendes.

Christianus quartus. Hilse eder alle Bønder og menige Almue, saa [vel] de gejstlige og Adelens, som vore og Kronens Bønder og Tjenere, ihvosomhelst i tjene eller tilhøre, aldeles ingen undtagen, som bygge og bo over alt vort Land Vendsyssel, evindeligen med Gud og vor Naade. Vider, at eftersom vi naadigst komme udi Forfaring, hvorledes paa adskillige Tider og Steder sig der under Landet skal lade se en Antal Skibe med Krigsfolk bemandede, som dennem undertiden skulle lade formærke, ligesom at de ville lade med deres Espinger sætte Folk udi Lande, muligt til den Ende at de ville tilføre vore Riger og Lande og des Indbyggere nogen Skade. Da paa det med altingeste kan haves des bedre Indseende, saa at vores Undersaatter ingen uforvarende Skade skulle blive tilføjet, forarsages vi indtil paa videre

¹⁾ Det kan neppe være tvivlsomt, at derved menes det ovenfor S. 249 Note 2 omtalte Brev.

²⁾ Laxmand.

Besked paa Strandsiden at lade holde Vagt, som det sig bør. Thi bede vi eder, ville og hermed hver særdeles strengeligen og alvorligen byde och befale, at naar I af os elskel. Manderup Pasbjerg, vor Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Aalborghus, eller hans Fuldmægtige blive tilsagt, I da ere fortænkt udi, uden al Undskyldning, saa mange enhver Dag og Nat bliver tilnævnte, at lade eder finde og holde Vagt paa de Steder, han eder lader henordne, anseendes derudinden eders egen og eders fæderne Riges Gavn og Bedste. Saafremt i herudinden findes modvillige og forsømmelige, I da ikke derfor ville stande til Rette og straffes, ikke aleneste som de, der vores udgangne Breve og Mandater ikke agte eller efterkomme ville, medens ogsaa som de, der forarsager deres egne Fædernelands yderste Skade og Fordærv. Her efter sig enhver og en skal vide at rette og for Skade at tage vare. Ladendes det ingenlunde. Hafniæ 1 Septembris 1609.

Jydske Tegnelser V, 483.

6.

*Manderup Parsbjerg fik Brev Vagten ved Strandsiden
at lade forkynde.*

Christianus quartus. »Vider, at eftersom vi efter denne Tids Lejlighed eragter raadeligt at være, at paa Strandsiden over alt Vendsyssel holdes Vagt,« — da har Kongen ladet udgaa et Brev til Bønderne og Almuen dersteds om denne Vagt, hvilket Brev sendes herhos til Publication; han skal nu med Flid forordne, »at der bliver holden Vagt paa de Steder og med saa mange Folk, som I kunne eragte det at gjøres Behov, dog at Bønderne det allermindste muligt dermed bliver betyngt, og at med samme Vagt at holde ikke længer varer, end at I kunde betænke, at formedelst Vintrens Skyld ingen ydermere Fare kan være at forvente.« Hafniæ 2 Septembris 1609.

Jydske Tegnelser V, 484.

Et paatænkt Fæstnings- og Byanlæg ved Hals.

Ved D. H. Wulff.

Aalborg indtog i tidligere Tid en gunstig Stilling med Hensyn til Handel og anden Virksomhed. Ikke blot tog den en væsentlig Del i det betydelige Limfjordsfiskeri og var fælles Toldsted for hele Limfjordsdistriktet, idet alle Skibe, der sejlede paa Fjorden, skulde udgive deres Told til Aalborg Slot, men den havde ogsaa faaet forskjellige Privilegier, der gjorde den til Stapelplads for en stor Del af de ved Fjorden liggende Egne. Saaledes siger allerede Kristjern den førstes andet Privilegium for Aalborg i § 12, at ingen Gjæster eller udkomne Kjøbmænd maa sejle overmere i Limfjorden eller nogen Haandtering have uden til Aalborg, Viborg, Nykjøbing og Lemvig, der som lovlige Havne ere, undtagen de, som Salt, Ved, Kul og Tømmer føre (J. Saml. 7, 276), hvilket er gjentaget i Kristian den tredjes Privilegium for Aalborg af 1540 § 6 (smst. 282), og 1655 den 23 Avgust fik Aalborg Borgere og Indvaanere kgl. Tilladelse til frit og ubehindret at sejle med deres Skibe, Skuder og Pramme i Limfjorden og der handle og vandle (smst. 300). Men netop ved denne Tid var der af Frederik den tredje paatænkt en Foranstaltning, som, hvis den var bleven iværksat, rimeligvis vilde have tilføjet Aalborg et slemt Knæk og i det mindste standset dens Udvikling for lange Tider. Vi tænke herved paa denne Konges Plan til Anlægget af en Fæstning og Handelsstad med Kjøbstadret og som Toldsted ved Hals ved Indløbet til Limfjorden, hvorom D. Atl. V, 256 har en kort

Beretning, som vi her skulle fuldstændiggjøre ved Meddelelsen af de derom udgaaede Kongebud, saaledes som de findes opbevarede i Gehejmearkivets forskjellige Samlinger.

Det første Brev derom udgik den 1 Juli 1653 fra Frederik 3 til Befalingsmand paa Aalborghus Erik Juel til Hunds-bek, saalydende: Vor synderlig Gunst tilforn. Vi bede eder og naadigst ville, at I med forderligste eder herfra (o: Kjøbenhavn) hjem til eders Len begiver og der strax ved vore og Kronens samt Gejstlighedens Bønder og Tjenere i Kjær, Jerslev, Fleskum og Hornum Herreder lader gjøre og opkaste en Skanse paa hver Side af Indløbet det dermed at forsikre ¹⁾. Vi tvivle og ikke paa, at Adelen i eders Len og for^{no} Herreder sig jo bekvemme og tilstede deres Bønder og Tjenere samme Arbejde at tilhjelpe og fortsætte, eftersom det deres saavel som det ganske Lands Gavn og Forsvaring angaar. Eder er ogsaa naadigst anbefalet af vort Tøjhus at leveres til dets Fornødenhed 4 franske halve Kartover og 2 tolv Punds Stykker saa og Lader (?) dertil samt anden fornøden Tilbebør saa og 200 Kugler; dersom og nogen fjendtlig Landgang der mod Forhaabning skulde begyndes eller foretages, da have I eders største Flid at anvende, at saa meget af Landfolket og Almuen til Hest og Fods der omkring kan vorde samlet, som i en II hastig tilvejebringes kunde, og dermed Landgangen af yderste Magt og Formue afvende.

Dernæst udgik under 4 Juli s. A. Brev til Christian Friis, Lensmand i Mariager Klosters Len, saalydende: Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi naadigst have anbefalet os elskelige Erik Juel paa begge Sider ved Hals at lade opkaste en Skanse Indløbet dermed at forsikre, da ville vi, at I gjør den Anordning i eders Len, at Bønderne, saa mange som i de anbefalede Herreder under eders Len

¹⁾ At der dog allerede tidligere har været et saadant Anlæg ved Hals, fremgaar af Hals Birketingbog, hvori der under ¹¹/₁ 1623 læses: Knud Jensen i Hals Gaard (Birkefoged) lod læse en rigtig Fortegnelse og Register paa Hals Skanse, eftersom den er skift og afpølet imellem Bønderne her i Birket, i Ridefogden Povl Andersens Nær-værelse, denne at færdiggjøre og holde ved Magt efter Lensmandens Befaling.

ere beliggende, tillige med de andre vore og Kronens til bemeldte Skanse at opkaste hjælpe at arbejde, saa at bemeldte Erik Juel ingen Forhindring deri sker, eftersom Grunden paa den ene Side under eders Len skal henhøre.

Endelig fik Anders Bilde, Rigens Marsk, under 13 August s. A. Brev: Vor synderlig Gunst tilforn. Vi bede eder og naadigst ville, at I med forderligste kommanderer en Ingeniør til at afstikke de Skanser, som for godt er anset at skal lægges ved Hals og Mov, saa og forordne, hvad for Folk i dem skal ligge foruden de Bønder, som dertil skal forordnes at holde Vagt, saa og hvem deri skal kommandere, hvad I og eragter dem, søm dem kommandere, saavelsom Konstablerne og andre, som der ligge, maanedlig at skal gives. Derom har I til Landkommissarerne Ordre at give, at de dem maanedlig af Landkisten erlagt og betalt vorde.

Arbejdet med Skanseanlægget blev strax paabegyndt og drevet med stor Iver, som det fremgaar af følgende Tingsvidne af Hals Birketing ^{9/12} 1653. Jens Mortensen, Ridefoged til Aalborg Slot, har fast hver Dag, siden vor gunstige Hr. Lensmand rejste herfra, da der var begyndt at arbejde paa Skansen, lejet og laant mange, saavelsom ogsaa lejet mange ledige Folk, som have arbejdet udi Skansen, og han dem har betalt hver Aften, somme Dage 10 Vogne, nogle Dage 12, andre Dage 8, 7, 6, 5 og 4 Vogne hver Dag, undertiden flere og undertiden færre, ligesom der fattedes til og Landboerne ikke vilde møde; foruden har han ogsaa lejet dagligen mange ledige Folk og Daglønnere, baade Tørvestikkere og andre, somme Dage en Snes, nogle Dage over 30, og har det været den Gang, han havde lejet over 40 Folk, baade her af Sognets Folk saa og andre fremmede, som kom ned og arbejdede for Penge, og holdt han det hver Dag fra St. Michels Dag og til nu 8 Dage efter St. Mortens Dag. (Hals Birke-tingbog.)

Skansen maa derefter antages væsentlig at have været færdig; thi 1654 ^{31/3} forbød Søren Nielsen, Tingskriver i Hals, paa Lensmandens Vegne efter Befaling for Retten, saavelsom han to næste Tingdage tilforn gjort har, strængelig menige Mand i Hals og Skovshoved, ingen undtagen, at de ikke efter denne Dag lade deres Svin, Fæ eller Kvæg komme til Skansen at rode eller kaste under samme Svins

og Fæmons Fortabelse, eftersom det tilforn baade af Prædikestolen og til Tinge er forbudt, og fra 1654 ^{12/5} har vi igjen et Tingsvidne, at hvis der er hugget i Hals Skove, Strandmarken, Middelskoven og Nørskoven, siden det sidste Syn gik, er mesten hugget og kommet til Skansen for Hals saavel som til Lensmandens Fiskerbod, til Skansemeisteren, Kaptejn og Konstabels Ildebrand (smst.)

Hidtil er der endnu kun Tale om Anlægget af en Befæstning ved Hals; et Skridt videre gjøres der saa et Par Aar efter ved Bestemmelsen om Toldstedets Forlæggelse til Hals, idet Frederik 3 under 4 September 1655 skriver til Erik Juel: Vider, at vi naadigst tilfreds er, at Tolden ved Hals herefter maa oppebæres af alle indkommende og udgaaende Skibe paa Limfjorden. Thi bede vi eder og naadigst ville, at I til den Ende med forderligste og med ringeste Bekostning lader forfærdige Pakhuse, Vejerhuse saavel som Skibbro og fornøden Pram, hvortil I har at lade annamme Penge af Tolden sammesteds. Dersom og nogen findes, som sammesteds vil bygge Pakhus og Kornhus, da skal det være dem bevilget og tilladt; — og under 22 December s. A. udgik der en kgl. Befaling saaledes: Vi Frederik 3 . . . gjør alle vitterligt, at eftersom vi have for godt anset Hals til et almindeligt Toldsted at forordne, hvor al vor og Kronens saavel som Kommissarietolden skal erlægges af alt det, der paa Limfjorden ind- og udskibes, da ville vi til alles Efterretning befalet have, at alle vore Undersaatter saavel som alle fremmede, som herefter passere Limfjorden, ligesom manerligt er, efter Toldordningen der angive og fortolde, hvorimod de paa de andre Steder paa Limfjorden for videre Tolds Erlægelse skulle være forskaanede.

1655 den 29 December udgik atter Brev til Erik Juel saalydende: V. s. G. t. Vi bede eder og naadigst ville, at I med forderligste med vore og Kronens samt Gejstlighedens Bønders og Tjeneres Hjælp i Kjær, Hvetbo, Horns, Han, Jerslev, Børlum, Vennebjerg, Fleskum og Hindsted Herreder lader den Plads ved Hals forfærdige og gjøre bekvem, saa der Bygninger og Huse kan opsættes. Vi tvivle og ikke paa, at Adelen i bemeldte eders Len og deromkring boende, naar I med dem derom handler, som eder og herom befales, de sig bekvemme og tilstede deres Bønder og Tjenere samme

Arbejde at tilhjelpe og fortsætte, eftersom det deres saavel som det ganske Lands Gavn og Bedste angaar, og har I Arbejdet sammesteds dem saaledes at ligne imellem, som de langt og nærved boende ere, og som I for raadsomt og passeligst eragte, — og s. D. fik Malte Sehested, Lensmand over Aastrup Len, følgende Brev: Vor Gunst tilforn: Vi bede dig og naadigst ville, at du, naar det af os elskelige Erik Juel begjæres, befaler vore og Kronens Bønder i dit Len Aastrup i efter^{no} Herreder, Børlum, Vennebjerg og Jerslev, at tilhjelpe ved Hals Plads at forfærdige, saa derpaa videre Bygning kunde sættes, og det efter den Anordning, han derpaa gjør.

Med Hensyn til Toldoprævningen fik Michel Langemach under 25 Avgust 1656 følgende Brev: V. G. t. Vid, at eftersom vi naadigst have anbefalet Skibsbroen der ved Hals at lade bygge og forfærdige saa og Tolden herefter af de ind- og udgaaende Skibe i Limfjorden der at annamme lade, da har du Tolderen sammesteds at tilholde, at han, eftersom vi have for godt anset alle forbigaaende Skuder og Skibe der at skulle anlægge og fortolde, foruden den ordinære Told af hvert Skib, være sig indenlandsk eller udenlandsk, som ud og ind sejle, af hver ti Læsters Drægtighed 1 Rigsort annammer, indtil saalænge vi anderledes derom tilsigendes vorde, til hvilken vi dig og derom vort aabne Brev tilskikke, som du paa behørige Steder har at lade forkynde, hvilke Penge han i et Skrin har at indlægge, som os elskelige Erik Juel dertil forordner, saa og Rigtighed holder over, hvor meget indlagt bliver og det siden til Borgmestere og Raad i Aalborg aarlig leverer, — og til Erik Juel udgik s. D. Brev: V. s. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst have anbefalet Tolderen ved Hals af hvert ind- og udgaaende Skib i Limfjorden, være sig indenlandske eller udenlandske, af hver ti Læsters Drægtighed 1 Rigsort at annamme, da have I den Anordning at gjøre, at en sær Skrin til for^{no} Penge forordnes med to Laase for, til hvilke I den ene Nøgle hos eder har at beholde og den anden Tolderen sammesteds at lade levere, hvori samme Penge kan indsamles, og har Tolderen rigtigt Regnskab over, hvad indsamlet bliver, at holde og det aarlig til Borgmestere og Raad i Aalborg at levere, hvilke det efter eders Godagtende og foregaaende Raad siden

til Skibsbroens og anden Havnens Fornødenheds Vedligeholdelse har at anvende.

S. D. udgik fremdeles Brev til Christian Friis: V. s. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst have anbefalet os elskelige Erik Juel Skibsbroen, Kanal og andet ved Hals at lade forfærdige, hvortil han ikke noksom fornøden Ris og Staver der paa Stedet kan finde, da have I den Anordning at gjøre, at ham paa hans Ansøgning fornøden Ris og Staver af Egense og Mov Skove vorder følgagtig, og det ved Mariager Lens Bønder til Fjorden nedført, at det der igjen kan indskibes.

Endnu er der kun Tale om en Befæstnings og et Toldsteds Oprettelse ved Hals; men at det tillige samtidig var Hensigten der ogsaa at anlægge en Handelsplads, fremgaar af nedenstaaende to Breve, udstedte til Erik Juel den 25 og 26 August s. A., saavel som af de for Pladsen bestemte Privilegier, som strax derefter skulle blive omtalte.

Brevene lyde saaledes: V. s. G. t. Vider, at eftersom vi have for godt og raadsomt anset en Handelsplads ved Hals at lade fundere og bygge, da har I, hvo det af eder begjærendes vorder og Middel har Bygning der at sætte, fornøden Plads dertil at lade udvise, dog med det Vilkaar, at de siden Pladsen inden visse Aar bebygge. Dog har I i Agt at tage, at enhver Plads billig Jordskyld paalægges, som de siden aarlig have at udgive, og har de saa siden derpaa efter vort Skjøde vor naadigste Ratifikation at søge, — og det andet: V. s. G. t. Vider, at eftersom for os underdanigst anbringes, den ny Handelsstad, som vi naadigst til Sinds ere ved Hals til vort Land Jyllands og ganske Limfjords Forsikring at lade opbygge, ikke derved en ringe Ting at skulle tiltage, dersom vi naadigst ville bevilge Bønderne der i Birket boende inden Fæstningens Afridsning at maatte indflytte og siden den Ager og Eng, som til deres Gaarde lagt bliver, arvelig at maatte nyde og beholde mod en vis Jordskyld til os og Kronen at udgive, da, eftersom vi, paa det samme Stad desto bedre kan tiltage, det have bevilget, har I den Anordning at gjøre, at hvilken som der indflytte vil, til sin Gaard en vis Del Avl bliver tillagt, som han for sig og sine Arvinger arvelig har at nyde og beholde, og har I ham derimod en vis Jordskyld at paasætte efter den Proportion, som han Jord bekommer, saa at os og Kronen i det visse intet afgaar.

Hovedaktstykket desangaaende er dog en i det hollandske Sprog trykt Plakat, hvoraf et Exemplar, trykt paa et løst Blad, opbevares i Gehejmearkivet, saalydende:

*Privilegia,
Medgedeelt de nieuwe Stadt en Vestingh Hals,
in Lymsfiord, in Jutland.*

Wy Frederick den derden, van der gratie Godes Koningh tot Denemarcken, Norwegen, der Wenden ende Gothen, Hertogh tot Sleswigh, Holsteyn, Stormarn ende der Dithmarsen, Grave tot Oldenborgh ende Delmenhorst. Doen kond by desen, dat Wy, uyt sonderlinge Koninghlijcke Genade, hebben verwillight en geconsenteert, gelijk Wy hier mede verwilligen ende consenteren, dat alle degenen, de welcke haer in dese Onse nieuw-gefondeerde Handelstede by Hals sullen komen neder-setten, doende voor Borgermeesters ende Raden van Onse Stadt Aalborgh haeren Borgerlicken Eedt, genieten sullen alsulcke Vryheden ende Privilegien, de welcke zijn vergunt aen Onse Stadt Aalburgh ende de Inwoonders van dien. Sal oock de voorsz. Stede, mitsgaders d'Inwoonders alle van de selve, voor den tijdt van twintigh Jaren, van date deser, allesints vry, exempt ende verschoont zijn van alle Contributien, soo ordinaris als extraordinaris, Schot, Schattinge, Oplage, Accysen ende andere Borgerlijck onera ofte Beswaringen ende Uytgaven, hoe de selve oock mochten vverden genoemt, ende nu gebruycklijck zijn, ofte in't toekomende souden kunnen werden bedacht. Ende by aldien in't toekomende verder yets soude mogen werden uyt-gevonden, waer mede de voorsz. Stede, mitsgaders de Inwoonderen van dien, sonder Schade van Ons en Onse Cronen, konden werden gebeneficieert, So willen Wy, wanneer sulck Onderdanighst werdt versocht, Ons daer op soodanigh verklaren, als Wy Genadighst goet achten kunnen, dat het selve de voorsz. Stede ende d'Inwoonders van dien, naer Gelegenheyt van tijdt ende ander^e Omstandicheden, tot profijt ende best sal moghen dienen. Hebbende ten fine voorsz. den Wel-gebooren, Onsen Rycx-Raedt, Amptman tot Aelborch ende Getrouwen, Lieven, Eric Jüell op Hondsebeke, Gevolmachtight, dat soo wanneer hem yemant qvame requireren en versoecken, met præsentatie, om ter Stede voornoemt eenigen Plaets aen te willen nemen

ende daer op te bouwen, hy, Jüell voornoemt, die Voorsieninge sal hebben te doen, ten eynde aen den Reqvirant soodanigen Plaets werde aengewesen, om binnen seeckeren Tijd van Jaeren te betimmeren ende bebouvvén. Waer op van Ons, hy Reqvirant, soo voorts volkomene Brieven van securiteyt ende protectie op soodanigen Plaets, met den Eygendom van dien, sal hebben te vervvèren inde verkrygen. Ter oirconde gedaen op Ons Koninghlijk Slot, tot Copenhaven, den 25 Augusti, Anno 1656.

Frederick.

Meningen af dette Aktstykke er, med Udeladelse af de sædvanlige Formularer, at Kongen tilstaar alle dem, som ville nedsætte sig i den nyanlagte Handelsstad ved Hals, naar de aflægge deres borgerlige Ed for Borgmestere og Raad i Aalborg, at nyde alle de Friheder og Privilegier, som ere forundte Aalborg og dens Indbyggere, ligesom ogsaa den ny Stad tillige med alle dens Indbyggere for en Tid af 20 Aar skal være fri og forskaanet for alle Kontributioner, saavel ordinære som extraordinære, som Skatter, Paalæg, Akcise og andre borgerlige Onera eller Tynger og Udgifter, hvordan de end benævnes kunne og nu ere brugelige eller i Fremtiden kunne blive paalagte. Og saafremt der i Fremtiden kan blive udtænkt noget, hvormed nævnte Stad tillige med dens Indbyggere uden Skade for Kongen eller Kronen kan blive beneficeret, saa vil Kongen, naar saadant bliver ansøgt, erklære sig saaledes derom, som han kan agte det for godt, at det kan tjene nævnte Stad og dens Indbyggere til Gavn og Bedste efter Tid, Lejlighed og andre Omstændigheder. Til hvilken Ende Lensmanden i Aalborg, Rigsraad Erik Juel til Hundsbeek, har faaet Fuldmagt til, naar nogen kommer til ham og andrager om en Plads paa nævnte Sted at bo paa, at anvise ham saadan Plads mod, at han inden en vis Frist af Aar opfører Bygning og tager Bolig der, hvorpaa Andrageren strax skal forhverve og modtage fuldkommen Brev og Sikkerhed paa Pladsen med dens tilhørende Ejendom.

Endnu skal anføres et Par Kongebreve angaaende det saaledes paatænkte Anlæg.

Erik Juel fik under 26 August 1656 Brev saaledes: V. s. G. t. Vider, at eftersom vi os elskelige Hr. Niels

Trolle naadigst have anbefalet en Skudefuld Fur- og Granspirer i Aggershus Len at lade hugge og til en belejlig Havn nedføre, da have I dertil fornøden Skiberum at befragte dem til Hals at afhente og siden eders Betaling hos vore Kommissarier i vort Land Jylland derfor af Landkistens Middel at søge, eftersom det til Landsens Defension og Forsikring anvendes.

Ligeledes udgik den 4 Oktober Brev til Rigens Marsk og Rigsraad i Fyn: V. s. G. t. Vi bede eder og naadigst ville, at I med forderligste fremskikker Ingeniøren i vor Fæstning Frederiksodde ved Navn Erik (Navnet in blanco) til Hals Pladsen der at afstikke med Gatler og Kanal, at, om det engang skal fortificeres, intet da skal være deri forhinderligt, saa og at Dybet og Havnen det meste muligt haves i Agt, — og s. D. til Rigsraaderne Iver Vind og Jørgen Brahe: V. s. G. t. Vi bede eder og naadigst ville, at I gjøre den Anordning, at Ingeniøren i vort Land Fyn ved Navn Helge Pedersen med forderligste begiver sig til Hals, at han og Ingeniøren i vor Fæstning Frederiksodde ved Navn Erik Kaad tilsammen gjøre en Afrids færdig og sætte det paa Papir, naar det tilforn er afpælet og afmærket.

I Henhold til dette Brev og ovenstaaende Breve til Erik Juel af 25 og 26 August stævnedes Knud Jensen i Hals paa Kong. Maj.s og Lensmandens Vegne 1656 ^{21/11} menige Mand i Hals og Skovshoved ingen undtagen til Tinget i Dag til Vinde og Tilbud saavel som Forbud, og stod Knud Jensen her for Retten i Dag paa forbemeldte den gode Mands Vegne og efter en skriftlig Memorial tilbød menige Mand i Hals og Skovshoved, at alle, som vil have Plads og Ejendom, nemlig Plads (?) og Eng, til deres Gaarde og ville flytte ind i Byen [efter] Afridset, de skal det give tilkjende og at ske inden Juleaften, at den gode Mand kan vide sig paa Hans Maj.s Vegne at svare; dersom og nogen ikke vil give det tilkjende og inden den Tid vil lade sig indskrive og Pladserne med Ejendommene andre forvises og de siden udelukkes og ingen faar, skal de have over sig selv at klage og ingen anden. Item forbydes ingen at maa saa Korn eller sætte Kaal ved de Huse og Gaarde, de nu ibo, uden Præsten alene at sætte Kaal ved sine Huse, item at alle og enhver skal være tilfortænkt, at [de] inden den 1ste Marts skal forskaffe deres

Svin af Byen, paa det de ej skal omrode Afridset og Volden om Skansen fordærve, item at lade dem vide, at enhver, som vil bygge, vil være om Sten i Tide med mere dis Indhold i Dag her for Retten er læst og paaskrevet.

(Hals Birketingbog.)

Endelig udgik under 14 Maj 1657 Brev til Manderup Due til Halkjær, Lensmand over Ørum Len: V. G. t. Vi bede eder og naadigst ville, at du lader have Indseende, at det, som ved Hals begyndt er, ikke forfalder, men, saavidt muligt er, vedligeholdes og besættes, saa at der ikke nogen Entreprise paa kan gøres. —

Saaledes var Anlægget af en Kjøbstad ved Hals, foruden Fæstningen og Toldstedet, besluttet og Skridt gjorde til Udførelsen; men, som bekjendt, blev det ved Tanken, og ingen Kjøbstad rejste sig der, hvortil vi vistnok med D. Atl. maa søge Grunden i den kort efter udbrudte svenske Krig.

Ord og taleformer af det jyske folkesprog.

Samlede af L. Varming.

Ordene i nærværende lille samling findes ikke, eller ikke i samme betydning eller form, i Molbechs dialektleksikon, hvortil de kunne betragtes som et supplement. De fleste grunde sig paa optegnelser i forskellige egne af Jylland og haves ikke i nogen mig bekendt jysk ordsamling, trykt eller skreven, med undtagelse af 3 fra Nord-Samsø, lånte fra en ordsamling af Pastor F. V. S. Jakobsen, frh. i Nordby. De fra Als ere mig meddelte af Pastor G. Grove, i sin Tid kapellan i Guderup; de fra Varnæs birk af skolelærer Gammelgaard i Varnæs Sogn. — Ordet »junge« eller »jonge« er vistnok så forældet, at det vel nu kan betragtes som en provincialisme.

Nogle af ordene ere almindelig jyske og anføres derfor uden tilføjelse af findested. Med hensyn til de øvrige er stedet angivet således, at det kan ses, om de ere øster- eller vester- eller sønderjyske. Til oplysning anføres her, til hvilken klasse hver af de anførte sprogarter hører, samt stedsnavnenes forkortelser.

Til den østerjyske (Øj.) klasse hører :

Århus (Årh.), Fjends herred (Fjh.), Galten h. (Glth.), Høllum h. (Hlh.), Nord-Samsø (Nsms.), Nørre h. (Nh.), Sønder herred (Sh.), Sønderhald h. (Shh.), Vændsyssel (Vnds.), Vór h. (Vrh.).

Til den vesterjyske (Vj.) klasse:

Ginding h. (Gndh.), Hjerm h. (Hjh.), Holmsland (Hlmsl.), Malt h. (Mlth.), Mårsø (Mrs.), Ulvborg h. (Ulbh.), Vejle (Vl.).

Til den sønderjyske (Sj.) klasse:

Angel (Angl.), Als, Haderslev amt (Hdrls.), Tønder amt (Tndr.), Varnæs birk (Vrn.).

Andre forkortelser og deres forklaring:

Dn. — Dansk skriftsprog. Fr. — Fransk. Isl. — Islandsk. J. l. — Jyske lov. Mlb. — Molbechs danske dialekt-leksikon. Nfr. — Nordfrisisk. Nrsk. — ordbog over det norske folkesprog af J. Åsen. Plt. — Plattysk. Sv. — Svensk skriftsprog. Sv. d. — Svensk dialekt-leksikon af J. E. Rietz. T. — Højtysk. Ængl. — Ængelsk. = o: det samme; det samme som. Mds. — modsat.

Anm. Om ordenes sprogform bemærkes, at denne i reglen ikke er dialektens, men således som den kunde tænkes i dansk skriftsprog. Udtalen er oftere anført i parentes.

<i>Akselstok</i> , tværtræt, hvorpå hjulakslerne sidde. Gndh.	<i>borik</i> (tonen på sidste stav.), æsel. Als. — Spansk <i>borrico</i> .
<i>ågang</i> , gang over en å ad et brædt. Gndh.	<i>bo-</i> ell. <i>busvend</i> , avlskarl. Als. <i>botre på</i> , pludre, lade munden løbe. Øj.
<i>Bagstand</i> , tilbagegang i økonomisk henseende; komme i b. ved for store udgifter. Gndh.	<i>bremsk</i> (bramsk), vild af bremsestik (om heste). Gndh.
<i>band</i> , i talemåden: i band, band-sat; det var da i b. Gndh. Se band og bands hos Mlb.	<i>brik</i> , en; lille smørtræ. Øj. Se kinken.
<i>bil</i> (i), duelig; stræbsom. Gndh.	<i>bukke</i> , støde med hovedet (om en vædder). Gndh.
<i>bittost</i> , knapost. Gnd. Af <i>bitte</i> ; se under vit.	<i>bundvæld</i> , vand, som vælder op fra bunden af en grøft.
<i>Bittemej</i> , kun en forvansket form af Bartholomæus, i: Bittemejdag, 24 avgust. Gndh.	<i>Dabbig</i> , ell. <i>dabbet</i> (dabbe), firskåren: en d. karl; sterk bygget: en d. hest. Als. — Sv. d. dabb, dabbe, klump; dabbig ell. dabbet, tyk, klodset, ogs. dum; Nfr. dåbig, tåbig; sml. Dn. tåbe og tåbelig. Se dabbe hos Mlb.
<i>blevver</i> (e i første stav. har stødtone), dynd. Gndh.	<i>davlig</i> (dawle) 1. dårlig. Gndh.
<i>blokke</i> (blokk), i talem. b. sin bælg, fylde sin bug. <i>b. sig</i> , udholde; hytte sig i kulden: hudden ka Du b. Dä?	

- Isl. *dáligr*, Sv. og Sv. d. *dålig*; Pet. *dol*, T. *toll*. 2, som bio. særdeles: d. stor. — Isl. *dálíga*, af *dá*, i høj grad. *dennemand!* en dreng-e-d; det er d. sandt! nej, så d.! Årh. VI. Fynsk *dennemel* Med »denne mand« menes vel fanden?
- doppedeje* (-*dāj*), majgren. Als. *drít*, skarn. Årh. — Isl. *drítr*; Nrsk. Sv. d. *drít*. — Se *Mlb.* *drítte*.
- drive* (*dryw'*), orke; om arbejde: udføre; om mad: få ned; jeg kan ikke d. mere.
- dulk*, svampdåse. Shh. — Sml. Isl. *dólpr*, Nrsk. *dolp*, klump. *dum*, døvstum. Gndh. — Isl. *dumbr*, stunt menneske.
- dunkelig* (-le), mat, sløv. Shh. *dunervål* (*dunner-*), stængel med frøkolben af en vandplante. Årh. Af *dun* og *vål*, Isl. *völr*. — Jfr. *dunhammer*.
- dvine*, sygne hen. Gndh. — Isl. *dvína*, aftage, formindskes.
- læmme* en vej, forhøje den ved påfyldning af jord o. lign. Gndh. — Sml. T. *damm*, op-højet kørevej.
- lörsel* (*dössel*), dørterskel. Als.
- End* (*än*) 1. men, til at udhæve et af hovedordene i en spørgesætning: e. P., hvad sagde han? E. huset, hvem købte det? — Isl. en. 2. endnu: jeg har ikke sét ham e. — Isl. *enn*.
- enken*, enlig, enkelt; en e. én. Shh. — Sv. d. *enken* og *enka*, eneste. Isl. *einka*, gml. Dn. *enkæ*. Sml. Nrsk. *einka*, udmærket.
- eske*, kun hørt i lidef. *eskes*, avles. Shh.
- endeligmål*, endelig, omsider. Gndh.
- essel*, rædsom; det er rigtig esselt. Als.
- Fej*, net, smuk. Als. — Nord-Ængl. *feg*; Åld-Ængl. *fæger*, Isl. *fagr*. — *Fejt*, som bio. meget, i høj grad. Als. — Se *Mlb.* *fej*.
- filke*, afskære med en sløv kniv. Årh. Af *file*.
- fingerbjerg* (-*bjerre*), fingerbølle. Øj. — Isl. *björg*, hjælp.
- fingerlektie* (*lejs'*), en skindlap, skolebørn holde mellem tommelfingeren og bladene i bogen, hvori de læse; befæstet ved en snor, tjener den tillige til bogmærke. Årh.
- forkår*, forskel. Als.
- forknyt på*, vred på. Gndh. Ellers siges her: at være vred ved én, jfr. Isl. *reiðr við einan*.
- formed* (*for-med*), skørt. Als.
- fredstue*, stadsstue, storstue. Gndh.
- furt*, snæver grønvej. Als. — Sml. T. *furt* (*vadested*). — Se *Mlb.* *forte*.

fyn, kæruld. Gndh.

fæle f. flæde, et stykke land, som overskylles af vandet, så at man kun ved lavvande kan køre derover, f. e. Fælen (ä Fæl') imellem Gndh. (Ejsing Sogn) og Salling. Jfr. Fælsted imellem Nissum og Gørding. — Isl. flæði ell. flœði, flod, mds. ebbe, flæða, flœða, flyde, strømme; Nrsk. flædi, fløde, et »vidt og fladt skær, som overskylles i flodtid«; fløde, grnso. strømme, skylle over.

fælen (fjale), sky, ængstelig. Gndh. — Isl. fælinn, sky, bange, af fæla ell. fœla, kyse, skremme; Nrsk. fælen af fæla, blive bange; Sv. d. fälin, fälen, ræd af blusel og forlegenhed, af fäla, forskrækkes. (Dn. fæl, som indjager skrek).

Gammelmand, en stor, udbuget lerdunk. Gndh.

ger (gjer), spergel. Gndh.

give, uprsnl. om vejret; det g. blæst, regn, tø, godt vejr; det g. ned (om regn og sne). Se Mlb. give.

glumre (glummer), lade genlyde; g. tonen, klare sig, fuldføre. Gndh. — Isl. glumra, genlyde. Se limre.

gnald, en; gnalding; en bitte g. sukker. Hlh.

greder (grejer), ft., redskaber. Øj. — T. geräthe.

gridsk, ivrig; han er fejt g. til arbejdet, meget arbejdsom. Als. — Isl. grið, heftighed. Sml. Dn. gridsk.

grine, græde (mest om børn). Shh.

gulvtør, om sæden, tør af at ligge i logulvet. Gndh.

Hå (ho), 1. eftergræs, hø af anden slæt. Gndh. — Isl. há, Nrsk. hå, ho; Sv. d. hå, håv. 2. en art haj i Vesterhavet.

hid (hit)! gå til venstre! (tiltale til heste). Hlh. Se hum. — Als: *hid* = til højre; *her!* til venstre!

himmelse, skimte; eg. skelne en genstand i tusemørket, ved det svage lysskær fra himlen. Gndh.

himstergimst ell. *-gimster*, stel til en maskine ell. lign.; en h. til en vejrmølle.

hip, Gndh. *hwip*, 1. hidsig. Gndh. — Isl. heipt, sterk vrede, heiptigr, vred, heftig, jfr. for hippet, Nrsk. hipen. 2. forbavset, »ubehagelig overrasket«. Als. — Sv. d. hippen, Sv. häpen.

hjælm, »træbygning til lade«. Als. — Ældr. Dn. hjälm J. l. 1, 55, Isl. hjälmr, Sv. d. hjälm, tag på stolper, hvorunder sæd eller hø gemmes, frit stående kornskur. Samme ord som Dn. hjälm. Stamord hæle, skjule.

hogife (tonen på e), en; bog-

stol, bestående af en skråplan (pult) til at skyde op og ned ad en stang på en korsfod; findes i somme kirker til brug for kirkesangeren, når han ved messefaldstjeneste må læse en prædken for menigheden. I Holstebro kirke findes en sådan h. som inventar. Se L. Ch. Th. Frølund's beskr. af Holstebro, 1871, s. 144. Måske det hebraiske »haggobah«, højden ell. forhøjningen¹⁾. — Muligvis er ordet hiffgippe (ff = v) i Peder Plades visitatsbog (Svend Grundtvigs udg. s. 11) en anden form af det samme ord: »prædickestolen skal icke være en bogstol eller en hiffgippe nedre på jorden«. Det er i al fald klart, at betydningen af hogife og hiffgippe er den samme; Svend Grundtvig sammenstillter »hogife« med himstergimster, himpegimpe o. desl.

hoppentaj, en; en frø. Sh. — Sv. d. tadd, en lille dreng; sml. hoppertossa, sstd.

hum! gå til højre. Mds. hit! se hid.

hvavs (v = w), forvirret, betuttet; »hun bløw h. i-ed«. St. Bl. æ bindst.

hvis (krt. i-lyd), et lille stykke jord; en bitte h. Mrs.

¹⁾ Denne konjektur er mig meddelt af en nabopræst.

hvæs, hæ. Gndh. Sml. *hvæse*. *hygge* (hygh') frt. *høgh*, more. Als. — Nrsk. *hyggja seg*, glæde sig ved noget; Isl. *hyggja*, tænke på.

hægle, i talem. »det er klart som hæglet smør«. Siges om en sag eller bevisførelse, hvis sandhed er indlysende. Vrh. — Smørrets »hægling« bestod i, at man gentagne gange drev en bredbladet kniv igennem dets masse, så der ved hver uddragning medfulgte en del urenlighed, såsom hår, dun o. desl., og smørret derved blev tålelig rensset eller »klaret«.

hækenfæken, en rive. Ulbh.

hærdetol (har-) redskab til at skærpe en le på, ved at lægge den på »stæden« (se d. o.) og rette æggen ud ved lette slag med en hammer. Gndh. Se pikkeskammel.

hætte, prøve på. Gndh. — Ældre Dn. *hættæ* ell. *hætæ* with, sætte ind til sikkerhed eller vederlag (Se Dr. Lunds ordbog); Isl. *hætta*, Sv. d. *hätta*, vove, Nrsk. *hætt*, fare, vovespil.

højelse, højde. Gndh.

højkæppet, kæphej. Als. — Samme orddannelse som Sjællandsk »visnæset« = næsvis.

Ivessomda, af og til; »å så tow han sæ en gue tór å e flask iv. (St. Blicher: e bind-

- stow). Se Mlb. i ved, i ved som.
- Jonge** (jung'), brøndvippe. Gndh. — Sv. d. jong.
- Kant**, i talem. ind ad en k., allesammen, den ene efter den anden; kærne bisse i. a. e. k. Vj.
- karl** (åw), flydholt, stykker af træ eller bark, som bindes til et fiskergarn, for at holde det oppe over vandet. — Nrsk. =
- kinken**, et; lille smørtræ. Vrn. Se brik.
- klemt**, om sæden, der i tørke modnes for tidlig. Gnd.
- klinger**, lystig. Om et livligt kreatur siges: »k. og vel til pas og vipper med sin hale«. Gndh.
- kllyn**, en klump, jordklump, samling huse. Als. — Se Mlb. klyne.
- kneppe**, dikke (om et ur). Gndh. — Sv. knäppa, klimpre, pikke. — Isl. kneppa = Dn. knappe.
- knob** (knof), agersenep. Gndh.
- knoffernef**, et; en tjenestedreng. Als.
- knogre**, ryste af kulde. Øj.
- knykke**, småhoste. Hlb.
- koble** en vej, afrunde den på midten. Gndh. — Sml. kup-pel, Fr. coupole.
- kom-ad**, adgang, lejlighed til at udføre noget; der er ingen god k. Nsms.
- kræng**, lysten efter; det er den (f. e. hesten) ikke så k. for. Gndh. Se kræng hos Mlb.
- kræbl** (krevvel), halt. Gndh. — Sml. Isl. krypill, Dn. krøbling.
- kulmørk**, bælgmørk. Hlh. — Isl. kolmyrkr.
- kvalmpind**, sigar. Als.
- kvesel** ell. *kvæsel*, en blegn (især om fnat). Gndh. Isl. kveisa, byld; Nrsk. kveisa, Sv. d. kvesa, kvisel, Plt. kvesel, blegn.
- ky**, brovte, gøre sig til. Shh. — Nrsk. kyte (svgt.).
- kyrmesgilde**, se trommegilde.
- Lagn**, slap, slattet. Gndh.
- lande sig**, nøjes med, have nok i. Øj. — Se Mlb. lande.
- låb** (låv), kort besøg; jeg var et l. omme hos N. N. — Gml. Dn. låb, løb.
- limre** (limmer), genlyde; »a ska syng', te de ska l. i de hi'le hus«. Glth. — Isl. hlymjá, genlyde; sml. Isl. Nrsk. glama, glamra, buldre; Dn. glamme.
- lytting** (krt. ø), en; mellemting imellem frost og tø; det står i en l. Hlh. — Se lutte (1) hos Mlb.
- læger**, en læge. — Sv. läkare.
- lær**, formoder; a l., de vil rejn'; ä klokk' e jen, a l. — Sv. lär, lærer, han l. vara ute, er formodenlig ude.
- løbetøj**, et reb, som med en

- pæl** i hver ende er fastgjort i jorden og med en ring, hvortil et kreatur er bundet, så at det kan bevæge sig efterhånden, som det afæder græsset.
- Mak**, skadelidt, i stykker; klokken blev m., så den ikke kunde give god klang. Gndh.
- manne**, 1. som ental, meget; det m. vand; 2. adverbialt, storlig, af betydenhed, i en upersonlig og negtende sætning: det er aldrig det m., har ikke stort at betyde. Shh. — Ængl. many, Plt. mannig. Sml. Dn. mang(en), mange. Gml. Dn. (14 hndrår) mannæ flt.
- minnedi!** en ed, min Gud! ell. lign. Årh. Rimeligvis Fr. mon dieu! Se Mlb. Mænnegi.
- mirris**, en kat. Hdrsl.
- mistænke** én, tænke ondt om, dømme ilde om én. Shh. — Ængl. misthink.
- mot** (mwot), travlt; han har så m. Gndh. Mlb. har mojt, alvårlig (Møn). — Sv. d. mojs, bedrøvet.
- muldseddel**, skifterettens attest for anmeldelse af et dødsfald. Gndh. Se Mlb. jordseddel.
- munde** (munn'), tale; foragtel. i forbind. med mæle: han kan hverken m. eller mæle. Øj.
- munk**, cylinderformet lerdunk. Øj.
- myle**, mylre. Årh.
- møg** (møj), meget. — Isl. mjök;
- Sv. d. mjog, mjö; ældr. Sv. (og Dn.) miok; Nrsk. mykje, mygje, mye, mø. Ængl. much. Som tillægso. kan møj bruges også i flt.: han er i så m. klejr, har så mange klæder på. Gh.
- mælkdrukken**, om en kalv, som har fået mælk den behørigte tid. Gndh.
- Omvære**, undvære. Gndh. — Gml. Dn. ombære; Sml. T. entbehren.
- ord**, ordskifte, samtale; have o. med én, tale med ham. Gndh.
- ordvig**, sterk i ordet ell. munden; veltalende. Gndh. — Isl. vígr, kampdygtig.
- Paj**, vild Spergel. — Se Mlb. Pai.
- Pikkeskammel**, Fjh. se hærdestol.
- pillik**, daarlig hest, hellemisses.
- pink**, fnat. Shh.
- pisvakker**, en; lille bleg, spærlemmet dreng. Øj. Se vak.
- plottesmål**, vanhæld. Als.
- posegøde**, kunstgødning. Gndh.
- prime** om ell. over, ynte om. Als. — Nrsk. Sv. d. prima, Plt. primen, prale, våse. Sml. Dn. prime.
- puf**, en klekkelig portion; en stiv p. af melgrød.
- pyne**, pille dunene og pindene af plukkede Gæs. Øj.

Rampe, en skramme, ridse.
Gndh.

rave (raw'), »det kan ikke r. vidt«, ikke have stort at betyde. Gndh.

roligt (roaligt), bio. morsomt og hyggeligt. Als. — = Sv. roligt. — Isl. róligt = Dn. roligt. — Se Mlb. roe 2.

rådsindet (raj-sinne), selvrådig. Gndh.

rækniv, lyngle. Gndh. — Se ræ (tangart) hos Mlb.

røstelig, sterk, kraftig. Shh. — Isl. hraustligr, kek af udseende, hraustr, sterk, fast, Nrsk. raust, ædel, artig; Sv. d. röst, stor, sterk; Gml. Dn. (i folkeviserne) røst; sml. T. rüstig.

Se, se ud; uprsnl. »det s. så kjøn«, ser kønt ud.

sek, nummer 1 i legen (klinkspillet). Årh. — Derimod i Sv. d. er säkk sidst, yderst i legen, af senka, Isl. seinka, Dn. sinke, af Isl. seinn, Sv. d. sein, Ældr. Sv. sen, sin, Dn. sén.

ser (krt. æ-lyd), hnsynsf. til sig; det er en sag for s. Shh. — Isl. sér, deraf Dn. tillægso. sær, og bio. især. — Sv. d. sår.

sider (sfer), mindre; der er ikke to, s. tre. Gndh. Isl. síðr. — Af »end sider« (den rette form) er i Dn. blevet »end sige«, som af T. »sage denn«,

I norsk skriftsprog »end siec; se prof. Soph. Bugges afhdl. i Årbøger for nord. Oldk. 1871, s. 173; ikke = grno. sige. *sige* (sej'), en; mundheld, gængs talemåde; eg. noget, der siges. Vj. — Isl. saga, Sv. d. sagn, sagn, säg.

sille, mest i flt. *siller*, en pileart. Isl. selja; Nrsk. selja, silja.

sjalu (tonen på u), undselig, tilbageholden. — Fr. jaloux.

sjarm, larm. Als.

skab (skav), membrum genitale equi, især vagina. Shh. — Nrsk. skau, Sv. d. skap. Isl. sköp, flt. genitalia i alm. *skadebrynd*, ildsvåde. Gndh. Sml. Dn. brynde.

skanke sig, slå sig med hælen imod ankelen. Øj. — Sjæll. slå skank.

skannet, næppe. Shh. f. skamt? — Isl. skammr, intk. skammt, kort; gml. Dn. skamt.

skar, brædt under et bistade. Mlth. — Isl. skör, o: skår, ejef. skarar, skammel; Sv. d. skar, lille bænk.

skelevink, en, der skeler. Årh. *skin*, bevis. Sj. — Plt. skin, T. schein. Se bigtskin.

skårsmænd eller *skors-* (skåss-), den, der på gadestævne betegnede »viderne« (bøderne) ved at sætte en skure i en kæp. Nsms. — Isl. skora, 1. gøre indsnit, skure i; 2. tælle ved

- hjælp af indsnit på en stok, af skera, skære. — Se Jydske saml. VI, s. 257, og not. sidste halvdel. — J. L. skurthesmæn, Isl. skurðarmaðr.
- skøjen*, uartig. Als. (Nh.)
- slå i sig*, gå i sig selv. Tndr. — Sml. Isl. slá á sik, lægge sig noget på hjerte.
- slagbue* (slabow'), vindue til at lukke op. Gndh.
- slætte*, overstryge rendegarnet med
- slættemel*, vævklister af mel og vand. Gndh. Se sæld hos Mlb.
- snapsting*, i talem. »du skal få det til sidste s.« d. v. s. aldrig.
- snedig* (sneje), snurrig, løjerlig; en s. karl til at ride. Vrn. — Nrsk. snodig.
- snog* (ō), pyntet, fin og stram; en s. tøs. Als. — Isl. snúðigr, rask, hurtig; Nrsk. snudig, net, fin.
- snusse* (snussi, fort. snussiet), ryste, tumle med én. Gndh.
- sotromme*, et instrument, dannet af en jydepotte, hvorover der er spændt en blære; i denne er et hul, hvorigennem der stikkes en pind, som ved at trækkes op og ned, frembringer en hul, brummende lyd. Øj., = rumlepotte.
- spilleverk*, et slags legetøj, sammensat af et lille stykke vinduesglas og papir til bagklædning, og der imellem udbredt optrevlet silketøj af brogede farver. Arh. — T. spielwerk.
- stikke*, stange (om en ko). Gndh.
- støb* (ståf, lngt. å), en; ildpotte. Sj. — Se støb hos Mlb.
- stjamp*, en vrøvler. Als.
- stor*, være s. af, rose sig af. Gndh.
- storslub*, undersvend, andenkarl. Als.
- stryge sig*, Gndh. = skanke sig (s. d. o.).
- stræbe* (stræv'), skynde sig; f. e. i visen:
men skynd dä lidt, å stræv så,
å lä wos fo ä wals.
(Se E. T. Christensen: jyske folkeviser 1871, s. 84.)
- stæde* (stæj'), en lille ambolt på hærdestolen (s. d. o.), hvorpå leen lægges for at udhamres. Gndh. — J. l. stæt, Isl. steði, Nrsk. sted, Sv. städ, ambolt.
- svalme*, sverme; om bierne. Shh. Se svalme hos Mlb.
- svelvæld*, væld ud fra siderne af en grøft. Shh. — Isl. svella, Sv. d. swälla, svulme.
- synne for*, mangle, trænge til; vand, det s. de (f. e. kreaturene) mest for. — Sml. Isl. synja, Sv. d. synä, negte, afslå.
- sæld*, ft. sælder (sæller), de nedhængende trådlykker, hvor igennem rendegarnet er trukket. Gndh. Se sæld hos Mlb.

- Tage ud**, 1. arte sig; »det skønneste for forældrene er, at børnene t. godt ud.« Gndh. 2. rense, rengøre for indvoldene, f. e. en fisk ell. fugl. Sstds. tages ned, blive syg og sengeliggende. Gndh.
- tagn** (f. tagen?), 1. anstrenge; en svær t. Gndh. 2. i forbnd. »hver t.«, hvert øjeblik, idelig; han kommer h. t. Sstds.
- takst**, regel; »vore bædste får leve ikke efter taksten«, kunne dø, førend man venter. Gndh.
- tartig** (tate), nødvendig, fornøden, f. tarvtig. Nsms. — Hos Peder Syv om hans ord-sprog: »ej artige, som tartige. Isl. þarfr, nyttig; þörf, tarv; sml. (nød-)tørftig.
- taske**, kelderlejlighed til småhandel; deraf taskemand, lejeren af en t. — Se taske hos Mlb.
- tat**, 1. fiskesnøre. Hjh. — Nrsk. tåt, trådene i en snor, Sv. d. tåt, snøre, Isl. þáttr, sml. Dn. tot. 2. medestang med snøren på. Årh.
- tidkort**, tidkortende, underholdende; en »tikorte kumpen«, en fyr, som kan forkorte tiden ved indfald og snak. Als. Se tidkort hos Mlb.
- tilbrød**, sul, som spises især til mellemadsbrødet. Shh.
- tilmad**, sul til kartofler ell. lign., især til middag. Gndh.
- tintet**, uartig. Als (Sh.).
- tolvmænd**, et sogneråd, bestående af tolv bønder. Als.
- tresur** (tonen på u), en trekantet reol til porcellænstøj, f. e. tekopper o. dsl. Als. — Fr. dressoir.
- tromler**, flt. = trommer hos Mlb. und. trom.
- trommegilde**, gilde ved kyndelmissetid (deraf ogs. kyrmesgilde) med spisning, musik og dans, i anledning af bytrommens flytning i det ny år til næste grande, hvem det påligger at sammenkalde bymændene ved trommeslag. Shh.
- trøster**, madæske, teje. Hlsm. — (Se Mlb. Teen osv.)
- tust**, en; støv og dunst i værelset. Hlh. — Isl. Nrsk. Sv. d. dust, støv. — Se Mlb. dyst.
- tveløben**, tvemoden, om sæd på marken, af ulige modenhed. Shh. — Se tveløben hos Mlb.
- tvile på**, formode, have en anelse om; mest i fortid, og i retning af det positive: »jeg tvilede (twill) nok på, at det vilde ske«, det anede mig nok; »hvem kunde t. på det?« tænke sig muligheden deraf. — Nrsk. tvila, i samme bet. — Samme ord som Dn. tvivle af T. zweifeln.
- tøllelæs** (tøl-las), et læs tørv på 25 snese. Shh.
- Ude** (udd') sig, ytre sig. Gndh.

Vak, mest i flrt. *vakker*, en and.
(I børnenes sprog.)

vandvase (wandwajs), servante.
Gndh.

vas! stop! Udråb f. e. af reb-
slageren til den, som drejer
hjulet under spindingen. Årh.
vege (vej') bøje. Gndh. — Sv.
d. veka, bøje; Isl. veikja,
svække, af veikr, Dn. veg,
svag.

vidskab (i = krt. e-lyd), kyn-
dighed; »han har hverken v.
eller redskab«. Gndh.

vildret, en vilkårlig, selvtagen
ret, selvtaget. Gndh. — Se
Vild, hos Mlb.

virme, vrimle. Gndh.

vissnudet, næsvis. Als. Sjæll.
visnæset; Plt. víssnút, en
næsvis.

vit (krt. e-lyd), noget lidt, en
smule; en lille ell. bitte v.
Gndh. Samme ord som bitte
(lille) tilgso. Ærø: en bitte
(i-lyd), Angl. vitte, navneo.
— Isl. vættr, væsen, vætte,
noget; flt. ejef. vætta, »ekki
v.« intet; Nrsk. vetta og
»inkje v.«; Sv. d. vätta, noget
lidt, »int vätt«, ingen ting,
og vitta, en lille v. — Gotisk
vehts, veht, Åldhøjt. wiht,
Åldæng. viht, »nán v.«, in-
tet; jfr. T. nicht ∅: *ne-wiht,
og bösewicht, nidding. —
Se bitte og Vitting hos Mlb.

vækild, blus, som tændes 1ste
Pinsedags aften. Gndh. —
Se Mlb. Vaagild.

Ølm, tilgso. lummervarm. Als.
Jfr. ulme. Se ulm, navneo.
hos Mlb.

Nogle ord findes med deres
betydning hos Molbech, men
uden angivelse af stamformen,
endskønt den kan kendes. Af
sådanne kunne mærkes:

ad, 1. til: »gå a. haven«, ud
i h.; »falde a. bunden«, til b.
2. på, ell. i: »han er a. mar-
ken«, ude på m., »a. sengen«,
i s. Gndh. — Isl. at med
hnsynsf. i bægge betydninger.
— »Holde a. sig«, dreje (med
hestene) til venstre, mds. holde
fra sig.

avlig (awle, öwle, ywle, jywle,
ule, jule) tillægso. til at for-
sterke begrebet: mangfoldig,
mest i flt.: »manne y. ôr«,
mangfoldige år (se Hagerup:
det danske spr. i Angel, 1854,
under ule, men afstamningen
angives her kun usikkert). —
Isl. öfligr (∅: åvlig) f. *afligr,
sterk, fast, kraftig, udmærket.
Se Mlb. jule.

fiddivæv (fiddivaw), urede. —
Isl. fit í vef, tværtråden imel-
lem rendegarnet i en væv.
Se Mlb. Fiddivau.

huged på (howed å), i lyst for,
lysten efter. Gndh. — Isl.
hugaðr, til sinds, sindet;
Nrsk. huga, lysten, tilbøjelig
til noget. Se Mlb. houet.

- jøde* (jedd' Shh.), fårehække. — Sv. d. jeta, jäta, Gml. Dn. (15 hrår.) iadæ, iædhe, Nrsk. jöta, Isl. jata. — Se Mlb. jade.
- kok*, hane. — Isl. kvikr, Dn. kvik, levende, i kviksølv, kvikgræs); jfr. kvæg. — Se Mlb. kok, udledt af Angelsaks.
- lue* (lu'), hue, = Sv. d. og Nrsk. luva, Åldsv. lufva. Isl. lúfa, tykt og langt hovedhår. Se Mlb. Lue.
- ryd*, krat. Sj. — Nrsk. ryde, krat; Sv. d. ry, tyk løvskov. Jfr. landsbyen Ryde og herregården Rydhave, (med skov), bægge i Gndh. — Mlb. har Ryer i ft.; men mon dog ikke r er den sønderjyske udtale af d (ð), ryr f. ryd?
- tørfteløs* (töwtlös), unyttig, tidspildende, uforuden. — Isl þyrft, þurft, fornødenhed; jfr. Dn. -tørft (i nød-tørft); ældr. Dn. thyrtælik, fornøden (J. l. fortal.). Se Mlb. tövtlös.
- vant*, ilde tilpas. — Isl. van, mangel, og van- i sammensætn. — Se Mlb. vant. —

Tre Almuelærere i forrige Aarhundrede.

Meddelt af Lavst Røjkjær.

Det er almindelig kjendt, at mange af de Skoleholdere, som Adelen i fordums Tid indsatte paa deres Godser, vare daarlige Karle og lidet skikkede til at oplyse Almuen. At der ogsaa i det midterste Vensyssel har været slige Folk som Lærere, skal her meddeles Exempel paa.

I det fjerde Tiaar af forrige Aarhundrede var der en Degn i Hellevad, Hellum og Ørum, som hed Ole Hortulan. Han udviste stor Forsømmelighed i sit Embede, og derfor blev hans Sognepræst Konsistorial-Assessor Peder Kjælden Palludan nødt til at anklage ham for Herredsprovsten Peter Lorents Frawen, Præst i Dronninglund. Dette havde til Følge, at Degnen blev indstævnet for Provsteret i Nvbr. 1737. Klagepunkterne i Stævningen vare følgende: »at Hortulan ikke havde været til at formaa at lade sig overhøre og kjende dygtig til Embedet af Høj-Øvrigheden nu mere end efter Aars og Dags Forløb; ikke i tre Fjerdingaar katekiseret for Ungdommen; ofte forsømt Kirkerne, saa Præsten selv maatte synge; med en utilladelig Frihed rejst af By uden at spørge Præsten og med det samme forsømt Embedet; ikke villet svare Amen til Daaben; ikke villet hente Vand til Daaben; nægtet de syge at lade bede for dem; ikke i rette Tid villet indlevere Nadvergjæsternes Antal; ikke forfattet Op- og Afskrifter over Ungdommens Forsømmelser.« — Denne Gang slap Degnen dog for videre Tiltale, idet han ydmygede sig for Præsten og afgav til ham den 20 Nvbr. 1737 følgende

Revers: »Angaaende den Klage, Præsten haver ført over mit Forhold, lover jeg underskrevne baade det som Stævningen indeholder og deslige Ting som i mit Embede kunde mangles baade inden og uden Kirken, baade at vil og skal redressere.« *Ole Hortulan.*

Derefter gik et halvanden Aars Tid, uden at man hører noget om Degnen; men det lader til, at han ingenlunde har forbedret sig i den Tid; thi foruden at han vedblev med sin Stædighed mod Præsten og forsømte at undervise Ungdommen, forfaldt han og til Drik, Banden, Horeri og der var Uenighed mellem ham og Konen. Derfor maatte han i Maj 1739 afgive tvende ny Reverser til sin Præst, saaledes lydende:

1) »Paa det jeg ikke imod allernaadigste Forordning af 23 Januar 1739 den 2 Artikkel med nogen Drukkenskab eller anden forargelig og for Guds Menighed beskjæmmelig Levnet skal i mit Degnekald være Menigheden til nogen Besværing, forpligter jeg mig til, at ikke noget Brændevin af hvad Slags, det nævnes kan, skal efterdags findes og bruges i mit Hus, og jeg desforuden føre et ædrueligt Levnet samt omgaas min Hustru, eftersom Guds og Kongens Lov byder mig.«

Ole Hortulan.

2) »Jeg blues ved at bryde saamange Løfter, som jeg har gjort baade Gud og min Sjælesørger, til Bedring, og jeg kjender mig skrøbeligt til at have efterlevet min sidste Revers. Paa det at jeg desbedre kan sky Anledning til alt Ondt, og det skal ikke være til Hr. Assessorens Skade, hvad han om mit Levnet og Opførsel haver meldt til de høje Herrer Skoleinspektører, da forpligter jeg mig endnu ydermere at entholde mig fra al Sværgen og Banden, hverken direkte eller indirekte; hverken inden eller uden for mit Hus at bruge nogen Slags Brændevin; at bo hos min Hustru med Forstand som hos et meget skrøbeligt Redskab; hver Helligdag efter sidst Prædiken undervise Ungdommen i de allernaadigst forordnede Spørgsmaale og altid tegne de forsømmelige efter de befalede Opskrifter og Klasser, og med fordeligst indfinde mig til at erholde hans Højærværdigheds Approbation til Degneembedet. Udi hvilket, alt eller noget deraf, særdeles som jeg befindes forsømmelig eller forargelig efterdags, beder jeg ikke Hr. Assessoren skal have nogen Medynk med mig, men frit anklage mig for Over-Øvrigheden, som jeg

dog vil bede den naadige Gud med sin Helligaand regjere mig til al godt baade til Englenes og Menneskens Glæde. Jeg forbliver deres Velædelheds ydmygste Tjener.«

Ole Hortulan.

Endnu en Gang maatte han ty til Præsten med Bøn om Tilgivelse. Han havde nemlig Pintseften i et godt Selskab sagt, at før han skulde holde de til Præsten givne Reverser, før skulde han frasige sig Embedet. Dette kom Præsten for Øre, og da Degnen fornam det, skrev han til ham følgende Brev.

»Hvad jeg talte i Aftes i Ubesindighed, vilde jeg gjerne nu tilbagekalde, allermest for min fattige og fremmede Kones Skyld, som den alierhøjeste ved jeg elsker med en ren Kjærlighed; jeg maa dog tilstaa, jeg som et andet skrøbeligt Menneske har mine Fejler, men siden der er Forladelse hos Gud til en bodfærdig Synder, beder jeg og, at mine Fejl maatte forlades af Mennesker, allerhelst jeg lover Bedring; jeg venter Bønhørelse som den, der altid bliver deres Velædelheds ydmygste Tjener.«

Ole Hortulan.

Tilsidst maa Degnen være bleven kjed af det hele, thi i Nvbr. Maaned s. A. skrev han saaledes til Præsten: »Det er min ydmyge Begjæring, at Herskabet i Vraa maa kalde en anden Degn, naar De forlanger (saasom jeg ikke saa ringe Brød efterdags betjener) for at jeg nu herefter kan leve et roligt og stille Levnet her og det tilkommende. Forresten takker jeg ydmygst for al den gode Omgjængelse, jeg af ham og Fruen i en kort Tid har mødt. Iøvrigt er min aller-ydmygste Hilsen til alt kjært fra hans Velbyrdigheds ydmyge Tjener.«

Den 1ste Marts 1740 blev Degnen indstævnet for Provsteret at møde i Hallund Kirke. Klagepunkterne vare de samme som i forrige Stævning og dertil flere, nemlig, at han ikke havde holdt et eneste af de Løfter, han havde givet i Reverserne; ikke engang kan svare til nogen af de Spørgsmaal som en af Konfirmanderne i Sognene; løbet bort ifjor 1739; været udi ondt Rygte for anden Mands Hustru; ført et meget ukristeligt, forargeligt og skamfuldt Liv med sin Hustru; forødt de fattiges Tavlepenge og en Del Kollektur; ydermere selv frasagt sig og foragtet Hellevad Degnebrød. Som Vidner i Sagen blev indstævnet 15 Mænd af Hellevad Sogn og

3 Kvinder foruden Degnens Hustru Johanne Bloch. Retten blev da holdt i Hallund Kirke af Provsten Frawen i Dronninglund tilligemed hans tiltagne Meddommere Peder Klein Præst i Øster-Brønderslev og Jakob Holm Præst i Jerslev. Vidnerne blev afhørte, og af deres Vidnesbyrd blev det godtgjort, at Degnen var skyldig i alle Klagepunkter; alle varede enige om, at Degnen stedse havde opført sig forargeligt, saalænge han havde været i Sognet, aldrig havde de hørt ham læse for Ungdommen, og tidt havde de savnet ham i Kirken. Endvidere vidnede Povl Kristensen af Lemb og Niels Sindelsen i Klokkerholms Mølle, at de begge paa en Gang havde været hos Degnens og tilspurgt dem om Grunden til deres onde Forligelsesmaal. Da havde Degnens Kone svaret, at hun havde sin Mand fortænkt for Kristen Kjældsens Kone i Hellevad, og da havde Degnen lovet dem ikke at komme der oftere, og begge havde lovet at komme godt ud af det med hinanden. Tillige vidnede de, at der gik Ord og Spørgemaal rundt i Sognet, at Degnen havde med Kristen Kjældsens Kone at gjøre, og at han havde ladet Manden bestikke, for han kunde leve i ondt Levnet med Konen; endnu vidnede de, at de 2den Pintsedag 1739 havde igjen været hos Degnens og paamindet ham om, at han første Pintsedag havde siddet hos fornævnte Kristen Kjældsens Hustru Kirsten Simonsdatter og fyldt sig; men da havde Degnen svaret, at hvad han havde drukket var betalt, og da de derefter talte til ham og Konen om deres onde Forligelsesmaal, svarede Konen og klagede paa, at han ikke vilde være fra Kirsten Simonsdatter, og han klagede paa, at hun havde taget en Del udaf Huset af hvad der var. Lars Jensen og gamle Niels Thomsen af Hellevad vidnede, at de efter Begjæring for halvanden Aar siden var kommen ind til Kjældsens, hvor Degnen sad, og hørte de da, at han spurgte Kristen Kjælden, om han skyldte ham for Horebuk, hvortil Kristen svarede: jeg er ikke Fader til Barnet, du kan ligesaa godt være det som en anden; ydermere vidnede de, at der gik Ord rundt om i Sognet, at Degnen laa i med Kristen Kjældsens Kone. Thomas Jeppesen af Klokkerholm vidnede, at han af sin egen Kone blev indkaldt hos Degnens, da der snart var livløs Folk derinde, og da han kom derind, saa han, at Degnen havde fat paa begge sin Kones Arme, og var hun paa Knæerne,

og var det revet af Hovedet paa dem begge to ; derpaa havde Vidnet tiltalt dem og sagt til dem : hvi forliges I saa ilde, I skulde være et Mønster for andre, hvorpaa Degnen svarede : kom ind, hun river Øjnene ud af mig, ellers hørte han, de brugte Mund sammen, men fattede ikke, hvad det var. Unge Niels Thomsen af Hellevad havde set, at Degnen havde givet sin Kone tre Hjat af Haanden og ellers hørt dem skjændes. Willum Kristensen af Klokkerholm vidnede, at han havde hørt Degnen og hans Kone skjændes og holde Tummel, hvorpaa han var gaaet ind til dem og havde taget Degnen og lagt ham i Seng og formanet dem til at forliges. Laurs Jensen og Kristen Jensen begge af Hellevad vidnede, at de hørte Assessor Palludan kom i Degnens Logemente og tilspurgte ham, hvormange af Sognets Fattiges og Helsingørs Tavlepenge han havde indsamlet for det sidste Aar, og han svarede da 2 Rigsdaler ; ydermere spurgte Assessoren ham, om han vilde fly ham de Penge tilligemed Biskop Ankersens og Amtsforvalterens Kollekt, som vare ham leverede at bære ned til Provsten. Derpaa tog Assessoren Degnens Rejsekjortel, som hang paa Væggen, lod to Mænd af Allerup vurdere den til 10 Mark, og overgav den til Værten Villum Kristensen i Klokkerholm, indtil Degnen løste den igjen. Kristen Nørholm af Hellevad 18 Aar gammel og en af Konfirmanderne vidnede, at han tidt havde hørt, der var Skjændemaal imellem Degnen og hans Kone, medens de boede hos hans Moder. Konen sagde, han var Fader til Kirsten Simonsdatters Barn, og der vilde han gaa op, men det vilde hun ikke. Hortulan forlangte 3 Ugers Opsættelse for at erhverve en Sagfører til at forsvare hans retfærdige Sag. Dette blev ham tilstaaet ikke alene den Gang, men ved to følgende Provsteretter, da han stadig klagede over, at han ingen Sagfører kunde faa fat i. For den sidste Provsteret mødte han slet ikke, ejheller nogen i hans Sted, og da blev Dommen saaledes, at Ole Hortulan skulde miste sit Embede og for sit Forhold staa aabenbar Skrifte, inden han kunde stedes til at nyde Nadveren, samt betale Sagens Omkostninger med 8 Rigsdaler.

II. Hans Wium havde været Skoleholder i Vester-Brønderslev ligefra 1723 ; men skjönt han altid havde været stærkt hengiven til Brændevin, saa tog denne Last dog saaledes

Overhaand i hans Alderdom, at han blev hel ubrugelig. Sognemændene saa sig da nødt til at klage over ham til deres Hosbond og Skolepatron Kammerherre Anders Skeel til Birkeelse og Nipstrup og til deres Sognepræst. De begjærede tillige, at Skoleholderen maatte vorde afsat, eftersom han »dels formedelst Alderdom, men fornemmelig for sin liderlige og strafværdige Levemaade ikke saaledes som ske bør nu i nogle Aar har været i Stand til at undervise vore Børn, men ladet det komme an paa en sin, ikke fra Faderen vanslægtet, Søn, da den rette og gamle Skolemester jo snart altid, naar han har en Skilling i Hænde, søger sin Fornøjelse i umaadelig Brændevinsdrikken, til hvilken han altid har været og endnu særlig i sin Alderdom er saa hengiven, at hans elendige Krop formedelst umaadelig Drik maa lade sig nøje med Pjalter til Skjul. Deres Velbyrdighed og Deres Velærværdighed har selv set, i hvilken sælsom Dragt han har mødt i Kirken, den var jo som Betlerens, hvorfor vi beder, at den gamle Skoleholder maa vorde afsat, og ydmygelig bede vi, at han af Skolens Indtægter maa nyde en aarlig Pension, saa han ikke i sin høje Alderdom skal lide for stor Mangel.«

Anders Skeel indsendte Klagen til Bispen med Begjæring, at Skoleholderen maatte vorde afsat. Bispen Broder Brorsen gav da Ordre til sin Søn af samme Navn Herredsprovst og Præst i Dronninglund, at Skoleholderen skulde for Provsteret. Dertil blev han og stævnet, og Retten blev holdt i August 1767 paa Nipstrup. Skoleholderen, der vel selv følte, at han var moden til Afsættelse, mødte og bad om Naade for sine Forseelser og for sin ofte imod Kammerherren udviste Tværhed og Trodsighed og tilstod godvillig at afstaa fra Embedet samt lovede Bod og Bedring. Ifølge denne Tilstaaelse havde Kammerherren sær Medlidenhed med denne gamle Mand og tilstod ham for Resten af sit Liv fri Husveje (o: Bolig) i et Hus i Vester-Brønderslev.

III. Aar 1799 klagede Beboerne af Kraghede til deres Sognepræst Brorsøn over deres Skoleholder Kristen Sørensen. De kunde ikke forstaa, at Præsten og tillige Høj-Øvrigheden havde saa stor Langmodighed, eftersom de tidt nok havde klaget før. De ankede især over, at »Skolemesterens forhen lønlige Lejermaal nu er bleven til offentligt Horeri, og vores Skolehus er bleven til et aabenbart Horehus«. De haabede

ogsaa, eftersom de før havde givet Præsten fuld Besked, »at Skoleholderens Majtresse ej alene af Skolehuset, men og af Sognet maa udvises, saasom hun aldrig har deltaget i Naderens Nydelse her i Sognet, hun burde heller aldrig indlemmes i Menigheden, vore egne Fattige til Skade og Fornærmelse, ja Beboerne til Besvær, ydermere nu, da hun paa ulovlig Maade er vorden selvtrædie«. Beboerne true med, at hvis Skoleholderen ikke faar Rejsepas til Mikkelsdag, agte de at søge paa højere Steder.

Kort efter skrev Bispen Studsgaard til Provsten Jakob Holm, at han hidtil havde udsat Brugen af Tvangsmidler mod Skoleholderen, da denne havde indgivet Ansøgning om at maatte ægte Ane Magrete Kristensdatter (den førnævnte Majtresse), som havde udlagt ham til Barnefader, men da han nu havde erfaret, at samme Ane var en gift Kone, saa kunde dette for Menighedens Forargelse ingenlunde tillades, og tilligemed da Beboerne havde indgivet en skarp Klage over ham til Sognepræsten baade for Horeri og uordentligt Forhold, saa nødes han til at gaa frem efter Loven, hvorfor Præsten skulde kalde Skoleholderen for sig og i Vidners Overværelse forhøre, om han havde noget at sige til sit Forsvar, og hvis Klagen fandtes overensstemmende med Sandheden, da at forkynde Skoleholderen sin Afsked.

Nu blev der da af Provsten i Kraghede Skole holdt Forhør over Skoleholderen. Tvende Vidner vare tilstede, nemlig Hr. Frost, Degn i Øster-Brønderslev og Hallund, og Seign. Krag til Hvilshøjgaard. Skoleholderen havde intet at svare imod Klagen. Beboerne blev da tilspurgt, om de havde været tilfreds med ham, før han begik den skammelige Gjerning at bedrive Hor. De svarede, de var ilde tilfreds med ham, da han passede andre uvedkommende Ting, ogsaa naar Børnene sad i Skolen. Dernæst blev Skoleholderen tilspurgt, om han ikke var erindret af sin Sognepræst, hvortil han svarede ja. Præsten blev tilspurgt, om han derefter fandt nogen Forbedring hos ham. Præsten svarede, slet ingen. — Derpaa blev Skoleholderen tilsagt om, at han var afsat fra Embedet og skulde forlade det næste Mikkelsdag.

Skoven i Krigstid.

Ved E. T. Kristensen.

Som et lille Bidrag til de jyske Skoves Ødelæggelses-historie fortjener ogsaa at medtages, hvad der er anført i Sønderlyng Herreds Tingbog under 9de Sept. 1679. Stykket lyder ordret saaledes:

Christen simonsen i Kuorning, Jørgen Christensen i Mollerup, peder Michelsen i Flaarup, Christen grøn i Vorning for Christen Rousing i huiding, Christen Jensen i Lesten, Anders hansen i hamershøff, Olle Nielsen i forn. Kuorning, Olle Nielsen i Sønderbeg Vand med Jens Jensen brasch i Hedegaard paa hans Gunstig hosbonds Velborne Mogens schiell till Fusing Øe, det Anders Madsen i Sønderbeg, Jens Nielsen, Peder Nielsen, hans piersen, Anders Andersen, Jørgen Andersen, Niels Lausen, Niels Andersen, Niels Nielsen, Iffuer Ollesen, hans Smed, Anders Andersen och Jens Nielsen, Alle i forn. sønderbeg, peder Anderszen i hamershøff, Hans Knudsen, peder Villumsen, Laus Madsen, Christen Nielsen, Ib Christensen, peder Nielsen, Anders Nielsen, Jens Lasen, Niels Andersen, Christen Jensen, Alle i forn. hamershøff, stod her i dag for Reten och Vandt en huer Ser dellis effter Resesen, at det er demb Vdi ald Sandhed beuist, Att Fussing Øe gaards Mølle Liger i gaardsens Enmerche och haffr ingen Fegaang Vden dit hand Nyder i gaardsens March, iche heller seed Vden Noget Lidet hand Nyder aff gaarsens m~~k~~, diszligest formedelst disze tørche Aaringer det haffuer Verret, er der gandsche Lidet Vand, Saa hand iche Kand

Maalle Vden en Ringe diell med en Quern Som dog i førige tider hafr gaaet med 2 Querne. Itemb er demb i Lige maader beuist, at offr Fusing Lund, Som liger Vden gaardsens taxst, er iche it Eniste tre Vdi, Saa Slet bleff dit ophogen Vdi Keyserens tide; itemb gianerup schoff er iche Vden en Snes treer Vdi och di Slet Forfuornet, Saa Slet bleff dit ophogen i dend Første Suensche Feyde tid till pallisater, Som bleff Satt Ved Randers; bistod Jørgen Michelsen och Christen Nielsen Lesten, At di i dag ote Dag Lofflig steffnet forn. vindis personer en huer till dieres bopell for dieris Vinde: i dag at afflege.

Der er intet Spørgsmaal om, at saadan som det er gaaet med Overfussing Lund og Gjannerup Skov, er det gaaet med mange flere Skove. Hvor man i Strækningen mellem Viborg og Randers langs Aabrinkerne og Dalsnævringerne nu af og til ser et forkrøblet Egekrat eller endog blot en tarvelig Opvæxt af Brægner, har der sikkert for noget over to hundrede Aar siden været frodig Skov. Hvad der fortælles om Præsten Hr. Jens (Saml. t. jysk Hist. og Top. 4 B. S. 19), nemlig at han kunde gaa næsten en Mil fra Brandstrup Præstegaard til Vindum Kirke under den tætte Skovs Skygge, er meget troligt; thi vel er der nu ikke et eneste Træ, men Spor nok af tidligere Skovvæxt paa hele Strækningen. Hvad fjendtlige Tropper levnedes, ødedes af Vestenvinden og ved uforstandig Omgang.

Meddelelse fra Bestyrelsen.

Om Valget paa Selskabets Embedsmænd for Aarene 1881—5 er udstedt følgende Erklæring:

Ved Optællingen af de indkomne Stemmesedler til Valg af det jydsk historisk-topografiske Selskabs Embedsmænd fandtes, at de fleste Stemmer faldt paa den hidtilværende Bestyrelse, som saaledes blev gjenvalgt, hvorefter Adjunkt Dr. *Heise*, Gehejmeetsraad *Trap* og Arkivar Dr. *O. Nielsen* havde de fleste Stemmer og saaledes bleve Suppleanter.

Til Revisor gjenvalgtes Adjunkt *Juel* med Apotheker *Strøyberg* til Suppleant, og til Decisor Kjøbmand *L. K. Kier* med Tobaksfabrikant *E. E. Kjer* til Suppleant.

Aalborg, den 4de Februar 1881.

A. H. Nielsen.

V. Winde.

D. H. Wulff.

Historiske Efterretninger om Strellev og Lyne Sogne.

Meddelte af Palle Fløe og O. Nielsen.

Strellev Sogn.

Sognets Navn skrives 1203 Strelhøch, omtrent 1340 Strellygh, i det 15 Aarhundrede Strelloff¹⁾, i Indberetning til Dr. Ole Worm 1638 ligeledes Strelloff, i Matriklen Strellev og nu i Almindelighed Strelluf, medens den stedlige Udtale er Strelle.

Endelsen betyder Høj, og den første Stavelse er Mandsnavnet Strile. Der er ingen By af Navnet Strellev, men i ældre Tid maa der dog have været en saadan, i det Biskop Peder i Aarhus 1203 gav til Aarhus Domkirke blandt andet Gods en Gaard i Strelhøch.

Kæmpehøje er der ikke mange af; de, der have Navne, ere Tueshøj, Bavnhøj, Ejbjerg, Kiøldalhøje og Kyshøj, hvilken sidste er sløjfet. I Indberetning til Worm nævnes Baunehøj, Tuordtzhøy — den nuværende Tueshøj — og Schrøderiishøy²⁾.

¹⁾ Script. re. Dan. VI. 404. Oldemoder S. 111.

²⁾ En kompetent Dommer i arkæologiske Sager, Dr. Sophus Müller, har i det Letterstetske nordiske Tidsskrift 1879 Side 587 fældet en saa haard Dom om de beskedne Meddelelser, vi have gjort om Gravhøje og Oldsagsfund i vore Sognebeskrivelser, at vi kunde have al Anledning til at udelade disse i Fremtiden, men vi have dog fremdedes den Tro, at hvad vi her lejlighedsvis meddele, netop kan give

I Skjellet mellem Strellev og Lyne Sogne ligger en Hedemose, som kaldes Bredmose, hvoraf noget hører til Kjærgaarde og noget til Lyne. I den vesterste Del af denne Mose findes Levninger af vældige Fyrrestammer og i den østre Del Egestammer; Skoven har strakt sig fra Uldbæk i Lyne til forbi Sig i Mosebøl, da man der overalt finder store Fyrre- og Egestammer, den ene ved Siden af den anden. Mellem disse Stammer finder man ofte Potteskaar, hvilket synes at tyde hen paa, at Egnen allerede har været befolket i Fyrreperioden, i det mindste dennes Slutning, der falder omtrent 1000 Aar før vor nuværende Tidsregning. Man har ogsaa fundet Kindtænder af Uroxen.

Jorderne ere i det hele gode. Den vestre Del af Sognet, Byerne Mosebøl og Kjærgaarde, have de daarligste og mest sandede Jorder. Hede findes kun i Sognets Udkanter, og det noget bakkede Jordsmon med mellemliggende Dalsænkninger, hvor igjennem der løbe smaa Bække, gjør i det hele et godt Indtryk. Den betydeligste Bakke er Mosebøl Banke mellem Tuskjær og Mosebøl, og den største af Bækkene er Lydum Aa, der udspringer ved Hedeager i Ølgod Sogn og gjør Skjel mellem Byerne Topgaard, Katrebel, Kjærgaarde og Mosebøl paa den nordre og vestre Side og Adsbøl paa den søndre.

Engstrækningerne have forskellige Navne og kaldes Alkjær, Elkjær, Sønderkjær, Storekjær, Fuglkjær, Tuskjær, Skiddenkjær, Storeng, Trynbæk, Knorborg og Mærskén. Høet i Engene er ikke godt, da der i dem gror en Del Kjær-Padderokker (*Eqvisetum palustre*), hvilke ere melkefordrivende og, navnlig i grøn Tilstand, skadelige for Køernes Sundhed, hvorfor Høet ikke kan bjerges grønt, men maa vejres saa meget, at det taber sin Kraft. Folk i Nabsognene sige, at i Strellev har Beboerne den gode Jord, men det daarlige Hø, for at de ikke skulle blive alt for store paa det. I Tuskjær voxer en Mængde Gøgeurter (Orchideer), hvilke Planter især

Vejledning for Arkæologer, der ville søge videre og vanskelig ville kunne faa saadanne Oplysninger. Selv om vi ikke kunne indlade os paa at optræde som Fagmænd — noget vi heller ikke have gjort Fordring paa — ere vi dog ikke aldeles uden den almindelige Kundskab, som Hr. Müller frakjender os.

gro paa Kalkunderlag, og i Kjørstrækningen ved Mosebøl er der en stor Del Benbræk (*Narthecium ossifragum*), hvilken Plante paa Øerne kun er funden ved Middelfart, men den er ikke ualmindelig i Jyllands Hedemoser. Den er skadelig for Kreaturenes, navnlig Faarenes Sundhedstilstand.

Byer og Gaarde.

Adsbøl. 1471 den 16 Januar skjænkede Dekanus ved Domkapitlet i Ribe, Thomas Lange, til en daglig Messe i Domkirken i Ribe blandt andet 2 Gaarde i Adsbøl¹⁾.

1638 var her 6 Gaarde og 3 Bol, 1683 6 Gaarde og 2 Bol, men da hver Gaard havde 2 eller 3 Mænd, var her i alt 16 Familier, nu er der 10 Gaarde og 18 Huse. I Byen findes Husene *Gravenbøl* og *Rævegravsted*; tidligere har her været en større Gaard, som 1703, ved Ejeren Ritmester A. Permosers Død, kaldtes *Adsbølgaard*. Derefter ejede Herredsskriver Joakim Blok i flere Aar Gaarden. Senere kaldes den Storgaard, men nu er saavel Gaarden som Navnet forsvundet. Mulig er Gravenbøl dog en Levning deraf; sammenlign hvad vi have meddelt om Gravengaard i 7 Bind S. 10. Adsbølgaards Hartkorn udgjorde omtrent 11 Tdr.

En af Byens Tægter var opnævnt efter Kyshøj. 1683 nævnes 2 Moser, nemlig Elkjær og Mørkelmose.

Katrevel. 1683 var her 7 Bol og 1 Hus. 1781 kaldes et Sted her Krasborg — et Navn, som ogsaa findes i Sønder Bork, se 7 Bind, S. 44 —, nu er her 2 Gaarde og 4 Huse.

Nørtarp. 1638 var der 7½ Gaarde og 9 Bol i Byen, 1683 7 Gaarde, hvoraf 1 øde, med 11 Mænd, 2½ Bol, hvoraf 1 øde, og 1 Gadehus, nu er der 12 Gaarde og 14 Huse. I den senere Tid er herfra udflyttet en mindre By, der officielt kaldes Østtarp, men i daglig Tale *Rajerup*, og vi have her et Exempel paa, hvorledes Sproget former sig til Stednavne, og hvordan disse kunne fremkomme. Den første Udflytning foretoges samtidig af 3 Mænd, hvis Bygninger tilfældigvis opførtes saaledes, at de laa i en lige Linie, altsaa dannede en Rad, paa jydsk Raj, og bleve derfor kaldte æ Raj, senere kom 1 Række til, og Navnet antog nu Flertalsformen æ

¹⁾ Oldemoder S. 94 og Kinch: Ribe I, S. 369.

Rajer. Dette fandt man dog var et mindre kjønt Navn, hvorfor man kastede den bestemte Artikkel æ bort, føjede et up til Rajer, og Navnet var færdigt. Da Udflytningen er foregaaet i den seneste Tid, kunde Beboerne fortælle om hele Udviklingen af Navnet.

Topgaard, nævnes ikke i Matriklen 1683, hørte 1781 under Lindbjerggaard tillige med en Del andre Ejendomme i Strellev, og Bønderne, som da skulde svare Tienden i Kjærven til Lindbjerggaard, vare efter Danske Lov 2—23—5 kun pligtige at føre den 1 Mil bort, hvorfor de aflæssede deres Kornneg ved Ekknudbro, der ligger 1 Mil øst for Strellev Kirke. Nu er her 3 Gaarde og 2 Huse.

Mosebøl. Den første Stavelse af Navnet udtales Mues o: Mose, og det bør derfor ikke, som det gjør, skrives Mosebøl, men Mosebøl. I Byen har indtil for faa Aar siden ligget en under Ølgod-Strellev Præstekald hørende Annexpræstegaard, hvorpaa Præsten Hr. Søren 1562 Torsdagen før St. Mikkelsdag tog Lavshævd. 1595 indtog nogle Beboere i Strellev et Stykke Jord af Mosebøl Mark til Enemærke og indhegnede det, hvorfor Høvidsmand paa Lundenæs, Hans Lange til Brejning, indstævnede dem, da det vilde være til Skade for Annexpræstegaarden og en Hospitalsgaard. Mads Nielsen til Østergaard optraadte paa Bøndernes Vegne, men tabte Sagen ved en Dom, afsagt 11 November 1596 paa Nørre Herreds Thing, da det var bevist, at det omhandlede Jordstykke i 70 Aar havde ligget under Haver og Horn til Menige Byens fælles Forte og Fægang og han hverken »ved gamle Breve eller og levende Mænds Røst« havde godtgjort, at hans Bønder havde nogen Særret til Jorden. Annexpræstegaarden havde »hver tredie Græs over al Mosebøl Mark udi Forte og Fællig og al Gribsjord«.

I Byen var der 1683 3 Gaarde med 6 Mænd, nu er der 5 Gaarde og 7 Huse, hvoraf 1 hedder Sig. Af Marker med særlige Navne nævnes 1683 Storhøj-, Tingvej-, Bavnhøj- og Thorshøj-tægt.

Kjærgaard var fordum en Hovedgaard, om hvilken der dog kun er lidet bekjendt. Den første Ejers af denne, der nævnes, er *Jørgen Rantzau*, Lensmand paa Lønborggaard¹⁾.

¹⁾ Hist. Efterret. om Lønborg og Egvad Sogne S. 27—28.

Hans Svingersøn *Kristen Vind* til Endrupholm har faaet den efter ham, hvilket er Grunden til, at hans og Hustrues Navne findes paa Prædikestolen ¹⁾. Ved sin Død 1605 efterlod han sig 2 Døtre, der 1614 skiftede deres Mødrenearv, saaledes at den Ene *Ellen Vind* fik Strellev Kjærgaard, hvor hun boede 1618, samme Aar som hun ægtede *Kristen Krag* til Lydumgaard, der 1633 overdrog den i Mageskifte til Kronen ²⁾. 1683 var dens Landgilde henlagt til Indtægt for Stiftamtmanden i Ribe.

Kirken.

Denne er opført dels af hugne Kampesten, dels af Mursten, med Undtagelse af den østre Ende, der bestaar af raa Kampesten. Taarnet og Vaabenhuset er teglhængt, hvorimod Højkirken og Koret er tækket med Bly. Koret er hvælvet, det øvrige har Bjælkeloft.

Altertavlen bærer Aarstallet 1595 og er efter Præstemandberetning af 1755 bekostet af *Kristen Vind* til Endrupholm; der er dog kun Rammen tilbage af den oprindelige Altertavle; nu findes i Midten et forgyldt Kors, til venstre Lovens Tavler og til højre det nye Testamente. Kalk og Disk ere af Sølv, indvendig forgyldte, uden Indskrift. Døbefonten er af Sten med Dyrsløngninger i hævet Arbejde, Døbebækkenet af Messing, hvorpaa staar »Bergitte Chatrine sal. Jacob Knudsens Østergaard 1736.« Over Døbefonten har tidligere hængt en Himmel med Træskjærerarbejde, som nu er taget ned og hensat paa Loftet. Paa Prædikestolen, der er smykket med Træskjærerarbejde, staar F. R. J. V. E. J. Chresten Wind till Endrup, Mergrete Ransov samt begges fædrene og mødrene Vaabener og paa Himlen C⁴ med Krone samt A^o. 1634.

I Koret ligger en Ligsten over Ritmester Augustinus Permoser, men Indskriften er afslidt. Paa den nordre Mur i Kirken hænger et stort Kristusbillede af Træ; i de 4 Ender af Korset, som bærer Billedet, er indskaaret Evangelisternes Symboler: paa højre Arm et Menneske (Matthæus), nederst

¹⁾ Om ham se Hist. Efterr. om Skadst Herred S. 115—16.

²⁾ Hist. Efttr. om Vester-Horne Herred S. 30.

en Løve med Vinger (Marcus), paa venste Arm en bevinget Oxe (Lucas) og øverst en Ørn (Johannes), se Joh. Aab. 4—7. Hele Arbejdet er smukt skaaret, derimod er de 12 Apostle paa Pulpituret nederst i Kirken, ligeledes skaarne i Træ, meget daarligt Arbejde. Ved Siden af det ovennævnte Kristusbillede er anbragt en Marmortavle med følgende Indskrift:

»Johannes H. C. Buchholtz f. 24 Febr. 1821, Sognepræst for Ølgod og Strelluf Mghdr. fra 1869 til hans Død i Kallundborg 26 Oktbr. 1875. Hans Støv hviler paa Tommerup Kirkegaard. Jeg er bleven alt for alle, at jeg dog for alt og kunde frelse nogle. 1 Kor. 9, 22. Jeg har stridt den gode Strid, fuldkommet Løbet, bevaret Troen. 2 Tim. 4, 7. Strelluf Menighed satte ham dette Minde.«

Stolene i Taarnet ere forsynede med lidt Snitteværk, Klokken er støbt i Horsens 1865 og bærer den daværende Sognepræst Axel Viggo Læssøes Navn.

Kirken, der skal have været helliget St. Peder, ejes af Sognets Beboere, som købte den for omtrent 80 Aar siden. Nogle, under en Gaard i Nørtarp liggende, Kirken tilhørende Jorder ere for kort Tid siden solgte.

Degne.

Sivertsen, kaldet 1838, forflyttet til Ringkjøbing.

Tue Lauridsen Nothkjær, kaldet 1839, forflyttet til Ølgod 1854.

Hans Falk Lindvig, † 6 April 1858.

Kristen Kr. Husted, forflyttet til Andsager 1862.

Niels Hansen Pedersen, † 29 December 1868.

Kristen Jensen, kaldet 17 Marts 1869; han har leveret væsentlige Bidrag til foranstaaende Beskrivelse af Sognet

Lyne Sogn.

I den Fortegnelse, som findes i »Oldemoder« over Ribe Stifts Kirker omtrent 1340 skrives Navnet Lyyn, der svarer til den endnu brugelige Udtale, idet y't udtales med slæbende Tonehold og e't ikke høres.

I Sognet findes ikke faa Kæmpehøje, navnlig ved Glibstrup, enkelte have Navn, nemlig Mawhøj, Dronninghøj, Amhøj, Knaaghøj, Stavelhøj, Klemenshøj og Lushøj, hvilke sidste næsten ere sløjfede. Mawhøj og Dronninghøj ere meget anselige og ligge tæt ved hinanden; i den ene siges Kong Maw og i den anden hans Dronning at være begravet.

Som nævnt Side 59 i vore historiske Efterretninger om Lønborg og Egvad Sogne, fortælles der, at Tømmeret til en Lade i Lønborg Præstegaard, opført 1634, er skovet i Lyne, og vist er det, at Sognet er et af de Steder paa Vestkysten, hvor Trævæxten har holdt sig længst. Ved Østergaard findes endnu en lille Levning af Skoven, nemlig et Egekrat, og man kan endnu paavise Stedet, hvor Skovhuset har ligget. Agrene deromkring hedde Skovbolhus.

Byer og Gaarde.

Lyne, hvori Gaarden Kirkegaard og Stedet Gammelmark. Byen bestod 1683 af 1½ Gaard, 10 hele og 4 halve Bol samt 1 Hus, nu er her 7 Gaarde og 8 Huse.

Sønder-Diger var 1683 6 hele og 2 halve Bol, hvoraf 1 øde, nu 6 Gaarde og 2 Huse.

Uldbæk, hvori Gaarden Anebjerg. 1683 var her 2 halve Gaarde, 2 Bol og en lille øde Stampemølle, nu 4 Gaarde og 7 Huse.

Nørhede var 1683 2 hele, deraf 1 øde, 4 halve Gaarde, 5½ Bol og 1 Hus. 3 af dens Tægter vare opnævnte efter Gravhøje, nemlig Gejlhøj, Spurvehøj og Magehøj. Nu er her 8 Gaarde og 8 Huse.

Glibstrup, hvori Gaarden Gejl og Stedet Jyllingshus. 1683 var her foruden Annexpræstegaarden 3 Gaarde, 2 halve Bol og 1 Hus. Af Tægterne benævnedes 2 efter Grønningshøj og Hønehøj. Nu er her 7 Gaarde og 3 Huse. Navnet udledes af det gamle danske Mandsnavn Glip.

Østergaard.

1583 afstod Mads Nielsen sin Hovedgaard i Hundslund Sogn, Hads Herred, med noget Bøndergods til Kronen, fra hvilken han som Vederlag modtog i Lyne By 5 Bol, Nørhede

4 Bol, 1 Hus, Sønderdiger 3 Bol, Nerild 1 Gaard, Glibstrup 2 Bol, Strellev By og Sogn 1 Bol, 1 Hus, Mosebøl 1 Gaard, Adsbøl 3 Gaarde, 1 Bol, Nørre-Bork 1 Gaard, Tøstrup i Oddum 1 Gaard, Paabøl i Hoven 1 Gaard, Vallund i Ølgod 2 Gaarde, Starbøl Mølle og Kronens Rettighed i 1 Gaard i Nerild og 1 Gaard i Lyne¹⁾. Dette Gods kom til at danne Stammen for den af ham oprettede Hovedgaard Østergaard. Jorderne til Landsbyen Nerild indtoges til Hovedgaarden; Navnet paa Byen er endnu bevaret i en efter vestjydske Forhold temmelig dyb Kløft: Nerilddal.

Foruden den ene Gaard, han havde faaet i Nerild, var der 2 til, for hvilke han samme Aar udlagde Kongen Skoblinggaard i Nørre Herred, og derhen maatte Bønderne i Nerild flytte, da deres Gaarde bleve dem opsagte. I Begyndelsen kaldtes den nye Hovedgaard i Flæng Nerild og Østergaard, og medens det sidste Navn allerede forekommer 1593, træffes det første endnu 1618, men derefter forsvinder det.

1604 fik Lensmand Ulrik Sandberg paa Lundenæs Brev, at Mads Nielsen til Nerild, »vor Mand og Tjener«, havde tilbudt at udlægge Kronen et andet Bol end det i Nørtarp, han havde mageskiftet med Kong Frederik II., da det først udlagde ikke var god for at udgive Landgilden²⁾. 1596 ejede han en Del Jordegods i Strellev Sogn, se dette.

Mads Nielsen hørte til den adelige Familie Skade, men bar, som saa mange andre, intet Familienavn. Samtidig med ham levede en anden Adelsmand af samme Navn paa Vestkysten, nemlig Ejeren af Haltrup i Øse Sogn, der efter sit Vaaben hørte til Familien Splid, men ej heller brugte dette Stamnavn, hvorfor disse 2 tidligere ere forvexlede. Vor Mads Nielsen levede endnu 1622. Paa Prædikestolen og Altertavlen³⁾ i Lyne Kirke er indskaaret hans fædrene og mødrene Vaabener; det sidste var et Skjold, delt paa skraa med en Kvist, 2 pantsrede Arme holde en Ring over den lukkede Hjelm. Dette Vaaben forekommer oftere i det 15de og 16de Aarhundrede, men tilhørte ogsaa Familier uden fast Navn.

¹⁾ Jydske Reg. III. 485.

²⁾ Jydske Teg. V. 202.

³⁾ Han var muligvis ikke gift, da der paa Altertavlen vel er udskaaet Vaabenskjolde for hans Hustru, men kun blanke.

Hvorlænge Mads Nielsen besad Gaarden, vides ikke, men 1619 skrives han i Ribe Thingbøger til Østergaard i Nerild og maa altsaa da have ejet den, formodentlig har han haft den til sin Død, hvorefter Østergaard er overgaaet til

Niels Skade, der vistnok var Mads Niensens Søn, i alle Fald en nær Slægtning af Skaderne paa Rolsøgaard i Mols. Niels Skade var ikke nogen elskværdig Karakter, 1626 og 1627 klagede hans Hustru Regitse Grubbe til Kongen over, at han havde overfaldet hende i Kirken og paa mange Maader forholdt sig utilbørlig mod hende, at han levede sammen med et løsagtigt Kvindfolk, med hvem han havde Børn og som i Forening med ham havde slaaet Fru Regitse i hendes eget Hus, hvorfor han stævnedes for Kongen i Kolding 15 Oktober 1627¹⁾. I Stævningen kaldes han til Kuserup. I Anledning af denne Sag skrev han et, Østergaard den 12 Oktober 1629 dateret, Brev til Biskop Jersin, hvilket Hr. Overlærer Kinch velvillig har meddelt os. Brevet er af følgende Indhold: Da de samtidig kom over Middelfart Sund, havde han fortalt Biskoppen, at han skulde til Odense for at møde med sin Frue efter en Angivelse, som hendes Slægt havde gjort til Kantsleren og Raadet i Kongens Fraværelse om, at han skulde have forvist hende af sin Gaard og have en Pige i Stedet hos sig. Ved Mødet vare han og hans Frue blevne forligte, og hun havde erklæret for Kantsleren, at det ikke var med hendes Villie, at hendes Venner havde klaget, da hun ingen Skjel vidste dertil, og hun i de 2 $\frac{1}{2}$ Aar, Pigen havde været i hendes Tjeneste, førend hun rejste bort, ikke vidste noget uærligt med hende og Manden; havde hun talt et Ord derom, havde det været i Hastighed og Vrede. Han og Kvindfolket vare dog derved komne i Orde. Hun var i Fjendernes Tid bleven bedragen der paa Gaarden, hvorfor hun nu skulde gaa til Skriftemaal og Bekjendelse. Eftersom hun havde tjent ham og hans Frue i 7 Aar, havde hun for sin Tjeneste og Løn fæstet et Hus af ham der i Sognet. Maaske kunde Præsten og de to Mænd understaa sig at forvise hende af Sognet i Anledning af den løgnagtige Tale om ham og hende; men da han aldeles ingen Omgængelse søgte

¹⁾ J. Teg. VIII. 106, 162, 163.

med hende, haabede han, at Bispen vilde tillade, at hun sad paa den Ejendom og ernærede sig.

1648 ejede han Agerkrog og dømtes da til paa 20 Aar at rømme Landet paa Grund af, at han havde været Mededsmænd i den berygtede Sag mod Niels Arenfeld, der vilde forgive sin Hustru¹⁾. Formodentlig er han død i Udlandet og hans Ejendomme overgaaede til Hans Skade til Rolsøgaard, der maaske var hans Broder. Af det ovenfor meddelte Brev til Biskop Jersin fremgaar det, at han havde en Broder ved Navn Kristoffer Skade. Hvorledes Niels Skades Slægtskab med Hans Skade nu end forholder sig, saa er det sikkert, at Jesper Vognsens Hustru var Datter af sidstnævnte og Ingeborg Sparre, thi det er Skadernes og Sparrernes Vaabener, der findes paa Kalken i Lyne Kirke, som hendes fædrene og mødrene.

Jesper Vognsen, Ritmester ved det Ranzauske Regiment, ejede Østergaard 1655 og var da allerede gift med Elsebe Skade²⁾; han ejede vistnok Østergaard til faa Aar før sin Død. Denne indtraf 1687 paa Rolsøgaard, som han ogsaa ejede, og da var han 68 Aar gammel. Paa ovennævnte Kalk i Lyne Kirke staar med Aarstallet 1673 ogsaa hans fædrene og mødrene Vaabener; dette sidste er Bøllernes.

Om Gaardens Tilstand gav Jesper Vognsen 1683 følgende Beretning til Landmaalingskommissionen: »En Del af Jorden er ganske ond og sandig, paa Heden noget opbrudt. Naar noget deraf saaes efter Gjødning, en Bygkjærv og 2 Rugkjærve, og en Del efter Boghvede. Besaaes et Aar med Rug, dog undertiden, efter Aaringens og Vejrligets Tilstand, avles lidet Rug efter Boghvedesæden og undertiden intet, hviler en Del deraf i 7 og 8 Aar og noget i 9 Aar og undertiden længer, som ikke egenlig kan vides. Aarsagen desværre at Gaarden af ulykkelig Ildebrand for nogen kort Tid siden er atbrændt og disse tvende Marker derefter ikke har kunnet kommet i sin rette Orden som tilforn, hvorfor noget i en Mark og noget i den anden aarlig besaaes.«

Den næste Ejer Kaptainlieutenant, senere Ritmester *Avgustinus Permoser* nævnes allerede 1686. I Matriklen 1689

¹⁾ J. Teg. X. 190.

²⁾ Suhms Samlinger II. 2. 162.

staar Jesper Vognsen vel opført som Ejer, men dette er sket, fordi han ejede den, da Landmaalingen skete, nemlig 1683. Permoser var gift med 1) Dorte von Campen † 25 Marts 1690, 2) Ingeborg Marie Vognsen, med hvem han havde Bryllup den 3 April 1692. Han havde flere Børn, der dog, saavidt man kan se, døde som smaa.

1694 solgte han 1 Gaard i Forsum til en Mand fra Lønborg, og samme Aar afhændede han Halvparten i Skibet Kirke til Oberstlieutenant Konrad v. d. Brinken, 1695 købte han 1 Gaard i Oddum af 2 Brødre fra Hamborg, 1696 laante han 500 Rdl. af Kristen Lavridsen Krarup paa Møltrup, der fik Gods i Pant i Tøstrup, Vallund, Transbøl, Yderik, Thorstrup, Malle, Lyne, Strellev og Forsum, tilsammen 32 Tdr. Hartkorn. 1699 laante han atter Penge, nemlig 500 Rdl., af Hans Terkelsen i Skodsbøl i Oddum og pantsatte derfor Halvparten af Østergaard.

1697 havde han Østergaard i Fællesskab med Knud Henrik Galt til Viumgaard, der her blev myrdet (se Viumgaard i 7. Bind), og det nævnes, at dennes Søsters anden Mand Kristoffer Hvas (se Skrumsager) havde Del i Østergaard.

Dette maa være den Halvpart, der 1702 ejedes af *Jakob Knudsen* i Tarm Bisgaard, Herredsfoged i Nørre-Horne Herred, og som han dette Aar den 20 Oktober afhændede til *Niels Andersen Bollerup* til Frøstrup. 1703 den 8 Marts fik Bollerup Skjøde paa den anden Halvdel. Ritmester Permoser flyttede derefter til Adsbølgaard i Strellev Sogn, hvor han døde 1703. Hans Enke døde paa Østergaard 24 Juni 1717, 58 Aar gammel; begge ere begravede i Strellev Kirke tilligemed en Datter.

Da Niels Andersen Bollerup blev Ejer af Østergaard, var Hartkornet 20 Tdr. 3 Skpr.

Fornævnte Herredsfoged Jakob Knudsen købte atter Østergaard, uden at det vides naar eller om der mellem ham og Niels Bollerup har været andre Ejere. Jakob Knudsen var gift med 1) Magdalene Marie, Datter af Hr. Søren Jensen Borman i Lønborg og dennes første Hustru, 2) Birgitte Kathrine, der var Enke, da han ægtede hende. Han havde mindst 3 Børn i første Ægteskab, nemlig Knud Jakobsen, der blev Herredsfoged efter Faderen, Margrete, gift med Gaardmand Mads Kristensen Rahbek i Borris, Knud Lyne

Rahkeks Farfader, og Kirstine Elisabet, gift 26 Oktober 1726 med Apotheker i Ribe Johan Henrik Ostermann. Jakob Knudsen boede paa Østergaard til sin Død 1729, han var da Herredsfoged baade i Øster- og Nørre-Horne Herreder.

Hans Enke beholdt Østergaard, saa længe hun levede; i sit første Ægteskab havde hun 4 Børn, nemlig Birgitte Kathrine Hansdatter, gift 22 Februar 1728 med Gerhart Gerriks, Regimentsfeltkjær ved det riberhusske Nationalregiment, Anna Elisabet Hansdatter, gift 17 August 1728 med Regimentskvartermester ved det riberhusske Nationalregiment Svenning Andersen, Else Hansdatter, gift 26 Januar 1733 med Præst paa Holmsland Andreas Rask, og en Søn Stefan Hansen, der 1734 var Regimentskvartermester ved Artilleriet. 1733 skyldte Enken 2000 Rdl. til Hospitalet i Ribe, hvortor er pantsat Østergaard med Gods. Hun døde paa Østergaard 1750, 80 Aar gammel, og blev begravet 15 Maj.

Arvingerne stillede Ejendommen til Avktion den 30 Maj 1752, hvorved største Delen af Godset, lidt over 200 Tdr. Hartkorn, bortsolgte og Hovedgaarden samt hvad der blev tilbage af Godset kjøbtes af Forpagteren paa Gaarden

Niels Zellemann. Denne stillede atter det kjøbte til Avktion 25 Marts 1755 og nu kjøbte

*Kristen Hansen*¹⁾ til Lønborggaard Ejendommen, der bestod af: Østergaard, Hartkorn 20 Td. 3 Skpr., kostede 630 Rdl., 6 Gaarde i Vallund, Hrtkrn. 14 Td., Landgilde 2 Td. 4 Skpr. Rug, 72 Pd. Smør, 4 Faar og 4 Rdl. foruden fuld Hoveri, desuden et Gadehus med aarlig Afgift 1 Rdl., kostede 1615 Rdl. 3 Mk. 15 Sk., og 3 Gaarde i Tøstrup By, Oddum Sogn, Hrtkrn. 8 Td. 2 Skpr. 1 Alb., Landgilde 2 Td. 4 Skpr. Rug, 3 Faar, 30 Potter Honning og fuld Hoveri, kostede 843 Rdl. 4 Mk. 7 Sk., i alt 3089 Rdl. 2 Mk. 6 Sk. dansk Kurant. I Forhold til Godset er det en mærkværdig ringe Pris for Hovedgaarden.

Østergaard blev nu delt i 3 Ejendomme, der bortfæstedes som andet Bøndergods og tilhørte Lønborggaard, indtil Frederik Juul¹⁾ 1815 solgte Gaardene til Selvejendom. Jorderne ere nu delte i 3 Gaarde foruden Afbyggersgaarden *Ravnkjær*

¹⁾ Om disse se Hist. Efterr. om Lønborg og Egvad Sogne.

— et Navn, der dog ogsaa forekommer, før den nuværende Gaard blev bygget — og nogle mindre Parceller.

Den gamle Hovedgaard har ligget omtrent midt i Marken, ligesom man kjender Stedet, hvor en til Gaarden hørende Vandmølle har staaet.

Kirken.

Højkirken og Koret er opført af hugne Sten, har Bjælkeloft og er dels tækket med Bly, dels teglhængt. Vaabenhuset findes midt for den nordre Side af Højkirken. Paa den søndre Side ses Spor af en Indgang. Nord ud af Koret findes et tilmuret rundbuet Vindue; et lignende har før været østen ud af Koret, men dette forsvandt Sporene af ved en Ombygning 1869.

Altertavlen er malet, øverst Guds Navn svævende over Vandene, nederst i Midten Korsfæstelsen, med Loven paa den ene Side og Evangeliet paa den anden. Mads Nielsens fædrene og mødrene Vaabener findes, som nævnt, paa Tavlen tilligemed 2 blanke Skjolde. Levninger af en ældre Altertavle ses paa Væggen mellem Højkirken og Koret, bestaaende af: Gud Fader og Sønnen sammen, Jomfru Marie med Barnet og en Evangelist i temmelig store Figurer og ret smukt skaarne i Træ. Kalken er af Sølv; paa denne findes et stort Skjold delt i 4 Felt, øverst til højre Vognsernes, til venstre Skadernes, nederst til højre Bøllernes og til venstre Sparrerens Vaabener. Over Skjoldet er der 4 Hjelme og igjen oven over disse Bogstaverne J. W. S. E. S., det er Jesper Vognsen, Elsebe Skade, neden under staar Aarstallet 1673. Lysestagerne ere af Messing, Døbefonten af Sten og Døbebækkenet af Messing uden Indskrift. Prædikestolen er malet og forgyldt, ogsaa her findes Mads Nielsens fædrene og mødrene Vaabener samt Bogstaverne M. N. F. M. N. M. Under Opgangen til Stolen er der et Skab. Kirkeklokken bærer en gammel Indskrift, men som sædvanligt hænger den saaledes, at det er umuligt at komme til at læse, hvad der staar.

1797 lod Oberstlieutenant Brahe til Hvedholm, i Følge Udlæg, Kirken stille til Avktion, og den kjøbtes da af 3 Bønder i Sognet. Disse afhændede strax jura patronatus & vocandi til Kongen og skjødede derpaa Kirken for 2600 Rdl.

til Sognemændene, som endnu eje den. Der hører noget
Jordegods til Kirken.

Degne.

Kristen Andersen.

Søren Kristensen, der tillige var Kromand.

Niels Petersen, kaldet 10 Juni 1838.

Nikolaj Kristian Petersen, kaldet 23 September 1875.

Af jydsk Herregaardes Archiver.

Ved M. H. Rosenørn.

Fra Bistrup Archiv.

Under Forarbejderne til mit Skrift om Grev Gert og Niels Ebbesøn er jeg stødt paa flere ganske righoldige Samlinger af gamle Brevskaber paa forskjellige jydsk Herregaarde. Man har antaget, at det kunde have Interesse at optage mere vigtige Stykker af disse i »Samlingerne«, og skjøndt min Opmærksomhed først har været henvendt paa de ældste Brevskaber, der stod nærmest ved Midten af det 14de Aarhundrede, og navnlig paa dem af disse, der ifølge Stedforholdene kunde oplyse et eller andet Punkt, som kunde have Betydning for mit ovennævnte Arbeide, har jeg dog ikke kunnet overse, at ogsaa mange andre af disse gamle Actstykker kunde fortjene ved Trykning at undrages fra Undergang. Selv i sproglig Henseende turde dette have Betydning, men det er heraf en Følge, at man med Omhu maatte søge at bevare den gamle Skrivemaade for saaledes at kunne følge Sprogets, under de da værende Forhold og navnlig efter Reformationen, kun lidet glædelige Udvikling.

Til en Begyndelse meddeles her, efterat Besidderen af Stamhuset Bistrup Hofjægermester Honnens de Lichtenberg med største Forekommenhed har aabnet mig Adgang til Benyttelse af Stamhusets ældre Brevsamling, nogle Documenter, der navnlig vedkomme Eiendomme i Skjød Sogn, et Thingsvidne fra Sabro Herred om Gods i Lyngaa og en Landstingsact vedkommende et Enemærke i Galthen Herred.

De Skjød Sogn vedkommende Documenter ere ordnede efter Tidsfølgen (jfr. Grev Gert og Niels Ebbeson S. 280).

I.

Vel bevaret og godt skrevet Pergaments Document.

Alle mæn thette breff see eller høre læstt helssæ wij Mauritz æskilssøn foghit i Hawelberg hærít Jeyb magenssøn præst i hawelbergh Anders olssøn præst i Sall Eric Hwas Eric Jwll wepnere, Mattis ienssøn i borres¹⁾ oc nis bwnde i Hosløff²⁾ ewinneligh meth Gudh kungøre wij at aar æfter Gutes byrdh mcdlxvij^o then torsdagh nest æfter sancte marie magdalene dagh Tha war skickit for oss oc for flere gode danne mæn som tha nerwærendis hos ware upa forn^{te} Hawelberg hærítz thing thenne nerwærendis breffwisse wælbyrdigh swen kellt Perssøn hwilken there loglighe æskit fech oc fræmledde et fult stannende things witne aff viij beskethene danne mæn som ware nis Jenssøn i torsø³⁾ Per Kalløø Ascør⁴⁾ Perssøn las Gregorissøn Severen i Gransløff palli bhangh nis Henricssøn oc nis jenssøn i torstrup⁵⁾ Hwilke fornefnte viij danne mæn endrachtelighe wunne upa theris gode troo oc rætte sannende thet the saghe oc hørde samme dagh for thennem innen alle firæ stocke upa fornefnde thing two beskethne danne mæn fornefnde kellt Perssøns loffhøringhæ som ware nis scræder i Mundrup⁶⁾ oc Cristiern Hænicssøn hwilke fornefnde ii danne mæn wunne kungiorde oc sagde upa theris gode tro oc sannænde thet the nerwærendis hos ware hørde oc saghe thet fornefnte kellt perssøn swor oc wardhe sikh til meth laghæffd med Riddersmænts mæn oc jordheghen bønder som foghit oc hærítz mæn hanum loglighe tilfandh try samfold thingh til forn fær han giorde lagh hæffd swosom war then skow oc then jordh som Eggert Westenij upa talet som ligge i mellom indboløcke oc then bæk ther skeell gør mellom ræffdalls skow oc tordrups⁷⁾ skow oc swa jonstrups bæk gør skell mellem tordrups skow oc jonstrups

¹⁾ Borridsø i Gjerning Sogn. ²⁾ Hvorslev. ³⁾ Thorsø. ⁴⁾ Læsningen noget tvivlsom. ⁵⁾ Tostrup i Vellef Sogn. ⁶⁾ Mondrup i Aidt Sogn. ⁷⁾ Torrup Gaarde i Skjød Sogn.

skow oc løber nether i aan¹⁾ unnen taghen jordh hwat som bønder there i haffwer, oc panth, Item warde hand sigh til fire agær wester up til pugespeld oc ii stycker upa pugespeld oc en agher paa tawelbordh oc ii agær upa stowbergh et skowslan*d* i Brebalesgab oc jordh med, ii stycker jordh widh korsdall og skow meth oc swa møyghen deell som han haffuer paa Lunds mark skow mark oc ængh oc hans deell i torstrups kær skow oc ængh oc hans deell i skøds hethe til fægangh oc gade jordh i skøds gade Item indwarde han then jordh som forscrefne Eggert upa talet melle dollæs kær oc then fortaa som Linden staar hos jonstrup. Och sithen warde han ind meth laghæffdh swa møyghet som han haffuer i Hawelberg hærit som hans forældræ haffue haft ulast oc ukært i xl aar oc mere til lille tordrup. At thet swaa gigh og foor som forscreffuit staar thet witne wij meth wore Insegle hængde nethen fore thette breff.

Datum anno die et loco qvibus prænotatur.

(L. s.) (L. s.) (L. s.) (L. s.) (L. s.) (L. s.) (L. s.)

Første, andet og tredie samt sjette og syvende Segl ere bevarede, for fjerde og femte Segl ere Hullerne og den ene Rem tilstede.

Paa Bagsiden er Documentet paategnet

Nr. 1. Breff paa reffsdal oc lund mark Ao. 1467
samt med en senere Haand Nr. 2

Breff paa reffsdals och lund mark. Skjel mellem Lilitaarup og Refsdal samt Jonstrup Skove.

II.

Vel bevaret Pergaments Document af meget betydelig Bredde^d.

Alle mæn thette breff see eller høre læsst helssæ wii Swenningh perssøn foghit i Houelberghærit Jens petherssøn proust oc regelbonden Canich i thwilom Kloster Jeyp magenssøn aff Houelbergh Jeyp niclessøn aff liwngaa²⁾ Pether tordsøn aff hosløff prestær Severin jacobssøn Severin pederssøn

¹⁾ Aaen, som løber fra Pøt Mølle mod Nord ned i Lilleaaen.

²⁾ Lyngaa.

Christiern Henricsson aff galthenhærit, Jes pouelsson aff ænsløff¹⁾ nis Jacobsson Severin cristiernsson ibidem Per Jensson i sall Pussæl i gransløff Jes niclessøn i torsølundh Per niclessøn af skærnæ Poul michelson aff Howelbergh Per niclessøn i værløff²⁾ Jes niclessøn i skødh oc keell i Hælstrup³⁾ Ewinnelighe meth Gudh Kungøre wij aat aar æffther Guds byrdh mcdlxxviii^o then torsdagh næst fore sancti Johannis Baptiste dagh tha war skicket fore oss oc fore manghe flere beskethene danne mæn som tha nærverendis hoss ware upa Houelberghhæritys thing thenne nærverendis breffwisse wælbyrdige man Eggert Wæstny aff østærgardh lofflighe æskit fech oc framledde eth fult stannende things witne aff xii beskethene oc lofffastæ danne mæn som ware Per michelson, michel kynnow, Clas winnelbo, Severin Jacobsøn michel matsøn, tordh Helissøn, Jon Jenssøn, tyge cristiernsson, jens Jacobsson, niels Jenssøn, per lassøn oc tomas Yffuerssøn hwilke fornefnde xii danne mæn wonne oc sagde upa theres gode tro oc rætte sannæ thet the saaghæ oc hørde samæ dagh innæn alle firæ stocke upa fornefnde thing fore thennom tesse æftherscreffne dannæ mæn Som ware Jes hwas aff nærraadztorp⁴⁾ nis olssøn ibidem Jes Klogh i nærdh⁴⁾ tordh olssøn ibidem, Keel i Hælstrup Jes bramsson ibidem Jes niclessøn i skødh, Æskell, Jæp anderssøn, Per michelson, Jon, Severin Jacobsøn ibidem, Jes niclessøn i geylundh⁵⁾, gregorius ibidem staffen i lopdrop⁶⁾, Jep Jenssøn i Hasagher i skøds sogen, Swen radh aff Vitten Per sewerinsson, Knudh wagnsson, Jes Jahanssøn nis awssen oleff niclessøn Jes greb Jes clemenssøn ibidem Per Knudsson i tænnig⁷⁾ nis michelson ibidem Per Siortsøn i liwngaa, Per niclessøn, michel perssøn, per paulsson anders niclessøn i sabro hærit, Thomas Perssøn af Larbergh, Cristiern Henricsson, severin Perssøn, Per Olaffsson, Pauell hiort ibidem, staffæn blak i Leerbergh i galthen hærit, Jes niclessøn i Hawre⁸⁾ michel bunde ibidem matts klogh i sal Per Jenssøn nis esbernssen ibidem, Brødh i aptrup⁹⁾, nis tussøn ibidem nis Jenssøn i torsø, Jes nicless-

¹⁾ Enslev i Vellev Sogn. ²⁾ Vellev. ³⁾ Skjød Sogn. ⁴⁾ Nær i Haurum Sogn; Torpen nu under Frysendal. ⁵⁾ I Skjød Sogn tæt nord for Helstrup. ⁶⁾ Lopdrup Gaarde i Skjød Sogn. ⁷⁾ Vist Tinning i Folby Sogn Sabro Herred. ⁸⁾ Haurum. ⁹⁾ Sald Sogn.

søn i torsølundh, Henrich Persøn i skorop sogn, Jes niclessøn i grølsted¹⁾, michel tomæssøn i tungelundh²⁾, Tærkell anderssøn ibidem Per Dun i borgh³⁾, Cristiern persøn i Bøgeskow⁴⁾, Jes Barn aff gerning sogn Swenningh Persøn af Hosløff Sogen, Pouel michelsøn af Houelbergh, Per michelsøn ibidem, Jahan olssøn i grandsløff pussæll oleff pust, Anders persøn, michel niclessøn ibidem, magens Jenssøn i bøstrup⁵⁾ Jes mattssen i knudsstrop⁶⁾ oc Jes winter ibidem Hwilke fornefnde lxiiii Lofffæstæ danne mæn Endrachtelige wonne oc sagde upa theres gode tro siæl oc rætte sannæ thet the ware upa skøds mark i Houelbergh hærit then tiisdagh som war s^{ti} vilhelmi dagh confessoris⁷⁾ som fornefnste Eggert Vestny hade thennom lofflige tilkraffdh ud at lede oc ransaghæ i rætwiisheyt oc gudssannæ aff gamle dannæ mæn oc danne koner oc thennom oc største deell mynner i lx wintær oc mere at ræffdals jordh upa fornefnste skødhs mark war aldri bøgdh annerlede æn leyth under Jonstrup oc hører til Jonstrup i reeb oc rættæ maal meth Jonstrup hwar som Jonstrup jordh ligger i marken oc i same bispgæffve oc boell oc hawer wærit i pant meth Jonstrup meth andre marke hwer med siine naffne som liggher til Jonstrup ogh aldri the kunne finnæ anten stene eller stabell upa markæn eller grimæ i skowen i mellom ræffdall oc Jonstrup i noghre madhæ Och ær thennom fulwiterligt i rætte sanneheyt at thet ær fornefnste Eggerts rætte ærffve gots oc aldri thet ær enten skøth sold eller affhænd uden then tiidh thet war i panth Item stodh forscrefne eggert lydelige innæn alle fire stockæ upa fornefnste thingh oc æsket breffue fore om noghre kunne finnes ytermere aff hans forællærs æn som thet ær indhløst fore, kunne ther noghre ytermere pantbreffue finnes tha kynnet fornefnste eggert løssen upa forscrefne Jordh oc bødgh gulld oc peninge til.

In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa Datum anno die et loco quibus prænotatur.

Paa Bagsiden findes nu foruden flere tildels udstregede Tal:

»Nr. 2 Ao. 1478«

¹⁾ Skorup Sogn Gjærn Herred. ²⁾ Aidt Sogn. ³⁾ Borre Veyerslev Sogn. ⁴⁾ Gullev Sogn. ⁵⁾ Houlbjerg Sogn. ⁶⁾ Grandslev Sogn. ⁷⁾ Betegnelsen synes feilagtig.

samt med en gammel Haand (vistnok Erik Ottesøns):
 »Eth eggerdt westenijs breff som ieg haffuer paa
 jonstrup oc reffdall«,

hvortil med en meget senere Haand er føiet:

»Ting Vidne, at Reffdals Jord paa Schiøds Marck
 hører til Jonstrup.«

Under Documentet hænge endnu 13 Segl, foruden 4
 tomme Seglremme samt en Skure til en saadan. 2det og
 3die Segl synes geistlige. Af Seglene synes intet at bære
 noget adeligt Vaabenmærke.

III.

*Et mindre Pergamentsbrev, temmelig slidt og hullet, saa at i
 Afskriften paa enkelte Steder Bogstaver og mindre Ord ere
 tilsatte efter Gisning.*

Alle men thette breff seer eller hører lesse helse wi
 Ebbe yssicssøn foget uppo hollebergh herritz tingh powel
 mekelssøn prest och prowest udii twillom closther peder thords-
 søn niels thørning presther Claues sten Jes harbo Wepnere
 Jes nielssøn och Per vendelbo (?) udii mondrup Ewynnelig
 helssen meth gud ock kungøre wi alle men som nu ere ock
 kome scal at aar effther gudz byrth mcdlxxxv^o then torsdag
 nest er før s^{ti} georgi tha war skicket for oss ock for manghe
 flere gode men som then dag tingh sætthe walbyrdugh man
 Eggerth vestenny han ther loglige esket ock feck eth fulth
 tings wyne aff viii beskedhen danne men swo som ere Cre-
 sten bonde udii bøstrup¹⁾ anders udii Gernyngh Johan olssøn
 Jes nielssøn udii allyndrup²⁾ mekel matssøn nis matssøn thord
 hellessøn udii sall ock Jes kyndw udii haffre Hwelke for-
 screffne viii danne men there wonne uppa theress gode thro
 ock retthe sanne ock at thennem fulwidherlig er at the hawe
 seeth ock hørth at the gode sanmen udy thet forneffnde herrit
 the gyordhe retth markeskell emellom skødhz mark ock Kol-
 bek mark ock emellom sølfsteen ock kolbek mark the gyordhe
 theres toff ock eeth effther gamle danne mentz mynne ock
 som the besthe udy herrit ere som the thennom til visthe

¹⁾ Houlbjerg Sogn. ²⁾ Aldrup Gaarde i Hvorslev Sogn.

retth trebundhen sten (ock) retth høffth ock vrathmoth fra the tre skell stenne som the gjorde theress eeth uppa ock søndhen gyngte the aff skoffwen igen ock swo nedher udii Herritz markeskell som stenth stabelth er Sidhen gyngte the nør effther sten ock stabel ock effther høffth ock vrathmoth som nu er sath meth korss effther ock stenth ock stabelth Desse fornefnde stedher gjorde sanmen theress eeth uppa ock swore til retth marke ock som the forewisth ther swo kungiorde the indhen fjire stocke ock tilstodhe som fore standher screffwet.

In cujus rei testimonium sigilla nostra sunt appensa.
Datum die loco ut supra.

Documentet har samtlige sine 8 Seglremme, men kun 7 Segl vedhængende. Det første er dog utydeligt. Det andet synes geistligt¹⁾. Det 3die og 4de ere utydelige saavel med Hensyn til Præg som Omskrifter. Det 5te synes at vise et adeligt Vaaben, der vel kunde antages for det i Adelslexiconet under Slægten Steeg anførte. Det 6te mangler. Det 7de og 8de synes Bomærker med Omskrift; Læsningen »vendelbo« er Gisning, da her et Hjørne er afrevet, saa at kun de 4 første Bogstaver staa tilbage.

Paa Bagsiden er Documentet nu betegnet:

»Nr. 3 1485.«

Foruden flere Talmærker findes sammesteds følgende gamle Paaskrift:

»Sandemends breff emellem Skjød oc kuollbeck
. en.«

IV.

Et stort og ret vel bevaret Pergamentsbrev; kun paa et enkelt Sted er slidt et mindre Hul, som har maattet udfyldes ved Gisning.

Jegh Eggerdh Westennij til Østergaard Webner Weder-

¹⁾ I Pontoppidans Atlas iV S. 217 er aftrykt Indskriften paa en Ligesten over Provst Poul Mikkelsen i Tvilum Kloster, men naar Dødsaaaret der er skrevet 1590, er dette ganske vist en Feil for 1490 (ligesom »velim« for »olim« i samme Indskrift). Tvilum Kloster laa vel i Gjern Herred, men havde uden Tvil Gods i Nabo Herredet, Houlbjerg Herred, saa at Provsten kunde have særlig Føie til at møde paa dette Herreds Thing.

kendis mek at haffue giort oc meth thette mit obne breff meth godh wilyæ oc wel beroodh hwgh gjør eth fuldkommet ligth ewighth wgenkalleligt skiifte meth Heterligh oc velbyrdigh man Her Erich ottessøn til Bjørnholm Riddher i saa maade som her effter screffvet staa Saa at han skal haffue aff mek førsth Jonstrupp oc Reeffdall meth theris tilliggelssæ som fry enmerkæ i skyød sogn i Houelbergherit liggendis Item vi gaarde i skiød by oc sogn i same herit Item først en gaard som Matts Persøn iboor skyller v ørte korn en skeppe smør ii høns en gaass eth Lamb Item en gaard ibidem Stij wdi boor skyller en ørte korn oc 1 skeppe smør Item en gaard ibidem Jes frost iboor skyller v ørte korn 1 skeppe smør høns gaass oc lamb Item en gaard ibidem Anders iwersøn iboor skyller v ørte korn 1 skeppe smør høns gooss oc lamb Item en gaard ibidem Marcus (?) lassøn iboor skyller v ørte korn 1 skeppe smør høns gaass oc lamb Item en gaard ibidem som bønder iboor skyller v ørte korn 1 skeppe smør høns gaass oc lamb. Item these forscrefne sex gaarde giøre hver thennem ix høsth dags gerningh oc giffuer xx leess weedh oc ageer xx leess mogh hwer thennem. Item en gaard i Helstrup i same sogn som Severen posse iboor skyller v ørte korn 1 skeppe smør med wltangs jordh som ieg haver thertil lagth Item en gaard heder Sølfsten i same sogn giffuer 1 skeppe smør, kornskyllen er usath. Item en øde mark hedher Brwnte¹⁾ mark meth all hennes tilliggelse inden alle fire marke mode oc skiell for eth friit enmerkæ som jegh reedh oc wisdi Her Erich then torsdagh fore sancti Ketilli dagh nerverendis Per sudher i longhoo²⁾ Thames perssøn i Lardbeergh³⁾ Severen perssøn i løstrup⁴⁾ Nis matssøn i Entsløff oc Mattis Jenssøn ibidem. Item skriiffuegaard i same sogn for eth friet enmerkæ med alle sine tilliggelssæ som er eth øde bygested Item tostrup kier i skiød sogn for frij enmerke wdhen then diell Kirken hauer ther wti. Item iii ager i Kolbek dall i same sogn Item vi ager i Lundzmark i same sogn som min aaldefaders laffheffds breff wdvisse Item eth skoff skiifte saa breeth som iii ager for friet enmerke igiømen lunden geylund oc skoffuen igiømen til aen nedhen fore Item sidhen then deell oc rettighed som jek hauer

¹⁾ Skjød Sogn. ²⁾ Langaa. ³⁾ Laurbjørg. ⁴⁾ Løystrup.

meth bunden i same skoff som er hwert ottend tree Item brockholm skoff oc krogager skoff for frij enmerkæ Item Bwrtofft skow saa langth fra Jonstrup øster som jorden recker owen oc nedhen fore for friet enmerkæ Item eth friet dampsted som ligger i marsdall wed Jonstrup i same sogn Item eth friet damsted som ligger wed Kolbeckroge i same sogn Item oc all then ret jegh hauer i Kongstrup¹⁾ oc i Kongstrup skoff meth then halff deell jegh haver i Kongstrup skoff Item oc eth friet møllested liggendis i støffring herrit som kalles meyelsth møllested. Item her fore haver fornefnede Her Erich ottssøn wederlagdh meg igen gods i forscrefne Howelbergherrit som er først i Houelbiergh by Item en gaard som Terkill simenssøn iboor skyller v ørte korn oc iii pund smør Item en gaard ibidem Per Kieldssøn iboor skyller v ørte korn iij skeppe smør Item en gaard ibidem Per Holm iboor skyller vi ørte korn oc iiiii pund smør Item en gord ibidem Knud iboor skyller vi ørte korn oc iiiii pund smør. Item eth boell ibidem Jes skredheræ iboor skyller 1 skeppe smør oc v skilling Item eth boell ibidem Per jonsøn iboor skyller 1 skeppe smør oc v skilling Item eth boell ibidem Tymme swarer iboor skyller $\frac{1}{2}$ skeppe smør oc x engels Item eth boell i Aarupp²⁾ som Tømme ibor skyller eth pund korn Item oc enmerkæ skoffue i same herrit Item først eth skoff skyffte som kalles lindhgaard skow, then enæ endæ begyndes ved neyers mølle oc recker upp till Bolands hoffd liggendis wth emodh Houelberghherrits tingh Item eth skoff skiiffte ligger owen wed Tymmes gaard og nær nedher til min mark oc syndher wpp til Houelbergh mark. Oc ther neest wester upp til hauer jegh self eth³⁾ skoff skyffte. Item eth hedder eskiikiær fraa biørneng som ligger hart neder til min port den nærre endæ oc saa synder wpp til Houelbergh marck. Oc ther hooss paa den synder side hæfuer Offæ tagessøns arffuinge eth skoff skiiffte. Item en ii støcke enmærke skoffue som Her Eric wort tilrebit aff fæligh i Houelbiergh skoff som er bode steent oc stablet om. Thi tilbiuder jegh mek forscrefne Eggerd Westenni oc mine arffuinge at frii frelsse hemble oc fulkommelig tilstaa forscrefne Her Eric ottssøn oc hans arffuinge alle thesse fornefnede gotz

1) Houlbjerg Sogn. 2) Vellev Sogn. 3) Disse 2 Ord ere gjentagne.

och article oc hwer besynderlig enmerke for frii enmerkæ oc fælig for feeligh som thette mit oppne breff udwiss til ewindeligh eyæ for hwer mands tiltale som ther wppaa kan eller will tale meth rette. Item ware thet oc saa at fornefnde Her Erich ottssøn eller hans arffuinge worder nogen aff thesse fornefnde gots eller eyædom affwunden med rette tha tilbinder jek meg oc mine arffuinge at wederlegge thennom saa got gotz igen effter theris eghen wilyæ oc nøye oc holde thennom thet altingest wden skadhe Tiil thess ydermere stadfestelsse oc bedre forwaring at saa skal holdes i alle maade som forskreffuet staa wden all hinder hielperede eller nogen hande gensigelsse tha haffuer jegh meth wilyæ widskab oc welberood hwg hengt mit Indciglæ nedhen for thette breff meth heterlige oc welbyrdige mentz som jeg ther til bedet hauer oc meth thette mit opne breff beder besegle meth mek til Widnesbyrdh som er Her claus Westenni Canich i Aars Niels Ericssøn, Holger Ericssøn Eric Westenni Oleff Munck i Kleitrup, las wifferssøn oc las rostrop i skoffgaardh Datum Anno Domini medlxxxxprimo ipso die Sancti Olavi Regis et martyris gloriosi.

De to første Segl ere bevarede og synes at være Westeniernes Vaaben. I de følgende fem Huller hænge kun 3 Remme. Det sidste Segl er bevaret, men Præget næsten udvisket.

Paa Bagsiden staaer blandt andre Talbetegnelser: »Nr. 5 — 1491 Ett rett breff paa vi gorder ij skiødby som Ewerdt Westenij mageskifte meth Hr. Erich ottssunn« og med en meget utydelig Haand en lignende Bemærkning, nemlig: »Ett breff nogen gode men har skiftt gods meth Hr. Erik ottssøn.«

Paa Documentets indvendige Margen er bemærket: »leest og frembwiist i Commissionen i Aarhus d. 7 July 1727.«

Som det let vil sees, er Hoveddocumentet Nr. IV, der svarer til Æ. A. R. II S. 82 Nr. 54 og er et Mageskiftsbrev mellem Eggert Westeni og Hr. Erik Otteson, afsluttet paa St. Olsdag eller d. 29 Juli 1491 og udfærdiget af Eggert Westeni. Ved Overdragelsen af Eiendomme i Skjød Sogn paaberaaber Udstæderen sig et Lavhævdsbrev for sin Bedstefader, hvilket vel maa antages at være Documentet Nr. I,

hvorved velbyrdig Svend Kjeld Pedersen i 1467 fik Lavhævd med Riddersmænds Mænd og jordegne Bønder paa Eiendomme i Skjød Sogn, som Eggert Westeni havde paatalt som tilhørende hans Slægt i 40 Aar og mere. Ved Overdragelsen i 1491 hjemles de fri Enemærker udtrykkelig som saadanne, og da der først i Mageskiftebrevet som fri Enemærke ere nævnte Jonstrup og Refsdal (der ligeledes begge tilligemed andet Gods, navnlig paa Lund Mark, ommeldes i Nr. I), sees det, at Eggert Westeni ved Afhændelsen tillige har overleveret Hr. Erik Thingvidnet Nr. II, der godtgjør, at Refsdal hører under Jonstrup og var Westeniernes rette, nu ubehæftede Arvegods. Da Mageskiftet ogsaa omfatter Agre i Kolbek Dal og et frit Damsted i Kolbek Kroge, maa endelig ved Athændelsen ogsaa antages medfulgt Nr. III, et Skielbrev for Kolbek og Sølvsten sydostlig i Skjød Sogn, hvor Eiendomsskjellet et Stykke falder i Herredsskjellet.

Adelslexiconnet anseer Westeniernes for at være indkomne fra Rygen. Allerede 1388 var Markvard Westeni Canik i Aarhus. Hr. Lasse Thomessøn Westeni til Østergaard forsøgte at afspærre Kaagfarten paa Gudenaas ved Aabro, hvorimod Thingsvidne optoges ved Middelsom Herredsting 1443 (trykt hos Staffeldt S. 76—77). En saadan Paastand vidner lige meget om en for Egnen fremmed Herkomst og om en betydelig Indflydelse. Las Thomsens Fader var upaatvivlelig den Thamis »Westni«, der i 1401 bortskjødede Lyngaard i Finsten i Gosmer Sogn Hads Herred (Æ. A. R. I S. 272. V. 4), for hvilken Eiendom findes en »Stadfæstelse« af Kong Valdemar Atterdag fra 1372 (Æ. A. R. I S. 273. X. 5). Thamis Westni 1401 er neppe identisk med den Hr. Thomes »Jenszen«, der i 1425 har udgivet Skjøde paa Heszelsbiørg Michelstrup, hvilken Eiendom tidligere havde tilhørt Hr. Claus Krompen og Efterleverske Fru Sophie Olufsdatter (Æ. A. R. II S. 85—86. T. 7), skjøndt herfor kunde tale, at Hr. Las Thomsens Søn Stig skrev sig til Hesselberggaard (Gjerning Sogn). Derimod havde Las Thomsen mødrene Arvegods i Thorsø Sogn i Futting, hvorpaa han tog Thingsvidne 1433 (Æ. A. R. II S. 58. O. 21) og erholdt Dom af Dronning Dorothea 1448 (sammesteds S. 81. under Bogstav S. 34). Han antages at have været Landsdommer allerede

1436¹⁾ og var i en lang Aarrække i Besiddelse af Brotofte med Fiskegaard ved Randers Bro²⁾, hvilken hans Sønner Eggert til Østergaard og Stig til Hesselberggaard i 1460—62 bortskjødede til Hr. Axel Lagesen Brok til Clausholm, medens et frit Møllested i Støvring Herred »meyelst« (eller mellemste) Mølle — maaske i Modsætning til øverste eller Oust Mølle og en nederste Mølle ved Randers — først afhændedes ved Mageskiftebrevet Nr. IV.

Det er rimeligviis denne Eggert, Hr. Las Thomsens Søn, der har ladet optage Lavhævden Nr. I, som Udstæderen af Mageskiftebrevet Nr. IV kalder »min Oldefaders Lavhævdsbrev«, thi Eggert eller Ewert er et Navn, der saa ganske passer med Slægtens Herkomst, at det upaatvivlelig i denne har været baaret af flere Personligheder, ligesom hos Moltkerne.

Ved Mageskiftet erholdt Østergaard, der øiensynlig har sit Navn deraf, at den er den østligst beliggende Eiendom i Vellef Sogn, fornøden Afrunding af Besiddelsen, navnlig med Skov, der laa næsten umiddelbart ud for Gaardens Port og her stødte til Udsønnernes Skoveiendomme, thi »Offe tagesøn«, hvis Arvinger Naboskoven tilhørte, er vist den samme Offe Tagesen, der i 1464 forekommer i Aarhus Stift og førte Udsønnernes Klokke³⁾.

Det har iøvrigt neppe været let for Westenierne at hjemle Rosenkrantzerne de dem ved Mageskiftet overdragne Eiendomme, thi de vare selv ikke gamle i Landet og deres Erhvervelser synes tildels at falde i Valdemar Atterdags senere Regjeringstid, i hvilken Eiendomsforholdene navnlig havde været forstyrrede ved den sorte Død. Af Thingsvidnet Nr. II fremgaaer, hvorledes en udstrakt Bevidnelse af de factiske Forhold maatte træde i Stedet for Adkomster. Her til var der maaske endog størst Trang og Føie ved de frie Enemærker, der vare gamle, tildels opdyrkede Skoveiendomme,

¹⁾ Heise, dipl. Vib., navnlig p. XLII. Det ovenanførte Thingsvidne af 1443 viser, at han da var Ridder.

²⁾ Rosenørn: Grev Geert og Niels Ebbesen S. 167—8. Hr. Las Thomsen Westeni synes derefter død i Slutningen af 1459 eller Begyndelsen af 1460.

³⁾ Sammesteds S. 219.

som i Reglen tilhørte og tildels beboedes af Herremænd eller Riddersmænds Mænd, og paa hvilke Skjød Sogn synes ualmindelig rigt, ligesom de ogsaa ellers ofte forekomme i den næsten sammenhængende Skovegn, som indtog den hele vestlige Del af Aabo Syssel, og hvis Midtpunkt fremtræder i de store Ure ¹⁾ nord og syd for Folby. Det var denne Classe af Herremænd, der i Forening med Egnens øvrige fribaarne Mænd, Bønder og Jordeiere, havde baaret Byrderne under Kampen mod Holstenerne, og det kan ikke være andet, end at allerede derunder deres Rækker udtyndedes, saa at deres Eiendomme bleve øde eller sammenlagdes. Der vil dog vel neppe nogensinde findes nogen Traad, som fuldt kan sammenknytte Broder Degns Afhændelse af Thorthorp og Jonstorp i 1311 til Johannes Ascersøn og Ascer Jonsøn med Westeniernes ikke meget over 100 Aar senere fremtrædende Besiddelse af Jonstrup med Tilliggende, men meget, navnlig den omhyggelige Voldgiftsclausul for Magelæget i 1311 ²⁾, tyder dog paa, at de Eiendomme, Broder Degn da afstod, vare ikke lidet mere værdifulde end det af Jonstrup og Refsdal bestaaende Enemærke, som Eggert Westeni i 1491 afhændede, hvorved dog maa bemærkes, at under sidstnævnte Magelæg synes ikke Thordrup (Torrup Gaardene) at have været indbefattet.

Skjøndt Efternavnet paa den Ebbe, der i 1485 var Foged i Houlberg Herred, i Documentet Nr. III kan læses som Ysfiscen, hidrører dette dog væsentligst fra en Streg, som slutter Bogstavet »i« til det nærmest foregaaende, og det kunde saaledes gjerne være samme Mand, der paa Sabro Herreds Thing paa Mariager Klosters Vegne har taget nedenstaaende Lavhævd paa en Gaard i Lyngaa.

¹⁾ Se Grev Geert og Niels Ebbesøn S. 89—92.

²⁾ Script. VI p. 481—2 jfr. Grev Geert og Niels Ebbesøn S. 280. Meget taler for, at ved Broder Degns Afhændelse Eiendommene i Skjød forbleve indenfor Slægten, jfr. Gr. G. og N. Ebs. S. 292—3 med Noterne.

Vel skrevet og ret vel bevaret Pergamentsbrev.

Alle men thette breff seer eller hører lessæ hielsse wij Jes Perssøn foget till sabroherrits tingh Jep pouelssøn i fadistrup¹⁾ nicles perssøn i folbu Vindelbo i sabro sawen perssøn i gedlund, matzs jenssøn i ensløff och morthen scriffer i sall aar efter gutz byrd medxonono then torsdagh nest efter s^{ti} mathei apostoli war skicket for oss och manghe flere gode men som then dagh forscreffne tingh sötthe peder lywng loglige esket och fegh eth fuld tings wiiydne paa mariagers closters wennæ aff viii danne men som ære tord matzssøn i ladingh, michel oleffssøn i holvig, matzs tiilssøn i hare²⁾, knwd matzssøn ibidem, michel matzssøn ibidem, per matzssøn ibidem, søwren staphenssen och anders matzssøn i sandbii³⁾, hwelke forscreffne viii danne men ther wontnæ paa theres gode tro siellæ og retthe sandinghæ at the saa och hørde same dagh pa forscreffne tingh indhen fire stöcke for tingsdom ii danne men fore thennem standhe Ebbe ysigessens loghøringhe som ære matzs jenssøn i ensløff och sawen perssøn i Gedlund Thæsse forscreffne ii danne men the wontnæ for oss paa tro och retthe sandinghe at the nerværendis hos ware udi lyngo⁴⁾ udii mariagers gord som sawen deghe i bor then tisdagh nest efter s^{ti} mathei dagh apostoli saa och hørde at forscreffne Ebbe han ingwarthe meth eed och laghøffd siælfw tolfætæ meth gode men och kirkens men pa mariagers closters wenne then gard i lywngho som forscreffne sawen deghe i bor meth then gords retthe till ligelsse meth ager engh skoff och mark enthet untaghe aff hener rettighe indhen alle fire marke mode och becke møllested och møllebrugh och tre agre som liger udii olstrup mark meth theress høffwed owen och nedhen saa langth som thennom bøer at løffwe meth retthe och en ager som hedder møgel ager som liger udii nødagers kroge och meth saa meget lod och del som henne bør at haffwe meth retthe udii nady slætthe och meth saa meget lod och del som henne bør at haffwe i holbølle i røde keer thettæ forscreffne gard och gotz hwert meth sith naffn som fore star screffwet thet inghorde

¹⁾ Faistrup i Lading Sogn. ²⁾ Haar i Haldum Sogn. ³⁾ Haldum Sogn. ⁴⁾ Lyngaa.

han for closters rettheghed lawtime dagh och brast enghen wern och war forscreffne loghøffid loglige till bodhen och loglighe fundhen och fest aff foget och herrits men och ware hans loghøringhe indhen tinghe och melthe hans loghøffid wed magth at bliffwe saa længe till hun loglige feldes. In cujus rei testimonium sigilla nostra sunt infra pensa. Datum anno domini die loco ut supra dictum.

Under Tingsvidnet hænge 7 Seglremme, men Segl er kun ved de 2 sidste af disse. Det sidste Segl er vist Morten Skrivers i Sall og viser et stort M med en Omskrift. Det næstsidste er vist Mads Jensens i Ensløvs og synes, dog uden adelig Form, at vise et Hjerte gennemskudt af en Pii med en Omskrift. Begge Omskrifter ere noget utydelige. Navnet Sawen kan læses Salben, men første Form er optagen, da der forekommer et kvindeligt Helgennavn Savina, og mulig i Sawbro skjules et Mandsnavn.

Paa Bagsiden er nu anført foruden flere Tal og Mærker:

»Nr. 4 Ao. 1490«

og i Randen med en meget gammel Haand:

»Ith lagheffds breff pa en gord i liungho sabroherrit samt med en noget yngre:

»R 1 Laugheffid aff Saubro herrit po Liungho 1499«
og endelig med en meget senere:

»Angaaer en Gaards Eiendomb i Lyngø, som hafuer tilhørt Mariagers Kloster.«

Endelig optages her en Landstingsact, der vel er henvend et Aarhundrede yngre, men indeholder flere ældre Udfærdigelser, der omtrent ere samtidige med de foran anførte og angaa Forhold i et nærliggende Herred.

Acten er udfærdiget paa Papir, gjennemdragen og forseglet samt saalydende:

Axill Jull till Willestrup Palli Jull Stranitt Landzdomir wdi Nøriutt landtt och Gundi scriffuer landztinghører ibidem gjøre witherlig att aar ephther gudz bōrdtt mdlxx leffuerdagēnen post asscensionis domini paa Wiborigh landzting war Skickitt, erlig och welbōrdigh mandtt Niels Jull till Astrup hans wisse buodtt erlig och welbōrdigh mandtt Erick lange till Engilst holum medtt fuld magtt paa thenn enne och hagde hidt ij rettē

steffnit Rasmus Ibssenn ij branstrup heritzfogitt ij Galtenheritt paa thenn anden side, Och hanom till talde och beskølltt for en dom hand nogen tidt siden forleden dømt och udgiffet haffuer paa nogitt egendom forscreffne Niels Jull skulde tilhøre och vere enmercki och hagde tillfunditt Jebiere mend ther vdi fedrefftt att motte haffue, endog thet forscreffne Niels Juls høstruis moder for enmercki att skulle were tilskyfft Saa och medtt sandmend indsuoaritt Tisligest medtt laugheffuitt induordtt Och først fram lagde itt tingvinde aff galtenheritzting Aar mcdxc sexto lydendis hurledis sandmend ther inden tingi hagde kundgiordtt och tilstoitt hurlunde the hagde giortt rett skiell, Och sandmendstoff som pouill perssen ij Jebier¹), hagde thenom tillkraffuitt paa welbørdig mandz Jep Jenssens vegne aff Skoffgaardtt fra thet digie huodtt emellom Jebiere marck och westir nøttin marck, Och saa op att thet heffuit ind till then Jegiestub som staaar emellom medilgaard marck och westir nøtin marck saa rint uddt aff then renne, Och saa op adtt thet digie Brøde, emelom westir nithan gaard och mølgaardttz marck, saa ther aff och saa att thet digie, som liger op igiemill prestbiere skoff Och saa y haustedtt och saa digie fram ij then gamill grimet egh som offuin staaar for, och saa fram i then grimett tree som rett skiell er, Och stienn liger, ind till hemingsholtt ther som sandmend fand trebundenn stienn Och saa neder adtt lockbeck till the trebunden stienn som sider wedtt bøgje stubenn y skoffue ossenn som sider emellom westir netin marck och larbiere²) marck, Saa op adtt thett heffuit och saa til thenn bøg widtt adill weien, oc Saa aff thenn bøgh och y thet digie hoffuitt y medilfars muose, saa rett fram ad thett digie emelom løstrup³) marck saa fram adtt thet opkast digie, Som rett sønder løber igen att then muosse som kalis fiedzhoffuitt mosse, Saa ther aff och rett østir aff y thet stuore opkast digie, Som ther liger emellom westir netin marck och Jebiere marck Saa thet digie fram som sandmendt studt och giordt theres eedtt, alle thisse artickele som forscreffuit stander thet stud sandmen till att the giorde rett skiell emellom wester netin marck Jegbiere marck medelgaartz marck wisning marck larbiere marck och løstrup Ther huos framlagde

¹) Jebjerg Ørum Sogn. ²) Laurbjerg. ³) Løystrup.

en laugheffuit aff forscreffne galten heritzting Aar medxc octavo lyudendis Welbørdig mand Jep Jenssen aff skoffgaard medtt guode fribornne mendtt bønder och guode jordeger mendtt at haffue indwardtt westir netann marck medtt ager och enngi skoff och marck Och iii gaarde y Jebbiere for sitt Retighed, Och kiende ingenn mand lod eller diell att haffue ther udi, Ther huos framlagde erlig och welbørdig Salig mestir Anders skoffgaard tha arkiedeggenn wdi Wiborig hans obnne beseglitt breff Aar mdxxxix udgiffet wdi huileckitt han bekiender seg att haffue giortt en wenlig magskyfftt medtt erlig och welbørdige quinde frue Anne Somersdatter till løstrup wdi saa made att hun skulle nyude bruge och beholle till euindeligh egendom iii gaarde y Jedbiere medtt eth frii gamill affmerct enmercki kallis wester nøtin Som the breffe y thenom sielf ydermiere indholder och wduisser, Och ther huos beklagitt forscreffne Erick lange att nogen nu wille thenom till fordriste att bruge aff same egendom udi the aasteder som sandmendez breff paa lyuder, Och ther till wille haffue fedrøfftt vdi for at forscreffne niels Jull nogle aar haffuer laditt same egendom lige upløffuitt och usoitt och nu wille medtt ett nye winde giffue thet andre naffn end som forscreffne gamille breffue thet benefnir at skulle hiede, Och heritzfogeden haffuer forscreffne Jebiere mend imodtt sadan leylighed och breffue tilfunditt, fry drøfftt offuer forscreffne enmercki att skulle haffue, och att thet lucki om same enmercki giortt war att skulle neder legis, Och minthe hanom icki ther medtt rett att haffue giortt Saa hagde niels Jull och idagh ladit hid steffne Per gram gregers nielssen Per anderssen matz knudssen oc Rasmus laueritzen som same dom for huerffuitt haffuir, Saa møtt erlig och welbørdig mandt Clauis huittfeldtt, heuitzmand paa droningborig Saa och Rasmus lauerissen ij woldum Rasmus Jenssøn ij retrup¹⁾ erlig och welbørdig fru anne Rossens krantzis och Oluff Moritzsens fogitther och berette att the intet talde om westir Nøtin marck Menn forscreffne Niels Jull att wille sig miere medtt forscreffne gamill breffue tilholde som skulle kalis polin prestbiere skoff och fiskgaardtt muosse back som vdi mange aar skulle haffue weritt frij offuirdrøfftt till Jebiere och ther for

¹⁾ Rigtrup i Voldum Sogn.

sagenn till heritzting att haffuir veritt ind steffnitt och dom wdgangitt Och framlagde same dom aff galtenheritzting sist forgangen aar Tiesdagh nest ephther Margareta Wirginis udgiffuitt lydendis Per gram slottfogitt paa Droningborig Gregers nielssen Per anderssen y farskoff medtt flere ther att haffue wdi rette steffnitt forscreffne Niels Jull for nogen pløuing hand haffuer laditt pløffue paa fiskgaardtz muosse back och graffuitt y hiedenn och y prestbiere skoff, som skulle haffue weritt fri offuirdrøfft for øgh och fee och polenn till Jebiere aff the som ther hagde boitt Tha haffuer fogden saa om sagdt for rett att forscreffne offuirdrøfft och felet och see som saa pløffuitt soitt och graffuitt er buorde att were felig medtt offuirdrøfft till øgh och fee till Jebiere och prestbiere skoff och polin och fiskgaardz mosse back, Och forscreffne grøfft att ephther skyudis till saa længi nogen kunde thet vinde anderledis y nogen retergang Som then dom vider forclarir, Ther nest møtt forscreffne heritzfogitt Och minthe seg icke anditt att kunde dømme end som hand giortt haffuer Tisligist och møtte forscreffne gregers nielssenn paa bistrup och framlagde en lagheffuitt vnder sin datum mcdxc octavo, lydendes Christenn perssenn paa welbørdig Hendrik Erichsens wegne y bistrup medtt guode fribornne mendtt bønder och guode jordeyers mendtt athaffue induardt ii gardtt y Jebiere, meth alle thieris rette tilligilssse, agger eng oc fri skoff hugh y prestbiere skoff feeganng y westir Netin, Som then heffuitt yder miere indholder och udvisser, Och ephther slig leylighed minthe the Jebiereg mendtt hagde rettighed till same offuirdrøfft Ther till suaritt forscreffne Erick lange att same hefft icki lyuder wden paa tho gaarde, och alle bøien dog vill sig same fedrøfft tilholle och minthe att thenn laughefft icki heller skulle findes loglig ephtherdi then skull vere giortt y klage och fordi hagde then idag hid kalitt, Och framlagde itt sognne winde aff Ørum sognen Aar mcdxc octavo wdgiffuitt iiii mendtt wonditt haffuir att thet godtz y Jebiere som Hr. Jerick Ottssenn kjøptt aff niels Michilssenn the brugtt. huercken ager eller eng y vestir nytin marck eller kiendis thenom nogen dield ther wdi, Och ey niels michilssen kiendis seg nogenn diell ther wdi, Och ey Hr. Erich Ottssenn kiendis seg nogen lodtt eller diell ther wdi, Thenn stund hand hagde thet udi heffuitt føre tha

hendrick Erickssenss fogitt kiende seg lodtt og diell ther vdi, paa hendrick Erickssenss wegnne, Item itt ting winde same aar aff galthen heritz ting udgiffuitt **xxiii** mend wonditt haffuer att las dann och hans moder fru karin och las dans arffuing the haffuir hagdt Westir Nitenn marck och skoff wlast och vkierd **xl** aar och miere och aldrig the haffuir hørdtt eller spuordtt att nogen mand haffuir giffuitt last och kere ther paa førind tha sandmend gjorde marskiell, tha kam hendrick Erickssenss fogitt och kiende seg lodtt och diell ther vdi paa hendrick Erickssenss wegnne och ingen mand haffuir brug thet anthenn ager eller eng wdenn the **iii** gaarde y Jebiere som las Dan y were haffuir Item itt sogne winde aff forscreffne Ørum kierck same aar udgiffuet **xii** mend wonditt haffuer att las Dann som war Jep Jenssens høstru fader, och hans forelder haffuer hag vlast och wkier y theris haffuindis were, westir nitenn marck y **xl** aar och miere, Item itt klage breff aff galtenn heritzing aar **mdlxi** udgiffuitt att Iffwer Simenssen haffuir giffuitt last och klage thet hans hosbundz skoff prestbiere skoff er hugen och ilde methfarin, Och forbødtt nogenn att huge eller bruge y forscreffne skoff eller i neteingaardttz marck, medtt fiere klage breff hand framlagde som the y thenom siellff ydermiere indholder och uduisser, Och epther slig leylighed minthe Erich lange same heffuitt som saa y clage giortt er icki buorde att ansies, eller nogen mact att haffue, Med mange fiere ord och talle thenom ther om emellom war, Tha epther tilltalle giensuar och Sagins leylighed, Saa och epterdij forscreffne Erick langhe nu beuisser medtt magskyfftt breff att Salig mestir Anders skoffgaardtt lagde till skyfftt forneffnte Niels Juls høstruis forelder same westir netin marck for en fri gamill affmertt enmercki Tisligist och beuisser medtt laugheffuitt then ind wardtt Saa oc medtt sandmends breff indsuornne att uere, Tha wide wy epther sadan leylighed icki anditt ther om att sige, end saa witt forscreffne heritzingsdom findis emodtt sadann gamill breffue udganngitt, wiste wy oss icki thenn att følge ey eller att kome forscreffne Niels Jull till hinder eller skade y nogenn made, paa huis egendom hand segh medtt same gamill breffue kandt tillholde saa lengi buode eller enthen parternne kand huos Kongl. Maiestæt wor allernadiste here kekome en wuildig befalling eller grandskening

paa same asteder att forfare leylichiedenn om forscreffne Jördzmonn polenn prestebieris skoff och fiskegaardtz muosse back, findis att lige eller att were forscreffne Westir Netan marck wnder lagdtt eller ey, och eptherdi then laugheffuitt forscreffne gregers nielssenn frambar och Erick lange paa-klager, och findis medtt fribornne mendtt att uere giortt, wiste wy ther for icki offuir then domer att maa were, In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(L. S.)

(L. S.)

(L. S.)

Gunde Chrestiernssen.

Af Seglene, der ere bedre bevarede under en samme Dag i Sagen afsagt Kjendelse, viser det første Lillie Julernes, det andet Stjernejulernes Vaaben, det tredie Gunde Christensens Bømærke.

Det er dog ikke Hensigten nu at dvæle ved de Oplysninger, denne Dom giver om Eierne af Bistrup og Løystrup, men den aftrykkes alene af Hensyn til det betydelige Enemærke, den angaar. Dette udgjorde den østlige Fiirkant af Laurbjerg Sogn mellem Jebjerg, Vissing, Laurbjerg og Løystrup Eiendomme, og dets paa saa mange forskjellige Maader i Domsacteri skrevne Navn betegner det som den mod Vest vendende Skraaning af den Høidestrækning, der omtrent danner Grændsen mellem Vissing og Laurbjerg Sogne, men indenfor førstnævnte Sogns Skjel i Katrinehøi naaer 416—7 Fod. Herfra sænker den paagjældende Strækning sig i Laurbjerg Sogn (omkring Pedersminde, Bækholm og Bakkjær) hurtig til under 200 Fod, medens den tilstødende Deel af Jebjerg By i Ørum Sogn, navnlig ved Bjerregaard, atter hæver sig indtil 243 Fod.

Niels Jul til Astrup i Salling, der ved Erik Lange optræder som Klager og havde indanket Herredsfogdens Dom for Landstthinget, var efter Pontoppidan (Atl. IV S 747) i 1561 kommen i Besiddelse af bemeldte Stjernejulernes gamle Sædegaard. Hans Hustru var Margrethe Sandberg, og havde han, som det sees af Acten, med hende faaet Vester Netan, som hendes Moder Fru Anne Somersdatter til Løystrup havde erhvervet ved Mageskifte fra Slægten Skovgaard, af hvilken Jep Jensen havde fulgt sin Svigerfader Las Dan i Besiddelsen af bemeldte Enemærke, der havde tilhørt Las Dans Forfædre

og navnlig hans Moder Fru Karin. Det sees endvidere af Acten, at Niels Jul havde foretaget Culturarbejder i Ene-mærkets nordvestlige Udkant, men at han (der var yngre Søn af Kjeld Iversøn Jul til Astrup og i 1542 fik Grinderslev Kloster i Pant af Kongen), senere havde opgivet disse, og at der nu var Strid om Skjellet, idet de Jebjerg Mænd, støttede af deres mægtige Herskabers Fogder ved Bistrup, Clausholm og Dronningborg, gjorde Fordring paa Fædrift paa Steder, som Niels Jul henregnede til Vester Netan — en Strid, som Landsdommerne vistnok med Rette henviste til Afgjørelse ved Granskning paa Aastedet. Det endelige Udfald, eller den factiske Ordning, som forblev gjeldende, er, at dømme efter de nærværende Sognegrændser, neppe ganske blevet til Niels Juls Fordel. Han døde 1575 (Pont. Atl. IV S. 745).

Grande-Ret for Komdrup By, Helligum Herred, Aalborg Amt.

Meddelt af D. H. Wulff.

Nedenstaaende Granderet eller Byvedtægt kan i Forbindelse med de tidligere i dette Tidsskrift (II, 261 og 272; V, 116 og 325; VI, 246 og 256) meddelte tjene til at fuld­stændiggjøre Billedet af denne Side af Landboforholdene og Bøndernes gjensidige Forhold, som grundede sig paa frivillige Aftaler og Overenskomster, sluttede med Husbondens Billigelse. Komdrup By laa under Hovedgaarden Refsnæs, hvis Ejer, Christopher de Hemmer, derfor ogsaa ved Slutningen tilføjer sit Samtykke til Vedtægten. Denne opbevares tillige med en Samling Talliepinde, i alt 13 Stykker, trukne paa en Snor og mærkede hver i Overenden med Forbogstaverne af Vedkommendes Navn, endnu paa en Gaard i Komdrup (Tofts); men Skriften er paa mange Steder dels ved den stærke Benyttelse dels paa Grund af Blækkets Afblegning ulæselig, hvorfor det er heldigt, at der tidlig er taget en Afskrift deraf, som nu er vedhæftet, og som i det hele hjælper godt til at faa Texten frem, om end ogsaa flere Steder i den vidner om Utydelighed allerede den Gang, da den toges. De Steder i Vedtægten, hvor der enten er Huller eller Skriften ulæselig, ere antydede nedenfor; men ved Siden deraf er der andre Steder, hvis Mening er uklar, om end Læsemaaden uomtvistelig, og det enten paa Grund af Fejlskrift og ukorrekt Opfattelse og Gjengivelse eller vel endog af vort nu-

værende mangelfulde Kjendskab til de omhandlede Forhold. — Det er Proprietær Westenholz til Refsnæs, der har henedet Opmærksomheden paa denne Granderet, og hvem det altsaa skyldes, at den fremkommer her.

N° 20. Fr. IV. Fire og tyve Skilling.

Komdrup

Granderet og Bylav, begyndt Ao. 1716.

Udi den hellige Trefoldigheds Navn have vi underskrevne menige Komdrup Bymænd samtykket og vedtaget denne lovlige Granderet, paa det vi med hverandre, Gud almægtigste til Lov og menige Mand til Gavn, udi en kristelig Skik og kjærlig Samdragt udi alle sine Ord, Punkter og Artikler ubrødeligen holdes og af os alle sammen efterleves, hvilken Granderet og Vedtægt af os alle er forfattet og vedtagen udi efterskrevne Artikler lydende saaledes, som efterfølger, nemlig

1.

Skal Mand og Kvinde med Børn og Tyende lade sig finde i Kirken, naar Guds Ord forhandles, saa ingen forsommer Prædiken undtagen En, som Hus og Gaard kan tage vare, eller paa Sygeseng eller anden fornøden Tilsæt i Husbondens Forfald, som dog ingen fra Gudstjenesten maa forholde; hvo derimod gjør, lide Straf efter kong. Maj. Lov og Forordning som for Helligbrøde og bøde derfor, men til Byens Nytte, 24 β og 4 β til de fattige, men Husfolk i alle disse Poster ikkun halvt imod en Grande eller hans Hustru og Tyende, hvilket Oldermænden med 4 Mænd strax udpanter, efter det er ham bevislig bevist.

2.

Det samme er og, om nogen pløjer, saar, harver, høster, slaar Hø, graver Tørv eller udi andre Maader gjør noget groft Arbejde om hellige Dage enten før, under eller efter Prædiken, uden stor, uforbigængelig Fornødenhed det kunde udkræve, og i Synderlighed om Høstens Tid, naar utimelig eller ustadig Høstvejr kunde være, da efter Prædiken at rede Kornet paa Marken.

3.

Item skal hver Mand lukke allerførst om Foraaret sin Ruglukkelse færdig i det seneste 8 Dage før Voldborgdag og det inden den bestemte og af mænige Grander vedtagne Tid under 1 K danske; Havre, Byg, Hø og Græsning og anden paakommende fornødne Lukkelse skal og under lige Straf til Byens Nytte til bestemte og vedtagne Tid forsvarlig lukkes og forfærdiges, saadan at Korn, Græs og andet for Kvæg og Bæster kan vorde konserveret uden Skade, og skal alle Lukkelse være lukkede efter kong. Maj. Forordning med Jord og Stendiger og ej Has dertil at bruge.

4.

Dersom nogen tager Skade paa sit Korn eller Kvæg, for anden Mands Lukkelse findes efter vedtagen Tid uoplukkede, saa den, som Lukkelsen ejer, betaler Skaden efter 4 Mænds Sigelse og har forbrudt for hver Dag, de findes uoplukkede og paaklages, 12 β , og skal Oldermænd strax derfor skaffe den forurettede Ret og Bøderne ligesaa, som sker ved Udpantning og

5.

Saa maa og ingen drive eller kjøre over Kornet enten Vinter eller Sommer under 1 K til Byen for hver Gang, det ham overbevises.

6.

Hvo som slaar sit Kvæg vordisløs¹⁾ og af forsætlig Vis løs, og det derover skøver²⁾ i Korn eller Eng, det være sig Bæster, Kvæg, Faar, Lam, Grise eller Svin, og det vorder dem en Gang advaret, og de dog ikke vil rette derpaa, give til Byen 2 K danske og derforuden tale den, som Skaden lider, i Minde og det strax betale eller sætte Pant derfor til Oldermænd.

7.

Derfor hvo som ikke vil holde, hvadsomhelst Hjord Mesteparten af Granderne paalægger og optager, være sig Lam, Kalve, Svin og Gaasehjord, give for hver Gang, Hjorden kastes, 12 β og tage saa selv samme Hjord først op igjen paa ny.

¹⁾ uden Omsorg. Molb. D. Gloss. II, 287.

²⁾ = skøjer eller flækker omkring.

8.

Bevises nogen over at drive med sin sær Hjord over anden Mands Korn, Ager eller Eng, bøder til Byen for hver Gang 1 g danske.

9.

Saa maa og ingen drive med sær Hjord i nogen Vangskifte, førend hver Mand har sit Korn bortført, under 4 g danske til Byen; men naar menige Mands Korn er indført, da først al Hjorden derudi at drive.

10.

Hvorfor og ingen skal lade sin Eng, Holmsteder eller Kornsteder staa tilbage og ligge sine Grander dermed til Fortrængsel, og hvo som ikke vil følge med og bjærge Slæt op, saa langt de [far frem], da lide Skade for Hjemgjæld, uden han er saa arm eller syg, han kan ikke følge de andre, eller og i Husbondens Forfald eller Arbejde, da skal menige Grander, naar deres eget er bjærget, hjælpe den, som trængende er, og hegne Vangen alligevel til den bestemte Tid efter Loven, om hans Korn ikke før kan vorde bjærget, under Straf efter højbem^{te} kong. Maj. Lov og give den forurettede og skadelidende tilbørlig Vederlag.

11.

Saa maa ingen lade sin Ager ligge ureven længer end en Dag, efterat han har sit Korn afført, uden han vil tage Skade for Hjemgjæld.

12.

Maa og ingen tøjre sine Bæster imellem Raderne i nogen Vangskifte, førend alt Kornet er af Vangen bortført, under 1 Sldr. Straf til Byens Nytte for hver Gang, det nogen overbevises.

13.

Item saa skal og først Markmanden, dernæst menige Grander have Opsyn og sige alt hvis Kvæg, som de den forgangne Uge have set i Kornet, Engen eller andet, som vedtaget er at hegne til Byens Nytte, og det med Sandfærdighed tilstaa, og hvor tit samme Fæmon og Bæster er set i Skade, hvorfor den, som skyldig er, skal betale for hver Gang efter kong. Maj. om Kvægs Udløsning givne Forordning for hver Bæst 8 g , Stud, Ko eller andet stort Hoved

ligesaa, og for hver af Stud, Kvie eller Svin 4 β , og for hvert Faar, Gaas, Gris eller Kalv 1 β , som alt til Byens Nytte og Fremtarv skal anvendes, og skal den, som samme Kvæg kan tilhøre, betale Skaden til den, som Skaden lider, eller derfor pants.

14.

Hvo som vandrer ridende, agende eller gaaende igjennem Vangeledene og ikke lukker dem efter sig, den bøder for hver Gang, det ham overbevises, 12 β , uden den er saa vanmægtig, at den ikke kan løfte Ledet af Pælen; dog skal Ledene være saaledes hængte og lavede, at man magelig dem efter sig kan lukke, i Synderlighed hvor Vej for rejsende Folk kan falde, at da ikke Skade deraf kan tages.

15.

Item maa ingen Mands Bæster eller Fæmon med Forsæt og Villie vogtes eller tøjres i Korn eller Eng, efterat det er lovlig lyst i Hegnen. Hvo herimod gjør, bøde til Granderne for hver Gang, det kan bevises, 4 \mathcal{K} , til de fattige 8 β og oprette Ejermanen sin Skade; men hvis der kommer af Vaade, efterat det er lyst i Hegnen, giver af hvert Hoved, som i 13de Art. meldt er, og oprette den skadelidende sin bevislige Skade.

16.

Og dersom nogen løse Bæster i Hælde i Tøjrevold, efterat menige Grander have vedtaget at holde deres Bæster i Tøjr, bøde for hvert Bæst til Byen 2 β og betale Skaden, som baade hans og de andre, som ere løsjagede, gjort have.

17.

Hvo som tøjrer sine Bæster om Sommeren imellem Eng og Korn eller om Høsten imellem Raderne og Stakke eller flytter nogen Mands Korn, give 24 β hver Gang, det sker og kan bevises.

18.

Saa og om nogen kjører eller rider over anden Mands Ager eller Eng uden hans Minde, give til Byens Bedste 24 β og oprette Ejermanen sin Skade efter 4 Mænds Sigelse.

19.

Item hvo som slæber over anden Mands Ager, naar Korn

er opløben, enten med Plov eller Harve, gives for hver Ager, som er overslæbt, 8 β ; gjør nogen Vej eller Sti over anden Mands Ager, give til Vide 2 \mathcal{K} og oprette Ejermændene sin Skade, som i næste 18de Art. ommeldes.

20.

Ingen maa tøjre i nogen deres rebdragne Jord, være sig Ager eller Eng, som er indelukket eller lyst i Hegnen, under 1 \mathcal{K} til Ejermændene og 8 β til Byens Nytte.

21.

Vorder nogen overbevist at nedkaste sine Granders Lukkelser, han skal oprette det ligesaa godt igjen, som det var, og derforuden for hver Gang, nogen det overbevises, give til Byens Nytte og Gavn 12 \mathcal{K} .

22.

Hvo som skal vedtage Grandhjorden, naar paalægges af menige Grander, han skal advares Aftenen tilforn; men hvo som forsømmer at advare, han skal selv om anden Dagen vogte og vare saa fra sig igjen, som forskrevet staar, og dersom den advarede kaster Grandhjorden, skal han betale for hver Gang, det sker, 12 β og saa vedtage paa ny igjen

23.

Men om Høsten, da maa den, som dertil trænger, høste 2 Læs Korn, nemlig 1 Læs Rug og 1 Læs Byg, som han i sin Trang kan bruge til Føde, dog at Tiendetagerne deres retfærdige Tiende deraf tage, men lade alting tøve til sin tilbørlige og betimelige Tid, og i Synderlighed at Kornet faar Tid at modnes; hvo herimod gjør, bøde til Byen 4 \mathcal{K} og de fattige 1 \mathcal{K} , som strax skal pantes for.

24.

Saa maa og ingen have Mageled paa sin Gaard og lade Fæmon derigjennem, enten ind eller ud, fra Korn er tilsaet og igjen høstet; hvo herimod gjør, give til Bøde 6 \mathcal{K} og 1 \mathcal{K} til de fattige og oprette Skaden, som ved Mageled fanges, saa tit paaklages, for hvilke Bøder om anden Dagen uden nogen Undskyldning eller Anseelse pantes.

25.

Hvo som holder Gæs og ingen Gasse sin Nabo til Skade

og Fortræd, give til Byen 1 K , om tilforn derom er advaret, og strax, efterat han er advaret og ikke vil rette paa sin Forseelse, pantes for samme Bøde 1 K danske.

26.

Forbydes alle og enhver efterdags noget Tægtefæ¹⁾ at antage, være sig lidet eller stort, faa eller mange Høveder til sine Granders Fortrængsel under 3 K 4 β til Byens Nytte, og skal Hyrden ikke være tilladt i ringeste Maade noget Tægtefæ at modtage, saafremt han derfor ej vil stande til Rette, ej heller noget Tægtefæ, som han véd fremmed Fæ at være, med Hjorden annamme; men naar Granderne noget Tægtefæ ville tillade, da skal den, som har det i sin Forvaring, skrives for den Skade, det gjør, ligesaa fuldkommelig, som hans eget Fæ Skaden havde gjort.

27.

Ingen af Indersterne eller nogen, som sig til Huse hos andre opholder, tillades at sætte sine Bæster andensteds end i Fædriften, under 2 K Straf til Byens Nytte, og om det oftere sker, 1 K højere hver Gang, hvorfor, naar Klage er bevislig sket, strax maa pantes.

28.

Skal og ingen være tilladt at sælge Tørv eller Lyng af Heden under Straf til Husbonden 4 K , til Byen 1 K 8 β og til de fattige 8 β .

29.

Derfor skal hver Dag herefter indtil Højbjerg gaa 4 Mand ret om Byen at tage vare paa Byens Hede og tage fra dem, som ulovlig befindes enten at grave Tørv eller slaa Lyng, og dersom de se nogen og ikke pante dem og det dem overbevises, give hver af dem for hver Gang, de saaledes se igjennem Fingre, til Byen 1 K , saa og dersom nogen af samme 4 Mænd, som tilkommer at passe paa Heden, det efter sin Orden forsømmer, bøde 2 K , hvorfor strax skal pantes; er den ikke hjemme, som staar for, da skal den, som næst er, advares om Aftenen tilforn og gaa i dens Sted, som borte er, og naar han igjen kommer, som var henne, skal han gaa

¹⁾ Kvæg, som indtages til Sommergræsning. Molb. D. Dial. Lex. 619.

igjen om anden Dagen. Hvor som bevist bliver, skal Oldermændene strax forfølge; forsømmer han at tale det ud, bøder han til Husbonden 4 K , til Byen 24 B , til de fattige 8 B .

30.

Hvo som bryder Hede op udi Fædriften menige Mand til Skade og Fortrængsel, han skal pantes for 1 Dd. til sin Husbond, 24 B til sine Grander og 8 B til de fattige.

31.

Hvo som pløjer en andens Jord hen eller fratager ham det, som hans Rettighed er, enten paa Ager eller Eng, ved Afslæt eller Afførsel, da skal han lægge det tilbage igjen udi Dannemænds Overværelse og efter deres Sigelse inden 2 Dages Forløb under 1 Rdr. Straf til Husbond, 3 K til den forurettede, 3 K til de fattige i Henseende, at som han ikke vil lægge fra sig det, ham ikke tilbør, han det af Forsæt gjort har, og hvis han det ikke efterkommer, omgaas derom ved Lands Lov og Ret; men om saadant sker af Uvidenhed, som Dannemænd kan skjønne paa, lægges det tilbage igjen, som er frataget, og for videre Straf forskaanet, hvorudi Oldermændene skaffer enhver Ret, som han vil være tiltænkt at tilsvare.

32.

Hvo som ikke godvilligen retter for sig og ikke vil betale sine forfaldne Bøder, da skal af alle Bymændene tillige med Oldermændene pantes udi sin Gaard og Hus, og dersom han da gjør nogen Oprør eller Modstand og uførmer ¹⁾ Granderne, da skal han derfor stande til Rette efter Loven og det med Lands Lov og Ret forfølges for Bøder til sin Husbond at betale; dog maa han samme sin Ufærm, om han vil det atbede, betale til Husbonden 1 Rdr., til Granden 1 Rdr. og de fattige at betale Penge 2 K , og naar saadan Pantning skal ske, skal hver Mand, om han er hjemme og ej syg, gaa selv med under 4 K til Byen at betale.

33.

Item skal ingen Høveder, være sig Bæster, Svin, Faar, Lam, Gæs, Kalve eller andet, komme udi Ruggaarden ²⁾, naar

¹⁾ mishandler. gjør Overlast. Molb. D. Gloss. II 233.

²⁾ Indbegnet Rugmark; sml. Kaalgaard.

den ligger ude 8 Dage før St. Voldborg Dag, uden det er med menige Granders Minde og er i Tøjr, under 12 β til Bøder.

34.

Og skal Ruggaarden da være hegnet, saa længe der er Græs i den anden Vang, som til Tøjring er anlagt, for Bæsterne, og intet Kvæg komme derind løst eller i Tøjr, førend menige Grander vedtage, under 1 Rdr. Straf, som han strax af Oldermænden og 4 Mænd pantas for.

35.

Hver Mand, som har Ager og Eng, skal 14 Dage efter Voldermisse aarlig forsamles og sætte et ret og lovligt Maal og Skjel imellem Byens Enge og andre Steder, hvor Behov gjøres og menige Grander vedtage. Hvo som da ikke følger med og fører sine Pæle tilstede, have forbrudt 2 K til Husbonden, 2 K til Byen og 1 K til de fattige.

36.

Hvo som lader Vædrene komme til Faarene fra St. Miksels Dag og til 3 Dage før St. Søren's Dag, han skal give for hver Gang, det sker, 1 K til Granderne, og skal Hyrden være tilforpligtet at tage vare paa, hvis de ere, eller selv betale 1 K til Straf.

37.

Om nogen Mand eller hans Folk vil gjenne anden Mands Fæmon i Hus, som har gjort Skade paa Korn eller Eng, og det tages ham fortrædeligen fra, enten paa Veje, i Gaard eller Huse, da bøder han, som saadan Uret gjør, til Husbonden 3 K , til Byen 3 K , til de fattige 1 K , som strax pantas for.

38.

Og maa ingen holde anden Mands Fæmon i Hus længere, end man faar sat Pant derfor, uden den, som det saaledes ubillig forholder, vil svare den anden til hans Skade, Fæmonnet saa derved tager. End kommer den, der Fæmonnet ejer, til den, det har paa Drift og vil tage i Hus, førend han faar det ind, da maa den, der Fætet ejer, tage det igjen, betale Skaden, som det har gjort, og give til Vide, som meldt er, hvorfor han enten godvillig skal lade sig skrive eller

sætte Pant; hvis han det ikke vil, tager den anden Fæet i Hus, som sagt er.

39.

Item hvilken af Granderne som fanger Skade eller Brøst af sin Nabo paa Ager eller Eng, da skal han det paa Grandstevne først angive, hvor da Oldermænden skal skaffe den forurettede Ret efter den næstforegaaende 31 Art.; kan han da ej faa Ret, maa han klage for sin Husbond. Hvo som klager for sin Husbond, førend han paa Grandstevne, bøde til Byen 2 K og de fattige 4 β , og skal alle Syn, som saa fornøden eragtes, tages, omgaas efter Rebet, og hvo som for Vild eller Venskab sig derfor undslaar, bøde til Granderne 1 K ; de fire Mænd maa og nyde for Umag af den, som Uret har gjort og Synet forarsaget, 1 K , som tillige maa pantes for.

40.

Hvilken Mand, hans Børn eller Folk, som tager noget anden Mands Redskab af hans Gaard eller Hus uden den andens eller hans Folks Minde eller Forlov, give til Byen 1 K , og vil han ikke bære det tilbage igjen, førend det efterlyses, betale til Granderne 3 K 4 β , til de fattige fire Skilling.

41.

Saa og hvo som finder anden Mands Koster og dem ikke lovligen oplyser ved Kirken eller paa Grandstevne, og det siden kan ham overbevises, at han det har fundet og beholdt, da bør han derefter ikke at sidde i Grandelav eller nogen anden Forsamling med sine Grander, før han sligt har afbedet hos den, som Kosterne ejede, og saa hos Granderne, og bøde til Husbonden 1 Rdr. og Byen 2 K , de fattige 1 K , dog maa ingen, efterat de ham det har tilgivet, ham eller hans Børn eller Folk sligt bebrejde under samme Bøde igjen at betale.

42.

Dersom nogen tager anden Mands Harve, Plov eller Vogn paa Marken eller rører noget deraf, være sig, hvad Navn det have kan, give til Bøder 1 K og stande Ejermanden til Rette, om noget er blevet ad Skade eller borte over slig ulovlig Borttagelse.

43.

Item dersom nogen af Granderne af Vaade paakommer

Indebrand (det Gud naadelig afvende og forbyde), da hver Gaards Mand hjælpe ham 1 Skp. Byg, hver Bolsmand $\frac{1}{4}$ Skp. og hver Husmand 4 β , hvilket Korn og Penge Oldermænden skal være tilforpligtet tillige med tvende Mænd den skadelidende at forskaffe og inddrive ved Pantning, om nogen imod Forhaabning skulde findes uvillig.

44.

Ingen uskaaren Heste eller Plage maa gaa løse iblandt Øg eller Bæster under Straf for hver Gang paaklages 4 β , og hvilken Mands Bæster som over sligt bekommer af anden Mands Vrinskebæster Skade i nogen Maade, som kan bevises, da skal den, hvilken Skaden lider, have nøjagtig Skadebod, hvilken han alene betaler, som Skaden afkommer, hvilket Oldermænden skal skaffe Ret over, dog at bruge Moderation, om der kan skjønnes paa, at det er sket af Vanvare.

45.

Item skal og menige Grander være samdrægtige om at holde en god Tyr og Orning, som udi Landet brugeligt og sædvanligt er, saa og som til Byens og hver Mands Nytte eragtes tjenlig at være, hvilket skal kostes, kjøbes og underholdes af de Bøder, som blive givne for Forseelse imod disse Artikler, og maa Bøderne ingenlunde til Drik eller noget Gildeslav henvendes, men til hvad Byens Nytte, Fremtarv og Gavn er anset, alene henvendes, eller og til fattige at bestedige til Jorden, som ikke selv have at komme hen for, med mindre Oldermænden tillige med de andre af Øvrigheden ej derfor ville vide dem Straf at forvente.

46.

Skal og menige Grander aarligen 14 Dage før S. Voldborgs Dag stede sig en Markmand, som vil være tro og uden nogen Vild og Forskaansel have god Opsyn til Korn og Eng, og skal hver Mand, som avler, være forpligtet at give ham sin Løn uforhindret i rette Tid, som sædvanligt været har, nemlig hans Skjæppe Korn og hans Kjærv, som enhver, der avler, ham pligtig er, hvilket enhver ham bør at betale og torneje under Straf til Byen 4 β og de fattige 4 β .

47.

Og skal Markmanden se nøje og vel til hver Mands

Lukkelse udi Marken, om de blive brøstfældige, og vare strax Ejermanden ad; om han ikke da raader Bod derpaa, da skal han stande til Rette derfor efter foregaaende 4de Art.; men dersom Lukkelse ligge ned Næt og Dag over og Markmanden ikke har advaret Ejermanden derom, da straffes han selv derfor, som han i hans Løn afkortes, og Ejermanden det selv strax lukke op.

48.

I lige Maade skal og Markmanden se flittig til hver Mands Ager og Eng, baade aarle og silde lade sig finde i Marken, og skal han vare enhver Skade, han finder, og af hvilken Mands Bæster eller Kvæg det sker, saafremt hans Løn ikke skal være forbrudt til samtlige Grander.

49.

Hvad for en Hyrde de bedste Sognemænd, det er de, som have mest Kvæg at gjenne for ham, ville antage og være benøjet med, den skal og menige Grander være benøjet med, saafremt han er uberygtet og har godt Vidnesbyrd om sin Troskab og Flittighed fra andre Steder, og maa 2 eller 3 ikke [kaste eller foragte] den, som menige Mand vedtager og samtykker. Hyrden skal have sin Løn uden nogen Forhindring paa tvende Aarsens Tider, nemlig Halvparten til S. Olufs Dag og den anden halve Part til S. Mikkels Dag efter gammel Vis og Sædvane, og maa ingen Vild eller Ven-skab tages med Hyrden at stede.

50.

Hvo som overfalder sine Grander paa Stævne eller nogen anden Forsamling med Skjændsord, Hug eller Slag, da skal han give til Granderne 1 Rdr., til Husbonden 1 Rdr. og de fattige 1 \mathcal{L} , hvorfor Oldermænd, om den skyldige ikke godvillig vil betale, tillige med 4 Mænd uden nogen Skaansel har at pante.

51.

Hvo som paa Grandstævne eller andensteds misbruger Guds hellige Navn med hans Død, Vunder og Saar, skal have forbrudt til Byens Nytte 1 \mathcal{L} og til de fattige 8 β for hver Gang det sker.

52.

Dersom Oldermænd forsømmer Grandstævne eller Gran-

dernes rette Nytte og Tarv at fremme for nogen Vild, Ven-
skab eller sær Aarsag, naar han skal være til Stævne og
Behov gjøres, give han for hver Gang, hans Forsømmelse
kan eragtes og overbevises, 1 Rdr., som han skal svare Byen
til eller af de andre Grander derfor pants.

53.

Oldermanden skal tages og sættes efter menige Mands
Tykke og Vedtægt en Gang om Aaret og det Mand fra Mand
lige ret omkring Byen, og hvo som ikke vil tage ved, naar
det ham tilfalder, bøde til Byen 1 Rdr. Granderne skal
være Oldermanden hørige og lydige udi hvad han byder paa
Byens Nytte og Gavn og efter Granderetten under Straf 2 g
danske og 1 Rdr. til sin Husbond for Modvillighed.

54.

Oldermanden, som aarlig udvælges, skal for sin Umage,
og paa det han desto bedre skal skaffe Ret og alting i god
Skik og Orden efter Grandloven, have af Byens Bøder 1 Rdr.
til et Par Sko.

55.

Og skal Oldermanden have Magt og Myndighed at paa-
byde Stilhed og Skikkelighed paa Grandstævne og andre
Steder og derimod afskaffe unyttige Ord, Skjændsmaal og
Sværgen og strax uden nogen Persons Forskjel lade dem
blive skrevne, som skyldige ere.

56.

Ligeledes skal Oldermanden være forpligtet til tvende
Gange om Aaret at lade Grandebogen tydeligen oplæse paa
Stævne, hvert Aar paa Pintsedag og S. Mikkels Dag; og
ellers skal hver Søndag have Grandebogen med sig for at
lade de Artikler oplæse, som [noget] om kan forefalde, hvor-
efter de skyldige kan vide sig at rette, og om nogen esker
Grandebogen frem og vil høre noget deraf, skal han og det
efterkomme; har han ikke Grandebogen med sig hver Søn-
dag og Klagemaal paakommer, bøde derfor 24 β .

57.

Dersom Oldermanden fordrister sig til nogen af sine
Grander eller Naboer at overfalde med Uret og det ham
overbevises, bøde for hver Gang, det sker, 2 g .

58.

Item hvo som med Trusel, Hug og Slag, Skjændsord, unyttig Snak, Ord og Tale overfalder Oldermændene paa Grandstævne eller i andre Samkvem nogen Ulyd eller indfører sig paa ham i sine Naboers Tallie og forspilder ham Aaret, bøde for hver Gang, det sker, 1 Å til Byen og 1 Rdr. til Husbonden og den forurettede i lige Dele, som han strax af menige Grander skal pantes for.

59.

Hvo som ikke møder med sin Tallie¹⁾ enten selv eller en anden paa hans Vegne hver Søndag til Grandstævne, uden han er paa hans Sygeseng eller fornøden lovlig Forfald, bøde til Byens Nytte for hver Gang, det sker, 1 Å .

60.

Saa og hvo som Tallien har [fra] alle Granderne, han skal først beregne, hvad der har været i Skade af hans eget Fæmon uden nogen Dølgemaal, som han ved Ed til Tinge om bekræfter, naar paaæskes, siden tilspørge de andre, om de nogen Skade at være sket. Befindes nogen at klage og siden bevises og aabenbares, da bøde den skyldige til Byens Nytte 1 Å danske.

61.

Dersom og nogen efter menige Granders Samtykke annammer Tallien og siden deres Tallie og Ret forspilder, hvor det bør at tallis, og tager derfor Vild eller Venskab og i saa Maade forspilder Grandernes Nytte og Gavn, da, dersom han derom endda er advaret og ikke retter sig derefter, og han anden Gang ikke retter det op igjen, maa ej tredie Gang bæres over med ham, men pantes for 1 Rdr. til Husbonden og 1 Rdr. til Byens Nytte og Gavn.

62.

Den, som Tallien har i Forvaring, skal selv personlig møde tilstede paa Grandstævne, om han uden Sygeseng er eller og udi Husbondens Forfald, og naar Stævne er holdt og alting er opregnet, skal han tilholde ved alvorlig Formaning Granderne og deres Drengene at udlægge, hvem der

¹⁾ Se J. Saml. II, 274.

har set det, der har haft noget Kreatur til eller
udi denne forgangne Uge; vil de ikke møde der tilstede at
bestaa Sandhed, da bøde de for hver Gang 1 ŷ danske.

63.

Befindes nogen, som ikke vil være den Mand hørig og
lydig, som Tallien har, udi hvad Granderne er til Bedste og
Nytte eragtet, og menige Grande-Gavn og [Tarv ikke ville
søge], give til Straf, saa ofte paaklages, 1 ŷ danske.

64.

Item hvo som Tallien har, skal talle al den Vide, som
falder det Aar, han har Tallien, efter Grandernes Vedtægt.

65.

Hvo som kommer til Byen at bo, han skal, dersom han
vil være i Grandelav med de andre, betale til Byens Nytte
og Gavn efter gl. Sædvane 1 Sldr. og siden agtes og holdes
for en Grande og Nabo, om han ellers skikker og forholder
sig ærlig, kristelig og vel, som en skikkelig Nabo bør at
gjøre.

66.

Befindes nogen af Granderne paa Grandstævne eller andre
ærlige Samkvem at gjøre nogen Tumult og Uro med Hujen
og Parlement, Vold eller Slagsmaal, Udæskning eller anden
utilbørlig Omgængelse paa Gader, i Gaard eller Huse, give
til Byen 1 Sldr. og derforuden, om han noget fortrydeligt
anretter enten til Kros eller hvor der er, staa til Rette derfor.

67.

Item skal og menige Grander og Naboer med Børn og
Tyende have en indbyrdes Kristenkjærlighed med hverandre,
tale vel og gjøre hinanden godt med Ord og Gjæringer,
hjælpe hverandre til Rette, enten de er i By eller uden By,
paa Veje og Sti, hvor Behov gjøres, som de vil ansvare for
Gud og alle ærlige Mennesker; men dersom det befindes, at
nogen forholder sig modvillig imod hverandre med Skjænds-
ord, Eftertale og anden utilbørlig Omgængelse, da skal,
[naar] det overbevises, bøde derfor til sin Husbond 1 Rdr. og
til de fattige 1 ŷ , som Oldermænd strax lader pante for.

68.

Naar menige Mands Korn skal tælles af Tiendetageren,

da skal enhver Mand være forpligtet selv personlig at møde og blive hos de andre sine Medgrander ved sin Ager Vangen igjennem, og maa ingen uden Forlov noget Arbejde, førend menige Mands Korn er aftalt, anfange. Hvo herimod gjør, have forbrudt til Vide 3 § , og de, som vitterlig, naar tiendes eller tælles, gjør Tiendetageren nogen Uret eller Tiendesvig, saa Tælningen for samtlige Bymænd derover maa staa tilbage dem til Skade og Sinkelse, skal bøde til sin Husbond 1 Rdr. og til Byen 3 § .

69.

Hvo som tilfalder at ligge yderst i nogen Vang, som er inde, skal endelig være tilforpligtet samme Ager at besaa med hvad Korn som hører til den Vang saavel og Hovedager desligeste med samme Vangs Korn at besaa, og skal hver Mand være forpligtet sin Anpart af sine Lukkelse for den yderste Ager at lukke, saa Sidelukkelseerne kan være ganske tillukte. Hvo imod disse Poster gjør, bøde 1 Sldr.

70.

Item hvo som efter denne Dag tager eller annammer til sig til Huse nogle løse Personer og dem huse og hæle med Kvæg og med Høveder uden menige Granders Forlov, skal være forfalden til Byen at betale 1 Rdr., som Oldermændene med Togs mændene strax panter for og de til Huse antagne ligesaa at udvises.

71.

Kongel. Skatter og andet Byens Tyngde at indkræve eller paadrive dertil sættes 2 Lægsmænd, som samme Skatter indfordre og til den terminerede Tid paa behørig Steder levere, hvilket skal gaa om Mand for Mand og begynde først paa Byen. Hvo det forsømmer eller vægrer sig for samme Lægsmandskab, bøde til Byens Nytte 1 Rdr. og dog tage selv først ved, uden det er en enfoldig eller fattig Mand, som Granderne enten synes ej det forsvarligen at kunne forstaa eller og ikke uden sin Forsømmelse det kan antage, maa sig med en halv Rdr. derfra kjøbe og saa hans næste Nabo tage ved.

72.

Oldermændene skal udnævne Synsmænd uden nogen Op- hold, naar nogen klager sig at have for kort enten paa Ager

eller Eng, som tillige med Oldermænden skal rebe Jorden eller Engen, som paaklages, og skal saa den, som for meget har, godvilligen lægge det fra sig igjen og bøde derforuden 1 Rdr. ; men vil han det ikke lægge fra sig med god Minde, bøde 1 Rdr. til Byen og til den forurettedes Husbond 1 Rdr., og skal alle Syn tages, førend Jorden gødes.

73.

Naar nogen Avlsmand kommer til Byen at bo, da skal han betale til Igang til Byens Nytte, førend han i Grandelav maa antages, 1 Rdr. og en Husmand 2 Rdr. danske.

74.

Alle de herudi indmeldte Bøder og Videpenge skal Oldermænden annamme og gjøre Byen god fornøjelig Regnskab for, og maa aldeles ingen af samme Penge anvendes til nogen Drik eller Gildeslav; men til Byens Nytte, saasom til Skoleløn, Tyr, Orning at holde og anden Fornødenhed anvendes saadanne Penge efter Loven og Forordningen.

75.

Og som Børn og Ungdommen haardt er magtpaaliggende udi Guds frygt og Kundskab om Gud ved deres Børnelærdom at opdrages, Gud til Ære, dem selv til Trøst og Salighed og andre til et godt Exempel, saa skal menige Mand holde udi Byen en Skolemester, som ganske Byen skal give Kost, saavel de, som ingen Børn have i Skole, som de, der smaa Børn have, men Lønnen tages af Byens Bøder, saavidt som deraf kan tilstrække, og Resten betale de pro persona, som Børn holde hos ham i Skole. Hvo herimod stander, bøde 1 Rdr., som strax skal pantes for af Granderne.

76.

Item alt dette samt hvis som herefter af menige Grander samtykkes og til menige Granders Nytte og Gavn vedtages, skal af os fuldkommelig og uryggelig holdes udi alle sine Ord og Punkter saavel af de nu her i Komdrup boende som efterkommende vorde Beboere, saa maa og ej heller en, to eller tre kuldkastrer, hvad de fleste paalægge, under vedbørlig Straf, og paa det at denne Granderet saaledes ubrødelig holdes kan, have vi det samtlig underskrevet med vore egne Hænder og Bomærker og til ydermere Stadfæstelse ombudet

vort ædle Herskab denne velædle og velbyrdige Sr Christopher de Hemmer til Refsnæs denne vor Granderet at konfirmere med Haand og Segl.

Datum Komdrup den 3die Oktober 1716.

Efter de samtlige Bymænd og Grander udi Komdrup deres Foredragende og Begjæring er denne Granderet og Vedtægtsbrev af mig til Vitterlighed underskrevet og forseglet.

Christopher De Hemmer.

(L. S.)

(Navnene.)

Jørgen Marsvin,

en herremand midt i det syttende århundrede.

Ved Klavs Gjerding.

Kilderne hertil er jyske indlæg, tegnelser og registre, jordebøger over Restrup og Avnsbjerg godser, topografisk samling og mere i Gehejme-arkivet, samt prof. Tyge Beckers samlinger til herregårdenes historie i det kgl. bibl., hvor der findes en del uddrag af brevskeer, som uden tvivl findes på Restrup; en forespørgsel fra mig herom hos ejeren er ikke bleven besvaret. Disse uddrag er tidligere benyttet af C. E. Secher til Beskrivelsen af Restrup i »Dsk. Herregaarde«, 15. bind. Med hensyn til slægtskabsforholdene har jeg desuden brugt de sædvanlige hjælpemidler, som Klevenfelds stamtavler og samlinger og Benzons stamtavler i Geh.-ark., Ole Nysteds våbenbog med mere. For enkelte efterretninger har jeg dog også måttet nøjes med Dsk. Atlas som kilde, og andre trykte skrifter.

1. Jørgen Marsvins forfædre og slægt.

Slægten Marsvin har havt sit hjem i Danmark fra gamle tider af; første gang jeg finder den nævnt er 1310, da der nævnes en Johannes (Jens), kaldet Marsvin, som var søn af Benedikt Jonsson. 1347 skjænkede Jens Marsvin, der senere nævnes som en af kansler Jørgen Marsvins forfædre, 2 gårde til et alter for vor Frue, som han og en anden mand havde stiftet i st. Albani kirke i Odense. 1403 nævnes i Odense

en hr. Peder Jensen Marsvin, der var ridder, måske en søn af den forrige; men for resten levede der samtidig flere mænd af slægten i Odense som borgere og rådmænd.

Den første mand, hvis slægtskabsforhold til de følgende kan bestemt angives, er mester *Peder Marsvin*, der nævnes 1455—70 som borgemester (og tolder) i Odense, og som med sin hustru, Margrete Bryske af Lindved, fik denne herregård. Deres søn var *Jørgen Marsvin*, der nævnes til Lindved og Hollufgård, hvilken sidste han selv byggede; han var i rigens råd, var kansler og sekretær hos kongerne Hans og Kristiern den anden, var gift med fru Anna Passov og døde 1524. Hans søn var *Peder Marsvin* til Dybek og Hollufgård, der døde som rigsråd 1528; Dybek i Skåne havde han fåt med sin hustru fru Helle, en datter af Tage Henriksen til Dybek af slægten Hollunger; fru Helle og Peder Marsvins søster Anna Marsvinsdatter nævnes 1531 som medejere af Fårevejle på Langeland. Hans søn var *Jørgen Marsvin* til Dybek og Hollufgård, den tredie og sidste rigsråd af slægten; kongen kalder ham 1554 »vor hofsinder«, 1556 »vor skjænk«, der fik vor Frue kloster i Opslo i forlening, 1564 »vor ritmester«, han var efter hånden befalingsmand på Tranekjær, Landskrone, Lunde bispegård, st. Hans kloster i Odense med Næsbyhoved len og endelig Sølvitsborg; han døde 1581. Han var gift med fru Karen Gyldenstjerne Ottesdatter af Iversnæs, med hvem han havde 10 børn, 3 sønner og 7 døtre. En søn døde ung; den anden var Otte Marsvin, der arvede Dybek og 1604 blev gift med Mette Brahe af Krogholm; disse havde en søn, *Jørgen*, der døde ung i Paris, samt 4 døtre: Margrete, der blev gift med hr. *Jørgen Urne* til Alslev, rigens marsk; Karen fik hr. *Iver Krabbe*, Pernille fik *Lave Bilde* og *Helvig* fik *Hans Fris*. *Jørgen Marsvins* tredie søn var *Peder Marsvin*, der arvede Hollufgård og tillige blev ejer af Avnsbjerg, hvorledes véd jeg ikke; han blev 1608 gift med Mette Brahe af Elvedgård; han døde 1614, hun 1622; foruden 2 sønner, der døde små, havde de sønnen *Jørgen Marsvin*, hvis liv skal beskrives i det følgende, og datteren *Karen*, der arvede Hollufgård og var gift først med *Erik Pors* til Dansted i Lolland, landsdommer, og efter hans tidlige død med *Henning Pogvisk*, landsdommer i Fyn; hun døde 1646. — *Jørgen Marsvins* 7 døtre var: Anne, g. m.

Hans Arnfeld; Helle, g. m. Axel Urup; Berte, g. m. Fred. Ulfeld; Ellen, g. m. Ludvig Munk til Nørlund og moder til Kristian den fjerdes hustru fru Kirsten Munk; Else, g. m. Enevold Kruse; Helvig, g. m. Gude Galde, og til syvende og sidst Rigborg.

2. *Jørgen Marsvin.*

Jørgen Marsvin til Avnsbjerg er vist de fleste læsere bekendt fra Steen Blichers novelle »De tre Helligaftener«, men især fra »E Bindstouw«, hvor Pe Baahstrup fortæller en del om ham, hvorlunde »den Goer hær øhsten for, som vi Bynner inno kalle Baahstrup, men di Stuer kalle Marswynsluhn, den er i gammel Tier bøgged op aa fier Bynnegoer« af Jørgen Marsvin, der jog beboerne ud, af hvilke »den Fjåhr de war aakkeraat mi Aallfaaers Aallfaaer«, og så »kallt han ed ætte sæ sjæl mæ de hæ Swynnawn«. Det, jeg her fortæller, er vel ikke så morsomt, som det digteren har fortalt, men så er det til gjengjæld mere historisk sikkert. Vi vil få at se mørke sider af tilstanden midt i det 17de århundrede; men at se tiden fra den side vil være nødvendigt for at forstå, hvorledes den sidste rest af folkets frihed kunde gå tabt under enevælden.

Jørgen Marsvin var det ældste af Peder Marsvins og fru Mette Brahes børn; han var født 1609 og altså ved faderens død kun 5 år gl., ved moderens død 13 år gammel, da han blev ejer af Avnsbjerg og tilliggende gods. Han tjente kong Kristian den fjerde allerede i den kejserlige krig, der endte 1629, og de træk af hans senere liv, som vi kjen-der, tyder på, at han kan have fundet sig rigtig hjemme blandt soldaterne, blandt hin tids vilde lejede krigerbander. Den 7de juli 1633 stod på kompagnihuset i Kjøbenhavn hans bryllup med den attenårige jomfru Anne Helvig Gyldenstjerne, en datter af Mogens G. til Fultofte og fru Sofie Rantzau. Hendes farbroder Hannibal Gyldenstjerne ejede Restrup i Sønderholm sogn ved Ålborg, og da denne og hans hustru, fru Helvig Kaas, begge var døde, og skivte skulde holdes imellem deres arvinger 1640, afkjøbte Jørgen Marsvin alle de andre Hannibal Gyldenstjernes arvinger deres parter, medens den anden halvdel af gården tilfaldt fru Helvigs

broderdatter, fru Anne Kaas Nielsdatter til Vorgård i Helium herred, Albert Skeels efterleverske. Mellem disse tvende deltes så Restrup hovedgård, bygninger, marker og enge, samt Hestvad mølle og kaldsretten til Sønderholm og Frejlev kirker, i alt 192 tdr. hartkorn. I borggården var blandt andet et tre-lofts hus i nordre side og et to-lofts hus i søndre side, hvoraf hver af parterne fik ét. Efter at fru Anne Kaas var død (1649), arvede hendes farsøstres døtre, fru Ingeborg Skeel til Brandtbjerg¹⁾ og fru Maren Urup hendes halvdel af Restrup, og denne solgte de 1651 til tidens sædvanlige pris, 60 rd. for hver tønde hartkorn, til Jørgen Marsvin, der nu altså var enejer af gården.

Fårevejle på Langeland havde uden tvivl været i slægtens eje i lang tid, skjønt det ikke nævnes fra 1531 til denne Jørgen Marsvins tid. Men i svenskekrigen 1644 underhandlede kongen med Jørgen Marsvin om at forny voldene og gravene omkring gården, og senere i samme år fandt han det fornødent »at Fåreuelde på vort land Lauind, os elsk. Jørgen Marsvin, vor mand og tjener tilhørende, skulde pallsaderes«, hvortil han ønskede at Jørgen M. af sine egne skove vilde forskaffe halvdelen af pallsaderne og kronens og de andre adelstjenere den anden halvdel. Men 10 dec. 1648 solgte Jørgen Marsvin denne gård til Hannibal Sehested.

Dette kunde nok gjøres nødig, ti han var i en betydelig gjæld, hvilken det lader til at han især pådrog sig ved at forstrække kronen med penge i krigstider. I krigsårene 1644—45 havde han således ikke alene »hvervet et kompagni på 120 heste på sin egen pung«, men også forstrakt kongen med betydelige summer i rede penge, hvorfor han 1646 fik kongens obligation, og vistnok samtidig fik han bøndergods i pant i nærheden af sine hovedgårde til at drive disse med. Sådant pantegods blev i hine tider meget almindelig behand-

¹⁾ Denne Ingeborg Skeel (død 1655) var datter af Albert Skeel til Jungetgård, der blev halshuggen 1609, og var g. først m. Klavs Dyre til Linderungård og derefter 1614 med Palle Rodsten til Brandtbjerg (død 1643). Ingeborg Skeel til Vorgård i Vensyssel (død 1604), der var g. m. Otte Banner til Asdal, var datter af Niels Skeel til Nygård. (Se V. A. Skeel: Optegn. om Fam. Skeel.) A. Heise har anset dem for samme person (Saml. til J. Hist. og Top. V. 215).

let som ejendomsgods, og Jørgen Marsvin har således solgt og afhændet over 188 tdr. hartkorn bøndergods, som han havde i pant af kongen, tillige med Avnsbjerg gård og gods. Han skal også have opkjøbt andres retskrav på staten, således at der 1650 blev udstedt et pantbrev til ham på 10000 rd. Også i den følgende krig forstrakte han kongen med penge, hvorom vi får at høre senere.

De penge, han således havde ydet til krigens førelse, var dog ingeniende af hans liggende formue. Allerede 1642 og senere 1650, 53 osv. måtte han låne penge af forskellige, blandt andre af licentiat Peder Lassen i Randers og af Jakob Nielsen på Vindum Overgård, for hvilken gjæld hans svoger Niels Parsbjerg gik i kavtion imod skadesløsbrev, hvori der tilstodes ham pant i Restrup hovedgård. Allerede i Kristian den fjerdes tid vidste regjeringen meget vel, at det stod slet til med Jørgen Marsvins pengevæsen. Da Kongens forskudte hustru fru Kirsten Munks værge, hendes morbroder Otte Marsvin til Dybek, for sin høje alders skyld måtte bede sig fritaget for at have at skaffe med fru Kirstens sag, skulde Jørgen Marsvin som næste frænde, hendes farbroders søn, have overtaget værgemålet, men da han »skal ikke være så vederhæftig, at han kan stå børnene til rette for den skade, godset ved hans forsømmelse kunde tilkomme«, så fik Jørgen Arnfeld, fru Kirstens morsøsters søn, befaling 6te jan. 1647 til at påtage sig værgemålet.

Det var ikke alene i krigen, at Jørgen Marsvin viste sig gavmild med andres penge, men også i freden; således har han og hans hustru i 1652 kostet en altertavle til Sjørlev kirke, hans sognekirke ved Avnsbjerg, ligesom også kalken må være en gave af dem, da deres våbener findes derpå. Ligeså gav de 1654 en altertavle til Vium, hvor de også fik deres navne anbragte på alter og prædikestol.

I Vium sogn lå den gang en lille by ved navn Bastrup. Sådanne små torper var oprindelig enkeltgårde; men i tidens løb, efter at der var taget mere og mere jord ind under den, blev den, når ejeren ikke selv bode på den, bortfæstet til flere bønder, men beholdt navnet af »en gård«. Således var det med Bastrup; denne gård var 1558 bleven tildømt Niels Krabbe til Nygård. 1568 bode Jørgen Hansen i Bastrup, der fik en landstingsdom for, at han ikke var en horunge;

hans fader Hans Skeel havde nemlig havt Jørgen Hansens moder med sig mere end 20 vintre, og hun havde havt l s og lukkelse og søgte  de og drikke med ham  benbarlig; derfor var Jørgen Hansen ingen horunge. Denne Hans Skeel var søn af Niels Skeel til Nygård og broder til den bekjendte fru Ingeborg Skeel til Vorgård i Vensyssel; han faldt på Falkenberg hede 1565 og var  ugivt . Da Bastrup i Jørgen Marsvins tid hørte under Avnsbjerg, var den besat af bønder (Blicher siger, at den var 4 bøndergårde, og det kan være troligt nok), og den skyldte 1  rte rug, 1  rte byg, 1  rte havre, 1 fjerding smør, 1 br ndsvin, 1 f den d, 1 lam, 1 g s, 2 høns, 1½ daler gj steri. Denne gård lod Jørgen Marsvin 1654 indrette til en hovedgård, hvis avling han lod drive for sin egen regning. Aaret efter måtte han sælge Avnsbjerg. Almindelig siges, at han solgte den til rigsmark Anders Bilde til Damsbo; men efter en af jordebøgerne var det til dennes s n Erik Bilde til Løgismose, der døde året efter. Hans efterleverske, fru Mette Rosenkrans, ægtede derefter 1660 Niels Krabbe til Skjeldinge, der også døde snart, inden 1663. Jørgen Marsvin nævnes et par gange i 1656 til Marsvinslund; men også denne gård solgte han, og i Niels Krabbes jordebog af 1661 anfores den under Avnsbjerg.

Vi så foran, hvorledes Jørgen Marsvin havde lånt penge mod Niels Parsbjergs kavtion. Denne mand var givt med fru Helle Gyldenstjerne, der var en søster til Jørgen Marsvins hustru. Han var ejer af Lynderupgård i Rinds herred og af Eskjær i Nørre herred i Salling. I årene 1655—56 indl ste han svogerens forskellige gj ldsbreve, 5 i tallet, lydende på 8450 rd. in specie, med påløbne renter osv. 8680, og han ægtede nu at gjøre sin ret gjældende mod skyldneren. Efter pantebrevene og Jørgen Marsvins eget forslag af 1656 overdrog tvende mænd Niels Parsbjerg Restrup hovedgård med Hestvad mølle og jus patronatus til Sønderholm og Frejlev kirker, ialt 192 tdr. htk., for 60 rd. t nden til et frit brugeligt pant. At pantets værdi oversteg gj lden, ser man ikke, at der er taget hensyn til. Dette skete den 18de febr. 1656; men Jørgen Marsvin har ingen lyst havt til at flytte fra Restrup til Marsvinslund. Tvært imod lader det til, at han har besluttet, ikke at rømme gården uden sværdslag; han blev med familie og folk boende på gården, og da Niels

Parsbjerg gjorde forsøg på at tage gården i besiddelse, blev der natten imellem den 17de og 18de marts i en by ret ved Restrup leveret et par skrifter til en af hans folk. Det ene lød således:

»Vide må N. N., at I strags pakker eder herfra og hjem til eders junker Niels Parsbjerg, så fremt I vil ikke have nogle blypiller, som ville være onde at fordøje, og siger eders husbond og frue, dersom de ikke lader den ærlig mand sidde i rolighed med hans kone og børn, han må fuldkomkelig forlade sig til, at den røde hane skal gale over begge hans gårde, og han eller hun skal og få nogle blypiller, så de skal få en verdens ulykke, og alle de, der kommer på den gård og mark; nu er I advaret, lad nu eders herskab strags det vide, og for efterfølgende skade at tage vare, for så sandt Gud er i himmelen, så skal dette ske i gjerningen og ikke i ord; vi er nok så mange og skal udbrede os, at vi skal med stor bekymring gjøre det, som aldrig var tænkt ved nogen at skulle gøres; men vi får tage os den gode mands Jørgen Marsvins sag noget an, dog hannem er dette ganske ubevidst, dog tvivles ingenlunde på, at han jo og vågner op en gang, så det bliver betalt, hvis allerede sket er, og det vel kunde have været i fordrag, hvor efter I kan vide eder at rette. Af Himmersyssel i faste i marts måned, den ottende dag.

CR... XM... PI... F... LP... MP.

At I iligen strags ufortøvet lader ham det vide, og så fremt de haver lyst til ulykke og hjertesorg, skal de være visse på, de råder selver derudi.«

Det andet lød således:

»Vide må Niels Parsbjerg på Lynderupgård, at efter som (han) uforneoden nu alene og ingen anden stunder og stræber efter den gode og fromme mand Jørgen Marsvins velfærd og hans fordærvelse, så må han hermed vide, at han lader den ærlig mand sidde i ro umolesteret, efterdi han er nok forsikret; hvis ikke, skal han være vis på, at inden i dag et år i det seneste, muligt langt før, (skal) ikke stå en stage på nogle hans gårde, den røde hane skal gale over dem, og han eller hans skal skjænkes nogle blypiller, som ikke ere gode i maven; det skal ske i gjerningen og ikke i ord. Nu er han advaret, og han læser hans tjeneres brev, og så

(han), som ligger i Sønderholm, han kan nu for skade sig tage vare og gjøre, hvad synes. Af Himmersyssel den ottende marts.

Velbekjendt og ubenævnt.

Ildebrand og krud og lod, slå sin lid til tiden giver alting¹⁾.«

Det er ikke underligt, at en fredelig herremand kunde blive lidt forskrækket ved sådanne breve. Niels Parsbjerg afskrev dem og lod disse afskrivter læse på Hornum herreds ting d. 24de marts, på Viborg landsting 26de marts, på Rinds herreds ting 1ste april. Til kongen skrev han 27de marts et bønsskrift så lydende:

»Stormægtigste højbårne fyrste, allernådigste herre og konning. Eders kgl. majt. forårsages jeg højliggen udi allerstørste underdanighed at andrage, hvorledes jeg har været tiltvungen og forårsaget imod min villie in februario nu sidst forleden at lade gjøre annammelse og brugelighed ved gode mænd udi Restrup hovedgård, som min svoger Jørgen Marsvin haver tilhørt, og det for hvis løfter jeg for hannem med min store skade haver udi været, efter hvilken annammelse min fuldmægtige haver været did skikket at bestille med avlen og andet på mine vegne, hvor imod bemeldte Jørgen Marsvin udi adskillige måder haver gjort mig forhindring, så som at han endnu holder hus på gården og bruger avlingen, som ved retten at udføre allerede er begyndt proces, og endog jeg alene ved landsloven haver søgt min ret, så vederfares mig imod forhåbning, at mine tjenere og jeg imod landefred med mord og brand undsiges, som hoslagte rigtige kopier det videre udviser, enddog jeg ikke kan eller bør beskyldte min svoger derfor, det som ingen ærlig mand anstår, langt mindre kan fatte de tanker om hannem, hvoraf jeg intet ondt, mens al huldskab og svogerskab haver forskyldt, om jeg end ved retten søger min betaling for udlagte penge og skadelidelser; men efterdi sådan undsigelse er uhørlig, imod landefred gjort af dennem, som deres navn ikke tør være bekjendt, til med synes ubilligt at fortøve, til ulykken rammer på en, hvorfor jeg nødes hårdeligen at søge eders

¹⁾ Dette sidste forstår jeg ikke, vist nok er det fejlskrevet i gjenpar-
ten; måske er det af et vers.

kgl. majt., at jeg som eders kgl. majts. undersøgt underdanigst må tages i beskyttelse og være sikker for sådan trusel, mordiske og brandskade, formenendes Jørgen Marsvin, hans folk, al tilhæng, som kunde være mistænkt, i det ringeste må ved ed og tilbørlig erklæring sig undskyldte, om dennem her udi intet er bevidst, eftersom det lader sig anse, ingen lettelig skulde således forgribe sig på en fremmed, med mindre end hovedmanden og hans anhang samme steds, som årsagen pårører, kunde have nogen videnskab derom; dernæst at bemeldte Jørgen Marsvin må skaffe mig nu med det første fuldstændig forsikring på liv og gods, mig og mine, hus og hjem, eller noget tilhørende, ikke at lade nogen skade tilføje, enten ved sig selv eller andre; stilles dog til eders majt. i allerstørste underdanighed, hvorledes eders kgl. majt. behager mig at forsikre for sådan stor trusel, overlast og undsigelse. Datum Lynderupgård den 27de marts anno 1656. Som forbliver eders kgl. majts. underdanigste tjener

Niels Paszbergh Wernersz eg. hd.«

Han sendte nu sin tjener over til Kjøbenhavn med dette skrivt og et brev »ærlig og velbyrdig mand Erik Krag til Lydumgård, kgl. majts. øverste sekretær og befalingsmand på Skivehus, min kjære broder og sønderlig gode ven, ganske venligen tilskrevet,« hvori han beder ham frembære hint brev for kongen, tillige med afskrivterne af de to truselsbreve, efterdi han torde ikke fremsende originalerne, befrygtende nogen på vejen med vold og magt skulde bemægtige sig dem fra hans tjener. Erik Krag vilde imidlertid forsøge at forlige de tvende og skrev 8de april følgende brev til Jørgen Marsvin:

»Næst min venlige hilsen og taksigelse for bevist gode, samt min villige tjenestes erbydelse altid,

Kjære Jørgen Marsvin og kjære broder, jeg skikker dig herhos tvende pasqviller og undsigelsesbreve, som mig af din svoger Niels Parsbjerg er tilskikket med hans underdanigste supplication til hans kgl. majt. min nådige herre om beskjærmelsesbrev imod dig, så haver jeg ej villet efterlade dig derom tilforn at forstændige, at du kunde hos bemeldte din svoger alting udi venlighed forekomme, så at højstbemeldte hans majt. ikke dermed skulde besværes og anden vidtløftighed imod dig deraf kunde entstande; beder dig derfor, at du

sagen selv ret eftertænker, om dig noget derom er bevidst, du da gjører dit bedste til, at han sig intet over dig med rette kan beklage, dette jeg dig så kortelig til efterretning vilde have forstændiget, med venlig begjæring, du mig din mening her om med forderligste vilde vide lade og mig samme skrivtligen tilbage skikke, så at jeg siden kan forskaffe velbemeldte din svoger resolution på hans fremskikkede supplication. Jeg befaler dig hermed, med hustru, børn og alt kjært under den højestes trygge beskyjærmelse. Datum Kjøbenhavn den 8de aprilis anno 1656.

E. Kragh.«

Dette brev sendte Erik Krag tillige med alle de ham tilsendte papirer tilbage til Niels Parsbjerg med dennes tjener; hvorledes han tog imod det, ses af tølgende brev:

»Ihm. Min ganske venlige hilsen nu og altid forsendt med Gud vor herre, næst min venlige taksigelse for bevist gode, hvilket igjen at forskyldte jeg stedse vil findes villig, Kjære Erik Krag og kjære broder, din skrivelse er mig til hænde kommen, meningen deraf er vel forstanden, at du min underdan. supplication for hans kgl. majt. ikke har villet andrage, før end Jørgen Marsvin sig derimod erklærer, så havde jeg vist formodet, at du min supplication i synderlighed udi sådan tilfald for min allernådigste herre og konning skulde have andraget, at jeg for sådan fast uhørlig trusel, mord og brandskade kunde erlanget beskyjærmelse; det brev, du sendte mig, Jørgen Marsvin tilskrevet anlangende hans erklæring, er blevet sendt til Skivehus, og må du venligen vide, kjære broder, at jeg lidet agter Jørgen Marsvins erklæring i sådant tilfald, og dersom (det Gud forbyde) imod forventning noget kunde hændes, så haver jeg dog betimeligen for den høje øvrighed det villet andrage. Kjære Erik Krag og kjære broder, de tvende pasquiller eller undsigelsesskrivelser sender jeg dig igjen her udi indlagt, og Jørgen Marsvin gjenparter til dennem, og beder dig endnu gjerne, kjære broder, at du sagen grundeligen overvejer, hvad fare jeg med kone, børn og folk, med hus og hjem, er udi geråden for sådan trusel og undsigelser, så vi ikke sikkert tør rejse fra hus, men holder vagt omkring vore gårde nat og dag, så jeg beder dig derfor gjerne, at du endnu min supplication for hans kgl. majt. vilde andrage, at jeg kunde bekomme hans kgl. majts. beskyjærmelse imod sådan hårde trusel, og

vil hermed have dig Gud allermægtigste i vold befalet med mange gode nætter, min kone og jeg hilser dig og din kjæreste. Af Lynderupgård den 22de april anno 1656.

Niels Parsbergh W eg. hd.«

Erik Krag er formodentlig nu bleven lidt vred over, at Niels Parsbjerg således kaster vrage på hans mægling; men sagen androg han for kongen og kunde derefter give følgende besked: »Hans kgl. majestæts nådige svar, at dersom velb. Niels Parsbjerg formener sig af velb. Jørgen Marsvin at være forurettet, da kan han sig lovligen ved ordentlig og landbrugelig proces af hannem og hans folk forsikre lade. Datum cancelliet for Kjøbenhavns slot den 13de juni 1656.

E. Kragh.«

Hermed lod Niels Parsbjerg og hans hustru sig dog ikke nøje, og fru Helle Gyldenstjerne skrev 25de juni på sin husbonds vegne og i hans fraværelse til rigsrådet. Den besked, der var given dem, var ikke tilfredsstillende, »ti dersom det gjørligen kunde bevises, hvo samme undsigelse og truselskrivter have skrevet eller ladet udgå, så kunde det vel med landsloven procederes, som ikke kan gjørlig bevises, efterdi de ikke have tordet være deres navn kekjendt.« Derfor bad hun Danmarks riges råd vel gjøre og betænke sådan fast uhørlig her i landet at være passeret osv. og anholde hos kongen om beskjærmelse efter den forrige ansøgning. Men ej heller denne skrivelse lader til at have gjort nogen virkning.

Den 18de sept. lod Niels Parsbjerg tage tingsvidne på, at Jørgen Marsvin til Marsvinslund, hans frue, børn og folk, nemlig gårdsfogden, ladefogden, pigen, kusken, stald drengen, foledrengen og podemesteren, holdt hus på Restrup, og ingen anden, siden 14 dage efter kyndelmisse og indtil denne tid, har drevet gården, ladet age mæg, pløjet, sået og høstet; men derefter synes han at have ladet sagerne stå hen i nogle år.

Efter at vi nu har set, hvorledes de to frænder levede med hinanden, kunne vi vende os til at betragte det stridige forhold, hvori Jørgen Marsvin stod til sin præst ved Restrup. Samme år, som det nylig omtalte skete, ansøgte han kongen om, at han måtte lade sig berette af en anden præst i kirken og på gården; dette har vel cancelliet eller kongen skrevet i glemmebogen, og derfor fremkom han atter 6te jan. 1657 med en ny ansøgning, der lyder som følger:

»Stormægtigste højbårne fyrste, allernådigste herre og konning. Eftersom min præst ved Restrup herr Niels Eskildsen i Sønderholm sig imod mig i adskillige måder med al stivhed og trodsighed haver ladet sig finde; for det første jeg med fru Anne Kås havde kaldet hannem til præst, tilspurgte jeg hannem, den gang jeg havde leveret hannem kaldsbrevet, om der var noget om, at han havde lovet at ville have fru Anne Kåses pige, Berithe Nielsdatter, hvortil han svarede mig, at før end han vilde tage hende, vilde han miste kaldet, og derhos med en uhørlig (ed) svor, at den dag han tog hende, skulde han blive spedalsk, og dog tog han hende og haver hende endnu; jeg holdt ham den forrige præstekvinde fore, som var i kaldet, om Vorherre havde foresat det, så jeg gjerne, at hun ikke blev forskudt, efterdi hun var en fin kvinde og havde skikket sig vel, hvorfor jeg højlig opiniatrerer mig på den ed, han så svor sig ommen (?), og han siden tit og ofte udi mange måder med al stivhed og trodsighed sig imod mig lønlig og åbenbarlig haver ladet tilkjendegive; item jeg nu for kort tid siden lod i venlighed begjære af hannem, at mig måtte bevilges, at (jeg) en søndag måtte lade en anden præst prædike en gang udi den ene kirke, hvortil han trodseligen svarede, han det ikke nogen sinde vilde tilstede, eftersom jeg dog haver jus til begge sogne; jeg (har) i langsommelig tid siden st. Hansdag været ilde til pas og været forårsaget at bruge doktores og ikke havt den førlighed at komme til kirke, haver dog ladet prædike for mig i stuen udaf præsten og studenter, og nu for kort tid siden, før end jeg drog her over, lod jeg hente min forrige præst ved Avnsbjerg, hr. Povl i Almind, som jeg i mange år haver brugt at gå til alters til, og lod mig, min kone og børn berette på gården, eftersom vi begge vare skrøbelige og svage, og der er en kapel på gården, eftersom jeg så højiligen haver svoret aldrig at skulle til alters hos hannem, hvilket han vel vidste, dog haver jeg idelig og altid søgt hans kirke og prædiken og ingen tider forsømt, når jeg haver været hjemme og til pas, så vel og mesten hver søndag havt hannem neder på gården til gjæst og altid i al venlighed omgæst hannem, indtil nu på nogen kort tid, han med opstinathed og trodsighed haver i adskillige måder ladet give tilkjende og bildet sig ind, endelig jeg imod min ed skulde

gå til alters hos hannem, medens ved mine andre gårde altid haver ganget. Nu erfarer jeg, at siden jeg drog bort, haver han ladet stævne den præst, som jeg lod hente til mig på gården og lod mig og min kone berette, eftersom vi var begge svage og hun reder til barsel og haver en segs ugers dag; item jeg erfarer, at juledag havde min hustru bestilt en student, som skulde prædike for hende juledag, præsten lod forbyde studenten det, så hun skriver nu mig til, at der hverken præst eller student understår sig for hannem at prædike på gården for hende, og hun er så svag, at hun (ikke) kan drage til kirke, hvorfor jeg underdanigst er begjærendes af hans kgl. majt. min allernådigste herre og konning, at mig måtte tillades at holde mig en præst på gården, lønne og koste hannem alene selver, som kan betjene mig, min hustru og børn og gårdens folk; i lige måde er jeg underdanigst begjærendes, at den præst, jeg en gang havde ladet hente til mig på gården og berettet mig, må for hans tiltale være umolesteret og forskånet. Formoder hans majt. min allernåd. herre og konnings milde svar, forbliver hans kgl. majts. tro og pligtskyldige undersætter med liv og blod. Actum Kjøbenhavn den 6te januar anno 1657.

Jørgen Marsvin, eg. hd.◀

Strags efter fik han brev på at må holde en præst på sin gård, dog at han skulde være tiltænkt at give sin rette sognepræst, hvis rettighed ham burde, og bispen i Viborg fik befaling til at præstevi den person, Jørgen Marsvin vilde kalde, og ligeledes med ordentlige ceremonier at indvi kapellet på Restrup. Endnu inden denne befaling blev udstedt, havde kongen erklæret Sverige krig, og strags oversvømmedes landet af fjenderne, så at Jørgen Marsvin neppe har fåt sin præst kaldet og kapellet indviet, så meget mere som han selv var hjemme fra og uden al tvivl tog del i krigen. Freden blev sluttet og brudt igjen 1658; men midt under krigen, nemlig den 26. april 1659, skrev Jørgen Marsvin følgende bønsskrift:

»Stormægtigste, højbårne herre og fyrste, min allernådigste herre og konning. Eftersom min præst hr. Niels Eskildsøn i Sønderholm annammer lige så meget korntiende af begge hans sogne, som jeg gjør, medens kvægtienden tager haa kun den tredie part, som hannem med rette tilkommer

og hans formand det for hannem haver nydt, eftersom sligt ikke er brugeligt eller fast høres nogen steder, hvilket kun kan agtes for en benådning udaf øvrigheden på stedet, så længe som præsterne de haver skikket og forholdet dennem imod deres øvrighed, som de burde at gjøre, tilmed befindes han at have så gode sogne som andre præster og så god en præstegård, som han nok kan leve af, hvorfor efterdi han med al stivhed og trodsighed sætter sig op imod mig i adskillige måder, formener jeg hannem ikke videre pligtig at være end den tredie part af korntiende af begge sogne efter ordinansen, som de andre præster andre steder bekommer, ikke videre; og om han endskjønt haver mit kaldsbrev, at han skal nyde det, hans formand gjorde, hvilket jeg aldrig skulde imodstanden, om han sig så imod havde anstillet som hans formand, medens efterdi han det ikke haver gjort, formener jeg heller ikke pligtig at være det at holde, begjærer derfor underdanigst af hans kgl. majestæt, min allernåd. herre og konning, en kgl. befaling til stiftslensmand og bispem i Viborg, som er hans rette biskop, eller og til stiftslandkommisarius Ebbe Gyldenstjerne, under hvis kommission og samme stift ligger, at må udi lensmandens fraværelse tage mit angivende med hvis andet videre, jeg agter at fremsætte og proponere, og præsten derimod indstævner og os da ved endelig dom adskiller, på det sagen kunde en gang imellem os uden vidtløftig proces endes, og jeg for hannem i rolighed kunde forblive, hvorudi hans kgl. majt. gjør mig en stor nåde og Gud største behagelighed, hvorpå jeg og forventer et nådigt svar, jeg igen forbliver stødse hans kgl. majts. min nådige herre og konnings tro og pligtige undersætter. Kjøbenhavn den 26de april anno 1659.

Jørgen Marsvin, eg. hd. c

Der udgik vel 2den juni befaling herom til Ebbe Gyldenstjerne og dr. Johan Diderichsen ¹⁾, men hvad udfaldet blev, véd jeg ikke; dog er jeg vis på, at de må have givet præsten ret efter hans kaldsbrev.

Endnu tidligere, nemlig 2den febr. 1659, havde Jørgen Marsvin i Kjøbenhavn skrevet endnu et bønsskrift til kongen,

¹⁾ Hedder ellers også Hans Bartscher; han blev forresten først nogle måneder senere udnævnt til biskop.

men det blev ikke indgivet før om efteråret, så at han har omskrevet datoen til Restrup den 26de okt. Dette brev er gnavet stærkt af tidens tand, men så vidt jeg har kunnet læse det, lyder det således:

»Stormægtigste, bøjbarne fyrste, allernådigste herre og konning. Eftersom jeg en langsommelig tid haver tjent eders kgl. majts. hr. fader, sal. ihukommelse, udi den kejserlige krig og siden altid (. . . ?) at nu sidste forleden svenske fejde hværvet hans majt. et kompagni på 120 heste på min egen pung uden andres (?) penge eller nogen »loff platz«, haver aldrig nydt fra første begyndelse, jeg gjorde tjeneste, og til denne dag rede penge eller besolding 1 β videre end 400 rd. og 1 måneds besolding, der kompagniet blev aftakket nu, den gang de andre fik udlæg, da fik jeg ved de andre (?), så mig resterer endnu efter min restseddel for f(orrige) svenske fejde hen ved en 6000 rigsd. mig til Kieler omslag 1648 skulde have været erlagt, så er jeg nu underdanigst begjærende af h. kgl. m., min nåd. herre og konning, dog udi nåde vilde anse min fattige lejlighed og den store bekostning og besværing, jeg i så måde havde udstået og ganske ingen recompance i nogen måde haver nydt og vilde nåd. forunde mig dette gods af Ålborghus len mig og min kones livstid, som kan beløbe sig anslagen efter renteri taxt ungefær 166 $\frac{1}{2}$ rigsd. 3 β årligen for min restseddel, jeg vil endnu forstrække udi godt proviant eller penge 500 rdlr. der på, formoder hans majt. anser min lejlighed og den store besværing, jeg haver sat mig med kone og børn udi, at dette mig nåd. måtte bevilges. Jeg findes altid hans majt. og mit fædrene land med liv og blod og formue altid obligeret og forpligt. Formodendes et nådigt og mildt svar, Actum Restrup den 26de okt. 1659. Eders kgl. majts. tro og pligtige undersætter

Jørgen Marsvin egen hånd.«

Denne sag blev ikke strags afgjort, men 10de jan. 1660 fik J. M. de kgl. kommissærers kvittering for forstrækning til garnisonen i Kjøbenhavn, på hvor stor en sum véd jeg ikke, og dagen efter fik han kongeligt forleningsbrev på det gods, han ønskede. Men glæden var ikkun kort. Allerede året efter ser vi, at han trættes med sine frænder om Restrup gård og gods, og 15de januar 1662 gjør ridemænd udlæg i Restrup hovedgård for Niels Parsbjerg til Lynde-

ruggård for hans fordring, der nu er vokset op til 12706 rd. 5 § 14 β . Restrup bygninger var nu meget øde, avlingen ikke til fulde dreven, møllen øde, kirkerne meget brøstfældige. Jørgen Marsvin fremlagde et skriftligt indlæg, hvori han siger, at han har sat over 3000 rd. til på gården, opsat alle kvister på det søndre hus, opført nyt i ladegården, betalt i brandskat og kontribution af gården, foruden bøndergods, 960 rd., 100 tdr. havre, 80 tdr. rug, foruden øl, mad, vin, brændevin, heste og andet; han henstiller, at Niels Parsbjerg og fru Helle Gyldenstjerne ikke kan drive gården uden bønder, da han selv ikke kan drive den med nogle og tresindstyve plove foruden hans egne plove, og at de ikke vil kaste ham, kone og børn på møddingen, men lade dem sidde til terminen, da han så vil skaffe penge. Men dette blev der ikke taget hensyn til; man udlagde gård, mølle og kirker, ialt 192 tdr. hartkorn til 50 rd. tonden formedelst de slette tider, hovedgårdens bygning for 800 rd. Dernæst udlagdes korn, foder, hø, øxne, kør, kvier, tyre, kalve og får, og da hver stump var regnet med, fik Niels Parsbjerg dog endnu 1 § 8 β til gode. Men Jørgen Marsvin var istand til at hævne sig. Først tog han brevkisten med sig, da han flyttede bort, og i Niels Parsbjergs store svaghed og fraværelse måtte fru Helle Gyldenstjerne gjentagne gange næste år ansøge kongen om at befale Jørgen Marsvin at føre brevkisten tilbage til Restrup og levere den til hende.

Værre hævnede han sig imidlertid ved at forfølge en fejl, der med eller uden Niels Parsbjergs vidende var begået ved den indførsel, hvorved Restrup var bleven ham berøvet. Der var nemlig ikke ført til afkortning 1543 rdlr. med påløbne renter, som Jørgen Marsvin på Niels Parsbjergs vegne havde betalt til lic. Peder Lassen, så at Jørgen M. kunde skrive, at Niels Parsbjerg »tog fra mig kvæg, korn og sæd i marken for ganske ringe værd og pris for de penge, som han skinbarligen vidste imellem Gud og sin samvittighed en gang var betalt, mig til allerstørste ruin og skade.« Nu vilde Jørgen M. atter have sit udlæg i kvæg, korn, sæd og andre gode dygtige varer, og da Niels Parsbjerg ikke vilde tillade dette, fik han kgl. befaling til lensmanden om at hjælpe ham til rette. Nu tyede fru Helle i sin husbonds store svaghed og fraværelse til kongen med sin klage over

Jørgen Marsvin, og beretter, hvorledes hendes husbond havde tilbudt denne fyldest i jordegods eller i en af Jørgen Marsvins obligationer, som hendes husbond havde indløst og selv var forlover for, hvilket J. M. ikke havde villet annamme; endvidere klager hun over, at hendes husbond ikke havde bekommet fra ham for nogle 1000 rd. andet end en forfalden gård og dog ikke en eneste tjener eller bondeejere dertil, som kunde gjøre ægt og arbejde, hvor imod hendes husbond havde måttet sælge sin fædrene gård Lynderupgård¹⁾; hun ansøger derfor om befaling til kommissarier at være tilstede, for at hendes husbond kunde få sine breve tilbage, når Jørgen Marsvin havde fåt vederlag, og hun henskyder sig under kongens sidste velmenende forordning, at når jordegods er at bekomme, bør hovedgården være forskånet. Også denne gang som så ofte før faldt kongens svar ud til fordel for Jørgen Marsvin; ti der blev kortelig givet den besked, at da J. M. vil søge sin betaling efter dommen, lader kongen det derved forblive. Man kunde synes, at den af fru Helle påberåbte forordning (af 13de juni 1663) måtte have kunnet frelse hovedgården; men for det første må dommen være ældre end forordningen, og for det andet havde Niels Parsbjerg urettelig fåt udlæg for pengene i hovedgården, og i samme måtte erstatningen jo kunne kræves.

Således var nu selve hovedgården og hvad dertil hørte gåt fløjten; hvor vidt Jørgen Marsvin endnu ejede sit jordegods, og hvorledes det overhovedet forholdt sig hermed, kan jeg ikke bestemt sige; men vist nok har han havt flere kreditorer, der har taget hele hans ejendom fra ham enten før eller, hvilket jeg snarere tror, efter dette tidspunkt. Selv af sit forleningsgods beholdt han kun tilbage 3 gde. i Sønderholm og øen Egholm i Limfjorden, og desforuden gården Abildgård i Øster Hornum sogn. Fra tabet af Restrup og til sin død bode han på denne gård, men det er ikke klart, hvorfor han kunde beholde den; måske blev den betragtet som forleningsgods og som sådant under kongens særlige beskjærmelse; da Jørgen Marsvin nemlig fandt, at man gik ham for nær på livet, ansøgte han 13de avg. 1667 kongen om, at ingen måtte indføre sig i det lille stykke gods, som

¹⁾ 1662 til Eggert Abildgård (Dsk. Atlas).

kongen havde forundt ham, kone og børn deres livstid, og som var det eneste middel, de havde at leve af. Og kongen strakte sin beskyttende enevældige hånd ud over dem og gjorde strags vitterligt, »at da vi har forundt os elskelige Jørgen Marsvin til Abildgård og hans hustru i deres livstid den årlige indkomst af noget jordegods i Ålborghus amt, på det de noget til deres livs nødtørftige underhold kunde have, ville vi hermed have budet og befalet, at ingen af Jørgen Marsvins kreditorer må i denne indkomst lade sig indføre, men ellers i anden måde søge deres betaling,« hvilken sidste bemærkning lyder noget spydig.

Med Abildgård var det gåt ganske som med Bastrup, kun at den fik lov til at beholde sit gamle navn. Den havde været beboet af tre bønder, der svarede sit landgilde, og hver for sig var sat i hartkorn, var altså i grunden tre gårde, lige som den i vore dage er to. De to trediedele var Jørgen Marsvins ejendoms- eller pantegods, medens den tredie var forleningsgods. Som så meget af hans øvrige fæstegods og af andre godsejeres også, var den bleven øde og ubesat, og han drev selv avlingen for sin egen regning. Når han har begyndt dermed, kan jeg ikke sige, men det var i alt fald tilfældet 1661. Da han det følgende år blev jaget fra Restrup, tog han bopæl på Abildgård, hvor han kunde så 8 tdr. rug, 10 tdr. byg, 20 tdr. havre og avle 20 læs hø.

Jørgen Marsvin til Abildgård var ikke noget mildt herskab, og bønderne klagede over ham til kongen. 1668 fik de udvirket en kgl. befaling til Ove Juel, befalingsmand på Ålborghus, at han alvorlig skulde tilholde ham, at han ikke tager og opbær videre, end vi af andre vore gårde har ordineret at skal tages, ej heller besværer med videre skat eller i andre måder imod billighed og vort nådige skjødes formelding.

Allerede 1665 havde han ladet beboerne af Egholm exequere for skat af de unge karle. 1667 gav salig Anders Kjærulfs sønner 9 sletdaler for, »at de ikke skulde antages til soldat i den vacante sted.« I 1669 døde Niels Parsbjerg, og så lader det til, at Jørgen Marsvin har fåt noget at sige på Restrup igjen, hvilket ses af følgende seddel: »Hilsen med Gud samtlige på Egholm, vide må I, at I nu på mandag skal møde mig på Restrup at slå hø udi tvende dage og

tage eders »Reffde hielp« med eder uden al forsømmelse.
Actum Abellgaard den 2den juli anno 1669.

Jørgen Marsvin.

Anno 1670 indgav bønderne på Egholm på ny et klageskrivt til kongen, så lydende:

»Stormægtigste, højbårne fyrste, allernådigste herre og konning. Eders kgl. majt. højligen forårsages vi underskrevne fattige undersætter allerunderdanigst at lade andrage, hvorledes velbyrdige Jørgen Marsvin, som med Egholms bønder allernådigst er forlent, os på det hårdeste eftertragter, særdeles med usædvanlige pålæg med ægt, og især med høj drengeskat, som han os ved militariske execution afpresser, foruden ellers at han nu en tid lang haver os stor trætte påført, så det er os fattige folk umuligt at udstå, mens må derover endelig gå til grunde og ruineres, hvorfor til eders kgl. majt. vi allerunderdanigst indflyr med ydmygeligst bøn og begjæring, eders kgl. majt. vilde for Guds skyld tage os udi nådig beskjærmelse og allernådigst befale, at Jørgen Marsvin ikke så meget strængelig med os fortfarer, mens at vi må nyde fred for hans trætte, os påføres, og frihed for usædvanligt pålæg og drengeskat lige ved andre eders kgl. majts. bønder, om dette han tilforn af salig højlovlig ihukommelse kong Frederik den tredie allernådigst ved befaling til hr. Offue Juel, forrige amtmand her på stedet, er bleven erindret. Sådan eders kgl. majts. høje nåde og velgjerning Gud allermægtigste med langvarigt fredsommeligt og lyk-saligt regimente vil belønne. Egholm den 5te marts anno 1670. Eders kgl. majts. fattige undersætter

Søffren Simensens navn S: S:

pouel Christensens navn P: C:

P: A: Peder Andersen

Enker { Anne Jensdatter
 { Maren Søffrensdatte

Kopi af velbyrd. Jørgen Marsvins execution: Eftersom resterer for fem kvartaler af Egholms hjælp til øde gårdes skatter og princessin styr, og de hver gang derom er advaret med dette som nu påfølger, og de det ganske intet haver villet agtet, medens udi det som i alt andet mutvillig og trodsig anstillet, vilde ikke agte mig, hvis jeg advarede dem om, så fremskikkes nu tvende ryttere, at de inddrage til

principalen, Søffren Simmensøn og der forbliver hos hannem, indtil de gjør klar her hos mig selver på gården og fremviser min kvittering, og ikke drage derfra før. Færgeløn og deres executionspenge have de hos bønderne at søge. Actum Abelgaard den 9de okt. 1669. *Jørgen Marsvin.*

Rigtig fortegnelse hvad sig vores rette landgilde belanger: 1 tønne ål, 1 td. smør, 3 skovsvin, gjæsteri af 3 gårde. Her over haver han os pålagt 24 rd. arbejdspenge, 12 læs hø, 12 gjæs, som aldrig tilforn noget derfor er udgivet, dog at vi haver oprettet en kontrakt med hannem om dette usedvanlige, dog (han) den selver haver brudt, hvilken kontrakt er oprettet 1665, hvilket vi ikke torde indføre i vor supplication.«

Stiftamtmanden, nu Peter Carisius, fik derefter en lignende befaling som tidligere Ove Juel, om at skulle hjælpe bønderne til rette.

Jørgen Marsvin døde i begyndelsen af 1671. Allerede 1667 havde hans datter, jomfru Mette, været forårsaget at forhverve landstingsdom til indførsel over sin fader, for hvad han havde været hende skyldig — atter et smukt familietræk. Ridemændene fik ikke deres udlægsforretning fuldbyrdet før Jørgen Marsvins død, og da nu hans gods blev forseglet, var forretningen umulig; men 29de april 1671 fik to mænd befaling til at åbne bøet, gjøre jomfru Mette, hvem Mogens Rosenkrans beskikkedes til værge, udlæg efter dommen og så forsegle igjen. Forresten gik hustru og børn fra arv og gjæld; alle Jørgen Marsvins midler blev bortførte fra Abildgård; kun blev der stående en hob ejendomsbreve og andre breve i et kammer under forsegling, så at enken ikke kunde bruge kammeret eller reparere huset; da hun også mener, at brevene dér ikke var sikre (for ildsvåde), fik hun 6 år efter mandens død udvirket en befaling til to mænd, at de skulde åbne kammeret og udlevere hende de breve, der angik Abildgård, og indsætte de øvrige i Viborg stiftskiste efter gammel skik, efter at have forfattet registre over dem alle til hobe.

Som allerede bemærket døde Niels Parsbjerg før Jørgen Marsvin, nemlig inden marts 1669, da hans bo var under behandling. I sept. 1664 havde han for ikkun 3000 rds. gjæld pantsat Restrup med mølle og patronatsret til Christoffer

Lindenov til Lindersvold. Ved skiftet spredtes godset; selv møllen og patronatsretten, der var med i pantet, tilfaldt andre end panthaveren; hr. Niels Eskildsøn fik for 123 rd. udlæg i kaldsretten til sine kirker, så han vel ikke har været så stiv og trodsig mod Niels Parsbjerg som imod hans formand. Christoffer Lindenov søgte nu at samle sig gods til gården. Således fik han kongeligt skjøde på en del gods 24. avg. 1671, hvoriblandt Egholm og de 3 gårde i Sønderholm, hvoraf dog fru Anne Helvig skulde nyde landgilden sin livstid. Det synes at denne frue ikke har været stort bedre herskab end hendes husbond. Christian Lindenov, der havde arvet Restrup efter sin fader, måtte frygte for, at bønderne på Egholm og i Sønderholm »formedelst adskillige usædvanlige udgifter, hun demnem imød jordebogen skal pålægge, skulle ruineres og øde blive.« Derfor udvirkede han 28de marts 1682, at bønderne skulde overleveres til ham selv, således at han svarede fru Anne Helvig i rette tid den landgilde og afgift, som de var pligtige at give efter jordebogen, og betalte hendes ægt og arbejde efter billighed.

Fru Anne Helvig Gyldenstjerne døde 1690, 75 år gammel; både hun og hendes mand skal være begravne i Rårup kirke i Bjerge herred; ellers lå det nær at mene, at de var blandt de Marsviner og Gyldenstjerner, der har været begravne i Ø.-Hornum kirke; men pågjældende ligstene er forsvundne fra begge disse kirker.

3. *Jørgen Marsvins efterkommere.*

Jørgen Marsvin og fru Anne Helvig Gyldenstjerne skal efter Benzons stamtavle have haft 15 børn, hvoraf 7 sønner og 3 døtre døde små; men da denne stamtavle vitterlig har grove fejl, tør jeg ikke stole på denne angivelse. Klevenfeld nævner 5, hvoraf Peder døde som barn og Kirsten kun nævnes. Datteren Mette Marsvin, der foran er omtalt, blev givet med Niels Parsbjergs søn, oberst Verner Parsbjerg til Eskjær. Sønnen Mogens Marsvin til Ålegård i Skrem sogn i Ty var kaptejn og var givet med Hedevig Agate (eller Agnete) Zepelin, datter af ritmester Viktor Kristoffer Z. De havde en søn, Jokum Henrik Marsvin, der 1748 var premierløjtnant og bode på Helleris i Sønderbjerg sogn i Ty; Benzon

siger, at han døde 1768 som oberstløjtnant, og at han var g. m. Birgitte Kirstine Damstrøm, født 1717, død 1787 uden børn. Men samme kilde lader ham rigtignok være en søn af Otto Marsvin og ejer af Vorgård; men begge dele er urigtigt, hvad enten der menes Vorgård i Vensyssel eller i Hellum herred. — Jørgen Marsvins anden søn var Otte Marsvin, der var født 1655 på Restrup og først blev gift med fru Sofie Krabbe, Kjeld Krags efterleverske til Trudsholm, hvilken gård hun således bragte sin mand. Efter hendes død ægtede han Helene Marie Hovenbech, datter af Peder Hansen H. til Palsgård; han døde 9de marts 1725 og enken ægtede siden Peder Lyxdorf til Fjellebro. Otte Marsvin havde 4 børn, hvoraf kun to er nøjere kjendte, nemlig datteren Anne Helvig Marsvin, der blev gift med major Fr. Kr. Muderspach til Trinderup i Hvornum sogn, Onsild herred, og sønnen Peder Marsvin til Trudsholm, der døde 1758 som etatsråd og landsdommer i Jylland; han var gift med Regitze Sofie Reedtz, men de havde ingen børn. I alle mandslinierne var denne ældgamle æt således uddød med Jokum Henrik Marsvin som sin sidste mand.

Det billede, som Jørgen Marsvins liv giver af hans tid, er såre lidet lysteligt. Det er onde tegn, at frender jage hinanden fra gård og gods, at en præst fornærmer sin kaldsmand, fordi han kun kan ægte én kvinde, og at bønder ikke tør skrive i et bønsskrivt, hvorledes herremanden handler med dem. Under sådanne forhold var det ikke underligt, at den snildeste gik af med fordel, især når han var så kjæk, at han turde og vilde dø med sit folk i sin rede; men der var mange om skylden og flere om skaden.

Om Skansen ved Hals i Svenskekrigen 1657-9.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Som Fortsættelse af de Efterretninger om Skansen ved Hals, som Adjunkt *Wulff* har meddelt i dette Tidsskrift (se foran S. 257—66), kunde maaske et lille Bidrag til Oplysning om Skansens Skjæbne i Svenskekrigen 1657—9 fortjene Plads her, saa meget mere som der neppe ellers er sønderligt bekjendt om den Sag, og vi derved faa Lejlighed til at fremdrage Navnet paa en tapper dansk Krigsmand, som i hin sørgelige Tid hæderlig hævdede sit Fædrelands Ære.

Først da et kongeligt aabent Brev fra Sommeren 1657, hvori særlig denne Skanses Besættelse med Krigsfolk paa-bydes:

Vi *Frederik den Tredie* (osv.) gjøre alle vitterligt, at vi af kongelig Omsorg for vort kjære Fædernelands og tro Undersaatters Velstand naadigst haver for godt anset at anbefale og betro os elskelige *Niels Lycke* til¹⁾, vor Mand, Tjener og bestalter Oberst-Lieutenant til Hest, med hos sig havende Officerer og de, som han herefter til sig tagendes vorder, at »opmaane« vort Land Nørre-Jylland til fælles Defension og Forsvar, til hvilken Ende han sig vore Lande Vendsyssel, Thy, Salling og Mors haver at bemægtige og det til Laufplads at bruge, indtil han kan blive »bastant« at kan gaa Fjenden under Øjnene. Thi byde vi og alvorligen formane vore kjære tro Undersaatter, at de sig som gode

¹⁾ Aaben Plads i Registranten.

Patrioter nu hos hannem indstiller med det bedste Gevær, som enhver tilvejebringe kan, og sig hørig og lydige anstiller til at parere hans eller de af hannem forordnede Officerers Kommando, og ellers dennem med Proviant og andet værer behjælpelig, hvis de behøve kan. Dersom og nogen mærkelig Fare for Fjendens Overfald skulde være for Haanden, ville vi lade gjøre saadan Anordning, at I paa bedste Maner kan blive secunderede. Imidlertid haver I bemeldte Niels Lycke¹⁾ saavel som den Skanse ved Hals med fornøden Officerer og Soldater af Landfolk at besætte og defendere lade. Vi tvivle ikke paa, at enhver Sogn ikke aleneste tilhjelper, sine egne Sogneryttere, som udmonderede ere, indkomme iligst igjen at montere²⁾ og sig igjen hos bemeldte Niels Lycke indstiller; mens endogsaa at alle andre i vort Land Nørrejylland sig saaledes til Defension imod Rigens Fjender indstiller, og lader sig af bemeldte Niels Lycke føre og commandere, som gode og lydige Undersaatter egner og vel anstaar. Vi ville det igjen med kongelig Gunst og Naade, naar Gud giver fredelig Tilstand, imod enhver vide at erkjende efter enhvers nu befunden Oprigtighed og Troskab. Medelfar den 16de Augusti 1657³⁾.

I nogle topografiske Bemærkninger om Hals, som findes i Hofmans Foundationer IV, 253 Anm. 1., er antegnet, at »Hals Fogedgaard med alle Documenter afbrændte Svensken 1658«. At Skansen ved denne Lejlighed er bleven næsten sløjft, erfares af følgende gamle Vise, der ogsaa oplyser os om, at den i det følgende Aar atter blev besat (og formodentlig udbedret) af danske Tropper under Major *Anders Lauritzøn*, der den 16de Avgust 1659 med Held afviste et Forsøg af tre svenske Orlogsskibe paa at erobre Skansen. Visen meddeles efter det originale Tryk, der uden Tvivl er en meget stor topografisk Sjældenhed.

En liden

Nyt-Aars Gaffve giffvet den Ædel oc Mandhafftig Major Anders Lauridtzén under Welb. Oberst Dyris Regiment for

¹⁾ Her synes at mangle nogle Ord i Registranten.

²⁾ Ogsaa her er vistnok nogen Fejlskrift.

³⁾ Jydske Tegnelser XIV, Fol. 95—6.

sin Trohertighed oc Courasie, demonstreret den 15 Augusti
 forgangen Aar, der hand aff Svensken bleff tenterit, om hand
 gad luctet Lunte; hannem til Tacksigelse, oc andre Hans
 Majestetis Æedforplictede til Opmuntring.

Aff

Dero en Gammel Liebhabere von Trompeten under det
 Alte Formiske Trompet-Stycke:
 Bett Bremmer bett, Morgen kompt der Schutt.
 Prentet i Kiøbenhaffn, Aar 1660.

Anders Lauridtøn,
 Være Gud din Løn,
 Som med Kong oc Fæderneland
 Har bevist sig som en Mand.
 Anders Lauridtøn
 Være GVd din Løn!

2.

Nu forgangen Waar,
 Der mand hundred Aar
 Sexten gang mon skriffve,
 Der til nie halftresindstiffve,
 Anders Lauridtøn
 Da fortiente Løn.

3.

Der hand Order fick,
 V-forsagt hand gick
 Med tend Lunte, Pick oc Landtze,
 Wagt at holde i Halse Skandtze;
 Da fortiente Løn
 Anders Lauridtøn.

4.

Endog at den vaar,
 Demolerit snar
 Aff Putkammers Folck, som prøvvet
 Oc den Skandtze nesten sløffet.
 Da fortiente Løn
 Anders Lauridtøn.

5.

Ret som Lycken baar,
 At hand kommen vaar,
 Kom tre Svenske Orlog Skibe,
 Lod saa sact for Tynden driffve.
 Da fortiente Løn
 Anders Lauridtzen.

6.

Sette lod Danske Flag
 Paa den sextende Dag
 In Augusti lystig fløye,
 At tilstoppe Danskens Øye.
 Anders Lauridtzen
 Gaff dem deres Løn.

7.

Lige mod Siuffslet
 Blottid deris Forsæt
 At de vilde attaqvere.
 Skandtzen oc den maintainere ;
 Napped deraf Røn
 Oc fick Skam til Løn.

8.

Anders saa sin Tjd,
 Giorde saa sin Flid,
 Allerbest som han kunde
 Som en god Vendsysels Bunde,
 Saa de napped Røn
 Oc fick Skam til Løn.

9.

Vel Trey Tusind Mand
 Spilled for hans Haand
 Vdi Sloffer, Baad', Skøyter,
 Falquneter vaar deris Fløyter,
 Fick ey anden Løn
 End Skam oc sure Røn.

10.

Ræcte gick der aff;
 Men hand dem som Staff¹⁾
 Feyet²⁾ lærit Jammers Vijse,
 Saa de maatte Flucten prijse,
 Huorfor vist bør Løn
 Anders Lauridtøn.

11.

I det de gick Frej³⁾
 It Rundeel⁴⁾ forbj,
 Vilde hand ey ad Skofven rende,
 Men dem artig Rexlings⁵⁾ vende,
 Saa de fick til Løn
 Skam oc Sure Røn.

12.

Der de vende sig
 Med stor Vee oc Skrig,
 Tog hand sielf'r Lunte i Tømmeling
 Gaf dem Peller til deris strømling,
 Saa de fick til Løn
 Skam oc sure Røn.

13.

Siden anden Dag,
 Dennem til Miszhag,
 Lod de Heste springe kiecke
 Der med Fienden at forskrecke,
 Huorfor vist bør Løn
 Anders Lauridtøn.

14.

Øde haffde nu
 Verit jeg oc du,
 Alborrig i stor Contribut,
 Borte Vendsysels Rectut⁶⁾,

¹⁾ Mon her ikke bør læses: Straff?

²⁾ Ventelig i den Betydning, som ovenfor S. 269 er omtalt: net, kjønt.

³⁾ fri. ⁴⁾ Bastion. ⁵⁾ Højre om. ⁶⁾ Skal vel være: Redut.

Oc Militien caput,
 Med Kiep aff Provisie skut¹⁾,
 Oc vor Fløde ilde snvet²⁾,
 Haffde ey Lauridtøn
 Giffvet Skrat til Løn.

15.

Nu bør alle Mand
 Dig, som Fæderne Land
 Kongen tiende, Tacken bære,
 Gandske Regiment til Ære,
 Anders Lauridtøn
 Da fortiente Løn.
 Finis.

Om *Anders Lauritzøn*, hvis modige Adfærd er besunget i denne gamle Vise, have vi fundet følgende smaa Oplysninger, der mulig kunde suppleres ved videre Eftersøgning. Den 24de November 1657 udgik der fra Kjøbenhavn følgende kgl. Befaling til »Major Anders Laursen«: »Vid, at vi naadigst haver antaget nærværende Frants Eidmand, Oberst til Fods, til at være Kommandant i vor Fæstning Stapelholm; thi haver Dn hannem og hans Ordre herefter indtil paa videre naadigst Anordning at parere³⁾«. Denne Befaling er dog rimeligvis ikke kommen til Udførelse; fem Dage efter (29de November s. A.) udgik der nemlig en ny kgl. Ordre til Major Anders Laursen, saa lydende: »Vid, at vi naadigst tilfreds er, at du Stapelholm Skanse, naar du af os elsk. Hr. Henrik Blome til Hogen, Ridder, vor Mand, holstensk Raad og Befalingsmand paa vort Slot Rendsborg, derom vorder advaret, maa kvittere, og haver Du med underhavende Folk dig hid at forføje, hvor forskrevne Henrik Blome dig tilsigendes vorder⁴⁾«.«

Da Krigen var forbi, gik det Major Anders Lauritsen som saa mangen anden tapper Krigsmand i hine Dage, nem-

1) Meningen er ikke klar.

2) Er vel: snydt.

3) Jydske Tegnelser XIV, Fol. 120.

4) Smstd.

lig at den Løn, der ydedes for beviste Tjenester, ikke svarede til de Løfter, som vare givne. Vi have i alt Fald fundet en Ansøgning fra ham til Kongen, dat. Kjøbenhavn den 27de Juli 1661, hvori han beder om noget til Livets Ophold for sig og sin Hustru. Han begrundet sit Andragende navnlig paa, at han i »alt sit Levnedes Forhold, særdeles i Stapelholms og Halse Skansers Forvaltning, sig saaledes havde anstillet, at han et ærligt Navn havde mainteneret¹⁾«. Ovenfor meddelte Vise leder os til den Antagelse, at hvad han her anfører om sin Adfærd under Krigen, var vel grundet.

¹⁾ Jydske Indlæg 1661 i Geh.-Arkivet.

Tillæg og Rettelser til Afhandlingen S. 44-80.

Ved J. Kinch.

S. 46. I anden Udgave af Traps »Beskriv. over Konger. Danmark« (5te Del, S. 457) findes en Bemærkning om, at der i Højbjerg Kirke i Lysgård Herred findes en Altertavle med følgende Indskrift: »Patri Patriæ Friderico II Petrus Trellund Rip. MDLXXXVI« (Helliget Frederik II, Fædrelandets Fader, af Peder Trellund fra Ribe. 1586). Jeg henvendte mig til Stedets Præst, Hr. Pastor Langhoff, med Anmodning om, at han vilde give mig nogen Oplysning om Beskaffenheden af dette Kunstværk, og han var så god at sende mig Mere, end jeg havde bedt om, næmlig et Udkast til en Tegning af hele Tavlen tilligemed Afbildninger af enkelte Partier og en Afskrift af en Del af Indskrifterne.

Altertavlen består af et større, firkantet, nedre Parti, der indfattes af en Søjle på hver Side, og et øvre, trekantet Parti. I det nedre Parti er indsat 16, i det øvre 4 Plader. Af disse Plader er den midterste i den nederste Række af Træ (?), de øvrige dels af Metal, dels af Marmor af forskjellig Farve, dels hvidt, dels sort, dels rød- og grønspættet. Kongens Navnetræk med Krone over er anbragt på den midterste Plade i Overpartiets nederste Række; alle de øvrige Plader indeholde Indskrifter, som ere meget smukt udførte og omgivne af Borter og Arabesker. Yderligere Afvexling end den, der fremkommer ved Pladernes forskellige Materiale, er frembragt derved, at der snart er anvendt fordybet, snart ophøjet, snart gothisk, snart latinsk Skrift. På nogle af Pladerne ere enten Bogstaverne eller Ornamenterne forgyldte.

En enkelt af Indskrifterne er affattet på Dansk, de øvrige enten på Tydsk eller på Latin.

Hele Værket viser Peder Trellund væsentlig som Skrivemesteren, dog også som Tegner og Arbejder i Metal og Sten, omtrent som hans senere Mindetavle over Biskop Resens Hustru. — Af hvilken Grund dette til Kongen dedicerede Arbejde netop er blevet anbragt i Højbjerg Kirke, kan jeg ikke oplyse. Det er rimeligvis dets heldige Udførelse, som foranledigede, at Trellund i Slutningen af samme År fritoges for Skat og borgerlige Byrder (se foran). — At Arbejdet ikke er uden Interesse, synes også at fremgå deraf, at det nu er købt til Indlemmelse i det kongelige Museum (for Oldsager) i Kjøbenhavn.

S. 50, L. 5 f. ned., udgår Ordet »dog«, og S. 51, L. 3 og 4 Sætningen »Om hans Børn osv.« — Jeg har senere bemærket, at denne Karen Wandal efter en Genealogi over Familien Wandal, som opbevares i Geh.-Arkivet, skal være en Datter af Biskop Hans Wandal i Viborg, og at Niels Jensen Riber skal have haft en Søn, Johan Wandal, som blev Præst i Vindinge i Fyn (se også Wiberg).

S. 73. Ingeborg Baggisdatter. Efter velvillig Meddelelse fra Hr. Pastor A. H. Nielsen blev hun ifølge Budolfi Kirkebog d. 18 Juni 1639 trolovet og d. 15 Septbr. s. År gift med Hr. Jakob Hansen Brunow, Sognepræst ved Budolfi Kirke i Ålborg, hvis 2den Hustru hun var. Altså bleve ikke mindre end 3 af disse Søstre gifte i Ålborg. Hun døde 1677 og blev begravet d. 21 Septbr. Det er ikke rigtigt, når Brunows 2den Hustru af Wiberg angives at have været en Datter af en Bagge Lavridsen, eller når han siges 3die Gang at have været gift med en Inger Poppisdatter.

Anmeldelse af nye Skrifter

vedk. jydsk Historie og Topografi.

Af J. Kinch.

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark ved J. P. Trap. 2den Udg. Del 1—6. Kbh. 1872—79. — Her vedkomme os kun 5te og 6te Del, som omhandle Nørrejylland. Af dem indeholder 5te Del (udg. 1875) på 671 Sider Amterne Hjørring, Thisted, Ålborg, Viborg og Randers, 6te Del (udg. 1879) på 528 Sider (foruden Beskrivelse af Færøerne og Tillæg til hele Værket) Amterne Århus, Vejle, Ringkjøbing og Ribe. Idet jeg går ud fra, at Læserne kjende den første Udgave af Værket, skal jeg her omtale den 2den Udgaves Forhold til den første. Der viser sig da først en temmelig betydelig Udvidelse; thi medens Jyllands Beskrivelse, som ovenfor angivet, i 2den Udg. optager 1199 Sider, fyldte den i 1ste Udgave (hvor den udgjorde den specielle Dels 2det Bind), kun 1040 Sider, og det uagtet Landet før Fredslutningen 1864 var lidt større end nu. På den anden Side optages dog nogen Plads i Texten nu af Afbildninger, som tidligere fandtes på særskilte Blade. — Udvidelsen er fremkommen derved, at Indholdet helt igjennem er blevet underkastet en Revision, ved hvilken ikke blot Beskrivelsen er bleven ført ned til Nutiden, men Texten gennemgående har modtaget en Mængde Rettelser og Tilføjelser, såvel med Hensyn til Nutidens som til Fortidens Forhold. De sidste røbe en kyndig Historikers Medvirkning. Nærværende Tidskrift findes hyppigt citeret, så at det ikke vil kunne nægtes,

at det har bidraget ikke lidet til Oplysningen af Jyllands Historie og Topografi. Som enkelte Retninger, i hvilke den nye Udgave viser sig fuldstændigere end den gamle, kunne nævnes Opgivelserne om Runestenene og om de enkelte Sogne tilhørende Legater. — Også Afbildningernes Antal er forøget temmelig betydeligt. Af Prospekter i Tontryk på særlige Blade ere tilkomne: Frederikshavns Havn, Skagens nye Fyrtårn, Børglum, Bolbjerg, Viborg Domkirke indv., samme udv., Spøtterup, det Indre af S. Mortens Kirke i Randers, Rugård, Århus, set sydfra, det Indre af Århus Domkirke, Frisenborg, Rosenvold, Rydhave og Nørre-Vosborg. Desuden er et Antal nye Afbildninger i Træsnit indsatte i Texten. Af Kjøbstederne (og Handelspladserne) er der leveret nye, meget nøjagtige Grundtegninger, hvorimod de Kårt over Kjøbstædernes Jorder, som fandtes i den ældre Udgave, ere udeladte, skjönt de undertiden kunde være af Interesse. Derimod er den sidste Udgave ledsaget af Landkårt (i Almind. Amtskårt), som ere meget smukt og omhyggeligt udførte uagtet deres lille Målestok; på Grund af Skriftens Lidenhed ere Navnene desværre ikke altid lette at læse for alle Øjne.

Hele Værket (i 6 Dele) koster 50 Kr., men kan dog også fås uden Landkårtene noget billigere. For at fremme dets Udbredelse vilde det måske have været ønskeligt, hvis det havde været indrettet på Salg af de enkelte Dele særskilt, hvorved nu det Indholdsregister såvelsom Tillæg til hele Værket, som findes samlede i sidste Del, ville være til Hinder.

Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, 3die og 4de Årgang (1876 og 1878) indeholde foruden meget Andet endel Oplysninger om Limfjords-Fiskeriet. 3die Årgang, S. 354—378, findes således en af Dr. Chr. Lütken udarbejdet Udsigt over 2 i Årene 1740 og 1749 nedsatte Limfjords-Kommissioners Virksomhed. Allerede dengang lød der stærke Klager over Fiskeriets Aftagen på Grund af Misbrug ved Fiskeriet. Deres Betænkning stadfæster Klagernes Gyldighed og giver gode Oplysninger om den Måde, hvorpå, og det Omfang, hvori Fiskeriet dengang dreves. Efter deres Forslag udkom Forordningen af 1750, som gav en Del indskrænkende Bestemmelser for Fiskeriet, hvilke dog ikke i deres Helhed kunde

overholdes. — I 4de Årgang, S. 16—48, har Hr. Adjunkt *Wulff* leveret en Samling af Aktstykker vedkomm. Limfjordsfiskeriet. — I samme Årgang, S. 49—93, fortsættes Udsigten over Kommissionernes Virksomhed med de 3, som i Tiden fra 1850 til 1865 hurtigt afløste hverandre. — Endelig har Hr. Adjunkt *A. Feddersen* sammesteds, S. 224—271 og S. 348—361, som »Fortsatte Bidrag til Limfjordsfiskeriets Historie« ladet aftrykke en Del Aktstykker, som har været overladte til ham af forhenværende Fiskeriudreder C. Westergaard i Nibe, senere bosat i Fredericia, en Mand, som oftere benyttedes af Regjeringen i Fiskerisager og havde været Medlem af den 1850 nedsatte Limfjordskommission. Disse Aktstykker bestå i Hovedsagen af Andragender, Betænkninger og Breve, affattede af Westergaard i Tiden fra 1826 til 1830. Navnlig kan mærkes en Fremstilling af Limfjordsfiskeriet, som han forfattede i Slutningen af den ovennævnte Periode i Anledn. af en af det kgl. danske Videnskabernes Selskab stillet Prisopgave uden dog at indsende den. Gode Oplysninger findes også i en Skrivelse fra Rentekammeret til Ålborg Stiftamt af 29de Septbr. 1827. I de nævnte År herskede der overhovedet et stærkt Røre i Anledning af nogle Forsøg, der gjordes på at gjenindføre nogle af de strengere Bestemmelser i Forordningen af 1750. — En ordentlig, historisk Fremstilling af hele denne Sag vilde være et fortjenstfuldt Arbejde, som burde foretages, førend Traditionen fra det store Sildefiskeris Tid er fuldstændig uddød.

Fra Danmarks far-west langs Kysten mellem Tyborön og Sönderho. Af A. Falkman. Kbh. 1879. 98 Sider. — 1 Kr. 25 Ø.

Denne lille Bog indeholder i 10 særskilte Stykker en Skildring af Vestjylland, fornemmelig dog af selve Kystlandet og de Havet vedkommende Forhold. En blot Skildring af det Bestående er det dog ikke; Forfatteren fremsætter tvertimod ikke få Planer til Forbedring af de nuværende Forhold, Planer, om hvis Udførlighed og Hensigtsmæssighed kyndigere Folk må dömmе. Forfatteren synes dog at have et godt, personligt Kjendskab til Forholdene, som de ere. Blandt de interessanteste Partier kunne nævnes de, som handle

om Tyborön og Egnen nærmest Syd derfor med de der udførte Kystsikrings-Arbejder, om Nissum Fjord med de der foretagne Sluse- og Landvindings-Arbejder og om Fanø med dets Bade. Det forekommer Anm., at Forfatteren noget undervurderer Esbjerg-Havnens nuværende og endnu mere fremtidige Betydning. — Ikke uden Interesse er også Forfatterens Skildring af Etatsråd Tangs Virksomhed på Nørre-Vosborg.

Skizzer af N. Hancke. Ny Samling. Aalborg 1880. 159 Sider. — 2 Kr. — Dette Skrift er væsentlig af samme Art som de Skildringer, samme Forfatter tidligere har udgivet under Titelen »Nord for Limfjorden«, og fortjene samme Ros som disse for en livlig, interessant og, såvidt man kan dømme, pålidelig Fremstilling af det nordligste Jyllands Natur og Folk. Den første »Skizze« skildrer en Fodtur langsmed Vendsyssels Østkyst og er i Hovedsagen beskrivende. De øvrige 5 Stykker ere Fortællinger fra en Tid, som nu ligger omtrent en Menneskealder tilbage. Nr. 2, »Stumme Anders«, fremstiller en melankolsk, yderst mistænksom, men ærlig Karakter af Bondestanden, Nr. 3, »Skov-Anders«, en gammel Skovfogeds Minder, Nr. 4, »Fra Færgebroen«, Livet ved Ålborgs gamle Færgebro, hvor vi lære flere Originaler fra denne By at kjende; Nr. 5, »Fra den gamle Krig«, skildrer morsomt Ålborg Drenges Legen Soldat under den første slesvigske Krig, og Nr. 6, »Fra Jyske Ås«, giver en Fremstilling om en Selvtægt, som en Del af Befolkningen i Dronninglund Sogn 1841 øvede mod en rå Tyvebande, overfor hvilken Øvrigheden havde vist sig magtesløs. Denne Selvtægt gik rigtignok temmelig vidt, idet 4 af Banden mistede Livet ved den, hvorfor Deltagerne ikke kunde undgå at dømmes til strenge Straffe.

Regnskab

over

det jydsk historisk-topografiske Selskabs Indtægter og Udgifter

i Aarene 1879 og 1880.

(Meddelt under ét, fordi Udgifterne til Nielsens Bog vedkomme begge Aarene.)

1879.

INDTÆGT.

1. Kassebeholdning	Kr.	15. 43.
2. Saldo hos M. M. Schultz		96. 59.
3. Restancer		400. «.
4. Medlemsbidrag:		
298 Medl. à 4 Kr.		1192. «.
2 — à 10 —		20. «.
		1212. «.
		i alt Kr. 1724. 02.

UDGIFT.

1. Honorar til Forfatterne	Kr.	258. «.
2. Rosenørns Grev Gert og N. Ebbesen, 6te H. . .		187. 50.
3. Boghandler Schultz for Ex. af »Samlingerne« ..		360. «.
4. Bestyrelsesomkostninger:		
1. Bogbinder Asmussen	Kr.	14. 40.
2. Aalborg Stiftsbogtrykkeri		24. 50.
3. Porto		4. 36.
4. Boghandler Schultz's Regning....		2. 25.
		45. 51.

5. Saldo hos M. M. Schultz	330. 51.
6. Tab ved Fallitter og Tilbagesendelser	10. 48.
7. Restancer	328. «.
8. Boghandlernes Rabat	127. 35.
	<u>i alt Kr. 1647. 35.</u>
Kassebeholdning 1 Januar 1880	76. 67.
	<u>Balance Kr. 1724. 02.</u>

Aalborg den 20de Avgust 1881.

D. H. Wulff.

Ovenstaaende Regnskab med samtlige tilhørende Bilag har jeg gennemgaaet og intet fundet at bemærke ved samme.

Kjøbenhavn den 23de Avgust 1881.

A. G. Juul.

Foranstaaende Regnskab approberes herved.

Aalborg den 25de Avgust 1881.

L. K. Kier.

1880.

INDTÆGT.

1. Kassebeholdning	Kr. 76. 67.
2. Saldo hos M. M. Schultz	330. 51.
3. Restancer	328. «.
4. Skjænket af Aalborg Sparekasse	200. «.
5. Medlemsbidrag:	
291 Medl. à 4 Kr.	1164. «.
2 — à 10 —	20. «.
	<u>1184. «.</u>
	<u>i alt Kr. 2119. 18.</u>

UDGIFT.

1. Honorar til Forfatterne	Kr. 288. «.
2. Nielsens Embedsmænd o. s. v. i Aalborg	919. 63.

3. Kinchs Ribe Bys Beskriv. o. s. v. 1ste H.	175. 80.
4. Boghandler Schultz for Ex. af »Saml.«	351. 60.
5. Bestyrelsesomkostninger :	
1. Bogbinder Asmussen	Kr. 4. 95.
2. Aalborg Stiftsbogtrykkeri	33. 50.
3. Porto	7. 18.
	<hr/>
	45. 63.
6. Tab ved Fallitter	9. 30.
7. Restancer	400. <.
8. Boghandlernes Rabat	137. 83.
9. Kassebeholdning 1 Januar 1881	69. 48.
	<hr/>
	i alt Kr. 2397. 27.
	Indtægt — 2119. 18.
	<hr/>
	Boghandler Schultz tilgode Kr. 278. 09.

Aalborg den 20de Avgust 1881.

D. H. Wulff.

Ovenstaaende Regnskab med samtlige tilhørende Bilag har jeg gennemgaaet og intet fundet at bemærke ved samme.

Kjøbenhavn den 23de Avgust 1881.

A. G. Juel.

Foranstaaende Regnskab approberes herved.

Aalborg den 25de Avgust 1881.

L. K. Kler.

Liste over Selskabets Medlemmer

1881

(foruden en Unævnt, der i Stedet for Kontingent har skænket Selskabet
et indskrivningsbevis paa 200 Kroner.)

-
- Aabye, Apotheker, Odder.
 Aagaard, J. B., Telegrafist, Kjøbenhavn.
 Ahlmann, L., Proprietær, Gl. Striben.
 Ahnfeldt, Proprietær, Rugtved.
 Albrectsen, N. V. B., Provst, Ellidsvej.
 Ammitzbøll, Proprietær, Postgaarden.
 Andersen, Gaardejer, Skjøngaard.
 Andersen, A., Præst, Vrensted.
 Andersen, E. T., Kjøbmand, Aalborg.
 Arenstorff, v., Dronninggaard.
 Arkiv, det kgl. antikvar-topografiske, Kjøbenhavn.
 Athenæum, Læseselskab, Kjøbenhavn.
 Attrup, C. G., Skolelærer, Farstrup.
 Baadsgaard, Kbmd., Nykjøbing p. M.
 Baagøe, Cand., Thestrup.
 Balslev, Biskop, Ribe.
 Bang, Justitsraad, Kasserer i Privatbanken, Kjøbenhavn.
 Bang, V., Præst, Bækboilling.
 Barfod, F., Cand. phil., Kjøbenhavn.
 Barfod, H. P., Hospitalsforstander, Aalborg.
 Barfod, J., Præst, Vaabensted.
 Bartels, R. T., Oberst, Aalborg.

- Bay, N. R., Læge, Svendborg.
 Bay, Læge, Randers.
 Bentzen, Prokurator, Aalborg.
 Bentzon, L. J. N., Distriktslæge, Ulfkjær.
 Bille Brahe, Kammerherre, Egeskov.
 Bluhme, Kaptajn, Nørlund.
 Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig, Kristiania.
 Brammer, G. P., Biskop, Aarhus.
 Brandorff, P., Kjøbmand, Kolding.
 Branth, A., Overkrigskommissær, Clarupgaard.
 Bricka, C. F., cand. mag., Ass. v. d. store kgl. Bibl., Kbhvn.
 Broberg, Carl, Grosserer, København.
 Broge, Grosserer, Aarhus.
 Bruun, Legationsraad, København.
 Bruun, Etatsraad, Asmildkloster.
 Bruun, M. P., Etatsraad, Jægergaarden.
 Bruun, R., Proprietær, Boelsgaard.
 Brøndum, Telegrafist, Randers.
 Brønnum, Forpagter, Gudumlund.
 Bøtcher, Provst, Sevel.
 Carøe, Proprietær, Haraldinesminde.
 Carøe, Proprietær, Skjærvad.
 Christensen, C., Kjøbmand, Holstebro.
 Christensen, J., forhenvær. Skolelærer, Iller.
 Clausen, Præst, St. Brøndum.
 Colding, Provst, Kjøng.
 Cour la, N. P. G., Kaptajn, Aarhus.
 Dahl, Kammerherreinde, Mosgaard.
 Dahlerup, Præst, Øster-Ulslev.
 Dalgas, E., Oberstløjtnant, Aarhus.
 Dorph, H. P. K., Præst, Øster-Egesborg.
 Dragsted, Postmester, Frederikshavn.
 Dreyer, Læge, Gjedsted.
 Due, Løjtnant, Postexpeditor, Esbjerg.
 Düring-Rosenkrantz, Sophieholm.
 Eckardt, Løjtnant, Ørumgaard.
 Engelstoft, Biskop, Odense.
 Estrup, Godsejer, Skafføgaard.
 Eude, von, Præst, Fredericia.
 Faber, C. G. G., Herredsfoged, Viborg.

- Fabricius, Cand. jur., Rødebæk.
 Fabricius, O., Provst, Magleby.
 Fabricius, Forpagter, Nørre-Elkjær.
 Fangel, H. R., Proprietær, Fredsholm.
 Feilberg, Præst, Darum.
 Fløe, Palle, Kasserer, Vostrup.
 Fogtmann, Forpagter, Pilgaard.
 Forchhammer, J., Rektor, Herlufsholm.
 Friis, Apotheker, Vejle.
 Friis, P. J., Cand. theol., Skaarup.
 Eønss, Præst, Romdrup.
 Gaardboe, A. P., Gaardejer, Raabjerg.
 Gjedde, Proprietær, København.
 Glud, Proprietær, Dragsgaard.
 Godskesen, Kæmner, Aalborg.
 Gravenhorst, Boghandler, Randers.
 Grüner, G., Hofjægermester, København.
 Gullev, Chr., Murmester, Viborg.
 Gynther, Murmester, Kolding.
 Hald, G. T. V., Præst, Overlund.
 Halt, P., Proprietær, Sandal.
 Hammer, Præst, Karlby.
 Hammershøi, Lærer, Hobro.
 Hannover, Universitetsbibliothekar, København.
 Hansen, Apotheker, Hobro.
 Hansen, Heinr., Professor, København.
 Hansen, J. P., Distriktslæge, Hjørring.
 Hansen, M., Mørch, Præst, Vonsild.
 Harder, Fr., Kancellist i d. kgl. Civilliste, København.
 Heiberg, Læge, Aalborg.
 Heiberg, Dr. med., Viborg.
 Heilmann, L. C. D., Præst, Aaby.
 Heise, Adjunkt, Viborg.
 Herbst, Justitsraad, Museumsinspektør, København.
 Herlufsholms Skolebibliothek.
 Herskind, P., Godsforvalter, Enggaarden.
 Hjorth, J. P., Kjøbmand, Aalborg.
 Holm, P. E., Professor, København.
 Holm, Tømmermester, Kolding.
 Holm, Etatsraad, Toldinspektør, København.

Holmgaard, Kjøbmand, Viborg.
 Holst, J. P., Præst, Ringkjøbing.
 Holst, Justitsraad, Ringkjøbing.
 Horsens lærde Skole.
 Hou, Fuldmægtig, Hjørring.
 Husted, A. C., Konsul, Ringkjøbing.
 Hvass, Justitsraad, Frederiksdal.
 Hvass, F., Forpagter, Randrup.
 Høm, N. C., Redaktør, Aalborg.
 Høst, Fuldmægtig, Svanike.
 Høst, Chr., Boghandler, Kjøbenhavn.
 Høyer Møller, Præst, Kjølstrup.
 Ishøy, C. F. A., Præst, Viksnæs.
 Jacobsen, Dyr læge, Vedsted.
 Jacobsen, Præst, Bjergby.
 Jantzen, Præst, Gjentofte.
 Jensen, A., Præst, Dover.
 Jensen, Harald, Brænderiejer, Aalborg.
 Jensen, J., Konsul, Viborg.
 Jensen, Distriktslæge, Grindsted.
 Jermiin, Kaptajn, Kjøbenhavn.
 Jermiin, S., Haslevgaards Mølle.
 Jessen, Chr. v., Kammerherre, Borgmester, Horsens.
 Johannsen, Cl., Skolelærer, Gunderup.
 Juel, A. G., Adjunkt, Kjøbenhavn.
 Jørgensen, B. S., Professor, Kjøbenhavn.
 Kampmann, C. P. G., Provst, Hjørring.
 Kathedralskolen i Aalborg.
 Kathedralskolen i Aarhus.
 Kathedralskolen i Nykjøbing paa Falster.
 Kathedralskolen i Ribe.
 Kathedralskolen i Viborg.
 Kempel, Godsforvalter, Vorgaard.
 Kier, Overretsprokurator, Aarhus.
 Kier, L. K., Kjøbmand, Aalborg.
 Kierkegaard, P. C., Biskop, Aalborg.
 Kinch, J., Overlærer, Ribe.
 Kirk, Landinspektør, Rindom.
 Kjellerup, J., Proprietær, Visborggaard.
 Kjer, E. E., Tobaksfabrikør, Aalborg.

Klubben Enigheden i Aalborg.
 Klubben Enigheden i Varde.
 Klubben i Kolding.
 Klubben i Randers.
 Klubien, Højesteretsadvokat, Kjøbenhavn.
 Knudsen, J. M., Kjøbmand, Selde.
 Kolding, Kjøbmand, Darum.
 Krabbe, Oberst, Viborg.
 Krag, F., Fabrikant, Aalborg.
 Krarup, F. F. S., Præst, Lønborg.
 Krieger, A. F., Etatsraad, Kjøbenhavn.
 Krogsgaard, Kjøbmand, Randers.
 Kruise, L. F., Birkedommer, Sallinge pr. Faaborg.
 Krøyer, H. A., Præst, Taarnby.
 Langballe, A., Prokurator, Aarhus.
 Lassen, C. F., Kjøbenhavn.
 Lassen, H. C. F., Professor, Kolding.
 Lassen, N. V., Byfoged, Nysted.
 Lassen, V., Bureauchef, Kristiania.
 Lassen, Proprietær, Hørbylund.
 Launy, Cand., Distriktsfattigforstander, Kjøbenhavn.
 Leth, A., Præst, Middelfart.
 Levin, Distriktslæge, Farsø.
 Lund, Troels, Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Lundsteen, D. M., Præst, Gjørding.
 Lunøe, C. V., Sagfører, Nykjøbing i Sjælland.
 Lüttichau, C. D. v., Hofjægermester, Vingegaard.
 Læseforening, den theologiske, Thy.
 Madsen, Peder, Gaardejer, Rønnebjerg.
 Malling, Dampskibsexpeditør, Aalborg.
 Malmstrøm, Præst, Humle.
 Mansa, Premierløjtnant, Sø.
 Meinert, A. E., Præst, Tostrup.
 Mourier, Overretsassessor, Kjøbenhavn.
 Muus, Byfoged, Nykjøbing, Sjælland.
 Møller, Kandidat, Kolding.
 Møller, S., Distriktslæge, N. Sundby.
 Møller, Herredsfuldægtig, Kjellerup.
 Møller, P., Aalborg.
 Nansen, Præst, Aller.

Neergaard, J. C., Læge, Gjersløv.
 Neergaard, Enkefrue, Oxholm.
 Nielsen, A. H., Præst, Aalborg.
 Nielsen, Redaktør, Aarhus.
 Nielsen, Præst, Odden.
 Nielsen, O., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Nutzhorn, cand. theol., Askov.
 Nygaard, Præst, Blidstrup.
 Nyrop, C., cand. jur., Kjøbenhavn.
 Obelitz, Præst, Allerup.
 Olesen, T. P., Brænderibestyrer, Hjørring.
 Olsen, N., Præst, Gudum.
 Otterstrøm, H., Bankbogholder, Aarhus.
 Ottesen, O. J. C., Præst, Jungshoved.
 Pedersen, A., Skolelærer, Valløby.
 Petersen, Lærer, Bolle.
 Petersen, Præst, Asminderup.
 Petersen, Joh., Grønborg, Ungkarl, Vedsted Skole.
 Petersen, Knud, Sagfører, Aalborg.
 Petersen, K. T., Apotheker, Kjøbenhavn.
 Plesner, Præst, Vedersø.
 Pontianus, Læseselskab, Kjøbenhavn.
 Povlsen, J., Proprietær, Dannesboe.
 Rantzau, Greve, Rosenvold.
 Rasmussen, Justitsraad, Jettehøj.
 Rasmussen, Lærer, Vestbjerg.
 Rasmussen, Kall-, Præst, Butterup.
 Rebstrup, S, fhv. Skolelærer, Øster Uttrup.
 Regenburg, T. A. J., Etatsraad, Skanderborg.
 Rehling, Justitsraad, Odder.
 Reiersen, C. F. K., Præst, Karlslunde.
 Reisz, Dr. med., Professor, Kjøbenhavn.
 Repsdorph, Præst, Aalborg.
 Richter, Præst, Ringgive.
 Rigsarkiv, det norske, Kristiania.
 Rist, Premierløjtnant, Helsingør.
 Rosenkrantz, G. E. G. F., Gehejmekonferensraad, Liselund.
 Rosenørn, M. H., Kammerherre, Amtmand, Randers.
 Rosenørn-Lehn, Baron, til Hvidkilde.
 Roulund, Jægermester, Aagaard.

- Rybsahm, C. F. V., Herredsfoged, Odinsgaard, Slagelse.
 Rybsahm, J. D. L., Præst, Kjøbenhavn.
 Ræder, Proprietær, Dyrehavegaard.
 Rørdam, H. F., Præst, Dr. phil., Brændekilde.
 Rørdam, P., Præst, Lyngby.
 Røykjær, Lærer, Høllum.
 Salicath, Branddirektør, Aalborg.
 Sallings ny Læseforening.
 Saxild, G. C., Justitsraad, Herredsfoged, Kolding.
 Seavenius, Godsejer, Vorgaard.
 Schade, A. H., Konsul, Nykjøbing p. Mors.
 Schilden, Berner-, Kammerherre, Clausholm.
 Schlegel, Gehejme-Etatsraad, Kjøbenhavn.
 Schmidt, Sagfører, Hjørring.
 Schou, C. M., Distriktslæge, Skive.
 Schou, F. C., Toldforvalter, Holstebro.
 Schultz, M. A., Boghandler, Aalborg.
 Schultz, M. M., Boghandler, Aalborg.
 Schwarz, G. F. S., Ritmester, Randers.
 Schwenn, Overretsprokurator, Aarhus.
 Schytte, Kammerherre, Bygholm.
 Schytte, O., Cand., Aarupgaard.
 Secher, V. A., cand. jur., Kjøbenhavn.
 Segelcke, A. R., Brænderiejer, Hjørring.
 Seminariet i Jelling.
 Simonsen, Politifuldmægtig, Skagen.
 Skeel, V. S., Kammerherre, Landsoverretsassessor, Kbhvn.
 Skeel, E., Kammerherre, Dronninglund.
 Smith, Sagfører, Holsted.
 Sommer, Læge, Kjøbenhavn.
 Sorø Akademis Bibliothek.
 Speyer, L., Kjøbmand, Aalborg.
 Spleis, Præst, Norup.
 Steenstrup, K. J. V., Assistent ved Univers. min. Museum,
 Kjøbenhavn.
 Steenstrup, M. G. G., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Steenstrup, J., cand. jur., Kjøbenhavn.
 Stemann, J. A. v., Kammerjunker, St. Restrup.
 Stephens, G., Professor, Kjøbenhavn.
 Stephensen, Avditør, Kjøbenhavn.

Stiftsbibliotheket i Aalborg.
 Stochholm, Provst, Ulstrup.
 Strandgaard, Lærer, Selde, Skive.
 Strøyberg, J. J. K., Apotheker, Aalborg.
 Studenterforeningen, Kjøbenhavn.
 Svégaard, Lærer, Højbjerg.
 Søltoff, Føropagter, Tyrrestrup.
 Søltoft, H. C. L., Jensgaard.
 Sørensen, Skolelærer, Allerup.
 Sørensen, Spritfabrikant, Hobro.
 Sørensen, M., Bogholder, Aalborg.
 Sørensen, O. Chr., Kjøbmand, Frederikshavn.
 Sørensen, S. A., Kolding.
 Tang, C. N., Konferensraad, Viborg . . . 10 Kr. aarl. Bidr.
 Tang, Etatsraadinde, Nørre-Vosborg.
 Termansen, C. N., Ribe.
 Thiele, Cand., Kjøbenhavn.
 Thomle, cand. jur., Kristiania.
 Thorsen, Professor, Kjøbenhavn.
 Thostrup, N. C., Partikulier, Kjøbenhavn.
 Thyregod, C. A., Lærer, Kjøbenhavn.
 Tilemann, Godsforvalter, Mosager.
 Toft, S., Kammerraad, Louisendal.
 Trap, J. P., Gehejme-Etatsraad, Kabinetssekretær, Kbhvn.
 Tønnenen, H. B., Præst, Hjørring.
 Ulrich, H. F., Præst, Taarnby.
 Universitet, Det kgl. norske Frederiks, Kristiania.
 Vahl, J., Provst, Karrebæk.
 Valeur, Politifuldmægtig, Aalborg.
 Walther, V. T., Professor, Aarhus.
 Wandall, Bertram, Kjøbmand, Aarhus.
 Varming, L., Præst, Sal.
 Veile Amtsskole i Kolding.
 Vemmetofte Klosters Bibliothek.
 Westenholtz, Proprietær, Refsnæs.
 Wewer, J. Chr., cand. pharm., Odense.
 Wiberg, Præst, Jordløse.
 Wibroe, H., Kjøbmand, Aalborg.
 Winde, V., Adjunkt, Aalborg.
 Wineken, kgl. Fuldmægtig, Kjøbenhavn.

- Winstrup, L. A., Justitsraad, Bygningsinspektør, Kolding.
Winther, N. C., Prokurator, Hjørring.
Wolters, N. T. M. G. R., Distriktslæge, Amager.
Worre, J. B., Justitsraad, København.
Worsaae, J. J. A., Kammerherre, København.
Wulff, D. H., Adjunkt, Aalborg.
Wulff, H., Provst, Aalborg 10 Kr. aarl. Bidrag.
Wulff, Garver, København.
Zahn, Prokurator, Kolding.
Østergaard, J. A., Kammerraad, Postmester, Hillerød.
-

Register til 8 Bind.

Ved D. H. Wulff.

- Aalborg** 151—3. 184—6. 188. 191—2. 257 ff.
- Abildgaard** i Østerhornum Sogn 358—9.
- Abildgaard, Eggert** 358.
- Agerholm, Jonas, til Rosborggaard** 99.
- Amerinus, H. Lavridsen, Dr.** 64.
- Anchersen, P., Borgmester** i Randers 223—4.
- Ane Axel Wifferts** 149. **Albert Gjæs** 149.
- Andersen, Bjørn** 139. 186. **Lambert, Raadmand** i Ribe 45.
- Ane Rosenkrantz** 319. **Ane Somersdatter, til Løstrup** 319. 322.
- Anholt** 139. 142. 188.
- Arenfeld, Niels** 298.
- Armada, spansk** 254.
- Arnfeld, Hans** 344. **Jørgen** 346.
- Avnsbjerg** 342 ff.
- Baastrup eller Bastrup** 344 ff.
- Bachman, Jægermester, til Estrup** 16.
- Baggedybet** 184.
- Bagger, B. Pedersen, Løjtnant** i Sættaten 76.
- Baggesen, Familien, i Ribe** 60 ff.
- Baggesen, Anna, g. m. ¹⁾ Raadmand H. Hansen Vandel** i Ribe, Borgmester, ²⁾ P. Nielsen Bang, 77.
- Anna, g. m. N. Jensen til Ussinggaard** 79. **Anne Bagges** 61. 64.
- Anne Pedersd., g. m. Mr. Mads Andersen Pors, Præst** i Ribe 65.
- Bagge Pedersen, Raadmd. i Ribe** 66. **Bagge (d. ældre) Raadmd. i Ribe** 71—2. **Bagge (d. yngre)** 77.
- Cidsel Baggesdatter, g. m. Th. Lavridsen, Raadmd. i Aalborg** 71.
- Cidsel Pedersd., g. m. Raadmd. Kl. Olufsen i Horsens** 66. **Dorthe, g. m. Fr. Hansen Friis, Præst** i Gram 77. **Dorthe Baggesd., g. m. Borgmester P. Olufsen Roed** i Ribe 68. **Fr. Boe, Præst** i Ovre 78. **Godik Bagæ, Borgmester** i Ribe 60. **Hans Bagæ** 60. **Ingeborg Lavridsd., g. m. Kl. Glysing, Borgmester** i Varde 74. 372. **Ingeborg, g. m. S. Nielsen Seerup, Præst** i Ribe 78. **Jannik** 62. **Jens** 64. **Jens Lavridsen, Raadmd. i Ribe** 76. **Jens, Konsistorialraad, Præst** i Nidløse 79. **Johanne Pedersd., g. m. Jørgen Hansen Ostindiefarer, Raadmd. i Ribe** 73—4. **Joh. Pet., Major** i Artill. 79. **Karen, g. m. Mr. Biskop J. Madсен** 64. **Karine Pedersd., g. m.**

- Mr. I. Iversen Hemmet 67. Kirsten, g. m. K. K. Castensen, Borgmester i Ribe 77. Lambert 72. Las Pedersen, Borgm. i Ribe 60. Lavrids, Raadmd. i Ribe 68—70. Lavrids Jensen, Amtsforvalter i Nyborg 78. Lavrids Lavridsen, Borgm. i Ribe 74. Lydikin Bagæ, Raadmd. i Ribe 60. Maren Baggesd., g. m. O. Jensen, Raadmd. i Ringkjøbing 71. Margrethe Lavridsd., g. m. N. Nielsen Holstebro, Præst i Ho 74. Margrethe, g. m. Mr. Kr. Falster, Rektor i Ribe 80. Marine, g. m. Kr. Lavgesen 64. Marine Pedersd., g. m. Mr. J. Iversen Vandel, Præst i Magstrup 66. Mette, g. m. J. K. Eilertz, Præst i Ringkjøbing 79. Niels Bakæ, Raadmd. i Ribe 60. Niels Rasm., Præst i Vivild 78—9. Peder, Borgm. i Ribe 60. Peder, Præst 60. Peder, Raadmd. i Ribe 62—4. Peder, Tolder og Raadmd. i Ribe 67—8. Peder Jensen, Handelsmand i Ribe 79. Peder Lavridsen, Raadmd. i Ribe 75. Rasmus Johansen, Præst i Øvre 79. Susanne, g. m. Præsident Ussing i Ribe 79. Søren Pedersen »Baggonides«, Mr. 66. Vibeke, g. m. A. Hansen Mahler, Kjøbmand i Ribe 80.
- Bang, P. Nielsen, Borgmester i Ribe 77.
- Banner, Otte, til Asdal 345.
- Bartsker, Hans, Biskop i Viborg 355.
- Bay, Anders, Borgm. i Randers 237. Andreas Rudolphsen 238. Jens Rudolphsen, Kjøbmand i Randers 237. 240.
- Below, Henrik, Befalingsmand paa Koldinghus 140.
- Bertelsen, P., Borgm. i Mahnø 54.
- Bigum, C. N., Kjøbmand i Randers 246.
- Bilde, Anders, Marsk 259. 347. Erik, til Løgismose 347. Lave 343.
- Birgitte, Peder Bildes 149.
- Bistrup 303 ff.
- Biørn, L. P., Læderfabrikant i Randers 248.
- Bjerring, M., Præst i Vrou 114.
- Blichfeldt, F., Præst i Sal 122 ff.
- Bloch, H., Garver i Randers 242.
- Blok, Joakim, Herredsskriver 291.
- Blome, Henrik, til Hogen, Ridder 369.
- Bollerup, N. Andersen, til Østergaard 299.
- Borken, Gerhardt, v., i Ribe 13.
- Borman, S. Jensen, Præst i Lønborg 299.
- Borre Skovhus 133 ff.
- Brahe, Axel 149. Jørgen, Rigsraad 265. Oberstløjtnant, til Hvedholm 301. Mette, af Krogholm, g. m. Otte Marsvin 343. Mette, af Elvedgaard, g. m. P. Marsvin 343. Steen 149. Tyge 143.
- Brinken, Konrad v. d., Oberstløjtnant 299.
- Broch, Lave 219.
- Brockenhus, Lavritz 149.
- Brok, A., Kantor i Ribe 9. Axel Lagesen, til Clausholm 314. Rasmus, Kjøbmand i Randers 234—5.
- Brun, Mathias, Landfiskal for Viborg Stift 105 ff.
- Bruun, N. Povlsen, Præst i Farup 30. 40.
- Brunow, J. Hansen, Præst i Aalborg 372.
- Bryske, Margrete, af Lindved, g. m. P. Marsvin 343.
- Buchholtz, Kancelliraad, til Hesselager 78. Johannes H. C., Præst i Ølgod 294. Øllegaard, g. m. L. Jensen Baggesen, Amtsforvalter i Nyborg 78.
- Budde, Godtzlev 148.
- Bundesen, A., Borgm. i Ribe 10.
- Busch, F., Præst i Daugbjerg 106.
- Campen, Dorte, von, g. m. A. Permoser 299.

Carisius, P., Stiftamtmand i Aalborg 361.
 Castensen, K. K., Borgmester i Ribe 77. Maturin, Mag., Provst 77.
 Christensen, Fred., Borgmester i Aalborg 152. Jens (Smed), Gaardmand 81 ff.
 Chuer, Elisabeth, g. m. Joh. Koep 233—4. Johan, Apotheker i Randers 234.

Daae, Claus 191. Gregers, General 57. Johanne Kathr., g. m. Johan Trellund 57. Vald., til Borreby 57.
 Dahl, F. P. J., Overlærer i Frederiksborg 12.
 Damstrøm, Birgitte Kirstine, g. m. J. H. Marsvin 363.
 Dan, Læs 320—3.
 Degn, Broder 315.
 Diderichsen, J. (Bartsker), Biskop i Viborg 355.
 Dochæus, P., Borgmester i Skive 110.
 Due, Manderup, til Halkjær 266
 Dyre, Klavs, til Linderumgaard 345.
 Dyrskjøt, Peder 54.

Egense Varde 188. Skov 262.
 Egholm i Limfjorden 149. 358 ff.
 Eidmand, Fr., Oberst 369.
 Eilertz, J. Kr. J., Præst i Ringkjøbing, Provst 79.
 Engetved 145.
 Enholm, Kr. S., Kommerceraad, til Brejninggaard 79.
 Erasmi, Tage, Agent, Kommandant paa Guinea 12. Tagea Dorth., g. m. Provst N. N. K. Schach 12.
 Eriksen, Hendrik, til Bistrup 320. Holger og Niels 312.
 Eskildsen, N., Præst i Sønderholm 353 ff. 362.
 Eskilsen, Mogens, Foged i Hovlbjærg 304.
 Esø, Fru, g. m. N. Bakæ 60.

Faarevejle 345.
 Falster, Kr., Mr., Rektor i Ribe 89.
 Farup Sogn ved Ribe 1 ff.
 Fasse, Thomas 148.
 Finsten, Jens, Garver i Randers 242.
 Fischer, P. F., Kæmner i Randers 244.
 Folsach, H., Krigsraad og Amtsforsvalter 110.
 Frank, Tobias, Apotheker i Ribe 73.
 Frawen, P. L., Provst, Præst i Dronninglund 279.
 Frellevsen, Kristjern, i Hillerup 10.
 Fridsch, Mads Pedersen, Raadmand i Ribe 79.
 Frille, Johan, Ridder, i Højerup 9.
 Friis, Albert, 148. Chr., Greve, til Frijsenborg 133 ff. Christian, Lensmand paa Mariager Kloster 258. 262. Chr. H., Kancelliassessor, til Lundgaard 113 ff. Fr. Hansen, Præst i Gram 77. Hans 343. Hans Nielsen, Borgm. i Ribe 68. 71. H. Mortensen, Præst i Vilslev 11. 70. 120. Karen, g. m. Bjørn Andersen 186. Niels eller Nicolai, Greve, til Frijsenborg 134—6.
 Friisholt 97 ff.
 Frost, Degn i Østerbrønderslev 285.
 Fyr 139. 142—3.

Galde, Gude 344.
 Galt, Knud Henrik, til Viiumgaard 299.
 Gammelgaard, Skolelærer i Varnæs 267.
 Gersdorf, A. A., Frøken 19. Kr. F. v., til Kjærgaard 19.
 Gersdorfgave i Farup S. 19.
 Gjøe, Absalon 149.
 Glambeck, Claus 140—1. 148.
 Glasbrænder 146.
 Glashytte 140—1.
 Glysing, Kl., Borgmester i Varde 74.
 Gram, Per, Slotsfoged paa Dronningborg 320.
 Grave, Mog., Raadmand i Ribe 71.

- Grove, G., Præst i Guderup 267.
- Grubbe, Did., Mag., i Kvislemark 57. Laurence, g. m. Kaptajn Trellund 57. Regitse, g. m. Niels Skade 297.
- Grummesen, A., Præst i Farup 30. 40.
- Grundahl, L., Præst i Farup, Provst 33—4.
- Grundfør Skole 101.
- Gude, D. K. H., g. m. Amtsforvalter Kristensen 18.
- Guldager, Klaus, i Kirkebygaard 10.
- Guldsmed, S. Andersen, Raadmand i Ribe 49.
- Gunde Skriver, Landstingshører 158. 317.
- Gyldenkrone, C., Stiftamtmand i Viborg 111.
- Gyldenstjerne, Anne Helvig, g. m. J. Marsvin 344. 362. Ebbe 355. Hannibal, til Restrup 344. Helle, g. m. N. Parsbjerg 347. 357. Karen Ottesd., g. m. J. Marsvin 343. Mogens, til Fultofte 344. P. 148.
- Hagerup, M. B.**, g. m. Præst Volquartz 33.
- Hald Kirke ved Randers 213.
- Hals 189. 192. 257 ff. Skanse 364 ff.
- Hansen, Jørgen (Ostindiefarer), Raadmand i Ribe 73. Kristen, til Lønborggaard 300. Mads (Bendzon), Borgm. i Randers 231. Villum, Slotsskriver i Ribe 14.
- Haraldsmark eller Haraldslund 98.
- Harbo, Jens, Væbner 308.
- Hardenberg, Erik 148.
- Hassing, J. C., Garver i Randers 242.
- Hegelund, P., Præst i Ribe 154.
- Helle, Fru, g. m. P. Marsvin 343.
- Helendrup, Nis, Tobaksspinder i Randers 235.
- Helvig, Erik Rosenkrants's 149.
- Hemmer, Christopher de, Borgm. i Aalborg 231; til Refsnæs 324.
341. Johanne, g. m. Borgm. M. Hansen 231.
- Hemmet, Iver Iversen, Mr., Bisp i Ribe 67. P. Iversen, Præst i Lønborg 48.
- Henriksen, A., Præst i Farup 32. Hieron., Skoleholder i Ribe 50. 53. 55. Tage, til Dybæk 343.
- Hesselager 78.
- Hexepoces 14.
- Hillerup, M. Lassen, Borgm. i Ribe 11. Th., Præst i Darum 11.
- Hjerting, P. P., Byfoged i Ribe 14.
- Hofmann, Søren, Borgmester i Randers 222.
- Holk, Manderup 148.
- Hollunger, Slægten 343.
- Hollændere skulle bosætte sig paa Egholm 149.
- Holm, J., Præst i Jerslev 282. 285.
- Holst, Andres, Taterkonge 162—3.
- Holstebro, N. Nielsen, Præst i Ho 74.
- Hovenbech, Helene Marie, g. m. Otte Marsvin 363. Peder Hansen, til Palsgaard 363.
- Hornberg, N., Degn i Sal 101.
- Hortulan, O., Degn i Hellevad 279 ff.
- Hosendal, S., Degn i Sal 101.
- Hvas, Erik, Væbner 304. Kristoffer 299.
- Hvitfeldt, Claus, Høvedsmand paa Dronningborg 319.
- Høg, Jakob 148. Peiter, Herredsfoged i Middelsom H. 110. 115. Stygge, til Vang 64.
- Høgsbro, S., Præst i Farup 39.
- Højbjerg Kirke 371.
- Ibsen, Rasmus**, Herredsfoged i Gatten Herred 318.
- Ingeborg Skeels 149.
- Jacobsen, F. V. S.**, Præst i Nordby 267. Niels, Borgmester i Randers 222.
- Jacobæus, Holger, Dr. og Math., Professor 64.

- Jensen, Bagge, Raadmd. i Ribe 61—2. Jep, af Skovgaard 318. Malte 148. Oluf, Raadmd. i Ringkjøbing 71. Thomas, Kjøbmand i Amsterdam og Haarlem 70. 72.
- Johansen, Hans 149.
- Jonsson, Benedikt 342.
- Juel, Erik, til Hundsbek, Befalingsmand paa Aalborghus 258 ff. Jørgen, Borgmester 62. Ove, Befalingsmand paa Aalborghus 359. 360.
- Jull, Axel, til Villestrup, Landsdommer 317. Erik, Væbner 304. Kjeld Iversen, til Astrup 323. Niels, til Astrup 317. 321—2. Palle, til Strandet, Landsdommer 317.
- Jønsson, Søren, Lensmand paa Elsborg 255.
- K**aad, Erik, Ingeniør i Fredericia 265.
- Kaas, Anne Nielsd., til Vorgaard, g. m. A. Skeel 345. 353. Erik, til Hvidbjerggaard 95. Helvig, g. m. Hannibal Gyldenstjerne 344. Jens, til Ørregaard 93. 185.
- Kalchus, Oberstløjtnant 110.
- Karen, Holger Bjørns 149.
- Kaspersen, Fin, Borgmester i Vejle 49.
- Kastensen, K. K., Borgmester i Ribe 16.
- Kirketerp, Ditlev, Kjøbmand i Randers 237—8. 245. Else Cathrine, g. m. J. Finsten 242. Hans 239. Niels, Garver i Randers 242.
- Kjeldsen, Chr., Præst i Ferring 158.
- Klausen, H. K., Præst i Farup 37. J. P., Præst i Svanninge i Fyn 37.
- Klein, P., Præst i Østerbrønderslev 282.
- Kleve, Ole, Præst i Sal 99. 102.
- Klyn, And. Sørensen, i Ribe 62—3.
- Knabe, Else Cathr., g. m. J. R. Bay 237. 240.
- Knudsen, Jakob, Herredsfoged 299.
- Koep, Johan, Raadmand i Randers 229. 233.
- Kold, Christian, Herredsfoged, tidligere Kammertjener hos Tordenskjold 107—8. 115 ff.
- Kolding Hospital 20.
- Komdrup 324 ff.
- Korsør, J. Jørgensen, Præst i Farup 30.
- Kristensen, Jens, Amtsforvalter i Ribe 18.
- Krabbe, Anne, til Østergaard, g. m. A. Viffert 164. Iver 343. Niels 191. Niels, Borgmester i Ribe 62. Niels, til Nygaard 346. Niels, til Skjeldinge 347. Sofie, g. m. ¹⁾ Kjeld Krag, ²⁾ Otte Marsvin 363.
- Krag, til Hvilshøjgaard 285. Erik, til Lydumgaard 350—3. Kjeld, til Trudsholm 363. Kristen, til Lydumgaard 293.
- Krompen, Claus 315.
- Kruse, Enevold 344.
- Kullen Fyr 143.
- Kühnel, T. S., Præst i Farup 38.
- L**ange, Erik 148. Erik, til Engesholm 317. Gunde 190—2. Hans, 148. 292. N., til Kjærgaard, Lensmand i Ribe 17. Thomas, Dekanus i Ribe 291.
- Langemach, Michel 261. O. Jensen, Raadmand i Kjerteminde 51.
- Lassen, Peder, Licentiat, i Randers 346. 357. R. J., Præst i Aal 18.
- Lasson, Marie Pedersd., g. m. ¹⁾ Borgmester S. Hofmann, ²⁾ Borgmester N. Jacobsen i Randers 222. Peder 223.
- Laugesen, Hans, Biskop i Ribe 14. 64. 154.
- Lauritzen, A., Major 365 ff.
- Lavridsen, Bagge, Raadmand i Aalborg 70. Lavrids, Raadmand i Aalborg 70. Thomas, Raadmand i Aalborg 70.
- Leist, Joachim 149.

- Lerche, P. Pedersen, Konferensraad, til Rygaard 55.
- Liborius, Glasbrænder 146.
- Lihme, J., Kjøbmand i Randers 245.
- Lime, Mads Lassen, Tolder i Ribe 67. 69.
- Lindbjerggaard 292.
- Lindenau, Amtmand, til Friisholt 133.
- Lindenov, Christian, til Restrup 362.
- Christoffer, til Lindersvold 362.
- Hans, til Ødslev, Landsdommer 158.
- Lindeviter 6.
- Lindhardt, B., Præst i Farup 37.
- Lund, Christian Hugo, Farver i Randers 239. Peder, til Mønsted Mølle 104 ff.
- Lunderup, Herregaard i Varde Landsogn 75.
- Lunge, Iver 148. Jørgen 251 ff. Ove 143. 148. 186—8.
- Lycke, N., Oberstløjtnant 364.
- Lynderupgaard 358.
- Lyne Sogn 294 ff.
- Læse 190.
- Madsen, Jakob, Biskop i Fyn 64.**
Povl, Biskop 63. Sten (Laxmand) Lensmand paa Bohus 253.
- Magdalene Banners 149.
- Magenssen, Jeyb, Præst i Hovbjerg 304.
- Mahler, A. Hansen, Kjøbmand i Ribe 80.
- Maltesen, Thomas, til Tanderup 95.
- Mammen, S. A., Kjøbmand i Randers 236.
- Maren Turis, i Aalborg 151—3.
- Margrete, Lave Broks 149.
- Mariager Kloster 316.
- Markvardsen, M., Ærkedegn i Ribe 9.
- Marsvin, Anna, g. m. H. Arnfeld 343. Anne Helvig, g. m. F. K. Munderspach 363. Birte, g. m. F. Ulfeld 344. Ellen, g. m. L. Munk 344. Else, g. m. E. Kruse 344.
- Helle, g. m. A. Urup 344. Helvig, g. m. H. Fris 343. Helvig, g. m. G. Galde 344. Jens 342. Johannes 342. Jokum Henrik, Premierløjtnant 362. Jørgen, til Restrup 342 ff. Jørgen, til Lindved og Hollufgaard, Kansler 343. Jørgen, til Dybek og Hollufgaard, Rigsraad 343. Karen, g. m. I. Krabbe 343. Karen, g. m. 1) E. Pors, 2) H. Pogviak 343. Margrete, g. m. J. Urne 343. Mette, g. m. Verner Parshjerg 361—2. Mogens, til Aalegaard 362. Otto, til Dybek 343. 346. 363. Peder, til Dybek, Rigsraad 343. Peder, til Hollufgaard og Avnsbjerg 343. Peder, til Trudsholm 363. Peder, Borgmester og Tolder i Odense 343. Peder Jensen, Ridder 343. Pernille, g. m. L. Bilde 343. Rigborg 344.
- Marsvinslund 344 ff.
- Mekelssen, Povl, Provst i Tvilum Kloster 308.
- Mette, Peder Oxes 149.
- Mogensen, Jens, til Sindinggaard 93. Jens (Møller), Birkefoged paa Friisholt 126 ff. Jep, Præst i Hovbjerg 305. Knud, Præst i Skanderup 64. Søren, Birkefoged paa Friisholt 133.
- Moth, Chr., Kancelliraad, til Kvistrup 58.
- Mov 259. 262.
- Munderspach, F. K., til Trinderup 363.
- Munck, Iver, Biskop i Ribe 61. Oluf, i Kleitrup 312.
- Munk, Hans, til Krogsgaard 17. Jørgen, til Oksvang 17. Kirsten, g. m. Kristjan IV. 344. 346. Ludvig 148; til Nørlund 344. Peder 148.
- Mønt, slaaet af private 10.
- Nansen, Hans, Borgmester i Kbhvn. 54.**
Niclessen, Præst i Lyngaa 305.

- Nielsen, Christen, Handelsmand i Randers 232. Fin, Borgmester i Kbh. 53—4. Jacob, paa Vindum Overgaard 346. Jens, Raadmd. i Randers 228—9. Lavrids, Borgmester i Ribe 44. Mads (Skade), til Østergaard 295 ff. Mads (Splid), til Haltrup 296. Mogens, Tolder og Raadmd. i Randers 225. 228. Nissen, Nis, til Spotterup 11.
- Odense, Albani Kirke** 342.
Oldsager 5—6.
Olsson, Anders, Præst i Sal 304.
Olufsen, Anders, Skibspræst 96. Jens, Borgmester i Ringkjøbing 68. Karsten, Tolder i Ribe 70. Kl., Raadmand i Horsens 66.
Ondaften, siden Lundgaard, i Farup Sogn 16.
Ottesen, Erik, til Bjørnholm, Ridder 310.
- Paaske, Anders, Niels og Peder, i Randers** 219.
Paaskesønnen 219.
Pallesen, P., Præst i Farup 30. 40.
Palludan, P. Kj., Konsistorialassessor, Præst i Hellevad 279.
Pannerup, P., Provst i Skjoldlev 114. 119.
Parsberg, Manderup 148. 189. 252. 256. Niels, til Lynderupgaard og Eskjær 346 ff. 356 ff. Verner, Oberst, til Eskjær 362.
Passov, Anna, g. m. Jørgen Marssvin 343.
Pedersen, Gjord 148. Helge, Ingeniør i Fyn 265. P., Præst i Farup 30. P., Borger i Sæby 64.
Pernoser, A., Ritmester 291. 293. 298—9.
Perskel, C., Papirmager 145.
Persson, Jes, Foged i Sabro Herred 316. Kjeld 304. 313. Svenning, Foged i Houlbjærg Herred 305.
- Petersen, Jens, Provst og Kannik i Tvillum Kloster 305.
Pilsten, Hønnike, Raadmand i Ribe 60.
Podebusk, Erik 139. 184.
Pors, Erik, til Dansted, Landsdommer 343. Mads Andersen, Mag. og Præst i Ribe 63. 65.
Pouch, Joh., Apotheker i Ribe 72.
- Raabjerg Sogn** 81 ff.
Raarup Kirke 362.
Rafn eller Raun, Iver, Præst i Haderslev 31. Jens, Præst ibd. 31. J. Iversen, Præst, Provst 18. 31. 40.
Rahbek, Knud Lyne 299—300.
Randers 193 ff.
Rantzau, Jørgen, Lensmand paa Lønborggaard 292. Mergrete 293. Sofie, g. m. M. Gyldenstjerne 344.
Rantzautjenere 6.
Rantzov, Brede 149.
Reedtz, Regitze Sofie, g. m. P. Marssvin 363.
Reenberg, J., Mag., til Lynderupgaard 113. T., Justitsraad og Landsdommer 113.
Refsnæs 324.
Reimer, D., Klokkestøber i Randers 247.
Restrup 344 ff.
Ribe 17—18. 44 ff. Domkapitel 9. 10. 13. Domkirke 291.
Riber, A. Pedersen, Præst i Farup 30. 40. N. Jensen, Raadmand i Nyborg 50. 372.
Rosborg, Familien (Stamtavle) 99. Bodild 99. H. Hansen, til Friisholt 97 ff. Helene Palene, g. m. Præst O. Kleve 99. Jakob 97 ff. Jakob, til Haraldslund 99. Jens 98. Mette, Palene, g. m. Jonas Agerholm 99. Niels 99. 103 ff.
Rodsten, Palle, til Brandthjerg 345.
Roed, Mads Pedersen, Raadmand i Ribe 53. P. Olufsen, Borgmester i Ribe 68.

- Rosenkrands, Erik 148. Gjert 148. Jørgen 139. 142. 148. 188. Mette, g. m. ¹⁾ E. Bilde, ²⁾ N. Krabbe 347. Mogens 361.
- Rosenørn, Margr., g. m. Kr. F. v. Gersdorf 19.
- Rostrup, Lars, i Skovgaard 312.
- Rud, Erik 184—5.
- Ry Jagtslot 142.
- Rüse, Johanne, g. m. Gregers Daas 57.
- Rønnov, J., Biskop 162.
- Saaby**, Edel J. M., g. m. T. Erasmi 12.
- Sallingsunds Sildefiskeri 165 ff.
- Sandberg, Margrethe, g. m. Niels Jul 322.
- Schach, M. A. T., Præst i Hersted Ø. og V. 12. N. N. Klausen, Provst 11—12.
- Schjødt, C. S., Handskemager i Randers 247.
- Schmidt, J. H., Skorstensfejer i Randers 246.
- Schov, Peder, Raadmand i Randers 226—7.
- Schæferi 145. 147.
- Seefeldt, Jakob 148. 164.
- Seerup, S. Nielsen, Mr., Præst i Ribe 78.
- Segeberg, kgl. Avlsgaard i Farup 17.
- Sehested, Hannibal, til Faarevejle 345. Kl., Lensmand i Ribe 17. Malte, Lensmand over Aastrup Len 261.
- Sidsel Oxes 149.
- Sildefiskeriet 165 ff.
- Sindinggaard 92.
- Sjerslev Kirke 346.
- Skade, Elsebe, g. m. J. Vognsen 298. Hans, til Rolsøgaard 298. Kristoffer 298. Niels, til Østergaard 297.
- Skagen Fyr 139. 143. 184. 187. 189—192.
- Skanderborg Slot 148.
- Skeel, A., til Birkelse 284. Albert, til Jungetgaard 345. Albert, til Vorgaard 345. Chr. 148. Hans 347. Ingeborg, til Brandtbjerg, g. m. ¹⁾ K. Dyre, ²⁾ P. Rodsten 345. Ingeborg, til Vorgaard, g. m. Otte Banner 345. Mogens, til Fusingø 286. Niels, til Nygaard 345. 347.
- Skove, forsvundne 3. 286—7.
- Skovgaard, Anders, Ærkedegn i Viborg 319. 328.
- Skram, Jørgen 148. Niels, Lensmand paa Bygholm 142. 148.
- Skriver, Hans 149.
- Skytte, J., Mag., Præst i Lønborg 48.
- Sparre, Ingeborg, g. m. Hans Skade 298.
- Stage, Sør. Jakobsen, Borgmester i Ribe 63.
- Stapelholm Skanse 369.
- Sten, Claues, Væbner 308.
- Strellev 289 ff.
- Struch, Bertel, Raadmand i Ribe 64. Lavrids, Herskabsfoged i Ribe 67.
- Stygge, Movrits, til Holbækgaard, Landsdommer 148.
- Surbeck, S., Borgmester i Kbh. 54.
- Svanning, Hans, Mr., Historiograf 63.
- Sønderholm Præstekald 354—5.
- Sørensen, Kl., Borgmester i Vejle 65. Kr., Skoleholder i Kraghede 284-5.
- Tagessøn**, Offe (Udsøn) 314.
- Tatere 161 ff.
- Tavsen, Jørgen, Mag. 62.
- Terpager, N. Pedersen, Raadmand i Ribe 77. Peder, Dr., i Ribe 77.
- Thillerup, A., Præst i Farup 32.
- Thordssøn, Peder, Præst 308.
- Thuresen, P., Biskop i Ribe 9. 60.
- Thy 249 ff.
- Thøgersen, L., Borgmester i Ribe 66.
- Thørrning, Niels, Præst 308.
- Tordsen, Peder, Præst i Hvorslev 305.

- Tranberg, Terman, til Dortheshvile 5. 20—1. N. K. K., Præst i Farup 40.
- Trellund, Familien, i Ribe 44 ff. Stamtavle 59. Anna Kath., g. m. Kancelliraad C. Moth 58. Edvard, Landsdommer 58. Fin Nielsen, Borgm. i Kbhn. 53—4. Hieronymus Henriksen, Skoleholder, Byskriver i Ribe 55. Iver (eller Edvard) Jensen, i Kbhn. 56. Jens Jonsen, Raadmd. i Ribe 53. Jens Pedersen 49—50. Johan, Avditor 55; i Trondhjem 56—7; Kirurg 57—8. Johannes, Biskop i Viborg 58. Johannes Thamsenius 58. Jon Jensen, Assessor, paa Kristianshavn 55—6. Jon Pedersen, Borger i Ribe 48—9. Kr. Lavgesen, Præst i Lønborg 48. Lavge Pedersen, Præst i Lønborg 48. Niels Pedersen, Kæmner i Ribe 49. Peder, Raadmd. i Ribe 45. Peder Jensen, Postmester og Borgmester i Kallundborg 55. Peder Pedersen, Skoleholder i Ribe og Kbhn. 46—8. 371—2. Theodorus 58. Villum Pedersen, Skolemester i Ribe og Kbhn. 51—3.
- Treschow, Gerh., Admiralitetsraad i Kristiania 58. Katharina, g. m. Biskop J. Trellund 58.
- Trindelen 184. 186.
- Trolddom 151 ff.
- Trolle, Niels 265.
- Træhest, Spanskcappe, Gabestok m. m. 103.
- Tvilum Kloster 309.
- U**lfeld, Corfits 192. Fr. 344.
- Urne, Jørgen 191; til Alslev, Marak 343.
- Urup, Axel 344. Maren 345.
- Ussing, Familien 79. Bagge, Præst i Lille-Lyndby 34. F. B., Præst i Farup 34. Peder, Præsident i Ribe 79.
- Utzon, L. Ebbesen, til Bistrup 222. Lauritz, til Overgaard 222.
- V**andel, Hans Hansen, Raadmand i Ribe 77. Hans, Biskop i Viborg 372. Hans Jensen, Raadmand i Ribe 66. J. Iversen, Mr., Præst i Magstrup 66. Johan, Præst i Vindinge 372. Karen 372. Peder, Præst i Magstrup 66.
- Vandfloder 4. 42.
- Vedel, S. Andersen, Mag., i Ribe 76.
- Vejbøll, L. H., Præst i Farup, Provst 30. 40.
- Vendysssel 249 ff.
- Vesteni, Claus, Kannik i Aarhus 312. Eggert, af Østergaard, Væbner 304. 306 ff. Erik 312. Lasse Thomessen, til Østergaard 313. Margrethe, g. m. Lauritz Utzen 222. Margrethe Utzon-, g. m. Borgm. N. Jacobsen i Randers 222. Markvard, Kannik i Aarhus 313. Stig, til Hesselberggaard 313—4. Thamis 313.
- Westenholz, til Refsnæs 325.
- Vestervedsted Kirke 3.
- Viborg 153. Kapitel 184. 186.
- Vidisen, Jens, Herer i Ribe 50.
- Wiffersøn, Lars 312.
- Wiffert, Axel, Lensmand i Aalborg 151. 164.
- Vildsvin 139—40. 144.
- Vilhelm, Hr., Præst i Ribe 1338 9.
- Villadsen, Oluf, Provst i Grundfør 120 ff.
- Villumsen, Hans, Borgmester i Vejle 65.
- Vind, Ellen, g. m. Kristen Krag 293. Iver, til Nørholm 190. 265. Jørgen 191. Kristen, til Endrupholm 293.
- Vindfeld, Familien, paa Tanderup 14 ff. 18. 19.
- Vinding, Mette, g. m. Præst Fr. Blichfeldt 122 ff.
- Vium Kirke 346.

- Wium, H., Skoleholder i Vesterbrønderslev 283—4.
- Wiwet, Barbara Sophie, g. m. N. Rosborg 104—5.
- Vognsen, Ingeborg Marie, g. m. A. Permoser 299. Jesper, Ritmester, til Østergaard 298.
- Volqvartz, K., Præst i Farup, Provst 33.
- Worm, Karsten, Præsident i Ribe 76. V., Borgmester i Aarhus 67.
- Woyen, E. 155.
- Vassicsøn, Ebbe, Foged i Houlbjærg Herred 308.
- Zellemann, Niels, til Østergaard 300.
- Zepelin, Hedevig Agate, g. m. Mogens Marsvin 362. Viktor Kristoffer, Ritmester 362.
- Ægidius, Laur., Præst i Ribe 154.
- Ørregaard 92 ff.
- Østergaard i Lyne Sogn 296.
- Østerhornum Kirke 362.

